

ISSN 2410-1311 (Print)
ISSN 2616-4264 (Online)

ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

ISSUES IN CULTURAL STUDIES

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

ВИПУСК **35**
ISSUE

Засновано у 2003 р.
Founded in 2003 year

КІЇВ
КНУКіМ PUBLISHING
CENTRE

КІЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР
КНУКіМ

2019

Київський національний університет культури і мистецтв

Питання культурології

Збірник наукових праць

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії української і світової культури, культурологічні проблеми, сучасні форми культурно-історичного розвитку людства.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 5 від 15.11.2019 р.)

Голова редакційної ради

Михайло Поплавський – д-р пед. наук, проф., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Члени редакційної ради

Валентина Бездрабко – д-р іст. наук, проф., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Тетяна Гуменюк** – д-р філос. наук, проф., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Тетяна Долбенко** – д-р культурології, проф., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна).

Головний редактор

Ірина Петрова – д-р культурології, проф., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Заступник головного редактора

Юрій Горбань – канд. культурології, доц., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Відповідальний секретар

Оксана Білецька – канд. культурології, доц., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Члени редакційної колегії

Рута Адамоне – д-р філософії, проф., Університет Миколаса Ромеріса (Литва); **Мартіна Бласкова** – д-р філософії, проф., Університет в Жиліні (Словаччина); **Поліна Герчанівська** – д-р культурології, проф., Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Україна); **Олена Гончарова** – д-р культурології, проф., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Ольга Копівська** – д-р культурології, проф., Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Україна); **Артур Крістовао** – д-р філософії, проф., Університет Трас-ос-Монте та Альто-Доро (Португалія); **Юлія Сабадаш** – д-р культурології, проф., Маріупольський державний університет (Україна); **Володимир Співак** – д-р філос. наук, Академія Державної пенітенціарної служби (Україна); **Любов Співак** – д-р психол. наук, проф., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна); **Олена Хлисту** – канд. мистецтвознавства, д-р культурології, доц., Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Марзена Шмит** – проф., д-р PhD, Університет імені Адама Міцкевича в Познані та Археологічний музей в Познані (Польща).

Збірник наукових праць «Питання культурології» відображається в таких базах даних: DOAJ, Ulrichsweb, Index Copernicus, ResearchBib, Scilit, SIS, WORLDCAT, BASE, Crossref, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Наукова періодика України (УПАН).

Державним комітетом телебачення і радіомовлення України видано Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 7951 Серія KB від 06.10.2003 р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 374 від 13.03.2017 р. збірник затверджено як наукове фахове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

ISSN

Рік заснування

Періодичність

Засновник / адреса засновника

Адреса редакційної колегії

Видавництво

Сайт

E-mail

Телефон

ISSN 2410-1311 (Print)

ISSN 2616-4264 (Online)

2003

1 раз на рік

Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Є. Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01133

Наукова бібліотека, вул. Є. Коновальця, 36, каб. 1, м. Київ, Україна, 01133

Видавничий центр КНУКІМ, вул. Чигоріна, 14, м. Київ, Україна, 01042

issues-culture-knukim.pp.ua

issues.culture@knukim.edu.ua

+38 (044) 529-61-38

© Київський національний університет культури і мистецтв, 2019

© Автори статей, 2019

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Kyiv National University of Culture and Arts

Issues in Cultural Studies

Collection of Scientific Papers

The collection of research papers highlights the advanced issues of theory and history of Ukrainian and World culture, cultural issues, modern forms of cultural and historical development of mankind.

*Recommended for publication by the Academic Council
of Kyiv National University of Culture and Arts
(Minutes No. 5 of 15.11.2019)*

Chief of Editorial Council

Mykhailo Poplavskyy – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Members of Editorial Council

Valentyna Bezdrabko – Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Tetiana Dolbenko** – Doctor of Cultural Studies, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Tetiana Humeniuk** – Doctor of Philosophy, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine).

Editor-in-Chief

Iryna Petrova – Doctor of Cultural Studies, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Yurii Horban – PhD in Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Executive Editor

Oksana Biletska – Candidate of Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Editorial board members

Ruta Adamoniene – Habil. Dr, Professor, Mykolas Romeris University (Lithuania); **Martina Blašková** – Doctor of Philosophy, Professor, University of Žilina (Slovak Republic); **Polina Herchanivska** – Doctor of Cultural Studies, Professor, National Academy of Culture and Arts Management (Ukraine); **Olena Honcharova** – Doctor of Cultural Studies, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Olena Khlystun** – PhD in Arts, Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Olha Kopiiivska** – Doctor of Cultural Studies, National Academy of Culture and Arts Management (Ukraine); **Artur Kristovao** – Doctor of Philosophy, Professor, University of Trás-os-Montes and Alto Douro (Portuguese Republic); **Yuliia Sabadash** – Doctor of Cultural Studies, Professor, Mariupol State University (Ukraine); **Liubov Spivak** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine); **Volodymyr Spivak** – Doctor of Philosophy, Academy of the State Penitentiary Service (Ukraine); **Marzena Szmyt** – Professor, Doctor habil., Adam Mickiewicz University in Poznan & Archaeological Museum in Poznan (Poland).

The Collection of Scientific Papers "Issues in Cultural Studies" is indexed in DOAJ, Ulrichsweb, Index Copernicus, ResearchBib, Scilit, SIS, WORLDCAT, BASE, Crossref, Google Scholar, Vernadsky National Library of Ukraine, and Ukrainian Research and Academic Network (URAN).

The State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine issued the Certificate on the State Registration of the Printed Mass Media No 7951 series KV dated 06.10.2003.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 374 dated March 13, 2017, the Journal is approved as a scientific professional publication of Ukraine, where the results of doctoral and PhD dissertation can be published.

ISSN	ISSN 2410-1311 (Print) ISSN 2616-4264 (Online)
Year of foundation	2003
Frequency	once a year
Founder / Postal address	Kyiv National University of Culture and Arts, 36, Ye. Konovalts Str., Kyiv, 01133, Ukraine
Editorial board address	Scientific library, 36, Ye. Konovalts Str., Off. 1, Kyiv, 01133, Ukraine
Publisher	KNUKIM Publishing Centre, 14, Chyhorina Str., Kyiv, 01042, Ukraine
Web-site	issues-culture-knukim.pp.ua
E-mail:	issues.culture@knukim.edu.ua
Tel.	+38 (044) 529-61-38

© Kyiv National University
of Culture and Arts, 2019
© Authors, 2019

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation

Вопросы культурологии

Сборник научных трудов

В сборнике изложены актуальные вопросы теории и истории украинской и мировой культуры, культурологические проблемы, современные формы культурно-исторического развития человечества.

Рекомендовано к печати Учёным советом
Киевского национального университета культуры и искусств
(протокол №5 от 15.11.2019 г.)

Председатель редакционного совета

Михаил Поплавский – д-р пед. наук, проф., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина)

Члены редакционного совета

Валентина Бездрабко – д-р ист. наук, проф., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина); **Татьяна Гуменюк** – д-р филос. наук, проф., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина); **Татьяна Долбенко** – д-р культурологии, проф., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина).

Главный редактор

Ирина Петрова – д-р культурологии, проф., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина)

Заместитель главного редактора

Юрий Горбань – канд. культурологии, доц., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина)

Ответственный секретарь

Оксана Белецкая – канд. культурологии, доц., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина)

Члены редакционной коллегии

Рута Адамонене – д-р философии, проф., Университет Миколаса Ромериса (Литва); **Мартина Бласкова** – д-р философии, проф., Университет в Жилине (Словакия); **Полина Герчановская** – д-р культурологии, проф., Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств (Украина); **Елена Гончарова** – д-р культурологии, проф., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина); **Ольга Копиевская** – д-р культурологии, проф., Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств (Украина); **Артур Кривошао** – д-р философии, проф., Университет Трас-ос-Монте и Альто-Дору (Португалия); **Юлия Сабадаш** – д-р культурологии, проф., Мариупольский государственный университет (Украина); **Владимир Спивак** – д-р филос. наук, Академия Государственной пенитенциарной службы Украины (Украина); **Любовь Спивак** – д-р психол. наук, проф., Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова (Украина); **Елена Хлестун** – канд. искусствоведения, д-р культурологии, доц., Киевский национальный университет культуры и искусств (Украина); **Марзена Шмит** – проф., д-р PhD, Университет имени Адама Мицкевича в Познани и Археологический Музей в Познани (Польша).

Научный журнал отображается в следующих базах данных: DOAJ, Ulrichsweb, Index Copernicus, ResearchBib, Scilit, SIS, WORLDCAT, BASE, Crossref, Google Scholar, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, Научная периодика Украины (УРАН).

Государственным комитетом телевидения и радиовещания Украины выдано Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия KB № 7951 от 06.10.2003 г.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 374 от 13.03.2017 г. сборник утвержден как научное специализированное издание Украины, публикующее результаты диссертационных работ на получение ученых степеней доктора и кандидата наук.

ISSN

ISSN 2410-1311 (Print)

Год основания

ISSN 2616-4264 (Online)

Периодичность

2003

1 раз в год

Основатель / Адрес основателя

Киевский национальный университет культуры и искусств, ул. Е. Коновальца 36, г. Киев, Украина, 01133

Адрес редакционной коллегии

Научная библиотека, ул. Е. Коновальца, 36, каб. 1, г. Киев, Украина, 01133

Издательство

Издательский центр КНУКИМ, ул. Чигорина, 14, г. Киев, Украина, 01042

Сайт

issues-culture-knukim.pp.ua

E-mail

issues.culture@knukim.edu.ua

Телефон

+38 (044) 529-61-38

© Киевский национальный университет культуры и искусств, 2019
© Авторы статей, 2019

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

Барна Наталія Віталіївна	■ Антропологічний поворот як феномен рефлексії у моді XX–XXI століть	11
Гардабхадзе Ірина Анатоліївна	■ Сучасний дизайн. Синтез мистецтв, технологій, етнокультури та екології	21
Єрьомін Владислав Юрійович	■ «Теорія трьох парадигм» та доля релігії в культурі постмодерну	34
Мурашкін Михайло Георгійович	■ Компенсаторне осяяння в релігійно-містичній та художній культурах (культурологічний аналіз «відходу дрібних думок і суєти»)	46
Смирна Леся В'ячеславівна	■ Невловний сенс нонконформізму. Зауваги щодо контексту функціонування поняття в Україні	58
Соломатова Вікторія Василівна	■ Специфіка аудіовізуального дискурсу в дигітальній культурі	68
Філіна Тетяна Вікторівна	■ Маркетингова складова популяризації культурного продукту	77

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Білецька Оксана Олександрівна	■ Українське красномовство в аспекті історико-еволюційного аналізу	87
Нечасько Тетяна Василівна, Соломенко Ліна Іванівна	■ Мовленнєва культура у повсякденному житті сучасної людини	98

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

Бабій Надія Петрівна	■ Альтернативний музей міста в умовах інформаційного суспільства: Івано-Франківський досвід	108
---------------------------------	---	-----

Гуменюк Тетяна Костянтинівна, Кириленко Катерина Михайлівна	▪ «Фестиваль релігій»: інноваційні освітні технології у вищій школі на прикладі навчального досвіду Київського національного університету культури і мистецтв	123
Килимистий Сергій Михайлович	▪ Історична реконструкція як ресурс подієвого туризму	136
Петрова Ірина Владиславівна	▪ Світоглядна сутність дозвілля у поглядах Епікура та Лоренцо Валли	148
Устименко Леся Миколаївна	▪ Вплив світових субкультур на формування інноваційних видів туризму	158
Шибєр Оксана Олександрівна	▪ Практики рекреаційного дозвілля в просторі «життєвого світу»	168

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гаюк Ірина Яківна	▪ Соціальна топографія вірмен Львова	179
Каракоз Олена Олександрівна	▪ Традиційна і електронна книга крізь призму проблеми популяризації книги й читання	193
Макарова Марія Володимирівна	▪ Типи міжпоколінної комунікації як механізму соціокультурної спадкоємності	205
Плюта Олена Павлівна	▪ Їжа та кухня в системі ціннісно-ментальних символів культури	214
Фабрика-Процька Ольга Романівна	▪ Загальна характеристика суспільно-культурного середовища етнічних груп (русинів, лемків та руснаків) в історичному контексті	226

РЕЦЕНЗІЇ. ВІДГУКУ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Горбань Юрій Іванович	▪ Людина в дзеркалі науки: соціально-філософський аспект	238
----------------------------------	--	-----

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF CULTURE

Nataliia Barna	▪ Anthropological Turn as Reflection Phenomenon in the Fashion of the 20 th –21 st Centuries	11
Iryna Hardabkhadze	▪ Contemporary Design. Synthesis of Arts, Technology, Ethnoculture, and Ecology	21
Vladyslav Yeromin	▪ “The Theory of Three Paradigms” and the Fate of Religion in Postmodern Culture	34
Mykhailo Murashkin	▪ Redeeming Insight in Religious-Mystical and Art-Aesthetic Cultures (Cultural Analysis of “Shallow Thoughts and Vanity Withdrawal”)	46
Lesia Smyrna	▪ The Elusive Meaning of Nonconformism. Comments on the Context of Concept Functioning in Ukraine	58
Viktoriia Solomatova	▪ The Specifics of Audio-Visual Discourse in Digital Culture	68
Tetiana Filina	▪ Marketing as a Part of Cultural Product Promotion	77

CULTURAL LINGUISTICS

Oksana Biletska	▪ <i>Ukrainian Eloquence Development: a Historical and Evolutionary Analysis</i>	87
Tetiana Nechaienko, Lina Solomenko	▪ Speech Culture in Everyday Life of the Modern Man	98

CULTURAL PRACTICES

Nadiia Babii	▪ City Alternative Museums in the Information Society: on the Example of Ivano-Frankivsk	108
Tetiana Humeniuk, Kateryna Kyrylenko	▪ “Religions Fest”: Innovative Educational Technologies at Higher School on the Example of Curricular Practices of Kyiv National University of Culture and Arts	123

Serhii Kylymystyi	▪ Historical Reconstruction as a Resource of Event Tourism	136
Iryna Petrova	▪ Worldview Essence of Leisure in the Views of Epicurus and Lorenzo Valla	148
Lesia Ustymenko	▪ Influence of World Subcultures on the Formation of Innovative Types of Tourism	158
Oksana Shyber	▪ Recreational Leisure Practices in the Space of “the Life-World”	168
CULTURAL AND SOCIAL ACTIVITY		
Iryna Haiuk	▪ Armenians of Lviv: Social Topography	179
Olena Karakoz	▪ Traditional and Electronic Books in the Light of Issue of Books and Reading Promotion	193
Mariia Makarova	▪ Types of Intergenerational Communication as a Mechanism of Socio-Cultural Continuity	205
Olena Plyuta	▪ Food and Cuisine in the System of Value-Mental Symbols of Culture	214
Olha Fabryka-Protska	▪ Characteristics of Socio-Cultural Environment of Ethnic Groups (Ruthenians, Lemkos, and Rusnaks) in Historical Context	226
REVIEWS, COMMENTS, REPORTS		
Yurii Horban	▪ Man in the Mirror of Science: the Socio-Philosophical Aspect	238

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ

Барная Наталья Витальевна	▪ Антропологический поворот как феномен рефлексии в моде XX–XXI веков	11
Гардабхадзе Ирина Анатольевна	▪ Современный дизайн. Синтез искусств, технологий, этнокультуры и экологии	21
Ерёмин Владислав Юрьевич	▪ «Теория трёх парадигм» и судьба религии в культуре постмодерна	34
Мурашкин Михаил Георгиевич	▪ Компенсаторное озарение в религиозно-мистической и художественной культурах (культурологический анализ «ухода мелких мыслей и суеты»)	46
Смирная Леся Вячеславовна	▪ Неуловимый смысл неконформизма. Замечания по поводу контекста функционирования понятия в Украине	58
Соломатова Виктория Васильевна	▪ Специфика аудиовизуального дискурса в цифровой культуре	68
Филина Татьяна Викторовна	▪ Маркетинговая составляющая популяризации культурного продукта	77

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ

Белецкая Оксана Александровна	▪ Украинское красноречие в аспекте историко-эволюционного анализа	87
Нечаенко Татьяна Васильевна, Соломенко Лина Ивановна	▪ Речевая культура в повседневной жизни современного человека	98

КУЛЬТУРНЫЕ ПРАКТИКИ

Бабий Надежда Петровна	▪ Альтернативные музеи города в условиях информационного общества: Ивано-Франковский опыт	108
-----------------------------------	---	-----

Гуменюк <i>Татьяна Константиновна,</i> Кириленко <i>Екатерина Михайловна</i>	▪ «Фестиваль религий»: инновационные образовательные технологии в высшей школе на примере учебного опыта Киевского национального университета культуры и искусств	123
Килимистый <i>Сергей Михайлович</i>	▪ Историческая реконструкция как ресурс событийного туризма	136
Петрова <i>Ирина Владиславовна</i>	▪ Мировоззренческая сущность досуга во взглядах Эпикура и Лоренцо Валлы	148
Устименко <i>Леся Николаевна</i>	▪ Влияние мировых субкультур на формирование инновационных видов туризма	158
Шибер <i>Оксана Александровна</i>	▪ Практики рекреационного досуга в пространстве «жизненного мира»	168

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Гаюк <i>Ирина Яковлевна</i>	▪ Социальная топография армян Львова	179
Каракоз <i>Елена Александровна</i>	▪ Традиционная и электронная книги сквозь призму проблемы популяризации книги и чтения	193
Макарова <i>Мария Владимировна</i>	▪ Типы межпоколенной коммуникации как механизма социокультурной преемственности	205
Плюта <i>Елена Павловна</i>	▪ Еда и кухня в системе ценностно-ментальных символов культуры	214
Фабрика-Процкая <i>Ольга Романовна</i>	▪ Характеристика общественно-культурной среды этнических групп (русинов, лемков и руснаков) в историческом контексте	226

РЕЦЕНЗИИ, ОТЗЫВЫ, СООБЩЕНИЯ

Горбань <i>Юрий Иванович</i>	▪ Человек в зеркале науки: социально-философский аспект	238
--	---	-----

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188780
УДК 141.319.8:391"19/20"

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПОВОРОТ ЯК ФЕНОМЕН РЕФЛЕКСІЇ У МОДІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Барна Наталія Віталіївна

Доктор філософських наук, професор,
ORCID: 0000-0002-5176-0136, e-mail: barna2005@ukr.net,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
вул. Львівська, 23, Київ, Україна, 03115

Для цитування:

Барна, Н.В. (2019). Антропологічний поворот як феномен рефлексії у моді ХХ–ХХІ століть. *Питання культурології*, (35), 11-20. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188780>.

Анотація

Мета статті – визначити соціокультурні детермінанти формування систем інтерпретації модної діяльності як фактора гармонізації глобалізаційних проблем сучасності. У дослідженні використано компаративний та системний підходи, що допомогло визначити моду як систему змін та інновацій у контексті антропологічної проблематики. Такі філософські методи, як трансцендентальний, допомагають з'ясувати, наскільки можливі зміни модних інновацій за доби глобалізації; яким чином стають наявними самі зміни (феноменологічний метод); як один цикл модних інновацій перетворюється на інший. Метод культурно-історичної реконструкції допомагає визначити модні артефакти як феномен новітньої культури. Наукова новизна. Антропологічний поворот концентрує увагу на антропомому вимірі моди, який свідчить про антропологічну обумовленість модного теоцентризму та теріоморфізму. Висновки. Доведено, що в теорії сучасної естетичної думки, мистецтвознавстві, культурології визначають три повороти: антропологічний, семіотичний та візуальний. Так сталося, що ці повороти розводять у часові, і вважається, що антропологічний передував семіотичному. Проблема дискурсу, тексту, знаку трансформує проблему людини, яка була гостро позначена на межі ХІХ–ХХ століть, у площину мовних адекватій. Антропологічний поворот відображує сьогоднішню ситуацію, яка презентує надмірну, більше того, надзвичайно екстравагантну реальність візуалізації світу, новий оптикум, паноптичний універсум, який дає можливість масмедіа, рекламі, віртуальній реальності демонструвати, презентувати, розширювати світ інформації настільки, що людина майже весь час перебуває у поліваріантному просторі багатовимірного світу екрана. Екран стає настільки дійвовим і активним, що фактично усуває проблеми тілесності та ідентичності як онтологічного предикату. В контексті статті визначаються онтологічні трансформації в моді ХХ століття крізь призму культурних практик сьогодення.

Ключові слова: культура; мода; антропологічний поворот; семіотика; візуальний світ моди

Вступ

Антропологічний, семіотичний та візуальний повороти презентують різні засоби герменевтики та інтерпретації культури. Проте така хронологічна поетапність здається некоректною. Означені повороти, описані в рамках XX століття, не є лише реальністю цього століття, існували від віку як потреба знайти новий ґрунт, метафізичні витoki для культурної дескрипції того чи іншого феномену, зокрема моди в її комунікативному вимірі. Так, антропологічний модус, знаковий і оптичний образ людини презентують саму потребу опису, презентації та модельної інтерпретації як певних поворотів. Корелятивна співмірність знакового, образного і візуального світів так чи інакше виходить на проблеми іміджу, сценічної реальності як онтологію комунікації в моді.

Проблема онтологічних, антропологічних констант як певних поворотів досліджувалася в роботах Н. Барної (2015), де описується наскрізний аналіз антропологічних констант у проектній діяльності, зокрема в дизайні одягу. Феноменологічні та психологічні ознаки проектування визначаються як антропні виміри, проте спеціального антропологічного аналізу не проводиться.

Ю. Легенький (2003) переважно орієнтує свої дослідження на полісистемний аналіз, визначаються антропологічні межі моди як риторична та семіологічна структури. Автор пише про теоморфізм, теріоморфізм моди як певну системну цілісність. В. Савчук (2013) взагалі відмічає, що у XX столітті слід говорити про онтологічний, а не антропологічний поворот, про лінгвістичний та візуальний повороти. Такий підхід проблематизує антропний принцип як сучасну парадигму культуротворення. А. Усманова (2007) аналізує візуальний поворот як переважно соціологічну рефлексію. Втім варто відмітити, що всі означені повороти виникли не у XX столітті, а існували в режимі синхронії та діахронії, починаючи з давніх культур.

Констатуючи значимість вказаних досліджень, маємо зауважити, що залишаються мало визначеними естетичні та культурологічні аспекти формування культурних матриць інтерпретації моди як антропного феномену.

Завданням статті є здійснити реконструкцію антропологічного, лінгвістичного та візуального поворотів як антропної цілісності в світовій культурі, зокрема в просторі модних інновацій.

Мета статті

Визначити соціокультурні детермінанти формування систем інтерпретації модної діяльності як фактора гармонізації глобалізаційних проблем сучасності.

У дослідження використано компаративний та системний підходи, що допомогло визначити моду як систему змін та інновацій у контексті антропологічної проблематики. Такі філософські методи, як трансцендентальний, допомагають з'ясувати, наскільки можливі зміни модних інновацій за доби глобалізації; яким чином стають наявними самі зміни (феноменологічний метод); як один цикл модних інновацій перетворюється на інший. Метод культурно-історичної реконструкції допомагає визначити модні артефакти як феномен новітньої культури.

Виклад матеріалу дослідження

Варто говорити про діахронію та синхронію антропологічного, семіологічного та візуального поворотів. Якщо заглибитись в історію, то можна в культурологічному вимірі звернутися до творчості Ф. Шміта (Шмитель, 1919), який розглядав культурологічні цикли розвитку мистецтв, які він визначав як стилі. Втім стильова динаміка в культуротворчому процесі дає можливість більш коректно описати корелятивні стосунки взаємодії антропологічного, знакового і візуального образів як складових переутворень практик культури, зокрема моди. Ми не будемо їх називати «поворотами», бо вони неодноразово «оберталися», на кожному етапі культурного розвитку виникали нові повороти.

Це призводить до певного інваріанта обертання, а фактично презентується циклізм, ідеативний комплекс як певний ритуалізм відмінювання предметних, візуальних, вербальних настанов або предикацій сутності культури. Ідеться про те, що у верхньому палеоліті той образ світу, який можна зазначити як паннатуралістичний за домінантою візуальності, буквально нейтралізувався і ще не визначався як ідеальний, був тотально цінним і тотально онтологічним.

Фактично така ж ситуація існувала і в Давньому Єгипті, давніх цивілізаціях, де хліб як ієрогліф, знак, хліб намальований і хліб реальний, покладений у сховище фараона, був єдиносущним. Ця єдиносущність, співмірність, спів'єдність усіх артефактів культури як універсум присутнього світу є синкретичним комплексом. Реальність ще не розділяється на реальність «тут» і «там». Можна говорити про тотальний міф, тотальність та тоталогію міфотворчості. Якщо ми говоримо про диференційні практики культури, то можемо визначати синкретизми в моді, письмі, архітектурі, адже в них вже існує той зародок унікального самостояння людини в світі, який виходить за межі міфу, структурує реальність присутності людини в образі, знаку, слові, яка потім стає диференційованою.

Виникла диференційна онтологія, а як наслідок – конфлікт онтологій. Так, можливість існування загально сутнього в окремій частині була завжди співмірною культурі як людиновимірному феномену. Абсолют, ідеал, образ як маркери цілісності культури не можна фрагментувати, десакралізувати, рознести по означуваним культурним вимірам.

Отже, вже верхній палеоліт презентував предметну надцінність світу за візуальною домінантою, характеризував взаємини людини і світу, людини і природи. Протокультурний синкретизм згодом розгортається як цивілізаційний спосіб розвитку практик культури, диференціація культурних практик. Отже, перша сцена, перший сценічний простір великого театру модусів світобудування, моди в її планетарному вимірі формується у верхньому палеоліті. Теріоморфізм (тваринний код) як засада міфологічного тотемізму породжує перші сакральні образи світу. Так, теріоморфізм у моді (одязі, дизайні, архітектурі) імпліцитно існує як настанова формотворення.

Якщо коротко описати «повороти» в культурогенезі за Ф. Шмітом (Шмитель, 1919), то візуальний у палеоліті змінився семіотичним у неоліті (натуралізм зображення зникає, замінюється графемами-символами), формується візуальна символіка давніх цивілізацій (Єгипет, Месопотамія, Іран, Китай, Японія, Латинська Америка), домінує угруповання морфем-символів. Графоматичний

комплекс змінюється на давньогрецький пластицизм, що акцентує знакову систему ейдосу (виникнення літерного письма заперечує піктографічне та логографічне письмо). Культура Середньовіччя трансформує пластицизм та семіоз Давньої Греції, адже в добу Відродження вони повертаються. Новий і Новітній час акцентують просторові та часові цінності. Мода відповідно реалізує ці стратегії як антропний код.

Фактично парадигма «повороту» як пошуку метафізичних витоків сутнього була завдана в неоліті. Неолітичний семіоз – вплив знаків – визначається графемами: коло, частини кола, хвилясті лінії ототожнюються з Абсолютом – богиною неба, її символізують у вигляді точок, презентують нескінченний вимір життя, який формується як запис, очікування дива, більше того, наднатурального символічного світу. Однак ця позанатуральність і позачутливість має передумову надчуття, тобто великого чуття, чуття єдності з Абсолютом, єдності людини і Великої богині, яка забирала і породжувала людей. І зараз у моді до нас доходять відзнаки абсолюту: обручка, яка одягається при одруженні, вінки, що приносяться на могилу, намисто тощо. Взагалі всі підв'язки характеризують семантику неба, перетину світового тіла, що характеризує той семіоз, який символічно відображує спільність людини і світу.

Образи-символи неба і землі, їх первинний шлюб стають моделюючим образом єдності предметного світу в одязі. Отже, денотат (символічно означений предмет моди), що презентує собою надцінність буття, не має буквального визначення в зображенні, слові, зберігається як певний оберіг цілісності людини і світу. Фактично ми потрапляємо в «протоавангард», який свідчить про те, що надреальність не може бути натурально окресленою і сформована як тип поведінки, діяльності, стану. Антропологічний модус моди є вже явно визначеним.

Метафізична коліска людства – небо. Небо – мати всього сутнього. Образи неба назавжди залишилися у міфі. Втім первинний фемінізм, як і матріархат, трансформуються. Чоловічий виток усуває жіночий. Симбіоз формотворчих настанов фемінного та маскулінного стає вибуховим, якщо не сказати – катастрофічним. І взагалі андрогінність, «гібридність» гендерних витоків моди, як би це метафорично не звучало після гібридних війн, після селекції Мічуріна, онтичного демаршу проти традиційної метафізики та онтології Гайдеггера, який провів селекцію онтологічного простору, заснувавши фундаментальну онтологію, свідчать про онтологічні предикації суто антропного типу. Все свідчить про те, що вже в давніх культурах можна побачити весь комплекс проблем, який зараз намагаються визначити як реалії ХХ–ХХІ століть, забуваючи про те, що еквівокація (двоосмисленість) – ми використовуємо термінологію середньовічної філософії – є двоосмисленням реальності під кутом зору лінгвістики, семіотики, антропології, де полівалентність, амбівалентність, протиріччя, протиставлення як фігури діалектичного мислення формувались і як певне сперечання реалій, сперечання інтерпретацій бачення сутнього.

Мода завжди залишається цілісною, синкретичною, синтетичною як образа цілісність. Так, вже мода Давньої Греції доводить, що завданий лад, порядок, стрій, космос формуються як певне ідеальне тіло – флеш-імідж. Під космосом розуміємо тіло, образ, розумний вид, тобто має певний алгоритм,

який використовує пропорційну складову. На поверхню філософської рефлексії виносяться логос, розум як певна логографія, що має завершену канонічну автентіку. Логографія моди – це той синтетичний конструкт вестиментарного коду, який опанував Р. Барт (2003) у 60-ті роки ХХ століття. Йдеться про те, що образ людини в моді стає залежним від індустрії, реклами, риторичного дискурсу модних (глянцевих) журналів тощо. Знову виникає потреба звернення до ідеальної тілесності людини всесвіту (платонових тіл), замкнених, завершених форм, самодостатніх аналогів антропологічного виміру світу. Все це свідчить про те, що ми маємо амбівалентну структуру єдності слова, зображення, предметного світу моди як завершеного цілого вже в контексті постструктуралістської рефлексії.

Отже, антропологічний поворот не може бути радикально першим як поштовх до семіотичного та візуального повороту. В ХХ столітті теж не можна хронологічно його позначити як породжуючий виток, з якого виникли всі інші моделі розшуку, нового витoku культуротворення (семіотична та візуальна моделі). Людина є верхівкою Божого творіння, за середньовічними прописами, вона відповідає за Всесвіт, вона єдина, хто має розум, але в плані культурогенезу і біоценозу культури людина презентується певними кодами культурогенезу – теріоморфізмом, теоцентризмом, антропоцентризмом.

Отже, візуальний і семіотичний повороти є певним епіцентром антропологічного повороту, який не можна відразу побачити, бо всі сприймають людину як константу культурогенезу. Антропоцентризм моди не є всезагальним, у ній надзвичайно гостро абсолютизуються і завжди реактивізуються тваринні коди – теріоморфізм. Якщо йдеться про циклізм культуротворення, що є конститутивною ознакою моди, то варто говорити про певну алгоритмізацію моди, визначення логістичних, семіотичних та антропологічних констант. Антропологізм моди є медіальним та екзистенційним. «Теза про те, що все є медіа, з необхідністю призводить до визначення медіа всередині нас, – пише В. Савчук (2013). – Вони направляють нашу аналітичну установку на відстеження тієї роботи, котру вони відтворюють всередині нас (конструкція сприйняття) і поза нами (відбір та селекція того, що сприймається). Кожний вид медіа є акциденцією. Конкретний вид медіа створює свою реальність, свій спосіб практики поведінки з ним, адже також – і це завжди потрібно пам'ятати – він має своє окреслення/обмеження, обмежені засоби, що вкорінені в побудові тих апаратів і засобів, які ми використовуємо» (с. 39).

Циклізм моди як медіальний феномен задається генетично ідеацією, ритуальною циклічністю актів культурогенезу, що є найважливішим конститутивним механізмом культуротворення, за П. Сорокіним (1992). Отже, ми мусимо знайти певного «конструктора» моди, продуцента модного універсуму, що субстанційно визначається як модність, орієнтація на гру, сцену буття людини в цілому. Цей сценізм набуває розгорнутого антропологічного образу свого існування в Давній Греції. Це театрон як феномен культури – величезний простір видовищ, змагань, олімпіад. Театрон – це певний ланцюг єдності людини і світу. Втім людина не помічається, домінує імперський світ видовища космічного агону. Однак у ХХІ столітті «імперія людини», про яку писав А. Печчеї (Печчеї, 1985), за-

сновник римського клубу, перетворюється на імперію планетарного людства. Різко змінюється й мода – її цикли коливання формуються в межах від тотальної гомогенізації, уніфікації до локалізації етнокультурних спільнот.

Якщо ноосферний проект В. Вернадського (Вернадский, 2004) є верхівкою модерну в широкому розумінні, то варто зазначити, що ноологія і взагалі неоплатонізм, на який орієнтувався Вернадський, не втратили свого регулятивного сенсу. Так, О. Лосев (Лосев, 1960) пише про неоплатонізм як примат духовності в широкому сенсі. Втім тут важко побачити християнський підтекст, який є наявним у Тейяр де Шардена (2012). Все свідчить про те, що хронологічне рознесення антропологічного, семіотичного і візуального поворотів є однією із герменевтичних схем ХХ століття, яку потрібно подолати і побачити в рамках тих конструкцій, які існують у плані культуротворення як реальність естетичного світу – в широкому сенсі чуттєвого розуміння. Це дає можливість побачити залежність всіх антропологічних імплікацій культуротворення від базових, більш широких предикацій, що пов'язані зі світовим розумом, космічним тілом у Давньої Греції і взагалі з алгоритмами моди: тілесністю, платоновими тілами, які пізніше описують у вигляді графематики, морфем, синтагматики, синтаксису як лінгвістичних конотацій семіозу в моді.

Важливо, знов-таки, звернутися до Середньовіччя, де теоцентризм презентує Абсолют у концентрованому, іконічно наявному вигляді. Це прекрасно описав П. Флоренський (1914), який зазначив, що божество утворюється на білому тлі, яке нагадує розмальований гіпс мумії, а тіло мерця автоматично перетворювалось на бога Озиріса. Втім ікона стає більш символічним, більш міфологічно структурованим простором тілесних імплікацій із точки зору презентації Абсолюту. Ікона втрачає первинний теріоморфізм. Домінанта семіотичної складової як символічного, логічного цілого є, звичайно, тут пріоритетною, але не менш пріоритетним залишається антропологічна складова як образ Божий. Складова візуальна презентує наявність божества в іконі, намоленому образі, який фактично вступає субститутом Абсолюту.

У візантійській культурі формується новий синкретизм, нова синтагматика, новий простір, який Л. Жегін (Жегин, 1970) та В. Фаворський (Фаворский, 1966) визначили таким чином: плоский рельєф культури Давньої Греції (розшарування цінностей) «вигинається» навколо центральної осі – теоцентричної вертикалі. Адже рельєф кам'яний не витримує напруги вигину (символічної напруги) і «тріскається», в тріщинах проривається безодня небуття.

Висновки

Встановлено, що культура ХХ століття трансформує глибинні імплікації язичництва, християнства, іконізм, антропологію образу людини як єдність трансцендентного та профанного. Особливо це помітно в моді, всіх її сценах, де людина має справу завжди з земним буттям, а естетизм (чуттєві відносини до земного буття) завжди вимагає винесення на перший план не лише антропоморфних, але й теоморфних складових культуротворення. Мода виносить на поверхню ті імплікації модності, вічної ювенальності людини, що набувають візуальних форм молодого тіла, яке вже не має смертної форми існування.

Кіборги (віртуальні істоти) трансформують антропологію моди в екранних формах трансформації буття, резонують простір, пов'язаний із давніми цивілізаціями. Культ фентезі, стиль грандж, кіберпанк у моді створюють новітній простір модних анклавів XXI століття. Абсолют усувається, він вже не потрібний, головне – його візуальна копія, яка є тотальним субститутотом тієї реальності, що пов'язана з Абсолютом, але не є сакральною. Утворюється нова синкретична реальність моди, що поєднує теоморфізм, антропоморфізм та теріоморфізм.

Отже, мода стає гармонізуючим фактором уніфікації та гомогенізації смаків завдяки її вкоріненості в найголовніші реалії культуротворення: антропологічний, предметно-символічний, семіотичний та вербальний коди комунікації. Автор вбачає подальшу перспективу антропологічного аналізу моди як синтетичну цілісність метакультурних, метахудожніх, мультисценічних синтез.

■ Список використаних джерел

- Барна, Н.В. (2015). *Дизайн у контексті художньої культури XX–XXI століть* [Монографія]. Київ: Університет "Україна".
- Барт, Р. (2003). *Система моди. Статті по семиотике культуры* (С.Н. Зенкина, Пер.). Москва: Издательство имени Сабашниковых.
- Вернадский, В.И. (2004). *Биосфера и ноосфера*. Москва: Айри-Пресс.
- Жегин, Л.Ф. (1970). *Язык живописного произведения*. Москва: Искусство.
- Легенский, Ю.Г. (2003). *Философия моды XX столетия*. Киев: Киевский национальный университет культуры и искусств.
- Лосев, А.Ф. (1960). Предшественники неоплатонизма. В С.И. Соболевский, М.Е. Грабарь-Пассек, & Ф.А. Петровский (Ред.), *История греческой литературы* (Т. 3, с. 374-379). Москва: Академия наук СССР.
- Печчеи, А. (1985). Человеческие качества (О.В. Захарова, Пер.). Москва: Прогресс.
- Пигулевский, В.О. (2015). Жанры массовой культуры и графический дизайн. В В.О. Пигулевский, & А.В. Овруцкий (Ред.). *Визуальные коммуникации в рекламе и дизайне* (с. 91-121) (2-е изд.). Харьков: Гуманитарный центр.
- Савчук, В. (2013). *Медиафилософия. Приступ реальности*. Санкт-Петербург: Издательство РХГА.
- Сорокин, П.А. (1992). *Человек. Цивилизация. Общество*. Москва: Политиздат.
- Тейяр де Шарден, П. (2012). *Феномен человека*. Москва: АСТ.
- Усманова, А. (2007, 6 октября). Визуальные исследования как исследовательская парадигма. Взято из <https://web.archive.org/web/20071006101629/http://viscult.ehu.lt/article.php?id=108>.
- Фаворский, В.А. (1966). *О рисунке. О композиции*. Фрунзе: Кыргызстан.
- Флоренский, П.А. (1914). *Столп и утверждение истины: опыт православной теодицеи в двенадцати письмах*. Москва: Путь.
- Шмить, Ф.И. (1919). *Искусство: его психология, его стилистика, его эволюция*. Харьков: Книгоиздательство "Союз" Харьковского Кредитного Союза Кооперативовъ.

■ References

- Barna, N. (2015). *Dyzain u konteksti khudozhnoi kultury XX–XXI stolit [Design in the context of the art culture of the 20th-21st centuries]* [Monograph]. Kyiv: University of "Ukraine" [in Ukrainian].

- Barthes, R. (2003). *Sistema mody. Stati po semiotike kultury [Fashion system. Articles on the semiotics of culture]* (S.N. Zenkina, Trans.). Moscow: Izdatelstvo imeni Sabashnikovykh [in Russian].
- Favorskii, V.A. (1966). *O risunke. O kompozitsii [On drawing. On composition]*. Frunze: Kyrgyzstan [in Russian].
- Florenskii, P.A. (1914). *Stolp i utverzhdenie istiny: opyt pravoslavnoi teoditsei v dvenadtsati pismakh [The pillar and affirmation of truth: the experience of the Orthodox theodicy in twelve letters]*. Moscow: Put [in Russian].
- Legenkii, Iu.G. (2003). *Filosofiia modi XX stoletii [The philosophy of fashion of the twentieth century]*. Kyiv: Kyiv National University of Culture and Arts.
- Losev, A.F. (1960). Predshestvenniki neoplatonizma [Predecessors of neoplatonism]. In S.I. Sobolevskii, M.E. Grabar-Passek, & F.A. Petrovskii (Eds.), *Istoriia grecheskoi literatury [History of Greek Literature]* (Vol. 3, pp. 374-379). Moscow: Akademiia nauk SSSR [in Russian].
- Peccei, A. (1985). *Chelovecheskie kachestva [Human qualities]* (O.V. Zakharova, Trans.). Moscow: Progress [in Russian].
- Pigulevskii, V.O. (2015). Zhanry massovoi kultury i graficheskii dizain [Genres of Mass Culture and Graphic Design]. In V.O. Pigulevskii, & A.V. Ovrutskii (Eds.). *Vizualnye kommunikatsii v reklame i dizaine [Visual Communications in Advertising and Design]* (pp. 91-121) (2nd ed.). Kharkov: Gumanitarnyi tcentr [in Russian].
- Savchuk, V. (2013). *Mediafilosofiia. Pristup realnosti [Media Philosophy. Reality's attack]*. St. Petersburg: Izdatelstvo RKHGA [in Russian].
- Shmit, F.I. (1919). *Iskusstvo: ego psikhologiia, ego stilistika, ego evoliutiia [Art: its psychology, its stylistics, its evolution]*. Kharkov: Knigoizdatelstvo "Soiuz" Kharkovskago Kreditnago Soiuzna Kooperativov [in Russian].
- Sorokin, P.A. (1992). *Chelovek. Tsvivilizatsiia. Obshchestvo [Man. Civilization. Society]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Teilhard de Chardin, P. (2012). *Fenomen cheloveka [Human phenomenon]*. Moscow: AST [in Russian].
- Usmanova, A. (2007, October 6). Vizualnye issledovaniia kak issledovatel'skaia paradigma [Visual research as a research paradigm]. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20071006101629/http://viscult.ehu.lt/article.php?id=108> [in Russian].
- Vernadskii, V.I. (2004). *Biosfera i noosfera [Biosphere and noosphere]*. Moscow: Airi-Press [in Russian].
- Zhegin, L.F. (1970). *Iazyk zhivopisnogo proizvedeniia [The language of the painting]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].

ANTHROPOLOGICAL TURN AS REFLECTION PHENOMENON IN THE FASHION OF THE 20th–21st CENTURIES

Nataliia Barna

Doctor of Philosophy, Professor,

ORCID: 0000-0002-5176-0136, e-mail: barna2005@ukr.net,

*Open International University of Human Development "Ukraine",
Kyiv, Ukraine*

Abstract

The purpose of the article is to determine the socio-cultural determinants of the systems building of fashion activity interpretation as a factor of harmonization of global problems of the times. The research methodology has used comparative and systematic approaches to help to define fashion as a system of changes and innovations in the context of anthropological issues. Philosophical methods such as the transcendental help to clarify how changes in fashion innovation in the age of globalization are possible; how the changes themselves (the phenomenological method) become obvious; as one cycle of fashion innovation transforms into another. The method of cultural and historical reconstruction helps to identify fashion artefacts as a phenomenon of modern culture. Scientific novelty. The anthropological turn focuses on the anthropic dimension of fashion, which testifies to the anthropological dependence of motive theocentrism and zoomorphism. Conclusions. It is proved that in the theory of modern aesthetic thought, art, cultural studies determine three turns: anthropological, semiotic and visual. As it happens, these turns are bred in time and it is believed that the anthropological come before the semiotic. The issues of discourse, text, sign transform the man's problem, which was sharply marked at the turn of the 19th–20th centuries, into the plane of linguistic adequacy. The anthropological turn reflects the present situation, which presents the excessive, more, extremely extravagant reality of the visualization of the world, a new optics, a panoptic universe that enables the media, advertising, virtual reality to show, present, expand the world of information so much so man is in the multivariate space of the multidimensional screen world. The screen becomes so active and active that it actually eliminates physical and identity problems as an ontological predicate. The ontological transformations in the fashion of the twentieth century are defined in the context of this article through the prism of cultural practices of the present day.

Keywords: culture; fashion; anthropological turn; semiotics; visual world of fashion

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОВОРОТ КАК ФЕНОМЕН РЕФЛЕКСИИ В МОДЕ XX–XXI ВЕКОВ

Барная Наталья Витальевна

Доктор философских наук, профессор,

ORCID: 0000-0002-5176-0136, e-mail: barna2005@ukr.net,

*Открытый международный университет развития человека «Украина»,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель статьи – определить социокультурные детерминанты формирования систем интерпретации модной деятельности как фактора гармонизации глобализационных проблем современности. В исследовании использованы компаративный и системный подходы, что помогло определить моду как систему изменений и инноваций в контексте антропологической проблематики. Такие философские методы, как трансцендентальный, помогают выяснить, насколько возможны изменения модных инноваций в эпоху глобализации; каким образом становятся явными сами изменения (феноменологический метод); как один цикл модных инноваций превращается в другой. Метод культурно-исторической реконструкции помогает определить модные артефакты как феномен новой культуры, нового модного цикла. Научная новизна. Антропологический поворот концентрирует внимание на антропном измерении моды, свидетельствующем об антропологической обусловленности теоцентризма и териоморфизма. Выводы. Доказано, что в теории современной эстетической мысли, искусствоведении, культурологии определяют три поворота: антропологический, семиотический и визуальный. Так случилось, что эти повороты разводятся во времени, и считается, что антропологический предшествовал семиотическому. Проблема дискурса, текста, знака трансформирует проблему человека, которая была остро обозначена на рубеже XIX–XX веков, в плоскость речевых адекватностей. Антропологический поворот отображает сегодняшнюю ситуацию, представляющую чрезмерную, более того, очень экстравагантную реальность визуализации мира, новый оптикум, паноптический универсум, дающий возможность массмедиа, рекламе, виртуальной реальности демонстрировать, представлять, расширять мир информации настолько, что человек почти постоянно находится в поливариантном пространстве многомерного мира экрана. Экран становится настолько действенным и активным, фактически устраняет проблемы телесности и идентичности как онтологического предиката. В контексте статьи определяются онтологические трансформации в моде XX века через призму культурных практик современности.

Ключевые слова: культура; мода; антропологический поворот; семиотика; визуальный мир моды

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188781
UDC 7.012:7.03'06

CONTEMPORARY DESIGN. SYNTHESIS OF ARTS, TECHNOLOGY, ETHNOCULTURE, AND ECOLOGY

Iryna Hardabkhadze

Associate Professor,
ORCID: 0000-0002-8899-3267, e-mail: irene.gard@meta.ua,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, Yevhen Konovalets Str., Kyiv, Ukraine, 01133

For citation:

Hardabkhadze, I. (2019). Contemporary Design. Synthesis of Arts, Technology, Ethnoculture, and Ecology. *Issues in Cultural Studies*, (35), 21-33. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188781>.

Abstract

The purpose of the study is to characterise the development trends of modern design with the identification of factors influencing their formation and the motivations of recent trends emergence. An assessment of the design thinking value as the concept-methodological background of design creativity is given. Research methods based on a system approach to the analysis of modern design trends development. The elements of comparative, critical, historiographical and content analysis, as well as the complex processes decomposition method, were used for assessment of design thinking potential as a concept-methodological basis for design theory and practice, identifying the main groups of factors influencing of trends formation and new directions of design. The scientific novelty of the research consists of determining the trends of modern design development taking into account social, utilitarian-technological and artistic-aesthetic factors. It is proved that because of culture and technology elements synthesis, the emergence of new features can be achieved, which, in combination with the social request of a new lifestyle, is the motivating factor for the emergence of new directions of design creativity. Conclusions. It is shown that the characteristics of the Fourth Industrial Revolution in modern design are reflected in the form of trends of synthesis the technology, the arts, elements of ethno-culture and ecology. The principle of differentiation of design creativity processes from other processes of activity is proposed. It is shown that the influence of social factors to contemporary design development trends manifests in the form of design "areas of action" expanding, the art-aesthetic factors stimulate the trend of expanding designer's imagination horizons, and utility-technological factors of modern design gave a chance to realize the earlier "impossible" technological operations. Analysis of design thinking potential as a conceptual and methodological basis of design creativity showed the feasibility of using it to systematize the designing process.

Keywords: design creativity; design culture; design thinking; influence factors

Introduction

In the context of the Fourth Industrial Revolution, the formation of both new lifestyles and lines of activity occurs within the broader socio-economic, geopolitical and demographic drivers of development than was noted during the earlier stages of industrial progress (*The Fourth Industrial Revolution*, 2016). The phenomenon of expanding the range of drivers of development appears in multidisciplinary fields of activity strongly.

These changes did not omit the design sector, which foundations multidisciplinary, in combination with information technology, created a source base for the convergence of design specializations and became a catalyst for the development of new areas of design creativity in the digital environment. The automation of routine operations has freed up the resources of designers for creativity with a return of interest in the ethno-cultural heritage of peoples and with consideration to environmental issues.

The relevance of the topic of the research is that over the last ten years, the range of activities the design is relatable to has expanded that much that establishing the boundaries of contemporary design has proven to be extremely difficult, even for active participants in design.

In this situation, the definition issue, what is a contemporary design, becomes extremely relevant, because its solution answers the questions of what activities belong with design and which are external to the sphere of design. It is also relevant to identify trends in the development of contemporary design with an analysis of the factors influencing the emergence of new areas of design creativity because its understanding is a key issue in managing the sustainable development of design of the future.

Practical interest is the answer to the question of how the so-called “design thinking” relates to traditional design, including the design thinking analysis in the role of an effective conceptual and methodological basis of design creativity. It is also useful to determine what design thinking tasks, processes, and projects are recommended to use to enhance creative treatment and advance the performance.

The urgency of the problem of defining the boundaries of contemporary design is confirmed by the intense flow of publications that address both the trends of traditional and alternative design trends (Turner, 2014; Szalapaj, 2005; Milk, 2016). Information technology in the digital environment has provided new opportunities both for designers and consumers of design products, and as the production of original design ideas is more productive within digital technologies, the rush toward innovation in design creativity is also transposed into the digital environment. A variety of publications describes new opportunities for innovative digital technologies in the design, manufacture, and implementation of modern design products. Also of interest to researchers are the processes of technology transfer to the digital space (*Top 9 of the best CAD fashion*, 2017; *Global Human Capital Trends*, 2016; *The Fourth Industrial Revolution*, 2016).

Design Failure Forecasts are published in 2007, but are still relevant today by Tony Fry’s book “Design Futuring: Sustainability, Ethics, and New Practice” (Fry, 2007) and a report by leading New Generation Designer Neri Oxman, “Design at the Intersection of Technology and Biology” (Oxman, 2017).

Since the design style of problem solving has recently been used not only for design but also for a wide range of activities, there is some interest in interpreting design thinking as a universal conceptual and methodological platform for design creativity and other creative processes. There are many publications that describe examples of the impact of design thinking on enterprise competitiveness and public sector management effectiveness (Brown & Kätz, 2009; *Global Human Capital Trends*, 2016; *An Introduction to Design*, 2017; Tennø, 2018; Liedtka, 2018). Many publications are dedicated to the latest trends in design (Milk, 2016; Oxman, 2017; Sculpteo, 2018; Meta, 2018). The development of both virtual and augmented reality technologies has not only modernized the foundations of retail and marketing but also significantly expanded the toolbox for “designer-user” interactive communication and led to the emergence of new forms of virtual transactions and virtual channels of implementation of design products.

The research materials analysis of contemporary design’s development trends over the last decade allows for the conclusions that design as a type of activity and the carrier of the concept of the effective problem solving approach is constantly in the trend of the new millennium’s public streams. Design is developing intensively and projecting influence on areas of activity that are other than the harmonization of needs and the things’ enclosing of people with the environment. Its functions are expanded by changing the object of harmonization from the environment to the outward things (that is, the harmonization of people with the surrounding reality) by meeting the current public needs. Yana Milev proposes a concept of *design* that goes beyond pragmatic notions of consumerism functionality of the 1950s:

“It is necessary to open up this limited understanding of the *design* and to motivate a design thinking that is pertinent to the social, political, ethnographic, ecological, economic, urban, and spatial, as well as of the aesthetic, mediated, narrative, and performative aspects of” (Milev, 2018).

In the book “Design Futuring: Sustainability, Ethics, and New Practice”, Fry offers a complete reconceptualization of the design practice, starting from teaching the basics of design to the perception of design both by the public and the designers, from *unsustainable design to sustainable design*. Despite the variety of issues discussed by the authors in publications, most topics relate to problems and examples of effective use of new technologies in marketing, retail and design products. The publications miss the materials that reveal the range of trends in contemporary design. There are no results of the analysis of the factors influencing the emergence of new areas of design creativity, as well as proposals for the principles of differentiating processes that are design in the traditional sense from processes that are not design creativity but use design thinking to improve their efficiency.

■ The purpose of the article

The purpose of the article is to describe trends in contemporary design development including the identification of factors influencing their formation. For the purpose of detailed analysis of contemporary design’s features, the optional task is to identify the motivating causes of the emergence of new directions of design and to analyse the design thinking capabilities as the conceptual and methodological basis of design

creativity. Due to the expansion of the scope of the design process principles, there is a solved issue to find the differentiation criterion of traditional design creativity from processes of another nature, which use design thinking to increase their own efficiency and realization of creative potential.

■ Presentation of the main material

Considering design as a process of creating artefacts “for people”, one can imagine that the design activity consists of processes of artistic, aesthetic, utilitarian, technological and social character. The factors of each group impose conflicting requirements on the design process, so in the design process, one should compromise on the aesthetic, utilitarian and social requirements to the design artefacts’ characteristics. Finding the optimal balance depends on the design task and is determined by the specific conditions of the design project.

Taken as a whole in light of an “extended area of influence”, modern design is based on a design approach to problem solving that can be applied to a wide range of activities.

Principles of the design creativity’s disparity out of other types of processes. Design artefacts in this study are artificially created visual images that are characterized by criteria, utilitarian, technological, social and artistic-aesthetic character, with respect to the basic principles of composition (including the organization of space, shape, volume, proportions, rhythm, colour, texture, and lines’ mobility).

Design processes, respectively, mean the processes of creating design artefacts in the form of visual images, characterized by these three groups of criteria.

Non-design artefacts are objects that are not in the form of a visual image (for example, software design) or for which artistic and aesthetic factors are not decisive (eg, microchip design, genetic engineering design).

Non-design processes are regarded as the processes of artefacts creation that are not design artefacts, that is, not represented by visual images, or which are visual images for which the artistic and aesthetic properties of the artefact are not defined.

Traditional types of design creativity are design trends that aim to create design artefacts that have passed the path of becoming and have a history of existence based on the combination of the design approach principles with the principles of creating visual images. Major groups, each of which includes functionally relevant subgroups, represent traditional design types:

- industrial design;
- environmental design;
- graphic design;
- personal image design.

New types of the design mean the areas of design creativity, which were distinguished from the main groups in accordance with the new public needs and under the influence of new technologies. Examples of new areas of design creativity are web design, UX/UI design, Interaction Design, informative design, infographics, instructional design, AR/VR design.

Alternative types of design refer to the areas of design creativity, the purpose of which is to create non-standard design artefacts or complex multiform (an example

is eco-design, ethno-design, and art-design, performance and ceremony design). Alternative ones can be attributed to the design of catwalk fashion shows, as these activities combine the methods of modelling the artistic image of models with the design of the collection script, light, sound design and the design of the podium space, where the performance is shown.

Based on the definition of design types, we can offer a criterion for differentiating design creativity from non-design creativity and non-design processes, even if they use the principles of design approach or design thinking. A unique feature of design creativity is the aim to create a visual image for which the main criteria are artistic and aesthetic factors. Arguing throughout the above definitions, we can assume that those processes that are aimed at creating an artistic image with evaluation by three groups of criteria and focusing on artistic and aesthetic properties are design processes, others are not, even if they use design thinking as a design practice.

Social factors of modern design development trends. Globalization and mobile access to content sharing have allowed for interdisciplinary technology transfer and convergence of cultural elements of different types. As a result, a distinctive feature of the Fourth Industrial Revolution was the creation of innovations based on the synthesis of technology and the arts. The emergence of the results of the synthesis of heterogeneous elements of culture has become a catalyst for the expansion of the “areas of action” of a core aspect of the work and the launcher for new trends spring in high-tech industries, business, and the arts.

In the modern sense, the design is considered not as a process of designing the objects’ form, but as a process that creates a new way of life by organizing a common “reasonable” space around it. In a more general sense, design is the solution to the problem, the designer is the performer that solves the problem, and design thinking is a method of solving problems that arise in the development of user-oriented services, products and services (*An Introduction to Design*, 2017). Targets of a modern design project are not products but needs.

The processes of transformation of economic and cultural life at the turn of the century, although it promises the record pace of progress to society, precisely because of the high rate of change, are accompanied by the problems of “rapid growth”. New technologies are changing the content of typical operations and business processes through innovation. Because of the disruptive impact of innovation on traditional technologies and business processes, the risks of job cuts are increasing. Another risk factor is the loss of relevance of activity areas that are not subject to innovative transformation. Under the influence of disruptive technologies, processes and industries approach the points of bifurcation, after which they either degrade or begin to develop in a new way.

However, the evolutionary processes of contemporary design are not limited to the emergence of new types of creativity. The effectiveness of the design approach, which balances creative heuristic and formalized-algorithmic methods to achieve the set tasks, became the reason for the transfer of problem-oriented design style at the task of service development, and then the method of design project approach was applied to solve business, process and team management issues. Today, this approach has been extended to a wide range of tasks in the economic and social

sectors. That is, the design is a problem solving approach that can be applied in the private and public sectors to stimulate innovation in products, processes, services, society, and politics as well.

The influence of social factors on the trends in the development of contemporary design is manifested in the form of expanding the “action areas” of conventional trends of design creativity. The motive for the tendency of expanding the “action areas” is the social demand to increase the efficiency of social and economic processes. However, not all processes that use design thinking as a technique for managing their own performance are design processes.

Another trend in the development of contemporary design is the emergence of new areas of design creativity. The driving mechanism behind this trend is the demand for new design products and services, which are being shaped by social demand in a new digital lifestyle. Nevertheless, an optional condition for new areas of design creativity is the emergence as a result of the synthesis of arts and technologies. The multidisciplinary design creates a productive “source base” for the convergence and synthesis of the diverse fields of knowledge, technology, and activity. The emergence of synthesis results has become a trigger for the emergence of new areas of design creativity in the digital environment. An example of forming a new kind of design creativity is the technology of augmented and virtual reality, which is recognized by the art at its infancy (Milk, 2016) and which elements are actively used to model prototypes and visualize figurative ideas of design decisions.

Impact factors of artistic-aesthetic and utilitarian-technological origins on tendencies of contemporary design development. Design methods are able to transform in accordance with changing environmental conditions due to the flexibility of algorithms forming to solve problems, as well as the modernization and convergence of competences in synchrony with the emergence of new technologies. The development of automated systems based on digital intelligence has provided a response to social demands to individualization of the personal needs but the transformation of technological operations from standard to an individual approach has caused a heavy increase of information flow needed to take into account to manage projects and business processes. The “digital” revolution has handled the growing flow of information through the development of computer processing of large data sets but has transformed some of the traditional design and production processes. Integrated social communications with the support of social science networks stimulated the intensification of cross-disciplinary knowledge transfer. The results of the synthesis of arts, technologies, media elements of fashion trends, elements of ethno-cultures and ecological requirements have radically expanded the possibilities of visualization and materialization of creative ideas of design decisions. Optional opportunities for reaching the designer’s creative potential ensures the transfer of visual images to the world of augmented and virtual reality. The combination of these tools has significantly increased the level of utilitarian and technological parameters of design products.

“We live in a very special time in history, a rare time, a time when the confluence of four fields is giving designers access to tools we’ve never had access to before. These fields are computational design, allowing us to design complex forms with simple code; additive manufacturing, letting us produce parts by adding material rather

than carving it out; materials engineering, which lets us design the behaviour of materials in high resolution; and synthetic biology, enabling us to design new biological functionality by editing DNA. And at the intersection of these four fields, my team and I create” (Oxman, 2017).

Thus, the factors of artistic and aesthetic origins through the synthesis of art and using elements augmented and virtual reality have inspired the imagination to loom trend in the process of building the innovative design solutions; and the utilitarian factors have entailed trends of the implementation of the “impossible”, unachievable earlier technological operations due to the merger of the various fields of knowledge, technologies and arts. The implementation of these trends has provided the designers’ access to new possibilities of visualization and materialization of imaginative creative solutions.

Potential capacity analysis of the design thinking as a conceptual-methodological base of design creativity. For a long time after its inception in the industrial serial production, the design has been treated as a project of artistic and design activities of the “unity of usability and beauty”. In the 80s of the last century, the design community was dominated by the idea of a systemic technical approach to design activities from the perspective of mass production, but gradually it came to an understanding that design creativity is not limited to engineering design and that design processes are distinctive stylistic feature of modern thinking. As a result, the idea of design culture starts to be used actively in the new way of thinking and becomes the centre of a new concept, in which the question of the primacy of function or form, use or beauty change with the problems of determining the role of artistry in design culture and design system in a culture, clarify the understanding of the nature of design culture and its role in design. Design activity within the design culture is introduced as of intellectual, informational, methodological and organizational levels of its implementation. Design activity in the process of creating the image and shape of the objects matters an integrating link in the research, design, technological works that constitute, in general, on design culture.

The concept of design thinking originated in parallel with the development of the design for reasons of design creativity. Many of the key concepts and aspects of design thinking were found in studies conducted in different areas of design. But gradually, the development of design culture and design thinking went their separate ways. Design thinking was developed as the concept of solving user-oriented problems. During evolution, this concept was acting as a creative approach to solving the problems of the user. Companies have realized the usefulness of embedding design as a productive asset in all organizational policies and practices, and design thinking was used to control the efficiency and innovativeness of the working groups and organizations of various types. Further development of design thinking was carried out in the environment of business processes managing as an effective means of creative problem solving and consumer needs regardless of the development of traditional design. However, between design creativity and design thinking have much in common in a systematic approach to solving design problems and algorithms of creative problem solving. To analyse the relationship between design thinking and design processes there is a comparative analysis of main stages (see table 1).

Table 1.

Comparative analysis of design processes and design thinking

	Design processes stage	Design thinking stage	Comparison results
№	The name of the stage	The name of the stage	The results of the comparative analysis
1.	SWOT analysis of the need for product creation	Analysis of the situation (inspiration)	Functionally similar in the sense of creative source search
2.	Harmonization of purpose and task with fashion trends	Issues set (empathy)	Empathy must be added to the design processes stage with the target audience in mind
3.	Idea production	Creative production of ideas and solutions (ideation)	Functionally identical
4.	Sketching an image idea	Sketching, modelling and prototyping (implementation)	Partially identical. The stage of design thinking has no tools to realize the compositional, artistic and aesthetic parameters of the visual image
5.	Materialization or 3D modelling of the image		
6.	Models presentation with evaluation in the demonstration process		Functionally identical

Design product life starts with the dilemma and the “social demand” analysis, which in practice means the study of the needs and expectations of potential target user groups, and harmonizing them with the trend of fashion. Because of awareness of a problem situation, there is ideation, tasking, idea production and design task.

The emergence of the artefact idea as the basic core design of the concept takes place in the creative innovation process where the idea of the design project turns into innovative design solutions in the form of a virtual image of the artefact in the mind of the designer.

In the next stage, a virtual image of a conceptual idea is visualized in the form of a two-dimensional sketch in hard copy or in the form of virtual digital images, after which a two-dimensional image of the design artefact is transformed into a three-dimensional virtual and/or physical prototype of a design object. Lifecycle model of the artefact includes the following steps:

- swot analysis of the need to create products;
- harmonization of goals and design tasks with fashion trends;
- idea production;
- sketching of image idea;
- materialization or 3D-modelling of the image;
- models presentation with evaluation in the process of demonstration.

Design thinking includes the following steps:

- analysis of the situation (inspiration);
- problems formation (empathy);
- creative idea production and solutions (ideation);
- sketching, modelling, and prototyping (implementation);
- testing and evaluation.

The table shows that the stage of ideas production and testing and evaluation are functionally identical. The SWOT analysis stage has similar functional content, but the term “inspiration” best describes the selection process of the creative source. Stage of harmonization of goals and design tasks with fashion trends requires the promotion of treatments of empathy for better alignment of design intent with the user’s requirements. The greatest differentiation was observed between the stages of sketching, modelling, and prototyping. Tools for implementation of compositional and artistic-aesthetic requirements to the image of the artistic image of the artefact should be included in the process-specific design.

In general, the structure and capability of design-thinking techniques are consistent with the goals and objectives of the design process. It is advisable to use design thinking to systematize the process of design with the conditions of adding to the methods specific requirements to the composite decision and forming the artistic and aesthetic parameters of the image of the artefact.

The principles of differentiation of design creativity from processes of another type are offered. A unique feature of design creativity is the creation of a visual image in the design process, for which the main criteria are artistic and aesthetic factors.

Trends in the development of contemporary design are identified by three groups of factors. The influence of social factors on the trends in contemporary design development is manifested in the form of expanding the “areas of action” of traditional areas of design creativity. It is shown that the emergence of the results of the synthesis of arts and technologies is the driving force behind the emergence of new areas of design creativity in the digital environment.

Artistic and aesthetic factors have stimulated the tendency to expand the horizons of the fantasy of the designer due to the synthesis of arts and the use of elements of augmented and virtual reality.

Utilitarian-technological factors due to the confluence of various spheres of knowledge, technology, and the arts have led to the emergence of a tendency in contemporary design to implement the “impossible” process operations that were unachievable before.

Design thinking value analysis as conceptual and methodological backgrounds of design creativity has shown the relevance of using it to systematize the design process.

■ Conclusions

The research covers the most relevant issue of contemporary design. It was indicated that the characteristic features of the Fourth Industrial Revolution as a cross-disciplinary knowledge transfer by a synthesis of different cultural elements in contemporary design are reflected in the form of realization of the earlier “impossible solutions” because of the synthesis of technology, arts, elements of ethnic culture and ecology.

In terms of *design artefact – non-design artefact*, *design process – non-design process*, *traditional type of design creativity – new type of design creativity*, alternative *type of design creativity*, there is differentiation criteria to distinguish between the design creativity and the design-art and non-design processes, even if the principles of the design approach or design thinking are used. The fact of visual image creation of the design artefact with the design process, for which the main criteria serve as artistic and aesthetic factors, is chosen as a unique characteristic of the design creativity.

Since globalization and mobile access to content share have created favourable conditions for the cross-disciplinary transfer of technologies and convergence of different cultural elements, the creation of innovations based on the synthesis of technologies and arts has become a distinctive feature of the Fourth Industrial Revolution, which is especially evident in the development of the trends. The emergence of the synthesis results of different cultural elements has become a catalyst for the expansion of the “areas of action” of traditional trends of design creativity and the launcher for the emergence of new trends in design, business, and art.

Trends of the design creativity development are considered taking in the light of the influence of artistic, aesthetic, utilitarian, technological and social factors. The influence of social factors on the trends of contemporary design development is manifested in the form of expanding the “areas of action” of traditional trends of design creativity. The society’s demand to increase the efficiency of social and economic processes is an encouraging mechanism for expanding the “areas of action”. The incentive mechanism for the emergence of new areas of design creativity is the formation of society demands for new design products and services in a new lifestyle within the digital environment. An optional condition for new areas of design creativity is the emergence as a result of the synthesis of arts and technologies.

It has been shown that the artistic and aesthetic factors stimulated the tendency to expand the horizons of fantasy due to the synthesis of arts and the use of elements of augmented and virtual reality; and utilitarian and technological factors due to the confluence of various spheres of knowledge, technology, and the arts caused the emergence of the earlier “impossible” process operations.

According to the results of the comparative analysis of the design processes and design thinking stages, it is seen that in general the structure and capacity of design thinking techniques meet the goals and objectives of design processes. It is advisable to use design thinking to systematize the design processes with the conditions of adding to the methodology specific requirements to the composite solution and forming the artistic and aesthetic parameters of the artefact image.

Open problems should be aimed for the development of conceptual and methodological backgrounds of the theory and practice of design through the convergence of strengths of design thinking and elements of design culture.

References

- An Introduction to Design Thinking PROCESS GUIDE. (2017). *The Stanford d.school*. Retrieved from <https://dschool-old.stanford.edu/sandbox/groups/designresources/wiki/36873/attachments/74b3d/ModeGuideBOOTCAMP2010L.pdf> [in English].

- Brown, T., & Kätz, B. (2009). *Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation*. New York: Harper Business [in English].
- Fry, T. (2009). *Design Futuring: sustainability, ethics, and new practice*. Oxford-New York: Berg [in English].
- Global Human Capital Trends 2016. (2016). *Deloitte's Human Capital*. Deloitte University Press. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/HumanCapital/gx-dup-global-human-capital-trends-2016.pdf> [in English].
- Liedtka, J. (2018). Why Design Thinking Works. *Harvard Business Review*. September–October issue. Retrieved from <https://hbr.org/2018/09/why-design-thinking-works> [in English].
- Milev, Y. (2018). The Transformation of Societies in the Mirror of an Expanded Concept of 'Design'. *AOBME*. Retrieved from http://www.aobbme.com/wordpress/wpcontent/uploads/Designing_YM_Maastricht.pdf [in English].
- Milk, C. (2016). The birth of virtual reality as an art form. *TED Talk*. Retrieved from https://www.ted.com/talks/chris_milk_the_birth_of_virtual_reality_as_an_art_form/transcript [in English].
- Oxman, N. (2016). Design at the Intersection of Technology and Biology. *Enzyme*. Retrieved from <http://www.weareenzyme.com/peopl> [in English].
- Szalapaj, P. (2005). *Contemporary Architecture and the Digital Design Process*. Taylor & Francis Group. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315042879> [in English].
- Tennø, H. (2018). Traditional vs. Digital Design Thinking. *Digital design thinking portal*. Retrieved from <https://www.digitaldesignthinking.io/> [in English].
- The Fourth Industrial Revolution. (2016). *World Economic Forum*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond> [in English].
- Top 9 of the best CAD fashion design software. (2018). *Sculpteo*. Retrieved from <https://www.sculpteo.com/blog/2018/02/07/top-9-of-the-best-cad-fashion-design-software> [in English].
- Turner, A.L. (2014). The history of flat design: How efficiency and minimalism turned the digital world flat. *TheNestWeb. Design & Dev*. Retrieved from <https://thenextweb.com/dd/2014/03/19/history-flat-design-efficiency-minimalism-made-digital-world-flat> [in English].

СУЧАСНИЙ ДИЗАЙН. СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ, ТЕХНОЛОГІЙ, ЕТНОКУЛЬТУРИ ТА ЕКОЛОГІЇ

Гардабхадзе Ірина Анатоліївна

Доцент,

ORCID: 0000-0002-8899-3267, e-mail: irene.gard@meta.ua,

Київський національний університет культури і мистецтв,
Київ, Україна

Анотація

Мета дослідження – виявлення тенденції розвитку сучасного дизайну з визначенням факторів впливу на їх формування та спонукальних причин зародження нових напрямків дизайну. Надається оцінка потенціалу використання дизайн-мислення у ролі концептуально-методологічної основи дизайн-творчості. Методи дослідження оснований на системному підході до аналізу тенденцій розвитку сучасного дизайну. Для надання оцінки потенціалу дизайн-мислення у ролі концептуально-методологічної бази теорії та практики дизайну, визначення основних груп факторів впливу на формування тенденцій та нових напрямків дизайн-творчості використано елементи порівняльного, критичного, історіографічного та контент-аналізу, а також метод декомпозиції складних процесів. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні тенденції розвитку сучасного дизайну з урахуванням соціальних, утилітарно-технологічних та художньо-естетичних факторів. Доведено, що у результаті синтезу елементів культури і технологій може бути досягнута емерджентність, яка у сполученні із соціальним замовленням нового стилю життя є спонукальною причиною зародження нових напрямків дизайн-творчості. Висновки. Показано, що характерні риси четвертої індустріальної революції у сучасному дизайні відображаються у формі тенденції синтезу технологій, мистецтв, елементів етнокультури та екології. Запропоновано принцип диференціації дизайн-творчості від процесів інших напрямків діяльності. Показано, що вплив соціальних факторів на тенденції розвитку сучасного дизайну проявляється у формі розширення «зон дії» дизайну, фактори художньо-естетичної природи стимулюють тенденцію розширення горизонтів фантазії дизайнера, а фактори утилітарно-технологічної природи спричинили появу у сучасному дизайні тенденції реалізації нездійснених раніше технологічних операцій. Аналіз потенціалу дизайн-мислення у ролі концептуально-методологічної основи дизайн-творчості показав доцільність його використання для систематизації процесу дизайн-проекування.

Ключові слова: дизайн-творчість; проектна культура; дизайн-мислення; фактори впливу

■ **СОВРЕМЕННЫЙ ДИЗАЙН. СИНТЕЗ ИСКУССТВ, ТЕХНОЛОГИЙ, ЭТНОКУЛЬТУРЫ И ЭКОЛОГИИ**

■ **Гардабхадзе Ирина Анатольевна**

■ *Доцент,*

ORCID: 0000-0002-8899-3267, e-mail: irene.gard@meta.ua,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

Киев, Украина

■ **Аннотация**

Цель исследования – охарактеризовать тенденции развития современного дизайна с определением факторов, влияющих на их формирование и побудительных причин зарождения новых направлений дизайна. Дается оценка потенциала использования дизайн-мышления в роли концептуально-методологической основы дизайн-творчества. Методы исследования основаны на системном подходе к анализу тенденций развития современного дизайна. Для предоставления оценки потенциала дизайн-мышления в роли концептуально-методологической базы теории и практики дизайна, определения основных групп факторов влияния на формирование тенденций и новых направлений дизайн-творчества использованы элементы сравнительного, критического, историографического и контент-анализа, а также метод декомпозиции сложных процессов. Научная новизна исследования заключается в определении тенденции развития современного дизайна с учетом социальных, утилитарно-технологических и художественно-эстетических факторов. Доказано, что в результате синтеза элементов культуры и технологий может быть достигнута эмерджентность, которая в сочетании с социальным заказом нового стиля жизни является побудительной причиной зарождения новых направлений дизайн-творчества. Выводы. Показано, что характерные черты четвертой индустриальной революции в современном дизайне отражаются в форме тенденций синтеза технологий, искусств, элементов этнокультуры и экологии. Предложен принцип дифференциации дизайн-творчества от процессов другой сферы деятельности. Показано, что воздействие социальных факторов на тенденции развития современного дизайна проявляется в форме расширения «зон действия» дизайна, факторы художественно-эстетической природы стимулируют тенденцию расширения горизонтов фантазии дизайнера, а факторы утилитарно-технологической способствовали появлению в современном дизайне тенденции реализации невыполнимых ранее технологических операций. Анализ потенциала дизайн-мышления в роли концептуально-методологической основы дизайн-творчества показал целесообразность его использования для систематизации процесса дизайн-проектирования.

■ **Ключевые слова:** дизайн-творчество; проектная культура; дизайн-мышление; факторы влияния

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188782

УДК 130.2

**«ТЕОРІЯ ТРЬОХ ПАРАДИГМ»
ТА ДОЛЯ РЕЛІГІЇ В КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНУ****Єрьомін Владислав Юрійович***Аспірант,**ORCID: 0000-0002-0278-9274, e-mail: v.yeremin86@gmail.com,**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
просп. Центральний, 59-а, Сєвєродонецьк, Україна, 93400***Для цитування:**

Єрьомін, В.Ю. (2019). «Теорія трьох парадигм» та доля релігії в культурі постмодерну. *Питання культурології*, (35), 34-45. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188782>.

Анотація

Мета статті – виявити вектори і стратегії трансформації релігії в культурі Постмодерну в контексті «теорії трьох парадигм». Методологія дослідження полягає в поєднанні загальнонаукових та спеціальних культурологічних методів. Власне, метод парадигмального аналізу дозволив описати три глобальні парадигми європейської культури, виявивши їх онтологічні підстави. За допомогою генетичного підходу вдалося простежити зародження і розвиток ідеології Постмодерну і феномену «Нью Ейдж» як специфічної форми постмодерністської релігійності. Застосування компаративного методу дозволило виявити спільні сенсові структури у філософії Постмодерну і його «релігійній програмі». Аксиологічний підхід допоміг зрозуміти характер змін системи цінностей, що відбуваються при переході культури з однієї парадигми в іншу. Наукова новизна роботи полягає у застосуванні «теорії трьох парадигм» до вивчення глибинних шарів європейської культури, а також у введенні методу парадигмального аналізу в арсенал методів сучасної культурології. Висновки. Встановлено, що логіка зміни описаних парадигм може бути оцінена з двох протилежних позицій. Із точки зору постмодерністів, вона розглядається як прогресивна і означає звільнення людської екзистенції (тілесності, чуттєвості, уяви і творчості) від усього ірраціонального та жорстокого, що було пов'язано з логоцентричною природою попередніх парадигм. Із точки зору традиціоналістів, ця логіка регресивна і відображає поступове видалення з чуттєвої і матеріальної «площини» культурного універсуму його сенсової і духовної «вісі» – Логосу. При цьому зазначено, що трансформація релігії в сучасному інформаційному і глобалізованому суспільстві є закономірним продовженням сенсових векторів третьої парадигми. Також відзначено парадоксальний і антиномічний характер парадигми Постмодерну, який полягає у вільному та ігровому поєднанні гетерогенних явищ – науки і релігії, раціоналізму та містики, догматів різних віровчень і вільної фантазії людини.

Ключові слова: парадигма; Премодерн; Модерн; Постмодерн; Логос; логоцентризм; «слабка теологія»; «Нью Ейдж»

Вступ

Ще на початку XX століття було помічено, що будь-яке явище культури втрачає свій сенс при його тлумаченні в чужому сенсовому контексті. Найбільше це стосувалося артефактів традиційних культур, які довгий час тлумачилися крізь «семантичну ґратку» Просвітництва як прояви наївного та фантастичного мислення, притаманного раннім стадіям розвитку людського суспільства. Евристична бідність такої методології, усвідомлена рядом мислителів минулого століття, підштовхнула їх до спроб реконструкції незалежної та самодостатньої системи сенсів (парадигми), що лежить в основі «традиційного суспільства». Значних успіхів у цій справі досягла школа інтегрального традиціоналізму (Р. Генон, Ф. Шуон, А. Кумарасвами), а також ряд інших дослідників «сакрального мислення» (М. Еліаде, К. Юнг, О. Лосєв). Так, робота Р. Генона (2009) привела до появи «теорії трьох парадигм» (Премодерну, Модерну і Постмодерну), які вичерпують собою історичний шлях європейської культури. Оскільки ж саме релігія була основою першої з цих парадигм, то розгляд її метаморфоз при переході до другої і третьої дозволяє розкрити сутність зазначеної теорії.

В контексті сучасної культурології таке дослідження допоможе глибше вивчити палітру «немодернових» теорій культури, попит на які значною мірою спричинений розвитком нової постмодернної парадигми. Також варто зазначити, що сама школа традиціоналізму, а тим більше – її культурологічний спадок до початку XX ст. була майже невідома українській гуманітарній науці і досі вивчена недостатньо, що і надає актуальності даній роботі.

Крім цього, актуальність дослідження полягає у стані невизначеності та пошуків власної ідентичності, в якому перебуває українське суспільство. Заклики до євроінтеграції, що постійно лунають у медійному просторі нашої держави, потребують всебічного вивчення історичної долі західної цивілізації, яке передбачає звернення не тільки до «саморефлексії» Модерну, але й до альтернативних поглядів на його сутність. Одним із таких поглядів є «теорія трьох парадигм», сформульована представниками школи інтегрального традиціоналізму.

Тема трансформації релігійної свідомості в культурі Постмодерну розглядається Е. Самєдовим (2017). У цій роботі автор показує, як постмодерністська філософія сприяє, з одного боку, відродженню релігії в постіндустріальному суспільстві, а з іншого – її якісному перетворенню відповідно до нової системи цінностей. Також проводиться важлива думка, що концепції «слабкої теології» Дж. Капуто і «релігії без догматів» Р. Рорті та Дж. Ваттімо є прямим наслідком постмодерністського заперечення «метафізики логоцентризму». При цьому стаття акцентує увагу тільки на західних авраамічних релігіях, що вимагає її доповнення дослідженням неоорієнталістських рухів і вчень «Нью Ейдж», що і було зроблено в даному дослідженні.

Питанню ідентифікації феномену «Нью Ейдж» у контексті культури Постмодерну присвячені роботи Ю. Косорукової, Г. Бедненко (2011) та С. Климая (2013). У цих статтях автори розкривають модерністські витоки зазначеного феномену, вкоріненого, на їхнє переконання, в матеріалізмі та ідеології Просвітництва (орієнтація на індивідуалізм і експеримент). Також у них простежується генеалогія феномену «Нью Ейдж» і розглянуті деякі його сучасні напрямки. Але поряд із

сильними сторонами в цих роботах присутня конфесійна (християнська) ангажованість і схильність зараховувати до вчень «Нью Ейдж» не пов'язані із ним явища (такі як Міжнародне товариство свідомості Крішни). Більш точне визначення і демаркація вчень «Нью Ейдж», а також розкриття їх зв'язку з філософією Постмодерну були зроблені в даній статті та в іншій роботі її автора (Yeromin, 2018). Новизна дослідження полягає, по-перше, у залученні до вивчення історії європейської культури традиціоналістської «теорії трьох парадигм», а по-друге, у виявленні прямої залежності між процесами і явищами культури, з одного боку, та природою і станом її сенсової сфери (Логосу), з іншого.

■ Мета статті

Виявити вектори і стратегії трансформації релігії в культурі Постмодерну в контексті «теорії трьох парадигм».

Методологія дослідження полягає передусім у застосуванні методу парадигмального аналізу, який дозволив виявити метафізичні основи трьох парадигм європейської культури, які у сучасному «вестернізованому» світі набули всепланетарного масштабу. Генетичний підхід допоміг простежити зародження та логіку становлення ідеології Постмодерну і феномену «Нью Ейдж» як характерної форми постмодерністської релігійності. Цінність компаративного методу полягала у виявленні спільних сенсових структур у філософському та релігійному вимірах Постмодерну. За допомогою аксіологічного підходу вдалося виявити логіку змін системи цінностей, яких зазнає культура при переході з однієї парадигми в іншу.

Також відомо, що культурологічне дослідження має справу, з одного боку, з об'єктивно наявним матеріалом (наприклад, певними артефактами етнічного походження, творами мистецтва, традиціями тощо), з іншого – з текстами, що пояснюють та інтерпретують цей матеріал (різномасштабні оцінки «ззовні» та «зсередини» певної культури, наукові розвідки, наявні теорії та концепції тощо). І якщо, наприклад, природознавство вивчає світ безпосередньо, то культурологія як матеріал використовує також і вторинні системи фіксації інформації, створюючи на їх основі уявлення про конфігурацію культурної картини світу. Розгляд відомих явищ через призму іншої наукової парадигми забезпечує переведення їх у нове сенсове русло, де явища набувають нових аспектів та розкриваються своїми раніше невідомими гранями.

■ Виклад матеріалу дослідження

Глобальні парадигми європейської культури, описані в роботах Р. Генона (2009) та його наступників, будучи абсолютно нерівними в часовому і географічному відношенні, мають принципові якісні відмінності. Що стосується історії Європи, парадигма Премодерну охоплює період від зародження криpto-мікенської культури (рубіж III–II тис. до н. е.) до початку XVII ст. н. е. Парадигма Модерну (або Сучасності) охоплює період від середини XVII ст. (становлення світського індустріального суспільства) до кінця XX ст. Нарешті, парадигма Постмодерну – з кінця XX століття (становлення інформаційного суспільства з частковою реанімацією релігійно-міфологічного субстрату культури).

Основою якісної відмінності цих парадигм є таке поняття, як Логос, що означає *духовний* і *вертикальний* вимір культури, який вносить порядок і сенс в усі сфери людського життя. В універсумі традиціоналістів Логос виступає Світовою Віссю, що поєднує всі космічні рівні з Абсолютом.

У суспільствах Премодерну, на їхню думку, Логос має сакральну природу і проявлений у вигляді духовних традицій, які організують чуттєвий і матеріальний (горизонтальний) вимір культури. Це поєднання духовної вертикалі і матеріальної горизонталі, як зазначає Р. Генон (2009), і означає священний і осмислений Космос (2009).

При переході до парадигми Модерну божественний Логос стає людським. Втрачаючи свою сакральну природу, він зберігає організуючу і осмислюючу функцію, а головне – претензію на безумовну та об'єктивну Істину (свою «твердість»). Цей перехід особливо помітний на прикладі трансформації філософського мислення, про яку О. Ф. Лосєв (1997) пише: «Категорія ангельського світу, безсумнівно, діє у відповідній, звичайно, модифікації, у всякій іншій міфології. Так, у всякій трансцендентальній філософії місце ангельське займає трансцендентальна схема і взагалі вся сенсова сфера. <...> Тому “категорія” Канта, “поняття” Геґеля, “ейдос” Гуссерля, “гіпотеза” Когена і Наторпа, безсумнівно, є тільки внутрішньо спустошена ангелологія. Ці структури, безсумнівно, розумні, безтілесні; вони осмислюють і оформлюють все буття і в цьому сенсі суть його “хранителі”» (с. 102-103).

У культурі Модерну Логос проявлений у вигляді «великих наративів» – всеосяжних філософських систем, наукових теорій, політичних ідеологій, а також стилів і жанрів мистецтва, кожен з яких впорядкований особливою «ідеєю», що надає йому своєрідності та унікальності. Нова якість Логосу знайшла своє відображення у відомому вислові Макса Вебера *Entzauberung der Welt* (розчаклування світу), який означав звільнення суспільства, культури і людського життя від таємниць і сакральності. Типовим суспільством Модерну була не тільки «просвітницька» Європа XIX – початку XX століття, але також Радянський Союз, Логос якого, повністю порвавши зв'язок з областю Священного, набув форми «жорсткої» ідеології, цензури і моралі.

Постмодерн. При переході до парадигми Постмодерну європейський Логос зазнає найбільш радикальної трансформації, пов'язаної з його поступовою «диссолюцією» (розчиненням). Із самого початку свого формування ця парадигма заявила про себе як про «гіпермодерн», що мав намір «просвітити просвітництво» та довести до логічного фіналу ті визвольні стратегії, які були закладені ще Декартом і Вольтером. Цілком підтримуючи визвольний пафос останніх, Ж. Дерріда (2000) помітив, що людський Логос Модерну є тільки новою версією старого божественного Логосу, яка відрізняється від нього за формою і вираженням, але не по своїй суті.

Важливо відзначити, що для постмодерністів символами сакрального Логосу Премодерну є передусім інквізиція та релігійні війни, а символами Логосу неліберальних форм Модерну, звичайно ж, – ГУЛАГ і Освенцим. І навіть у ліберальному Модерні, заснованому на індивідуалізмі, на їхню думку, Логос набув форми гендерної та расової дискримінації, пуританської моралі і абсолютизації чоловічого розуму (*фрейдівського Еґо*), який стримує лібідо і несвідомі потяги. З цього вони роблять висновок, що Логос завжди має тоталітарну природу і передбачає жорстокість,

наси́льство та «придушення свободи» людини – свободи її тілесності, чуттєвості, уяви і творчості. Такий висновок ґрунтується на тому факті, що будь-яка онтологічна сутність розділяє феномени, що підлягають їй, на правильні і неправильні, істинні та хибні, здорові і нездорові, моральні та аморальні, відповідні вченню церкви або партії і невідповідні, і в кінцевому рахунку – на добро і зло (Малкіна, 2006). Однак природна людина («тіло без органів» та «машина бажань» Дельоза і Гваттарі) в житті керується іншою бінарною опозицією – *приємне-неприємне*, яка призводить її до конфлікту з імперативом Логосу. Примушуючи людину в м'якій або жорсткій формі до *правильного* (особливо якщо воно неприємне) і утримуючи її від *неправильного* (особливо якщо воно приємне), Логос, на думку постмодерністів, і реалізує свою тоталітарну і репресивну природу.

Своє небажання і нездатність проводити якісні відмінності між різними формами «логоцентризму» ідеологи Постмодерну пояснюють тим, що ці форми завжди *іраціональні*. На думку Ж. Дерріда (2000), будь-яка віра в метафізичний сенс, трансцендентний по відношенню до тексту, не витримує перевірки на «логічну міцність» і виявляє свою суперечливість (с. 163-164). Із цього він робить висновок, що немає якісної різниці між вірою в метафізичні сенси і вірою в персонажів релігійних пантеонів. Всьому цьому треба покласти край і звільнити текст, «ризому» та «потік життя» від останніх слідів метафізики – як релігійної, так і світської. Це радикальне *звільнення площини від вертикалі* О. Дугін (2009) підсумовує наступним чином: «Ризоморфне середовище – це “світ без стрижня”, постійні пульсації хаотичних, не орієнтованих станів, які підходять впритул до моменту самоорганізації, але щоразу знову падають у плоский хаос, щоб потім знову спробувати створити з площини рельєф. Цей рельєф іноді майже створюється, але натяг поверхні ніколи не розривається остаточно: і гори, і моря, і яри, і пагорби щоразу незмінно обертаються бездоганною площиною екрана. Ризома, на відміну від “речі”, може симулювати розум, але ця симуляція становить не фатальність, але вільну примху незацікавленої гри» (с. 378-379).

При цьому мислителі Постмодерну зовсім не є апологетами анархії та нігілізму. Сенсову сферу, що організує поле феноменів, вони вважають абсолютно необхідною, але в «новому світі» вона повинна радикально змінити свою природу. Зберігаючи видимість організуючої дії, «жорсткі» ідеї та сенси повинні прийняти *ігровий і несерйозний* характер, щоб не придушувати і не обмежувати багатство життя, а тільки збільшувати його яскравість і розмаїття. Прикладом реалізації цієї програми в сучасній культурі є масова кінопродукція Голівуду, в якій на тлі постійного посилення яскравості та спецефектів спостерігається неухильне скорочення сенсу і будь-якого дидактичного послання. Найбільш авангардні режисери Постмодерну, такі як К. Тарантіно та Д. Лінч, часто зовсім не вкладають у свої творіння будь-який «авторський сенс», дозволяючи глядачам зробити це за них.

Але абсолютизуючи негативні сторони логоцентризму, постмодерністи не беруть до уваги його початковий сенс, відбитий у теорії держави Платона, якого вони, вслід за К. Поппером і Б. Расселом, вважають першим ідеологом тоталітарної держави. Сам же Платон (2015) розглядав свою «ідеальну державу» як інструмент, за допомогою якого Бог уподібнює Собі матеріальний світ. Провідниками цієї уподібнюючої дії виступають насамперед філософи-правителі, які через ідеологію та

цензуру, міфи, обряди і таїнства, систему виховання і освіти цілеспрямовано впливають на душі громадян держави. Цей процес можна порівняти з *обробкою сирих кам'яних брил*, якими є душі людей в їх природному стані. Головним різцем такого впливу і є Логос – вищий Розум, а його результатом – прекрасні статуї, коштовні й напівкоштовні камені, виточені з цих брил. І ця дія з необхідністю передбачає примус, дисципліну, аскезу і обмеження бажань, оскільки без усього цього, на думку Платона, неможливе духовне пробудження людини. Згодом ця модель держави була переосмислена в християнській культурі Середніх віків, Київської та Московської Русі. Також важливо зазначити, що і традиційна патріархальна родина як «мала держава» в усі часи мала подібний сенс, оскільки завдання батьків полягало у внесенні порядку в хаос дитячої психіки. Мета цієї *перетворюючої* дії Логосу в культурах Премодерну бачилася в тому, щоб створити в людині непорушний стрижень, подібний до Світової Вісі, який би з'єднував її відносну особистість із Божественною Сутністю. В результаті такого перетворення людина, навіть вбудована в жорстке станове суспільство, здобувала внутрішню свободу, яка давала їй незламність та стійкість перед обличчям споку, випробувань і самої смерті.

У зв'язку з цим цікаво відзначити, що ліберальна ідеологія, яка має своєю метою «звільнення особистості», знає виключно зовнішню свободу. Владу людини над своїми бажаннями в «закритій» державі Платона вона вважає звичайним рабством, а владу бажань над людиною у «відкритому суспільстві» К. Поппера – справжньою свободою.

Однак парадигма Постмодерну, заснована на радикальному лібералізмі, оголошує війну всякому «логоцентризму» – і духовному, і світському, головною метою якої вважає *остаточне подолання жорстокості, насильства і «придушення особистості»*. Найбільш цікаві метаморфози в цій парадигмі зазнає релігія. На переконання філософів-постмодерністів, саме «жорсткий і нетерпимий» Логос Модерну, втіленням якого була наука і «культ розуму», в Новий час змістив релігію на узбіччя культури. Тому деконструкція першого повинна з необхідністю привести до відродження другої, яке з кінця ХХ століття і спостерігається повсюдно. Але це відродження, на думку Р. Рорті та Дж. Ваттімо, має супроводжуватися поступовим вимиванням з релігії старого догматичного «логоцентризму», яким вона володіла в епоху Премодерну. Такий висновок природно випливає із загального світогляду постмодерністів, які вбачають у *застиглих та нерухомих* релігійних догмах головну причину «священних воєн», дискримінації релігійних меншин, придушення свободи думки і творчості. Безліч догматичних теологій, кожна з яких претендує на абсолютну істину та відкидає всі інші системи, на їхню думку, є доказом того, що всі вони відносні і вигадані людьми. Тому на зміну старій традиційній релігії повинна прийти «релігія без догматів», вчення якої буде *гнуцким і рухомим*, відкритим до творчого синтезу з елементами інших віровчень (Rorty & Vattimo, 2005).

Така релігія, обґрунтована в концепції «слабкої теології» Дж. Капуто, буде відрізнятися швидкою та ефективною адаптацією до нового стану культури і мінливих запитів суспільства. Її головними рисами стануть *синкретизм, плюралізм, суб'єктивізм та індивідуалізм*. Згідно із Дж. Капуто (2006), Бог цієї релігії повинен стати «слабким» – втратити свою сувору і караючу природу, зберігти тільки любов, милосердя і всепрощення (с. 33). Також і з самої релігії необхідно поступово

усунути все неприємне, жорстке і страшне – вчення про гріх, пекло та диявола, будь-яку дискримінацію і розподіл людей на правих і неправих, нормальних і ненормальних. Зберегти ж потрібно тільки все приємне – піднесені релігійні переживання, естетику богослужінь, легкодоступний містичний досвід, який не потребує подвигу, аскези та самообмеження. Ця релігія повинна проповідувати чисту і всеосяжну любов, під якою насамперед будуть розумітися м'якість, гуманність, пацифізм та повага до всіх проявів людської природи (зрозуміло, крім «жорстких і логоцентричних») (Самедов, 2017).

Крім цього, релігія Постмодерну повинна бути по-справжньому демократичною та враховувати бажання і настрої віруючих при періодичному оновленні своєї структури і віровчення. Сутність же цієї «народної волі» (на відміну від «волі Логосу»), як уже було зазначено, визначається простою бінарною опозицією *приємне-неприємне*, тому логіка її прояву також досить проста. Вона полягає у вимозі відмови спочатку від дрібних і другорядних норм та заборон (таких як дрес-код при вході в храм), а потім все більш істотних – аж до перегляду тлумачень догматів і списку гріхів, «розбавлення» богослужінь рок-концертами, вінчання та рукоположення гомосексуалістів і т. д. І хоча все це може здатися перебільшенням, подібна «постмодернізація» релігії на Заході вже йде повним ходом, в основному – серед протестантських конфесій.

Але все ж вимивання «логоцентризму» зі старих традиційних релігій – процес тривалий і важкий, оскільки його постійно гальмує консерватизм мислення (найчастіше неусвідомлений) їх адептів. Тому формування «нової релігійності» легше відбувається на основі тих вчень і культів, які від самого початку не мали метафізичного стрижня та імунітету. Мова, звичайно ж, йде про таке явище, як «Нью Ейдж».

«Нью Ейдж». Синтезуючи різні формулювання, можна в цілому визначити «Нью Ейдж» (з англ. New Age – Нова Ера, Нова Епоха) як сукупність нових нетрадиційних вчень релігійно-містичного характеру, початково об'єднаних вірою у швидке настання «Епохи Водоля». Будучи явищем культури ХХ століття, «Нью Ейдж» має пряме джерело в теософії О. Блаватської, спиритизмі та окультизмі ХІХ століття. Заповнивши собою «духовний вакуум» епохи пізнього Модерну, він отримав бурхливий розвиток у всьому його культурному просторі.

Пізніше до феномену «Нью Ейдж» було зараховано багато вчень, не пов'язаних із концепцією «Епохи Водоля» (наприклад, неоязичництво, різні психотерапевтичні та оздоровчі системи). Однак саме ця концепція, відкрита для довільних тлумачень, послужила основою, на якій даний феномен був початково сформований. Сам термін «Нью Ейдж» був запропонований Алісою Бейлі (1880–1949) – англійською письменницею і активним діячем Теософського товариства. Вона поєднала доктрину О. Блаватської та переосмислений нею перенніалізм з астрологією і концепцією «Епохи Водоля». Такий хід думки дозволив зв'язати вчення про *Philosophia perennis* з *ідеєю історичного прогресу*, чужою як традиційним релігіям, так і самому перенніалізму. Ця ідея, що має цілком сучасне і секулярне походження, була переосмислена в ключі спиритуалізму. У цьому простежується найважливіша риса вчень «Нової Ери» – прагнення поєднати науку і релігію шляхом проекції ідей еволюції та прогресу на сферу духу. Саме так виникло центральне поняття цих вчень – «духовна еволюція людства».

Головний висновок, зроблений із цих міркувань, полягав у тому, що якщо раніше людство не було готове прийняти єдину езотеричну доктрину, яка подавалася «під покровом» традиційних релігій, то напередодні «Епохи Водоля» воно цілком дозріло для цього. Каналами такого розкриття, як зазначає С. Климань (2013), є «нові одкровення», що відбуваються шляхом спілкування медіумів з істотами «тонкого світу». При цьому важливу роль у конструюванні нових доктрин часто відіграє вільна фантазія їх творців. Така, на його переконання, природа теософії, Агні-Йоги, антропософії, Рози Світу, Книги Урантії, сайєнтології, неоязичництва, ченнелінга (від англ. channel – канал) та інших напрямків «Нью Ейджа».

Із цього випливає інша важлива риса вчень «Нової Ери» – прагнення до зовнішнього з'єднання релігій в одне ціле на тій підставі, що вони вже зіграли свою роль в «еволюції людства» або ж були безнадійно перекручені. Альтернативою такому з'єднанню (в разі його невдачі) є проста заміна старих релігій «Новим Єдиним Світовим Вченням» (Клізовський, 2002, с. 82).

При всьому цьому важливо відзначити симпатію нью-ейджерів до засновників традиційних релігій («справжнє» вчення яких вони відроджують) та неприйняття таких явищ, як ортодоксія і догматика (особливо коли мова йде про християнство), які найбільше заважають вказаному «з'єднанню». У такому способі мислення легко впізнається дух Постмодерну з його критикою «логоцентризму» і пропагандою необмеженої свободи (Климань, 2013). На це вказує і тісний зв'язок «Нью Ейджа» із сучасним мистецтвом (живописом і музикою) з його запереченням канонів, підвищенням значенням імпровізації та «творчого натхнення». Всі ці риси і дозволяють визначити «Нью Ейдж» як релігію Постмодерну.

Але, як підкреслюють сучасні дослідники, саме індивідуалізм, свобода думки і творчості, властиві ідеологам «Нью Ейджа», залишають проект універсальної релігії порожньою декларацією. Такий стан речей блокує будь-яку спробу централізації та об'єднання вчень «Нової Ери», які залишаються вкрай множинним і розсіяним феноменом сучасної релігійної культури (Косорукова & Бедненко, 2011).

Також цікаво відзначити визначення «Нью Ейджа» як «релігії-конструктора», яке дають йому Ю. Косорукова і Г. Бедненко (2011). У своїй статті вони показують, що для ідеологів «нових релігій» вчення традиційних релігій є не більше, ніж «матеріалом», з якого можна довільно збирати різноманітні «конструкції», слідуючи вказівкам потойбічних сил (Махатм, піднесених Вчителів, древніх язичницьких богів), особистому смаку або попиту споживача. Головна ж умова такої «свободи творчості» полягає, знову-таки, в запереченні ортодоксальних та «логоцентричних» форм цих релігій, відповідальних за легітимне тлумачення своїх священних текстів. Втім, ця свобода зовсім не стосується рядових адептів «Нью Ейджа», яким часто притаманні колективізм, догматизм і суворе підпорядкування «духовним вчителям». Однак вся ця суворість, при уважному розгляді, тільки симулює (як «рольова гра») впорядкованість традиційних релігій (Yeryomin, 2018).

Висновки

Підсумовуючи, слід зазначити, що дослідження традиційної, секулярної та постсекулярної культур стають більш продуктивними, якщо проводити їх

не окремо та ізольовано, а в контексті єдиної концепції, яка розкриває їх генетичний зв'язок та семантичну взаємообумовленість. Що стосується історії європейської культури, то логіка зміни її глобальних парадигм може бути оцінена з двох крайніх позицій. У дискурсі інтегрального традиціоналізму ця логіка *регресивна* і відображає процес віддалення світу від Абсолюту, проявленого в культурі у вигляді «логоцентричних» духовних традицій і соціально-політичних інститутів, сакралізованих ними. У міру втрати зв'язку зі своїм Джерелом ці інститути і форми мислення набувають авторитарних та репресивних рис, створюючи передумови для «повстання низів» (у суспільстві і душі людини). Нарешті, епохи Модерну і Постмодерну, займаючись поступовим вигнанням «метафізики та логоцентризму» з усіх куточків культури, ведуть до тріумфальної перемоги цього повстання. Що ж стосується релігії Постмодерну, то вона з позиції традиціоналізму є одним із двох: у кращому випадку – екзотичною розвагою і практикою психосоматичної релаксації, в гіршому – формою проникнення в світ людей «інфернальних впливів», що сприяють його подальшому розкладанню.

І навпаки, з точки зору постмодерністів, логіка зміни описаних парадигм має *прогресивний* характер. Цей шлях, на їхню думку, відмічений поступовим звільненням людини і суспільства від усього темного, ірраціонального та жорстокого, що було породжене відсталістю і нерозвиненістю мисленням людей давнини. В основі культури Постмодерну лежить уявлення про *відносну* та *суб'єктивну* природу всіх ідей та цінностей, а тому її сенсова сфера, втрачаючи свою колишню «твердість», стає частиною яскравого і хаотичного «потoku життя». Передусім це означає звільнення людської екзистенції (тілесності, чуттєвості, уяви і творчості) від «тиску Буття» і «диктатури ідей». При цьому релігія, яка раніше, на думку постмодерністів, була першоджерелом всякого рабства, насильства та гноблення, в «новому світі» повинна стати тільки дивною прикрасою, покликаною збільшувати багатство тілесного та чуттєвого життя людей.

Все це є вагомою підставою для того, щоб включити метод парадигмального аналізу до арсеналу методів сучасної культурології. Долаючи обмеження емпіризму і позитивізму, він дозволяє на високому теоретичному рівні досліджувати глибинні пласти європейської культури.

Перспективи подальших розвідок в обраному напрямку полягають у застосуванні зазначеного методу до вивчення шарів української культури, специфіки їх формування та залежності варіантів їх подальшого розвитку від геополітичного вектора Української держави. На окреме дослідження заслуговують шляхи трансформації української релігійності відносно до вказаного вектора.

■ Список використаних джерел

Генон, Р. (2009). *Символіка креста* (Т.М. Фадеєв. Пер.) Взято из http://www.koob.pro/genon/simvolika_kresta.

Деррида, Ж. (2000). *О граматологии*. Москва: Ad Marginem.

Дугин, А. (2009). *Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли*. Москва: Евразийское Движение.

Клизовский, А.И. (2011). *Основы миропонимания Новой Эпохи*. Москва: Эксмо.

- Климаныч, С.В. (2013). Новое миропонимание (или «Нью Эйдж») как кризис культуры "постхристианского" общества. *Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennia*, 29, 208-248.
- Косорукова, Ю., & Бедненко, Г. (2011). *Идеология и современная культура "Нью Эйдж" как кризис пост-христианской цивилизации*. Взято из: http://pryahi.indeep.ru/history/new_age.html.
- Лосев, А.Ф. (1997). *Имя: избранные работы, переводы, беседы, исследования, архивные материалы*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Малкина, С.М. (2006). Критика метафизики и логоцентризма как основа интерпретативных стратегий деконструкции. *Известия Саратовского университета. Серия: Философия. Психология. Педагогика*, 6, 1/2, 18-21.
- Платон. (2015). *Государство* (А.Н. Егунов, Пер.). Москва: Академический проект.
- Самедов, Э. (2017). О постмодерне в религии. *Вопросы философии*, 10, 206-210.
- Caputo, J. (2006). *The Weakness of God: A Theology of the Event*. Bloomington: Indiana University Press [in English].
- Rorty, R., & Vattimo, G. (2005). What is religion's future after metaphysics? In S. Zabala (Ed.), *The future of religion* (pp. 55-81). New York: Columbia University Press.
- Yeryomin, V. (2018). Concepts of the unity of religions in the teachings of New Age and the traditionalism of R. Guénon. In *Traditional and new religiosity: the past and future*, Proceedings of the 4th International Conference (pp. 2-19). Veliko Gradište, Serbia, April 27–28, Belgrade: Srebrno jezero.

References

- Derrida, Zh. (2000). *O grammatologii [About grammar]*. Moscow: Ad Marginem.
- Dugin, A. (2009). *Postfilosofii. Tri paradigmy v istorii mysli [Post-philosophy. Three paradigms in the history of thought]*. Moscow: Evraziiskoe Dvizhenie [in Russian].
- Caputo, J. (2006). *The Weakness of God: A Theology of the Event*. Bloomington: Indiana University Press [in English].
- Guenon, R. (2008). *Simvolika kresta [The symbolism of the cross]* (Т.М. Fadeev, Trans.). Retrieved from http://www.koob.pro/genon/simvolika_kresta [in Russian].
- Kliman, S.V. (2013). Novoe miroponimanie (ili "Niu Eidzh") kak krizis kultury "postkhristianskogo" obshchestva [New world view (or "New Age") as a crisis of the culture of "post-Christian" society]. *Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennia*, 29, 208-248 [in Russian].
- Klizovskii, A.I. (2011). *Osnovy miroponimaniia Novoi Epokhi [Fundamentals of the New Age worldview]*. Moscow: Eksmo [in Russian].
- Kosorukova, Yu., & Bednenko, G. (2011). *Ideologiya i sovremennaya kultura "Niu Eidzh" kak krizis post-khristianskoi tsivilizatsii [Ideology and modern culture "New Age" as a crisis of post-Christian civilization]* Retrieved from http://pryahi.indeep.ru/history/new_age.html [in Russian].
- Losev, A.F. (1997). *Imia: izbrannye raboty, perevody, besedy, issledovaniia, arkhivnye materialy [Name: Selected works, translations, conversations, research, archival materials]*. St. Petersburg: Aleteia [in Russian].
- Malkina, S.M. (2006). Kritika metafiziki i logotcentrizma kak osnova interpretativnykh strategii dekonstruktsii [Criticism of metaphysics and logocentrism as the basis of interpretative deconstruction strategies]. *Izvestiia Saratovskogo universiteta. Seriya: Filosofii. Psikhologii. Pedagogika*, 6, 1/2, 18-21 [in Russian].

- Plato. (2015). *Gosudarstvo [The State]* (A.N. Yegunov, Trans.). Moscow: Akademicheskii proekt [in Russian].
- Rorty, R., & Vattimo, G. (2005). What is religion's future after metaphysics? In S. Zabala (Ed.), *The future of religion* (pp. 55-81). New York: Columbia University Press [in English].
- Samedov, E. (2017). О postmoderne v religii [About postmodern in religion]. *Voprosy filosofii*, 10, 206-210 [in Russian].
- Yeryomin, V. (2018). Concepts of the unity of religions in the teachings of New Age and the traditionalism of R. Guénon. In *Traditional and new religiosity: the past and future*, Proceedings of the 4th International Conference (pp. 2-19). Veliko Gradište, Serbia, April 27–28, Belgrade: Srebrno jezero [in English].

“THE THEORY OF THREE PARADIGMS” AND THE FATE OF RELIGION IN POSTMODERN CULTURE

Vladyslav Yeromin

PhD student,

ORCID: 0000-0002-0278-9274, e-mail: v.yeremin86@gmail.com,

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,

Sievierodonetsk, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to reveal the vectors and strategies for the transformation of religion in Postmodern culture in the context of “the theory of three paradigms”. The research methodology is a combination of general scientific and special cultural methods. Actually, the paradigm analysis method allowed us to describe three global paradigms of European culture, revealing their ontological foundations. Using the genetic approach, it was possible to trace the origin and development of the ideology of Postmodernism and the New Age phenomenon as a specific form of postmodern religiosity. The application of the comparative method made it possible to discover common semantic structures in the philosophy of Postmodern and its “religious program”. The axiological approach has helped to understand the nature of changes in the system of values that occur during the transition of culture from one paradigm to another. The scientific novelty of the work lies in the application of “the theory of three paradigms” to the study of deep layers of European culture, as well as in the introduction of the paradigm analysis method in the arsenal of methods of modern Cultural Studies. Conclusions. It is established that the logic of changing the described paradigms can be estimated from two opposite positions. From the point of view of postmodernists, it is regarded as progressive and means the liberation of human existence (corporeality, sensuality, imagination, and creativity) from all irrational and cruel, which was associated with the logocentric nature of the previous paradigms. From the point of view of traditionalists, this logic is regressive and reflects the gradual removal from the sensory and material “plane” of the cultural universe of its semantic and intellectual “axis” – the Logos. It is indicated that the transformation of religion in the modern informational and globalized society is a logical continuation of the semantic vectors of the third paradigm. It is noted that the nature of the Postmodern paradigm is paradoxical and antinomic, which consists in the free and game

combination of heterogeneous phenomena – science and religion, rationalism and mysticism, the dogmas of various creeds and human free fantasy.

■ **Keywords:** paradigm; Pre-modern; Modern; Postmodern; Logos; logo-centrism; weak theology; New Age

■ «ТЕОРИЯ ТРЁХ ПАРАДИГМ» И СУДЬБА РЕЛИГИИ В КУЛЬТУРЕ ПОСТМОДЕРНА

■ **Ерёмин Владислав Юрьевич**

■ *Аспирант,*

ORCID: 0000-0002-0278-9274, e-mail: v.yeremin86@gmail.com,

*Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля,
Северодонецк, Украина*

■ **Аннотация**

Цель статьи – выявить векторы и стратегии трансформации религии в культуре Постмодерна в контексте «теории трех парадигм». Методология исследования состоит в сочетании общенаучных и специальных культурологических методов. Собственно, метод парадигмального анализа позволил описать три глобальные парадигмы европейской культуры, обнаружив их онтологические основания. С помощью генетического подхода удалось проследить зарождение и развитие идеологии Постмодерна и феномена «Нью Эйдж» как специфической формы постмодернистской религиозности. Применение компаративного метода позволило обнаружить общие смысловые структуры в философии Постмодерна и его «религиозной программе». Аксиологический подход помог понять характер изменений системы ценностей, происходящих при переходе культуры из одной парадигмы в другую. Научная новизна работы заключается в применении «теории трех парадигм» к изучению глубинных слоев европейской культуры, а также во введении метода парадигмального анализа в арсенал методов современной культурологии. Выводы. Установлено, что логика смены описанных парадигм может быть оценена с двух противоположных позиций. С точки зрения постмодернистов, она рассматривается как прогрессивная и означает освобождение человеческой экзистенции (телесности, чувственности, воображения и творчества) от всего иррационального и жестокого, что было связано с логоцентричной природой предшествующих парадигм. С точки зрения традиционалистов, эта логика регрессивна и отражает постепенное удаление из чувственной и материальной «плоскости» культурного универсума его смысловой и духовной «оси» – Логоса. При этом указано, что трансформация религии в современном информационном и глобализированном обществе является закономерным продолжением смысловых векторов третьей парадигмы. Также отмечен парадоксальный и антиномичный характер парадигмы Постмодерна, который состоит в свободном и игровом сочетании гетерогенных явлений – науки и религии, рационализма и мистики, догматов разных вероучений и вольной фантазии человека.

■ **Ключевые слова:** парадигма; Премодерн; Модерн; Постмодерн; Логос; логоцентризм; «слабая теология»; «Нью Эйдж»

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188784

УДК 130.2.3

КОМПЕНСАТОРНЕ ОСЯЯННЯ В РЕЛІГІЙНО-МІСТИЧНІЙ І ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРАХ (КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ «ВІДХОДУ ДРІБНИХ ДУМОК І СУЄТИ»)

Мурашкін Михайло Георгійович

*Доктор філософських наук, професор,
ORCID: 0000-0001-7656-664X, e-mail: michailmurashkin@gmail.com,
Дніпропетровський національний університет внутрішніх справ,
просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна, 49000*

Для цитування:

Мурашкін, М.Г. (2019). Компенсаторне осяяння в релігійно-містичній і художній культурах (культурологічний аналіз «відходу дрібних думок і суєти»). *Питання культурології*, (35), 46-57. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188784>.

Анотація

Метою статті є з'ясування і освітлення феномену компенсаторного осяяння, важливості і значимості такої його характеристики, як «відхід дрібних думок і суєти», що є в природі людини, відображене в релігійно-містичній і художньо-естетичній культурі. Важливості і значимості демонструються на прикладі зв'язку з трансцендентністю філософської культури, а також релігійно-містичної і художньо-естетичної культур. Методологія отримання нових знань ґрунтується на компаративному методі дослідження. При цьому зіставлені різні стани людини, а також дослідження таких культурних напрямків, як філософський, релігійно-містичний, художньо-естетичний. Наукова новизна полягає в тому, що вперше розглядається такий феномен людської природи, як компенсаторне осяяння в зв'язку з трансцендентністю філософської культури, такими напрямками культури, як релігійно-містичний і художньо-естетичний. Висновки. З'ясовано, що компенсаторне осяяння і його характеристика «відходу дрібних думок і суєти» є невід'ємним феноменом природи людини. Він пов'язаний із процесом творчості при стадії «визрівання», на якій відбувається руйнація в людині її застарілої особистості. Це освітлено при демонстрації трансцендентності філософської культури, а також релігійно-містичної і художньо-естетичної культур.

Ключові слова: компенсація; осяяння; трансцендентність; творчість; культура; релігійно-містична культура; художньо-естетична культура

Вступ

Існує велика розбіжність розуміння трансцендентного у філософській культурі. Хоча трансцендентне – це узагальнююча категорія, і вона повинна охоплювати в своїй постійності значний зміст у природі людини. Однак трансцендентне

абстрагується і відходить від людської природи. У ХХ столітті мова вже йде про те, що в трансцендентності відбувається відродження людської сутності, що помітив А. Н. Круглов (2010) у філософії Карла Ясперса. Хоча це відродження можна було бачити протягом усієї історії в релігійно-містичній і художньо-естетичній культурах.

Але виникає необхідність приблизити абстрактне розуміння трансцендентного до конкретних переживань людини задля встановлення нових особливостей тієї самої людини, її природи. На цьому шляху допомогою може бути компенсаторне осяяння людини, документальний опис якого ми маємо в багатьох напрямках культури: філософській, релігійно-містичній, художньо-естетичній. Він торкається такої характеристики, як «відхід дрібних думок і суєти». Тому актуально встановити важливість і значимість цієї характеристики.

Аналіз публікацій показав, що попередні дослідження феномену компенсаторного осяяння вказують на зв'язок феномену, який досліджується з художньою психікою (Адлер, 1997, с. 106). Але немає розкриття того, що цей феномен природно людський, як схильність людини до певних станів. Б. М. Теплов (1985) досліджував компенсаторні процеси при творчості у стані трансю, але що компенсувалося, не зазначав.

■ **Мета статті**

Метою дослідження є з'ясування і виявлення, чи є феномен компенсаторного осяяння в природі людини, чи він приходить лише із впливом культурних цінностей. Адже компенсаторне осяяння яскраво відображено в релігійно-містичній і художньо-естетичній культурі. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що компенсаторне осяяння дає людині очищення від зайвих спонукань і потребує з'ясування, чи повинна людина прикладати зусилля по отриманню компенсаторного осяяння.

Також встановлено важливість і значимість характеристики «відходу дрібних думок і суєти» компенсаторного осяяння як трансцендентності, що є в природі людини та відображено в релігійно-містичній і художньо-естетичній культурах.

■ **Виклад матеріалу дослідження**

Існує природознавче розуміння людини як результату розвитку природи на Землі, як певного ступеня складності системи енергій і здатностей, системи, яка вже частково була наявна у попередніх формах високорозвинених тварин.

Але філософська антропологія осмислює якісну специфіку людини, яка полягає у певній єдності тілесних, емоційно-чуттєвих і пізнавальних здатностей і можливостей, що надаються культурою соціального середовища. Коли ми торкаємось стану компенсаторного осяяння, то можна говорити про характеристику єдності, що виникає при зникненні усього зайвого. При виникненні компенсаторного осяяння маса дрібних думок, суєтних відходить (Мурашкін, 2006, с. 122). Тобто можна казати про руйнацію дрібних і суєтних думок, про руйнування ілюзій (Кристева, 2010, с. 138), помилок розуму (Бадмажапов, 1990, с. 147). Процес відходу дрібних думок і суєти, їх руйнації описаний у багатьох напрямках культури: філософській, релігійно-містичній, художньо-естетичній.

Дослідження важливості і значимості характеристики відходу дрібних думок і їх руйнування в компенсаторному осяянні потребують певної статистики, коли ми можемо фіксувати подібність у різних філософських школах, релігіях і містичних вченнях, а також у мистецтві. В даному дослідженні треба продемонструвати подібність характеристики «відходу дрібних думок, їх руйнування» і її проявів на великій площині біографічних документальних матеріалів.

Збираючи біографічні документальні матеріали про руйнування як характеристику компенсаторного осяяння, треба враховувати той факт, що самі філософи, релігійні діячі, містики і митці фіксували свої певні стани як руйнівні, які нищать їх особисті ілюзії, хибні думки, упередженості. Це й послуговує нам орієнтиром фіксувати певні стани як такі, що руйнують застаріле в свідомості людини.

Компенсаторне осяяння як предмет наших досліджень має таку особливість, як абсолютна спонтанність. Це те сакральне осяяння, яким не можна володіти (Кайуа, 2003, с. 253). Це вже вказує на те, що феномен, який ми досліджуємо, є в природі людини.

Компенсаторне осяяння як реальне явище психічного життя людини підкоряється всезагальним законам діалектики. Згідно з таким законом діалектики, як заперечення заперечення, заперечується старе. Це пов'язано з тим, що творчий процес у людині проходить через певні фази, такі як натхнення, уявлення, осяяння, нову ідею, логічну обробку цієї нової ідеї. Тут творчий процес включає в себе новину. Тобто однією із характеристик творчої роботи думки є вирішення протиріч: створення нового неминує пов'язане із запереченням старого (Спиркин, 1972, с. 195).

Творчий процес можуть супроводжувати транс і екстаз. Можна казати про творчість у трансподібному стані (Теплов, 1985, с. 268). А компенсаторне осяяння розглядається як певний вид трансу. Творчий же процес як отримання нових значень розмежовується на такі стадії: підготовка, визрівання, натхнення або осяяння і перевірка істинності (Роменець, 2004, с. 168-169). Тобто натхнення і осяяння можуть бути однією стадією (Вудвортс, 1981). А можливо, що натхнення переходить в екстаз у момент кульмінації творчого процесу – при осяянні (Ильин, 2011). Тут екстаз, а також і транс розуміються як супроводжуючі творчий процес. Коли ми кажемо про творчий процес і особисто про його стадію інсайту, тобто про осяяння як кульмінаційний момент, то цей кульмінаційний момент може бути і в стадії «визрівання».

У процесі тривалого визрівання концепції інсайти можуть виникати кілька разів, але не мати вирішального значення для розбудови концепції в цілому (Ильин, 2011). Вирішального значення може не мати і натхнення зі своїм переходом в екстаз або у транс. Натхнення може не давати успіху в творчості. Воно може бути лише поштовхом, стимулом до діяльності; більше того, лише стимулом, а не самою діяльністю. Натхнення не робить результатів, плодів творчості. Людина у творчому відношенні безплідна, хоча може переживати натхнення, екстаз, транс. Тобто натхнення може пройти без творчих результатів. Можна зазнати натхнення, екстазу і трансу без усіякого зовнішнього сліду. Далеко не геній може пережити такі ж натхнення, екстаз, транс, як і геній. Натхнення, ек-

стаз і транс не означають змістовності, яка відділяє істину від хибності, добро від зла. Натхнення і екстаз, а також транс можуть проходити без наявності певного змісту (Гончаренко, 1991, с. 246-247). Та і сам інсайт, саме осяяння може не мати вирішального значення (Ильин, 2011). А такі феномени вже нагадують компенсаторне осяяння, трансцендентність у філософській культурі, самодостатність у релігійно-містичній і художньо-естетичній культурах. Адже самодостатність не має змістовності. Тут і відчуття щастя беззмістовне (Ясперс, 1997). Тут істини отримуються як суб'єктивна компенсація недостатнього, як певна гармонія через компенсаційні процеси.

Може бути і так, що в людині заперечується стара особистість взагалі, а не будь-який один частковий умовивід. Це антропологія особливо фіксує своїми документальними дослідженнями у філософській, релігійно-містичній, художньо-естетичній культурах. Місія антропології полягає в документальному дослідженні світових культур і виявленні загальних основ людства (Морер, 2003, с. 22). Культура грає найважливішу роль, даючи матеріали для роздумів.

Тут документальні дослідження показують, що у філософській, релігійно-містичній, художньо-естетичній культурах дуже часто особистість відкидається. В ній заперечується усе застаріле. Відкидаються усілякі норми і звичні уявлення, робиться перехід у «безґрунтовне» існування, існування з «ніщо» – це, напевно, єдина можливість «трансцендентної» свідомості опинитися за межами досвідного знання в її прагненні з'єднатися з Богом або Абсолютом (Висоцька, 2012, с. 66).

Філософська антропологія виділяє сутнісні ознаки людини. За Плеснером, однією з таких ознак є ексцентричність – хитання між пошуком рівноваги зі світом (рівноваги, яка у людини відсутня) та намаганням подолати цю рівновагу, яка вже отримана і вже є в суспільстві і культурі. Компенсаторний транс і його момент осяяння можна вважати ідеальною рівновагою в людині на деякий час. Цей транс залишає в людині «слід», який дає їй можливість бути більш врівноваженою. Своєю врівноваженістю компенсаторне осяяння подібне до вищих переживань самоактуалізованої особистості. Ці переживання у людини можуть виникати доволі часто. При цьому вона втрачає характеристики свого застарілого «я», відбувається трансцендентність її «я». Слід відзначити, що подібність із компенсаторним осяянням тут можна бачити в тому, що людина втрачає усю дріб'язковість своїх думок, мислення. У цьому відношенні вищі переживання синдрому самоактуалізації означень як широти (або не-дріб'язковості) є проявом загальної характеристики, коли розкривається здібність піднятися над звичайністю, відректися від частковостей, розширити горизонти сприйняття і у підсумку подивитися на речі в перспективі (Маслоу, 2001, с. 233).

Стан компенсаторного осяяння приходить, коли людина починає змінюватися, коли відпадають певні обмеженості, які були перешкодою росту її духовного початку. При компенсаторному осяянні це відбувається поза волею людини, спонтанно. Спонтанність вказує на природність цього процесу. Але це може відбуватися і за власною волею, за допомогою медитації. Духовна практика може змушувати людину свідомо звільнитися від старих обмеженостей. При компенсаторному осяянні це відбувається спонтанно. Тобто буває, що це взагалі відбу-

вається само собою, як природна частина розвитку людини (Гроф, 2001, с. 444). Це говорить про те, що подібні процеси вмонтовані в саму природу людини і демонструються релігійно-містичною і художньо-естетичною культурами.

В природу людини вмонтоване і просте забування. Якщо у людини те чи інше її відчуття не оживлюється впливом ззовні, то воно з часом забувається, зникає, руйнується. Поступово руйнація і знищення прихованих образів, спогадів відповідає процесу так званого «забування»; ми забуваємо уявлення, які не викликаються знову з їх прихованого стану відповідними відчуттями (Спенсер & Циген, 1998, с. 434). При компенсаторному осяянні теж зникають відчуття, почуття, думки. Таке враження, що йде той самий процес забування, зникнення, руйнування. Але зникають і руйнуються відчуття, почуття і думки як головні. Вони стають просто не головними, другорядними. Зникають із поля зору як відхиляючі моменти. Частина з них руйнуються як хибні. Тобто ми бачимо, що увімкнутий творчий процес. Відходить не істинне, відходять помилковості. Це відбувається у людині стосовно її власного внутрішнього світу. Але це об'єктивно фіксують релігійно-містична і художньо-естетична культури.

Природне життя свідомості людини подібне до наукової діяльності. При цьому людина, за поглядами Анрі Пуанкаре, творить, винаходить – отже, виділяє, коротко кажучи, відбирає (Пекеліс, 1986, с. 240). При компенсаторному осяянні подібні процеси призупиняються. Людина усвідомлює, що вона не туди зайшла, не те виділяє, не те відбирає, що істинний стан речей лежить в іншій площині. Людині відкривається ця інша площина як нове сприйняття, нове відчуття життя, яке передають релігійно-містична і художньо-естетична культури.

Компенсаторне осяяння подібне до тих творчих переживань, які проявляються в людині в ті моменти, коли те, що вона планувала і задумувала, виявляється основаним на хибних цінностях, коли те, що задумувалось, здавалося ціннішим втрачає усіляку цінність. Тоді проявляється творче переживання, яке шукає нові цінності, основи, які могли б стати головними при осмисленні життєвих завдань. Тут саме творче переживання виступає як цінність, оскільки воно руйнує все застаріле, змушує відійти всім дрібним думкам, що дозволить прийти новому змісту при перегляді людиною свого життєвого шляху, знайти той цінніший ідеал, який дасть можливість людині бути самою собою. Подібні творчі переживання збігаються із компенсаторним осяянням, бо йде процес відмирання хибних цінностей. Відбувається викорінення зараженості душевного організму від відмираючих хибних цінностей (Василюк, 1984, с. 149).

За Геленом, філософська антропологія говорить, що людина біологічно непристосована. Біологічна непристосованість людини, про яку каже Гелен, усувається доцільною діяльністю зі створення штучного культурного середовища, суспільних інститутів. Але Гелен також розглядає людину, в природі якої надлишок спонукань. Тобто в людині є і доцільна діяльність, і гра з її надлишком спонукань. Людина багатовимірна. З роками вона змінюється. Розглядаючи життя людини як реальний хід подій, із часом можна бачити, що в молоді роки вона заражається багатьма речами. Надлишок спонукань спостерігається у високому ступені. Навіть якщо необхідно задовольнити мінімум потреб, все одно людина в свої молоді роки виходить за межі необхідного. Значна частина спонукальних

сил застосовується на те, щоб утримати довгі інтереси, тобто зафіксувати їх на противагу можливим контрінтересам (Гелен, 1988, с. 196-197). Однак із роками людина змінюється. Надлишок спонукань знижує свою інтенсивність. Зменшують її і протиріччя у характері. В цьому відношенні у багатьох людей у старості відбуваються позитивні зміни – можна нерідко спостерігати умиротвореність, відхід від дріб'язкових інтересів життя, осмислення головних цінностей, адекватну переоцінку своїх бажань і можливостей, згладжування суперечливих рис характеру (Тибилова, 1991, с. 27). Тобто з роками дріб'язковість відходить. Людина концентрується на головному в своєму житті.

Людині властиво мати надлишок спонукань, у її природі надмір емоцій, думок. Надлишок емоційної енергії властивий психічному складу багатьох людей (Ассаджоли, 1997, с. 112). Але все це треба якось регулювати – і вплив емоцій, і вплив думок. Для цього існують медитативні практики, які скрізь вмонтовані в художньо-естетичну і релігійно-містичну культури, які виробляє людина. Від цього абстрагується філософська культура в своєму розумінні трансцендентності. Так техніка усвідомленої медитації руйнує надлишкові роздумові процеси і моделі поведінки, які забирають дуже багато часу протягом дня (Берч & Пенман, 2014, с. 72). Ця усвідомлена медитація присутня у філософській категорії трансцендентності, в релігійно-містичній культурі. Про такий початок релігійно-містичної культури ми можемо прочитати у будь-якому споконвічному Святому Письмі: Ведах, Авесті, Трипітаці, Дао де цзіні, Торі, Біблії, Корані. Медитативна складова присутня у творах мистецтва. Людина, сприймаючи твір мистецтва, переживає катарсис. При цьому відбувається регулювання надлишку емоційної енергії (Ассаджоли, 1997, с. 112). У художньо-естетичній культурі для цього існує форма. Тут найважливішим способом, за допомогою якого художник-митець досягає катарсичного афекту, є знищення змісту формою (Петрушин, 2008, с. 89). Тобто мова йде про руйнування всього надлишкового в людині з метою оволодіння собою. Для цього існують певні способи медитативної практики, якими насичена релігійно-містична культура, присутні в художньо-естетичній культурі, розуміння яких вкладається в категорію трансцендентної філософської культури. Медитації ми можемо спостерігати як невід'ємний компонент у таких видах мистецтва, як медитативна музика, медитативна лірика.

Доцільно відходити від такої діяльності, яка може накопичувати в людині неврівноваженість. А різні компенсаторні процеси існують, щоб врівноважити і гармонізувати психічні прояви людини. На те й існує компенсаторний транс. Компенсація безсвідома і впливає на свідому діяльність, регулює її безсвідомо (Юнг, 1995, с. 532).

За Карлом Марксом, сутність людини – це сукупність усіх суспільних відносин. Але людина своєю творчістю і порушує застарілі суспільні відносини в зв'язку з тим, що навколишній світ змінюється, і конче потрібні нові. В цій зміні важливу роль грає трансгресивне мислення людини, що виходить за межі певних правил, які вже застарілі і потребують перегляду. Ці правила руйнуються задля нового. В цій руйнації важливу роль відіграє компенсаторний транс, який супроводжує творчий процес.

Важлива особливість компенсаторного осяяння і його характеристики «відходу дрібних думок і суєти», подібна до трансцендентності філософа, яка спостерігається як у містика, так і у митця, – це процес руйнування істин, що вже існують у людини, в її свідомості. В містицизмі взагалі існує центральний символ – це смерть як знак для досвіду, який порушує попередні структури свідомості (Аверинцев, 2010, с. 579). Це порушення є невід’ємною частиною творчого процесу. Коли у людини в її свідомості твориться нове, то обов’язково порушується старе, застаріле, яке віджило своє. Процес руйнації відбивається у відчуттях певного стану, трансцендентного «вищого стану свідомості». Це відчуває не тільки філософ, містик, але і митець. Процес руйнації відбивається не тільки в суб’єктивних станах митця, а і взагалі у мистецтві як культурному напрямку. Особливо музика прагне руйнації, руйнації усілякого роду, вгасання, зламу (Делёз & Гваттари, 2010, с. 498). Але не тільки музика, а й живопис передає процеси руйнації. Руйнація ілюзій перетворюється на красу, що особливо чітко відчувається в жіночих портретах (Кристева, 2010, с. 138). Митець відображає руйнацію не просто ілюзій у собі, а й у самій культурі. В цьому відношенні лірика не стільки виражає відчуття поета, скільки робить поезію митця зброєю, яка руйнує культуру (Каллер, 2006, с. 84), її ілюзорні істини. Але найголовніше, що є в цьому процесі і спостерігається в трансцендентності, – це те, що йде «відхід дрібних думок і суєти». Тобто відкидається дріб’язкове «я» (Судзуки & Кацуки, 1993, с. 488). Це відкидання фіксують твори релігійно-містичної і художньо-естетичної культури.

■ Висновки

При порівнянні різних станів людини, а також при освітленні різних напрямків культури встановлено, що компенсаторне осяяння і його характеристика «відхід дрібних думок і суєти» є феноменом людської природи, творчих процесів. Це стадія «визрівання» у творчому процесі. Вона зводиться до руйнування цінностей попередніх структур свідомості, застарілої людської особистості. Наступна стадія творчого процесу – це «інсайт», де оновлюються цінності структур свідомості, людська особистість і її структури свідомості. Але ця стадія з’являється кілька разів і при «визріванні», не маючи особливого вирішального значення. Цей інсайт у філософській культурі відображається в категорії трансцендентності. Компенсаторне осяяння і його характеристика «відхід дрібних думок і суєти» фігурують і в релігійно-містичній, і в художньо-естетичній культурах як значимі і важливі. Значимість і важливість пов’язані з тим, що феномен компенсаторного осяяння стосується ширшого, ніж конкретні завдання для творчості, перетворення особистості людини, що оновлюється людина, зміст таких культурних напрямків, як філософський, релігійно-містичний, художньо-естетичний. Сучасність потребує оновлення.

В результаті дослідження доведено, що компенсаторне осяяння і така його характеристика, як «відхід дрібних думок і суєти», є схильністю в природі людини, але реалізується вона спонтанно за впливу певних культурних надбань. Результати дослідження були отримані через компаративний метод при порівнянні різних станів людини і проявів культурного середовища.

■ Список використаних джерел

- Аверинцев, С.С. (2010). Мистика. В *Новая философская энциклопедия* (Т. 2). Москва: Мысль.
- Адлер, А. (1997). *О нервическом характере*. Санкт-Петербург: Университетская книга.
- Ассаджоли, Р. (1997). *Психосинтез* (А.П. Хомик, Пер.). Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер.
- Бадмажапов, Ц.-Б. (1990). О соотношении «психодогического» и «эстетического» в буддистской иконографической традиции. В *Буддизм и культурно-психологические традиции народов Востока* (с. 138-148). Новосибирск: Наука.
- Берч, В., & Пенман, Д. (2014). *Осознанная медитация: Практическое пособие по снятию боли и стресса* (Ю. Цыбышева, Пер.). Москва: Манн, Иванов и Фербер.
- Василюк, Ф.Е. (1984). *Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций)*. Москва: Издательство Московского университета.
- Висоцька, О.Є. (2012). *Етика взаємодії суспільства з природою: морально-ціннісні основи екологічної культури*. Дніпропетровськ: Акцент ПП.
- Вудвортс, Р. (1981). Этапы творческого мышления. В Ю.Б. Гиппенрейтер, & В.В. Петухов (Ред.), *Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления* (с. 255-257). Москва: Издательство Московского университета.
- Гелен, А.О. (1988). О систематике антропологии. В П.С. Гуревич, & Ю.Н. Попов (Ред.), *Проблема человека в западной философии* (с. 152-201). Москва: Прогресс.
- Гончаренко, Н.В. (1991). *Гений в искусстве и науке*. Москва: Искусство.
- Гроф, С. (2001). Тёмная ночь души. В К.В. Сельченко (Сост.), *Психология религиозности и мистицизма* (с. 422-461). Минск: Харвест; Москва: АСТ.
- Делёз, Ж., & Гваттари, Ф. (2010). *Капитализм и шизофрения: Тысяча плато*. Екатеринбург: У-Фактория; Москва: Астрель.
- Ильин, Е.П. (2011). *Психология творчества, креативности, одарённости*. Санкт-Петербург: Питер.
- Кайуа, Р. (2003). *Миф и человек. Человек и сакральное* (С.Н. Зенкин, Пер.) Москва: ОГИ.
- Каллер, Д. (2006). *Теория литературы: краткое введение*. Москва: Астрель; АСТ.
- Кристева, Ю. (2010). *Черное солнце: депрессия и меланхолия*. Москва: Когито-Центр.
- Круглов, А.Н. (2010). Трансцендентное. В *Новая философская энциклопедия* (Т. 4). Москва: Мысль.
- Маслоу, А.Г. (2001). *Мотивация и личность* (А.М. Татлыбаева, Пер.). Санкт-Петербург: Евразия.
- Морер, В. (2003). Антропология. В Ч. Винквист, & В. Тейлор (Ред.), *Энциклопедия постмодернизму* (с. 22). Київ: Основи.
- Мурашкин, М.Г. (2006). *Записи 2000 года (Я...)*. Дніпропетровськ: СІЧ.
- Пекелис, В.Д. (1986). *Твои возможности, человек!* Москва: Знание.
- Петрушин, В.И. (2008). *Музыкальная психология*. Москва: Академический Проспект; Трикста.
- Роменець, В.А. (2004). *Психологія творчості* (3-тє вид.). Київ: Либідь.
- Спенсер, Г., & Циген, Т. (1998). *Основания психологии. Физиологическая психология в 14 лекциях*. Москва: АСТ.
- Спиркин, А.Г. (1972). *Сознание и самосознание* [Монография]. Москва: Политиздат.
- Судзуки, Д., & Кацуки, С. (1993). *Дзэн-Буддизм: Основы Дзэн-Буддизма. Практика Дзэн*. Бишкек: МП "Одиссей".

- Теплов, Б.М. (1985). Конспекты и комментарии к книге А. Анастаси "Дифференциальная психология". В Б.М. Теплов, *Избранные труды* (Т. 2, с. 247-279). Москва: Педагогика.
- Тибилова, А.У. (1991). *Восстановительная терапия психически больных позднего возраста*. Ленинград: Медицина.
- Юнг, К. (1995). *Психологические типы*. Санкт-Петербург: Ювента; Москва: Прогресс.
- Ясперс, К. (1997). *Общая психопатология*. Москва: Практика.

References

- Adler, A. (1997). *O nervicheskom kharaktere [On the nervous nature]*. St. Petersburg: Universitetskaia kniga [in Russian].
- Assagioli, R. (1997). *Psikhosintez [Psychosynthesis]* (A.P. Khomik, Trans.). Moscow: Refl-buk; Kyiv: Vakler [in Russian].
- Averintcev, S.S. (2010). Mistika [Mystic]. In *Novaia filosofskaia entsiklopediia [New Philosophical Encyclopedia]* (Vol. 2). Moscow: Mysl [in Russian].
- Badmazhapov, Tc.-B. (1990) O sootnoshenii "psikhodogicheskogo" i "esteticheskogo" v buddistskoi ikonograficheskoi traditcii [On the correlation of "psychological" and "aesthetic" in the Buddhist iconographic tradition]. In *Buddizm i kulturno-psikhologicheskie traditcii narodov Vostoka [Buddhism and cultural-psychological traditions of the nations of the East]* (pp. 138-148). Novosibirsk: Nauka [in Russian].
- Berch, V., & Penman, D. (2014). *Osoznannaia meditatsiia: Prakticheskoe posobie po sniatiiu boli i stressa [Conscious Meditation: A Practical Guide to Relieving Pain and Stress]* (Iu. Tsybysheva, Trans.). Moscow: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Caillois, R. (2003). *Mif i chelovek. Chelovek i sakralnoe [Myth and man. Man and the Sacred]* (S.N. Zenkin, Trans.) Moscow: OGI [in Russian].
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2010). *Kapitalizm i shizofreniia: Tysiacha plato [Capitalism and Schizophrenia: A Thousand Plateaus]*. Ekaterinburg: U-Faktoriia; Moscow: Astrel [in Russian].
- Gelen, A.O. (1988). O sistematiike antropologii [On the systematics of anthropology]. In P.S. Gurevich, & Iu.N. Popov (Eds.), *Problema cheloveka v zapadnoi filosofii [The Problem of Man in Western Philosophy]* (pp. 152-201). Moscow: Progress [in Russian].
- Goncharenko, N.V. (1991). *Genii v iskusstve i nauke [Genius in art and science]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- Grof, S. (2001). Temnaia noch dushi [The dark night of the soul]. In K.V. Selchenok (Comp.), *Psikhologiiia religioznosti i mistitsizma [Psychology of religiosity and mysticism]* (pp. 422-461). Minsk: Kharvest; Moscow: AST [in Russian].
- Ilin, E.P. (2011). *Psikhologiiia tvorchestva, kreativnosti, odarennosti [Psychology of creativity, creativity, talent]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
- Jaspers, K. (1997). *Obshchaia psikhopatologiiia [General psychopathology]*. Moscow: Praktika [in Russian].
- Jung, C. (1995). *Psikhologicheskie tipy [Psychological types]*. St. Petersburg: Iuventa; Moscow: Progress [in Russian].
- Kaller, D. (2006). *Teoriia literatury: kratkoe vvedenie [Literature Theory: A Brief Introduction]*. Moscow: Astrel; AST [in Russian].
- Kristeva, Iu. (2010). *Chernoie solntse: depressiia i melankholiia [Black sun: depression and melancholy]*. Moscow: Kogito-Tcentr [in Russian].

- Kruglov, A.N. (2010). *Transtscendentnoe [Transcendental]*. In *Novaia filosofskaia entsiklopediia [New Philosophical Encyclopedia]* (Vol. 4). Moscow: Mysl [in Russian].
- Maslow, A.H. (2001). *Motivatciia i lichnost [Motivation and personality]* (A.M. Tatlybaeva, Trans.). St. Petersburg: Evraziia [in Russian].
- Morer, V. (2003). *Antropolohiia [Anthropology]*. In Ch. Vinkvist, & V. Teilor (Eds.), *Entsyklopediia postmodernizmu [Encyclopedia of Postmodernism]* (p. 22). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Murashkin, M.G. (2006). *Zapisi 2000 goda (la...) [Records of 2000 (I ...)]*. Dnipropetrovsk: SICH [in Russian].
- Pekelis, V.D. (1986). *Tvoi vozmozhnosti, chelovek! [Your capacity, man!]*. Moscow: Znanie [in Russian].
- Petrushin, V.I. (2008). *Muzykalnaia psikhologiiia [Musical psychology]*. Moscow: Akademicheskii Prospekt; Triksa [in Russian].
- Romenets, V.A. (2004). *Psikhologhiia tvorchosti [Psychology of creativity]* (3rd ed.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Spenser, H., & Ziehen, T. (1998). *Osnovaniia psikhologii. Fiziologicheskaia psikhologiiia v 14 lektiakh [Foundations of Psychology. Physiological Psychology in 14 lectures]*. Moscow: AST [in Russian].
- Spirkin, A.G. (1972). *Soznanie i samosoznanie [Consciousness and Identity]* [Monograph]. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Suzuki, D., & Katsuki, S. (1993). *Dzen-Buddizm: Osnovy Dzen-Buddizma. Praktika Dzen [Zen Buddhism: The Basics of Zen Buddhism. Zen practice]*. Bishkek: MP "Odissei" [in Russian].
- Teplov, B.M. (1985). *Konspekty i kommentarii k knige A. Anastazi "Differentsialnaia psikhologiiia"* [Summaries and comments on the book of A. Anastasi "Differential Psychology"]. In B.M. Teplov, *Izbrannye trudy [Selected Works]* (Vol. 2, pp. 247-279). Moscow: Pedagogika [in Russian].
- Tibilova, A.U. (1991). *Vosstanovitelnaia terapiia psikhicheskii bolnykh pozdnego vozrasta [Restorative treatment for the mentally ill of advanced age]*. Leningrad: Meditsina [in Russian].
- Vasiliuk, F.E. (1984). *Psikhologiiia perezhivaniia (analiz preodoleniia kriticheskikh situatsii) [Psychology of experience (analysis of overcoming critical situations)]*. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- Vudvorts, R. (1981). *Etapy tvorcheskogo myshleniia [Stages of Creative Thinking]*. In Iu.B. Gippenreiter, & V.V. Petukhov (Eds.), *Khrestomatiia po obshchei psikhologii. Psikhologiiia myshleniia [A reading book on general psychology. Psychology of thinking]* (pp. 255-257). Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- Vysotska, O.Ye. (2012). *Etyka vzaiemodii suspilstva z pryrodou: moralno-tsinnisni osnovy ekolohichnoi kultury [Ethics of interaction of society with nature: moral values of ecological culture]*. Dnipropetrovsk: Aktsent PP [in Ukrainian].

REDEEMING INSIGHT IN RELIGIOUS-MYSTICAL AND ART-AESTHETIC CULTURES (CULTURAL ANALYSIS OF “SHALLOW THOUGHTS AND VANITY WITHDRAWAL”)

Mykhailo Murashkin

*Doctor of Philosophy, Professor,
ORCID: 0000-0001-7656-664X, e-mail: michailmurashkin@gmail.com,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine*

Abstract

The purpose of the article is to find out and clarify the phenomenon of redeeming insight, the importance and significance of such characteristics as “shallow thoughts and vanity withdrawal”, which is in the nature of man, reflected in religious-mystical and art-aesthetic culture. The importance and significance are exemplified by the connection with the transcendence of philosophical culture as well as religious-mystical and art-aesthetic cultures. The research methodology for acquiring new knowledge is based on a comparative research method. At the same time, different states of man are compared, as well as studies of such cultural trends as philosophical, religious-mystical, and artistic-aesthetic. The scientific novelty is that for the first time such a phenomenon of human nature is considered as a redeeming insight in connection with the transcendence of philosophical culture, in such fields of culture as religious-mystical and artistic-aesthetic. Conclusions. It has been found that the redeeming insight and its characteristic “shallow thoughts and vanity withdrawal” is an integral phenomenon of human nature. It is associated with the process of creativity in the stage of “ageing”, which destroys the person in his demoted personality. This is informed at demonstrating the transcendence of philosophical culture, as well as religious-mystical and art-aesthetic cultures.

Keywords: redeeming; insight; transcendence; art; culture; religious-mystical culture; artistic and aesthetic culture

КОМПЕНСАТОРНОЕ ОЗАРЕНИЕ В РЕЛИГИОЗНО-МИСТИЧЕСКОЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРАХ (КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ «УХОДА МЕЛКИХ МЫСЛЕЙ И СУЕТЫ»)

Мурашкин Михаил Георгиевич

*Доктор философских наук, профессор,
ORCID: 0000-0001-7656-664X, e-mail: michailmurashkin@gmail.com,
Днепропетровский национальный университет внутренних дел,
Днепр, Украина*

Аннотация

Целью статьи является выяснение и освещение феномена компенсаторного озарения, важности и значимости такой его характеристики, как «уход мелких мыслей и суеты», содержащегося в природе человека. Важность и значимость демонстрируются на примере связи с трансцендентностью философской культуры, а также религиозно-мистической и художественно-эстетической культур. Методология обретения новых знаний основывается на компаративном методе исследования. При этом сопоставлены различные состояния человека, а также исследования таких культурных направлений, как философское, религиозно-мистическое, художественно-эстетическое. Научная новизна заключается в том, что впервые рассматривается такой феномен человеческой природы, как компенсаторное озарение в связи с трансцендентностью философской культуры с такими направлениями культуры, как религиозно-мистическое и художественно-эстетическое. Выводы. Выяснено, что компенсаторное озарение и его характеристика «уход мелких мыслей и суеты» является неотъемлемым феноменом природы человека. Он связан с процессом творчества в стадии «вызревания», на которой происходит разрушение в человеке его устаревшей личности. Это освещено при демонстрации трансцендентности философской культуры, а также религиозно-мистической и художественно-эстетической культур.

Ключевые слова: компенсация; озарение; трансцендентность; творчество; культура; религиозно-мистическая культура; художественно-эстетическая культура

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188785
UDC 75.036:316.647.6

THE ELUSIVE MEANING OF NONCONFORMISM. COMMENTS ON THE CONTEXT OF CONCEPT FUNCTIONING IN UKRAINE

Lesia Smyrna

Doctor of Arts,
ORCID: 0000-0002-0483-1915, e-mail: lm1977@ukr.net,
The National Academy of Arts of Ukraine,
20, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, Ukraine, 02000

For citation:

Smyrna, L. (2019). The Elusive Meaning of Nonconformism. Comments on the Context of Concept Functioning in Ukraine. *Issues in Cultural Studies*, 2(1), 58-67. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188785>.

Abstract

The purpose of the study is to carry out a conceptual and categorical reconstruction of nonconformism in the context of the concept functioning in Ukraine. The research is based on the interdisciplinary integration of a number of methods, united by a conceptually summarized interaction between the material being studied and the researcher, who, in order to achieve this goal, recourses to an interpretative approach. Equally, there are both objective and somewhat subjective methods. In particular, it is a historical-genetic approach that allows one to trace the development of the category of “nonconformism” during the existence of the phenomenon outlined by these categories; the reconstruction method, which is involved for the feasibility study on recombining stable iconographic elements of Ukrainian artistic nonconformism within the reinterpretation of their context, and the method of diachronic analysis of socio-historical reality aimed at studying historical and cultural processes, i.e. changes of cultural reality as opposed to synchronous (simultaneous) analysis, which is designed to explain the essential and spatial nature of this historical and cultural reality. Conclusions. Thinking on the nature of the concept of “non-conformism”, which, strange as it may seem appear, are not yet fixed in Ukrainian art, have a labyrinthform, which is caused, on the one hand, by the presence in time of the art pieces, which, at this time, should not be due to its other ideological guidelines, on the other hand, the presence of the artist’s inner need for artistic expression, which cannot but be “conflicting” in relation to the time in which he or she exists, if he or she is a true innovator, and natural towards oneself, as an artist finds oneself as an innovator. The Ukrainian experience of presentation of the nonconformity of our artists’ works abroad in the 1970s and 1980s with elements of ethno-identification makes it possible to assume that since this time the concept, content, and essence of “nonconformism” have occurred, which have been reaching its permanent conceptual form.

Keywords: nonconformism; unofficial art; underground; sixties; Igor Tsyshkevych’s work

© Lesia Smyrna, 2019

The article was received by the editorial office: 06.10.2019

Introduction

The top issue for researchers trying to conceptualize the essence of nonconformism is the lack of a clear understanding not only of the path to the set goal, but of the subject matter itself. Most people use this expression without bothering to explain the elusive content, giving it a convenient ad hoc meaning. An awkward situation arises: nonconformism has become a label that can be applied to almost anything, providing it with the necessary, and partly opportunistic overtone. Such a condition requires an explanation of the essential characteristics of nonconformism as a socio-cultural phenomenon to denote the way out of the state of conceptual confusion before the “conditions and consequences” clearly generated by the totalitarianism time, the state experienced periodically by the researchers of modern culture. We will try to identify this simultaneously discredited and mythologized concept, the content of which slips away in infinite flows of interpretations.

The works, which use the latest integrative methods of interpreting artistic processes (or masterpieces that represent these processes) in the course of the formation and development of nonconformist art, are of fundamental importance for the research topic. These are the works of art experts K. Andrieieva, E. Barabanov, K. Bobrynska, K. Dohot, V. Lievashov, A. Rosenfeld, O. Sviblova, N. Stepanian, M. Tupitsyna, V. Tupitsyn, A. Kharytonov, A. Yakymovych.

The majority of modern Ukrainian researchers consider nonconformist art as a chronologically local phenomenon of 1960-1980s. In this context, there are works by A. Avramenko, O. Barshynova, T. Basanets, V. Burlaky, H. Vysheslavsky, O. Holubets, B. Horyn, E. Dymshyts, G. Zavarova, O. Zaretskyi, T. Kara-Vasylieva, O. Kotova, O. Lahutenko, L. Lysenko, B. Lobanovskiy, M. Mudrak, T. Pavlova, M. Protas, O. Petrova, O. Ripko, O. Rohotchenko, L. Savitska, L. Saulenko, O. Sydor-Hibelynda, V. Sydorenko, H. Skliarenko, L. Sokoliuk, O. Soloviov, O. Tytarenko, O. Fedoruk. Despite the multidimensionality of interpretations of nonconformist art, art experts haven't proposed yet any generative synthetic model of reconstruction of Ukrainian nonconformist art in the context of: a) the essential nature of the nonconformism concept; b) former nonconformist intentions as a unity of genre, style, meta-artistic and meta-cultural paradigms; c) art-centric position of nonconformism in the Ukrainian culture of the 20th century.

The purpose of the article

The purpose of the article is to carry out the conceptual and categorical reconstruction of nonconformism in the context of the concept functioning in Ukraine.

The research is based on the interdisciplinary integration of several methods, which are united by a conceptually generalized understanding of the interaction between the material under study and the researcher, who uses an interpretive approach to achieve the goal. Equally, both objective research methods and a slightly subjective one are used. Specifically, it is a historical and genetic approach that allows tracing the development of the nonconformism category during the time of existence of the phenomenon outlined by these categories; a method of reconstruction aimed at studying the possibilities of recombining stable iconographic elements of Ukrainian artistic nonconformism within the practice of reconsidering their context at the interpretation

level, and a method of diachronic analysis of the social-historical reality aimed at studying historical and cultural processes, i.e., essential temporal shifts and changes in historical and cultural reality, unlike synchronous (simultaneous) analysis, which is aimed at revealing the essential spatial nature of this historical and cultural reality.

■ Presentation of the main material

1. *The labyrinthicity of the concept field.* The starting point for the reasoning and reflection will be a further specification of the statement, which basically boils down to the following.

Someone may find it possible to call nonconformism a style, tendency, or one of the varieties of a certain artistic movement, which has its own characteristic outlines and deserves an undeniable encyclopaedic definition. It's not like that. First, nonconformism is a *social-artistic* phenomenon that exists outside the style, tendency, movement or temporal and spatial dimensions, has an intellectual-spiritual and deeply national nature, imbued with the philosophy of religion and the essence of being. It can be considered an ideological platform that is "located" outside the official ideology; it testifies to the convincing moral, personalized position of the artist, the individualistic path of the creative personality in culture and the form of self-consciousness in the measurement of historical and cultural continuity (Smyrna, 2017). In other words, every artist is a "nonconformist on his own", if he tries to work in a "non-traditional" way, to struggle against the stream, whatever shade it may have.

In times of totalitarianism, nonconformism should be considered as a silent or loud resistance to established ideological attitudes (for example, a socialist realist manner of visual communication); In democratic times, nonconformism should be considered as a loud resistance to any attempts to introduce something into rational frameworks, if there is a lack of those ideological; in times of transition from a "dogmatic society" to a democratic one, nonconformism should be considered as self-resistance in an effort to transform previous attitudes into those that coincided with the nonconformist attitudes of other artists striving for the same changes together with the artist. Thus, nonconformism is not so much an outward expression of an idea in a work as the artist's inner impulse to resist traditions or attitudes (ideological or extra-ideological, unstable) that dominate society.

Such a labyrinthicity nonconformism as a scientific concept results from the constant general mood of the artist – if real – to search for not so direct ways of deploying one's own talent as the multidirectional (like in Borges's *The Garden of Forking Paths*) variously fuzzy paths, where one can immediately determine what the author wants, on what observations the attention of the viewer is fixed, on what strings he wants to play and what he expects their sound to be.

Therefore, we can assert that the labyrinth as one of the visual images/metaphors of postmodern consciousness and an element in the system of concepts of philosophical understanding of the same Jorge Luis Borges ("The House of Asterion", 1949, "Ibn Hakkan Al-Bokhari, Dead in His Labyrinth", 1949) and Umberto Eco ("The Name of the Rose", 1980, "Postscript to the Name of the Rose", 1983, "Travels in Hyperreality", 1987, "The limits of interpretation", 1990, "The Island of the Day Before", 1994) in search of a true essence of nonconformism concept and leads to

the rhizome-like deployment of his main implications through the involvement in the study of the artist's intentions, on the one hand, and on the other hand – the influence of his works on the perception of the time, in which he worked. From this hesitation between “if” and “then” must emerge an understanding of the idea that the artist sought to leave the world behind him.

2. *Striking a concept spark.* Nonconformism appeared on the collision of artistic evolution, modern thinking, history of culture and political metamorphosis.

For this reason, this seemingly established term should be understood as unifying in relation to other artistic phenomena (“unofficial art”, “underground”, “sixties”), which should be considered within a certain time frame as something established once and for all.

Curiously enough, the terms “unofficial art”, “underground”, “sixties”, which have long been used by fine art historians, in our view, have a more “niche” paradigm, testify to the “craft” attempts of artists to create new visual forms in spite of the pressure of ideology (“unofficial art”), or testify about the psychologically “comfortable” way of being of the artist in the system of disagreement, and resistance (“underground”).

Thus, the phenomenon of the sixties, although it has a temporary outline, but the aesthetics, philosophy, stylistics of speech, imagery, created at that time, can be seen in the next decades, even up to now.

As we can see, terminological uncertainty often makes it difficult for us to understand certain universal truths, and therefore age-old traditions. Each time we are forced to overload the term with “fresh” conceptual overtones found on the way expressing hidden certainty that maybe some of them will take root in everyday life and science. Leaving aside the question of the invention of new terms and concepts in the fine art vocabulary (this is a separate interesting area for observations and conclusions), it should still be noted that the terms and concepts that already exist are not clearly defined, or the practice of their interpretation requires the development of new terms and concepts, and this leads to the blurring of the fine art thesaurus rather than to its vocabulary consolidation.

Interpretation of nonconformism as a certain *public-intimate phenomenon*, which is defined in situ, in each case leads to the actualization not only of the problem of synthesis of arts as ingredients of nonconformist movement, but also to the problem of self-consciousness of the artist in time. In other words, on the one hand, we are talking about the means of creating a nonconforming artistic product, and on the other hand, about the internal attitudes which led to such an act. Therefore, the space of forming nonconformist intentions should be understood as a unity of genre, style, meta-artistic and meta-cultural paradigms.

Thus, the problem of nonconformism becomes *synthetic in essence and simultaneous in content*, requiring analysis on the verge of research paradigms, cultural practices and verbalization of the artist's creative self-identification.

That is why in the nonconformism concept two lines should be singled out, which can both intersect and exist (and therefore be considered) separately. On the one hand, we are dealing with nonconformism as a model of civic position in society, under threat of ideological violence; on the other hand, with the artistic nonconformism, which is manifested in specific artworks, in their visual language, in the methods of

composition, in hints, allegories, symbols, etc., that is, in everything that the artist absorbed and represented by means of artistic form (Smyrna, 2017).

For an artist, disagreement with ideological prejudices is not abstract, but is always a *situational and concrete* form of resistance in a way inherent to this artist. Even the famous “technological” resistance to the dominant ideology, which was manifested in the form and manner of the artist, caused fierce resistance from the authorities and punitive actions against those who dared to engage in artistic dissidence: mosaics, sculptural complexes, stained-glass windows were destroyed. That is, the authorities recognized such practices of “lonely” artists as dangerous for their existence and thus showed their helplessness and meaninglessness. The artist became not only a master in his field, but also a conscious, cultural and, finally, national-centric person, who by every creative action cherished the heredity of cultural epochs and the continuity of traditions, not least the intellectual ones.

3. *Art-centrism of nonconformism in Ukraine of the 20th century: “The Tsyshkevych effect”*. The problem aspect in the labyrinths of nonconformism definition is the legitimacy of using this very concept in the context of art and defending the art-centric position of nonconformism in the culture of Ukraine of the 20th century.

Ely Bielutin, a well-known Russian nonconformist, is clearer on this point, admitting from his own experience that “art is not only an aesthetic category, but also a category of the moral subconscious mind of a person” (Bielutin, 2013, p. 8). That is, it is not so much a question of the “craft” excitement of revealing artistic thought using the appropriate artistic tool, as of a supra-craft desire to interpret this thought through publicity; it is not so much a desire to impress with mastery as with an idea. In other words, the “gulf” between art and society is established not at the art level, but at the level of society and culture, and only with the help of the “nonconformism” concept, this imaginary interval (which does not actually exist as is) can be considered as a necessary condition for the further achievement of a balance between the artist, time and history, or between art as a result of artistic action and the artist’s morality as a means to achieve this result.

Thus, a person is socially, culturally, cosmically conditioned, and then, at different times and in different socio-economic formations, is connected, albeit subconsciously, with cultural, artistic manifestations generated by the nationality-being; a person responds to these manifestations, because he also generates them. Such a person is always in a state of ontological obscurity between one’s own national feeling, power supremacy, and cultural and artistic explosion, which attracts, seduces, embarrasses, but also endows him with self-esteem and makes him at least an illusion of nonconformism, in other words, a hidden resistance to misleading power.

Another factor that forces the researcher to insist on the nomination “nonconformism” as an art of dissent is the actual impossibility of working in the pre-determined art system of socialist realism and, as a limiting case, in the realist art system in general. It is not as much a struggle against society and the state as an insurmountable struggle of an artist with himself, which makes a person an artist and not a representative of any other profession. Maybe he did not want to be a nonconformist, “to resist the state current”, but – no matter how hard he tried – he could not do it. He just can’t. Why not? Because he is a real artist.

There is a legend among artists that it was Lyudmila Yastreb, an artist from Odesa, who began to use the term “nonconformism”, using the word NON inside the painting space.

The language, word, and text became a tool for many artists to enter the undiscovered and hidden when they wanted to think about what they were doing, why they felt not only resistance, but also an understanding that there was resistance both inside and outside of them. Not being able to defeat the inner resistance, they tend to overcome at least the outer resistance.

A fine art expert can only guess about the artist’s internal resistance to himself and the “rules of using himself in art” (A. Puchkov); external resistance is determined by the artist’s direct creative act, remains in the form of an artwork and constitutes the facts of art history (“100-litnii nonkonformizm”, 2019). However, it was with the help of the word that art opened up the possibility of exploring the unconscious mechanics of both artistic and, more broadly, cultural processes.

From a historical background, another factor of expressive legitimization of this term in the Ukrainian context was the exhibition “Contemporary nonconformist art from Ukraine”, exhibited in Europe and the United States in 1979–1982, organized by active participants of this movement – Anton Solomukha and Igor Tsyshkevych.

Igor Tsyshkevych is an elegant young man, a US citizen of Belgian origin, who comes to the Soviet Union in 1977 under the IREX exchange program with his wife, researcher Myroslava Mudrak. Bringing call to memory about this acquaintance, A. Solomukha used to tell: “This arrival made noise within certain unofficial circles. The KGB was keeping close tabs on us and the couple all the time. Even a provocation was being prepared to arrest Igor. Luckily, everything turned out well. In Ukraine, Tsyshkevych has collected many “transportable” artworks of Odesa nonconformists, made on paper and cardboard, and we have realized our joint project: twelve exhibitions of nonconformist art in Europe and the United States (Munich, London, Paris, New York, Philadelphia, Boston and others)” (Solomukha, 2011).

Igor Tsyshkevych, whose figure is underestimated in the context of the history of Ukrainian nonconformism, was undoubtedly the first to present the Ukrainian nonconformist art to the world. The interest of young Tsyshkevych in the “unofficial” art was not accidental. On the whole, his worldview is formed under the influence of Ukrainian socio-political organizations abroad: from the radical “left” to the radical “right” ones. Intellectually free and politically uninvolved, Tsyshkevych arrives in Ukraine in a shocking atmosphere of fear and suffocation.

In 1960–1970 Ukraine became a “testing ground” for punitive authorities against dissidents, in 1977–1983 repressions against those who show even the slightest signs of disagreement with the dominant ideology continued (Ovsienko, 2005). Getting acquainted with the so-called “cross” archives, meeting with cultural and artistic figures, artists, theatre, cinema, music and fine arts specialists introduced Tsyshkevych into the circle of “unofficial” culture. “Myroslava’s and my goal was to investigate and describe the 20s, which were a “closed zone” not only for Ukrainian science, but for the West as well. Here in Ukraine, we were literally chasing information, and fate always gave us the opportunity to meet kindred spirit people” (Tsyshkevych, 2001).

It should be noted that the reaction of the Western world to the exhibition was quite favourable. However, some expectations were not met: after the exhibitions of Russian unofficial art, the West expected to see strict abstraction and symptomatic response to political circumstances that would resonate in the works of Ukrainian artists. Instead, the exhibition reflected the conditions in which the artists were living, and the small size of the paintings, simple in their means of execution, testified to this.

Art critic Susan Richards of the Institute of Contemporary Art in London noted the complexity, personal meaning and nostalgia for something elusive, calling the works of Ukrainian artists a reaction against the ideals of collectivism: "Icons of individualism, they must say something important to the West" (Richards, 1980). That's why the concept of the presentation, held in New York, was somewhat modified: it represented a situational-conceptual performative artistic response to the post-totalitarian situation. The exhibitors made stage scenery – on the background of posters with the slogans "Forward to Communism", "Lenin is Eternally Alive", "Our Goal is Communism", "Power to the People" they hung empty frames from the paintings in different angles. There was also an empty easel on the stage on the right. This symbolized the deplorable situation of non-freedom when ideology became a tool to destroy free artistic thought (Tsyshkevych, 2001). The review of the exhibition, published in the Paris newspaper "Liberation", not only contained historical reflections on the Ukrainian avant-garde and boychukism, but also the names of the young generation of Ukrainians, who after the sculptor Arkhynenko and artist Andriyenko joined the ranks of the *nomadic artists*, who were lost forever: "Asking why this happened, the answer can also be found in the desire of many artists to legalize their art as soon as possible, presenting it as a perfect, well-established phenomenon of national culture. Midway between iconography and abstraction, this warm painting highlights, first and foremost, the willingness of artists for precision and a deep desire to get rid of geographical and ideological boundaries as soon as possible" (Feigelson, 1982). Despite the persistence of stereotypes that have shaped the Western world's view of Ukrainian nonconformist art as "ethnic", i.e. peripheral, the presence of Ukrainian artists in exhibition processes in the West has become increasingly visible to the foreign press, which gave an impulse to the active involvement of nonconformists from Ukraine in the European art market.

Conclusions

Reflections on the nature of the "nonconformism" concept, which, strange as it may seem, is still not a permanent part of Ukrainian art history, have a labyrinthicity nature, which is conditioned, on the one hand, by the presence of artworks in time, in which they should not be present due to its other ideological attitudes, on the other hand, the artist's inner need for artistic expression, which cannot but be "conflicting" in relation to the time in which he exists, if he is a real innovator, and natural in relation to himself, because the artist feels himself an innovator. Only the external manifestation of the artist's inner nonconformity allows us to determine whether the predominance of internal or external factors occurs in the character and creative manner of the master. Therefore, it is possible to draw only approximate conclusions

about the nonconformity degree of specific works by specific artists with all the complexities of their characters and ideological (not ideological) attitudes. The Ukrainian practice of representation abroad of the nonconformity of the works of our artists of 1970–1980s with the elements of ethnic identification allows us to suppose that from this time onwards the concept of “nonconformism” evolves and its content and essence are still moving towards a constant conceptual form.

References

- Bielutin, E. (2013). *Teoriia vseobshchei kontaktnosti [Global In-touch Capabilities Theory]*. Moscow: Novaia realnost [in Russian].
- Ovsienko, V. (2005). *Svitlo liudei: Memuary ta publitsystyka [People's light: Memoirs and Publicism]* (Vol. 2). Kharkiv: Kharkivska pravozakhysna hrupa; Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Smyrna, L.V. (2017). *Stolittia nonkonformizmu v ukrainskomu vizualnomu mystetstvi [A Century of Nonconformism in Ukrainian Visual Art]* [Monograph]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Solomukha, A. (2011, January 16). [Interv'iu] [Interview]. Osobystyi arkhiv L. Smyrnoi, Kyiv [in Ukrainian].
- 100-litnii nonkonformizm [100-year-old non-conformism]. (2019). Rozмова prezydenta Asotsiatsii art-halerei Ukrainy Viktora Khamatova, mystetstvoznavtsia Lesi Smyrnoi ta kulturoloha Andriia Puchkova. Retrieved from <http://be-inart.com/post/view/2647> [in Ukrainian].
- Tsyshkevych, I. (2001, June 8). [Interv'iu] [Interview]. Osobystyi arkhiv L. Smyrnoi, Kyiv [in Ukrainian].
- Feigelson, K. (1982, November 23). Deux Rendez-Vous Ukrainiens [Two Ukrainian Rendezvous.]. *Liberation*. Arkhiv khudozhnyka A. Solomukhy: Ukrainskyi mystetskyi nonkonformizm za kordonom (1978-1983), Paris [in French].
- Richards, S. (1980). Ukrainian Artists: Catalogue "Contemporary Nonconformist Art from Ukraine". *Samvydav*, p. 1. Arkhiv khudozhnyka A. Solomukhy: Ukrainskyi mystetskyi nonkonformizm za kordonom (1978-1983), Paris [in English].

НЕВЛОВНИЙ СЕНС НОНКОНФОРМІЗМУ. ЗАУВАГИ ЩОДО КОНТЕКСТУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОНЯТТЯ В УКРАЇНІ

Смирна Леся В'ячеславівна

*Доктор мистецтвознавства,
ORCID: 0000-0002-0483-1915, e-mail: lm1977@ukr.net,
Національна академія мистецтв України,
Київ, Україна*

Анотація

Мета дослідження – здійснити поняттєво-категоріальну реконструкцію нонконформізму в контексті функціонування поняття в Україні. Дослідження побудоване на міждисциплінарному інтегруванні низки методів, поєднаних концептуально узагальненим уявленням про взаємодію між досліджуваним матеріалом і дослідником, який для досягнення поставленої мети вдається до інтерпретаційного підходу. На рівних правах використовуються як об'єктивні методи дослідження, так і дещо суб'єктивізовані. Зокрема, це історико-генетичний метод, що дає змогу простежувати розвиток категорії «нонконформізм» упродовж часу існування явища, окреслюваного цими категоріями; метод реконструкції, що залучений для вивчення можливостей перекомбінування стійких іконографічних елементів українського мистецького нонконформізму у практиці переосмислення їхнього контексту на рівні інтерпретації, та метод діахронного аналізу суспільно-історичної реальності, спрямований на вивчення історико-культурних процесів, тобто сутнісно-темпоральних зрушень і змін в історико-культурній реальності, на відміну від синхронічного (одночасного) аналізу, котрий спрямований на розкриття сутнісно-просторової природи цієї історико-культурної реальності. Висновки. Роздуми над природою поняття «нонконформізм», що, як це не дивно, досі не є сталим в українському мистецтвознавстві, мають лабіринтоподібний характер, що зумовлено, з одного боку, наявністю у часі художніх творів, яких начебто в цьому часі бути не повинно через його інші ідеологічні настанови, з іншого боку – наявністю в художника внутрішньої потреби мистецького висловлювання, що не може не бути «конфліктним» по відношенню до часу, в якому він існує, якщо є справжнім новатором, і природним по відношенню до самого себе, оскільки художник відчуває себе новатором. Українська практика закордонної репрезентації нонконформності творів наших художників 1970–1980-х років з елементами етноідентифікації дозволяє зробити припущення, що саме з цього часу відбувається і становлення поняття «нонконформізм», і його змістове й сутнісне наповнення, що досі перебуває у русі до сталої поняттєвої форми.

Ключові слова: нонконформізм; неофіційне мистецтво; андеграунд; шістдесятництво; діяльність Ігоря Цишкевича

НЕУЛОВИМЫЙ СМЫСЛ НОНКОНФОРМИЗМА. ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ КОНТЕКСТА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПОНЯТИЯ В УКРАИНЕ

Смирная Леся Вячеславовна

*Доктор искусствоведения,
ORCID: 0000-0002-0483-1915, e-mail: lm1977@ukr.net,
Национальная академия искусств Украины,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель исследования – осуществить понятийно-категориальную реконструкцию нонконформизма в контексте функционирования понятия в Украине. Исследование построено на междисциплинарном интегрировании ряда методов, объединенных концептуально обобщенным представлением о взаимодействии между изучаемым материалом и исследователем, который для достижения поставленной цели прибегает к интерпретационному подходу. На равных правах используются как объективные методы исследования, так и несколько субъективизированные. В частности, это историко-генетический метод, позволяющий проследить развитие категории «нонконформизм» на протяжении существования явления, очерченного этой категорией; метод реконструкции, привлеченный для изучения возможностей перекомбинирования устойчивых иконографических элементов украинского художественного нонконформизма в практике переосмысления их контекста на уровне интерпретации, и метод диахронного анализа общественно-исторической реальности, направленный на изучение историко-культурных процессов, то есть сущностно-темпоральных сдвигов и изменений в историко-культурной реальности, в отличие от синхронического (одновременного) анализа, который направлен на раскрытие сущностно-пространственной природы этой историко-культурной реальности. Выводы. Размышления над природой понятия «нонконформизм», что, как ни странно, до сих пор не являются устоявшимися в украинском искусствоведении, имеют лабиринтообразный характер, что обусловлено, с одной стороны, наличием во времени художественных произведений, которых якобы в этом времени быть не должно из-за иных идеологических установок, с другой – наличием у художника внутренней потребности художественного высказывания, не может не быть «конфликтным» по отношению ко времени, в котором он существует, если является настоящим новатором, и естественным по отношению к самому себе, поскольку художник чувствует себя новатором. Украинская практика зарубежной репрезентации нонконформности произведений наших художников 1970–1980-х годов с элементами этноидентификации позволяет предположить, что именно с этого времени происходит и становление понятия «нонконформизм», и его содержательное и сущностное наполнение, до сих пор находившееся в движении к постоянной понятийной форме.

Ключевые слова: нонконформизм; неофициальное искусство; андеграунд; шестидесятничество; деятельность Игоря Цिशкевича

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188787
УДК 7-028.26:004

СПЕЦИФІКА АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В ДИГІТАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ

Соломатова Вікторія Василівна

*Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: 0000-0003-0597-6347, e-mail: vsolomatova@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Для цитування

Соломатова, В.В. (2019). Специфіка аудіовізуального дискурсу в дигітальній культурі. *Питання культурології*, (35), 68-76. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188787>.

Анотація:

Мета статті – виявити особливості та тенденції розвитку дигітальної культури на початку XXI ст.; визначити специфіку творів мистецтва, що є частиною аудіовізуального художнього дискурсу, та охарактеризувати використання сучасних дигітальних технологій як інструменту їх створення на прикладі аудіовізуального проекту «Віртуальний кольоровий орган». Методологія дослідження базується на використанні історико-культурного методу, який дав можливість дослідити історичну динаміку розвитку дигітальної культури. Для аналізу етапів сублімування аудіального та візуального в єдиний твір аудіовізуальної дигітальної культури було застосовано хронологічний метод. Також використано типологічний і компаративний методи – для дослідження та аналізу аудіовізуальних проєктів як феноменів та артефактів дигітальної культури. Наукова новизна полягає у виявленні особливостей мультисенсорного досвіду людини в контексті еволюції цифрових технологій. Висновки. Дослідження специфіки аудіовізуального дискурсу в дигітальній культурі виявило, що сучасні аудіовізуальні проєкти в дигітальній культурі спрямовані передусім на процес, а не на результат – специфіка цифрових технологій у даному випадку полягає в акцентуванні на творчому процесі в найрізноманітніших аспектах комунікації. Еволюція аудіовізуальної культури поширюється на нові технології, прикладом чого є різноманітні аудіовізуальні проєкти, – сучасні медіа позиціонуються як засоби вираження, що генерують особливий аудіальний та візуальний контент та специфічне естетичне сприйняття. Відзначено, що у цьому контексті комп'ютер як частина дигітальної культури є надзвичайно гнучким та відкритим інструментом для маніпулювання та інтегрування аудіовізуальних матеріалів, а головне – перетворення їх на єдиний тип цифрової інформації.

Ключові слова: дигітальна культура; аудіовізуальний дискурс; цифрові технології; комп'ютер

Вступ

Поняття «дигітальна культура» в сучасному науковому вимірі має різні трактування. Для деяких дослідників вивчення цифрової культури пов'язано передусім із вивченням переходу мас-медіа від аналогових форматів до цифрових – дигітальна культура в них фактично ототожнюється з новими медіа (Deuze, 2006). Проте за умови такого підходу поза межами аналізу лишаються зміни, пов'язані з трансформаційними процесами мас-медіа, що виходять далеко за її кордони. Інші дослідники пропонують вивчати дигітальну культуру методом аналізу більш широкого поля артефактів та практик, поява яких стала можливою завдяки цифровим технологіям, зокрема, йдеться про комп'ютерні ігри, інтернет, комп'ютерну графіку, технологічне мистецтво та ін.

Дослідження дигітальної культури шляхом аналізу основних феноменів дозволяє визначити її специфіку в історичній ретроспективі та на сучасному етапі, що й зумовлює актуальність статті.

Проблематика аудіовізуальної та цифрової культури привертає увагу багатьох сучасних вітчизняних дослідників. О. Ландяк (2013) розглядає специфіку дигітального вектора в контексті сучасних теорій медіакультури та дигітальної культури; Л. Запорожцева (2014) досліджує дигітальний вимір масової культури як специфічне середовище та визначає передумови для побутування в ньому міфу; М. Моженко (2015) на прикладі використання комп'ютерних програм у теле- та кіновиробництві аналізує процес цифровізації медіа, досліджує його вплив на сучасну аудіовізуальну культуру; В. Ривліна (2017) розглядає вплив феномену культури на сучасну аудиторію, аналізуючи культурні зміни, що відбулися внаслідок виникнення нових медіа; О. Левченко (2018) простежує вплив сучасних дигітальних технологій на формування нових мистецьких форм.

Незважаючи на посилення інтересу сучасних культурологів та мистецтвознавців до означеного питання, проблематика аудіовізуального дискурсу в сучасній дигітальній культурі лишається недостатньо висвітленою – вітчизняна теоретична база наразі перебуває на стадії формування, окрім того, активний розвиток цифрових медіа передбачає постійне оновлення фактологічного матеріалу.

Мета статті

Виявити особливості та тенденції розвитку дигітальної культури на початку XXI ст.; визначити специфіку творів мистецтва, що є частиною аудіовізуального художнього дискурсу, та охарактеризувати використання сучасних дигітальних технологій як інструменту їх створення на прикладі аудіовізуального проекту «Віртуальний кольоровий орган». Методологія дослідження базується на використанні історико-культурного методу, який дав можливість дослідити історичну динаміку розвитку дигітальної культури. Для аналізу етапів сублімування аудіального та візуального в єдиний твір аудіовізуальної дигітальної культури було застосовано хронологічний метод. Використано типологічний і компаративний методи – для дослідження та аналізу аудіовізуальних проектів як феноменів та артефактів дигітальної культури, а також висвітлено специфіку мультисенсорного досвіду людини в контексті еволюції цифрових технологій та питання створення аудіовізуального художнього дискурсу засобами дигітальних технологій.

Виклад матеріалу дослідження

Розвиток цифрових технологій наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. посприяв формуванню новаторського аудіовізуального дискурсу. Урізноманітнення аудіовізуальних засобів у 2010-ті рр. посприяло розширенню сфери впливу мультимедійних систем на людину, змінюючи форми поведінки та стиль життя. Загальноновизнаним є феноменологічний вплив мультимедійних систем на свідомість (передусім завдяки сенсовим аспектам, що транслює інноваційна мультимедійна комунікаційна культура) та формування інноваційного світовідчуття, світосприйняття і світобачення сучасної людини.

Д. Галкін (2012), визначає цифрову культуру як «артефакти і символічні структури, засновані на цифровому кодуванні та його універсальній технічній реалізації, що тотально включені до інституціональної системи та сприяють підтримці певних цінностей, закріплені ментально та створюють форму автодетермінації» (с. 16).

Термін «дискус» має широке трактування та використовується для означення різноманітних форм комунікації з позиції їх структурування, пред'явлення та інтерпретації.

За С. Зелінським (Zielinski, 1999), аудіовізуальний дискурс – це «спеціалізована, стандартизована та інституціоналізована галузь вираження та встановлення діяльності, що охоплює весь спектр завдань, в яких за допомогою технічних систем та артефактів ілюзія сприйняття руху, що зазвичай супроводжується звуком, планується, створюється, коментується та оцінюється» (р. 34).

Аудіовізуальний дискурс у контексті даного дослідження позиціонуємо як комунікативну подію, що відбувається між митцем та глядачами, під час якої репрезентуються та осмислюються повідомлення.

З давніх часів людині було властиве прагнення до пошуку об'єднуючих принципів, що змогли б пояснити та узагальнити мультисенсорний світовий досвід. У релігії, естетиці, астрології, математиці та інших науках філософи шукали всеосяжний принцип гармонії, що, як вважалося, засновувався на цифрах.

Зв'язок між кольором та звуком можна розглядати як частину більш широкого пошуку гармонії. Наприклад, Піфагор побачив зв'язок між музичними звуками, довжиною струн та поділом октав, тоді як Арістотель створив теорію кольору, в якій пов'язав відповідні якості тонових інтервалів (Jewanski, 1999). У XVI–XVII ст. італійський живописець, декоратор Дж. Арчімбольдо та французький теоретик, історик мистецтва А. Феліб'єн створили системи і теорії масштабування відносин між кольорами та звуками.

У трактаті Ньютона «Оптики» (1704 р.), одній із найвпливовіших праць в історії науки, викладено фізичне співвідношення між кольором та звуком, зокрема, наголошено, що кольори та звуки можуть бути описані в термінах довжини хвилі, ширини смуги та частот. Тоді як звуки – це хвилі тиску повітря, а кольори або невидимий спектр є частиною континууму електромагнітного випромінювання. Система слуху людини реагує на хвилі тиску повітря, що стимулюють мозок таким чином, що ми сприймаємо звук, а око реагує на світло завдяки фотохімічному процесу та посилає повідомлення в мозок через електрохімічні подразнення в зоровому нерві.

Розуміння та осмислення цього стало основоположним для побудови сьогоднішніх аналогових та цифрових аудіовізуальних систем, таких як телевізор, кіно та комп'ютер.

У XVIII–XIX ст. виробники музичних інструментів створили пристрої для одночасного стимулювання слухових та візуальних відчуттів.

Перші приклади інтерактивних машин, за допомогою яких можна було створювати абстрактні аудіовізуальні композиції в режимі реального часу (зв'язок між кольорами та нотами був передбачений творцем інструмента та базувався на певній математичній або перцептивній системі), були створені Л.-Б. Кастелем (*Clavicin Oculaire*), Д. Джеймсоном, Б. Бішопом, А. Уоллесом Рімінгтоном, Ф. Кастнером (*Pyrophone*) та Т. Уілфредом (*Clavilux*) і відомі як «кольорові органи». Цей термін уперше було занотовано у 1893 р. в заявці на патент «Rimington» (Peacock, 1991). Типові на вигляд музичні інструменти при відтворенні мелодії керували кольоровими газовими лампами або смугами кольорового паперу і запаленими свічками.

Останнім часом завдяки розвитку та доступності цифрових технологій нове покоління художників починає одночасно комбінувати та контролювати аудіовідеоматеріали, що раніше традиційно належали до зовсім інших художніх практик.

Провідними теоретиками і практиками світових академій медіамистецтва (Міжнародна академія медіамистецтв в Огакі, Японія; Центр культури та комунікації і Центр інтермедіа академії мистецтв у Будапешті; Центр мистецтв та медіатехнологій у Карлсруе і Академія медіамистецтв у Кельні, Німеччина) розроблено власні навчальні плани на основі постійного перетину кордонів між медіа та художніми формами.

Їх виробництво стимулювало різноманітні дискусії про можливість аналогії між кольоровими та звуковими системами, зокрема активно обговорювалися різні концепції співзвуччя звуку та кольору; питання, чому саме дисонанс у музиці неприємний людині набагато більше, ніж дисонанс у кольорі; чому два кольори створюють нову одиницю, тоді як два тони не створюють новий тон; чому сприйняття звуку зазвичай відносне, а сприйняття кольору – абсолютне; неможливість запам'ятати послідовність кольорів так само легко, як і послідовність тонів, що створюють мелодію, та ін. (Jewanski, 1999).

Е. Едмондс стверджує, що більшість людей створюють асоціації між кольорами та звуками, проте ці асоціації мають історичні, культурні, а не фізичні причини. Втім, це дослідження сприяє осмисленню з точки зору сприйняття, чому люди так зацікавлені у пошуку або створенні систем відповідності аудіо- та візуальних галузей, а також інструментів, що дозволили б маніпулювати цими відповідностями. Дослідник акцентує на тому, що наприкінці XIX ст. образотворче мистецтво багато в чому набуло відповідних музиці характеристик, зокрема використання кольорів абстрактним чином, введення відчуття руху та часу (наприклад, у футуризмі рух та швидкість були центральними аспектами, а фундаментальною основою діяльності неодадаїстських груп середини XX ст. було інтегрування кольору, музики, поезії та перформансу) (Edmonds, Martin, & Pauletto, 2004). Маніпулювання звуком та кольором значно розширюється та урізноманітнюється завдяки технологічним використанням таких значних

відкриттів, як електрика та перетворення аналогових електронних сигналів на цифрову інформацію.

Використання записаних або синтезованих звукових семплів (від англ. *sample* – «взірець») – відносно невеликий оцифрований звуковий фрагмент, найчастіше звук акустичного інструмента) у музичних творах підштовхнуло композиторів досліджувати два важливі елементи звуку, безпосередньо пов'язаних із віртуальним світом, – тембр, на основі якого звуки можна класифікувати, та вплив на сприйняття музики (відсутність записаних чи синтезованих звукових джерел семплів). Саме цей фактор демонструє, що візуальний аспект виконання є частиною безпосередньо музичного досвіду.

На сучасному етапі більша частина цифрової музики виконується разом із дигітальним візуальним шоу. Комп'ютери – це інструменти, за допомогою яких одночасне маніпулювання звуком та зображенням може бути здійснено на глибинному рівні.

Важливим елементом у комп'ютерах є передача від аналогових сигналів до цифрової інформації – саме дигітальні комп'ютери надають можливість створювати інтерактивні або міжмедійні системи, а цифрові технології можуть об'єднуватися з іншими технологіями, аналоговими або дигітальними, для візуальної або звукової постановки. На думку сучасних художників, дигітальні медіа сприяють розвитку більш радикальної абстрактної теми хроматичної музики (Le Grice, 2001). Використовуючи комп'ютери, є можливість створити будь-який тип аудіовізуальної композиції – описову або абстрактну, інтерактивну або неінтерактивну, з прямою математичною відповідністю між звуковими та візуальними параметрами або з інтуїтивно зрозумілим, метафоричним відношенням між звуками та зображеннями та ін.

Одним із найвідоміших аудіовізуальних проєктів сучасності є спільний проєкт віртуальної реальності американського художника Д. Окса та технолога Д. Бріттона, спрямований на візуалізацію музичних композицій, – «Віртуальний кольоровий орган XXI ст.». Митець створює цифрові візуальні постановки музичних композицій на основі системи жорстких відповідностей між музичними та візуальними параметрами, а згодом ці презентації розміщуються та досліджуються в умовах інтерактивного середовища віртуальної реальності (Ох, 2002, р. 20).

Віртуальний кольоровий орган XXI ст. – це обчислювальна система, що перетворює музичні композиції на візуальне виконавство. Вона використовує інформацію про звук, що може бути зібрана зі звукових файлів MIDI (*Musical Instrument Digital Interface* – цифровий інтерфейс музичних інструментів – стандарт цифрового звукозапису на форматі обміну даними між електронними музичними інструментами), для створення тривимірних візуальних зображень. Д. Окс встановив відповідні візуальні словники, в яких є два основні візуальні рівні: фонове віртуальне оточення, в якому існують звукові/візуальні об'єкти, та безпосередньо об'єкти. Прикладом є фонове візуальне середовище, засноване на зображеннях, зібраних шляхом створення фотографій високого розширення та сканованих олівцевих малюнків (вони використовуються для відтворення у трьох вимірах). Відношення між музикою та вибором цих зображень засновано на метафоричному взаємному зв'язку. Наприклад, вісім фотографій різнома-

нітних ландшафтів пустелі пов'язані з певними видами музичних інструментів. Звукові/візуальні об'єкти створюються шляхом нанесення прозорого кольору на ландшафтне зображення. Вбудовані полігони створюються над віртуальною пустелею шляхом відтворення файлів MIDI, характеристики яких визначають форму та колір цих об'єктів. Новаторська кольорова система, створена художником, заснована на тембрі – вона описує темброві зміни для голосових ліній. Спочатку глядач перебуває у світі мальованих ландшафтів, змодельованих у 3D, – чорно-білі пейзажі, а з першими звуками музики тривимірне кольорове зображення набуває форму в просторі над пейзажем. Ці об'єкти пофарбовано у певний відтінок залежно від тембру інструмента та конкретної техніки гри, що звучить у даний момент; насиченість кольору відображає змінну динаміку. Всі об'єкти розміщено вертикально у просторі – високі звуки візуально вищі за низькі, а ширина об'єктів контролюється гучністю звуку. Після відтворення музики візуальна скульптура лишається незмінною для додаткового інтерактивного дослідження (Ох, 2002, р. 23).

■ Висновки

Дослідження специфіки аудіовізуального дискурсу в дигітальній культурі виявило, що сучасні аудіовізуальні проекти в дигітальній культурі спрямовані передусім на процес, а не на результат – специфіка цифрових технологій у даному випадку полягає в акцентуванні на творчому процесі в найрізноманітніших аспектах комунікації. Еволюція аудіовізуальної культури поширюється на нові технології, прикладом чого є різноманітні аудіовізуальні проекти – сучасні медіа позиціонуються як засоби вираження, що генерують особливий аудіальний та візуальний контент та специфічне естетичне сприйняття. Відзначено, що у цьому контексті комп'ютер як частина дигітальної культури є надзвичайно гнучким та відкритим інструментом для маніпулювання та інтегрування аудіовізуальних матеріалів, а головне – перетворення їх на єдиний тип цифрової інформації.

Перспективи подальших досліджень дигітальної культури полягають у виявленні специфіки розвитку аудіовізуальних практик у контексті останніх технологічних новацій.

■ Список використаних джерел

- Галкин, Д.В. (2012). Digital culture: методологические вопросы исследования культурной динамики от цифровых автоматов до техно-био-тварей. *Международный журнал исследований культуры*, 3(8), 11-16.
- Запорожцева, Л.Є. (2014). Цифровий вимір масової культури як середовище конструювання міфології. *Магістеріум*, 55, 48-54.
- Ландяк, О.М. (2013). Дигітальний вектор сучасної медіакультури. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*, 1029 (2), 162.
- Левченко, О. (2018). Зміна парадигми аудіовізуальних мистецтв у ситуації експансії цифрових технологій. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 2, 42-52. doi: 10.31866/2617-2674.2.2018.151802.

- Моженко, М. (2015). Дигіталізація медіа і сучасна аудіовізуальна культура. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*, 33, 91-98. doi: 10.31866/2410-1176.33.2015.158293.
- Ривліна, В. (2017). Дискурс культур у нових медіа. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*, 12, 67-74.
- Deuze, M. (2006). Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture. *The Information Society*, 22, 2, 63-75. doi: 10.1080/01972240600567170.
- Edmonds, E., Martin, A., & Pauletto, S. (2004). Audio-Visual Interfaces in Digital Art. In *Proceedings of the 2004 ACM SIGCHI International Conference on Advances in computer entertainment technology* (pp. 331-336). New York, NY. doi:10.1145/1067343.1067392.
- Jewanski, J. (1999). What is the Color of the Tone? *Leonardo*, 32 (3), 227-228.
- Le Grice, M. (2001). *Experimental Cinema in the Digital Age*. London, U.K.: British Film Institute.
- Ox, J. (2002). Two Performances in the 21st Century Virtual Color Organ. In *Proceedings of the 4th Conference on Creativity & cognition* (pp. 20-24). Loughborough, U.K. doi:10.1145/581710.581715.
- Peacock, K. (1991). Famous early color organs. *Experimental Musical Instruments*, 7(2), 17-20.
- Zielinski, S. (1999). *Audiovisions: Cinema and Television as Entr'actes in History*. Amsterdam: Amsterdam University Press. doi:10.5117/9789053563137.

References

- Deuze, M. (2006). Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture. *The Information Society*, 22, 2, 63-75. doi: 10.1080/01972240600567170 [in English].
- Edmonds, E., Martin, A., & Pauletto, S. (2004). Audio-Visual Interfaces in Digital Art. In *Proceedings of the 2004 ACM SIGCHI International Conference on Advances in computer entertainment technology* (pp. 331-336). New York, NY. doi:10.1145/1067343.1067392 [in English].
- Galkin, D.V. (2012). Digital culture: metodologicheskie voprosy issledovaniia kulturnoi dinamiki ot cifrovikh avtomatov do tekhnobio-tvarei [Digital culture: methodological questions of the study of cultural dynamics from digital machines to techno-bio-creatures]. *Mezhdunarodnyi zhurnal issledovaniia kultury*, 3(8), 11-16 [in Russian].
- Jewanski, J. (1999). What is the Color of the Tone? *Leonardo*, 32 (3), 227-228 [in English].
- Landiak, O.M. (2013). Digitalnyi vektor sovremennoi mediakultury [Digital vector of modern media culture]. *V.N. Karazin Kharkiv University Visnyk. Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"*, 2 (1029), 162 [in Russian].
- Le Grice, M. (2001). *Experimental Cinema in the Digital Age*. London, U.K.: British Film Institute [in English].
- Levchenko, O. (2018). Zmina paradyhmy audiovizualnykh mystetstv u sytuatsii ekspansii tsyfrovyykh tekhnolohii [Changing the paradigm of audiovisual arts in the situation of digital technology expansion]. *Bulletin of the Kiev National University of Culture and Arts. Series in Audiovisual Art and Production*, 2, 42-52. doi: 10.31866/2617-2674.2.2018.151802 [in Ukrainian].
- Mozhenko, M. (2015). Dyhitalizatsiia media i suchasna audiovizualna kultura [Digitalization of media and modern audiovisual culture]. *Bulletin of KNUKіM. Series in Arts*, 33, 91-98. doi: 10.31866/2410-1176.33.2015.158293 [in Ukrainian].

- Ox, J. (2002). Two Performances in the 21st Century Virtual Color Organ. In *Proceedings of the 4th Conference on Creativity & cognition* (pp. 20-24). Loughborough, U.K. doi:10.1145/581710.581715 [in English].
- Peacock, K. (1991). Famous early color organs. *Experimental Musical Instruments*, 7(2), 17-20 [in English].
- Ryvliina, V. (2017). Diskurs kultur u novykh media [The discourse of cultures in new media]. *V.N.Karazin Kharkiv University Visnyk. Series: Social Communications*, 12, 67-74 [in Ukrainian].
- Zaporozhtseva, L.Ye. (2014). Tsyfrovyi vymir masovoi kultury yak seredovyshche konstruiuvannia mifolohii [Digital measurement of mass culture as a medium for constructing mythology]. *Mahisterium*, 55, 48-54 [in Ukrainian].
- Zielinski, S. (1999). *Audiovisions: Cinema and Television as Entr'actes in History*. Amsterdam: Amsterdam University Press. doi:10.5117/9789053563137 [in English].

■ THE SPECIFICS OF AUDIO-VISUAL DISCOURSE IN DIGITAL CULTURE

■ Viktoriia Solomatova

■ *PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: 0000-0003-0597-6347, e-mail: vsolomatova@ukr.net,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*

■ Abstract

The purpose of the article is to identify the peculiarities and tendencies of the development of digital culture at the beginning of the 21st century; to define the specificity of works of art that are part of audio-visual artistic discourse and to characterize the use of modern digital technologies as a tool for their creation on the example of the audio-visual project "Virtual Colour Organ". The research methodology is based on the use of historical and cultural method, which made it possible to study the historical dynamics of the development of digital culture. A chronological method was applied to analyse the stages of sublimation of audio and visual into a single work of audio-visual digital culture. Typological and comparative methods were also applied to study and analyse audio-visual projects as phenomena and artefacts of digital culture. Scientific novelty is to identify the features of the multisensory experience of a person in the context of the evolution of digital technologies. Conclusions. Research on the specifics of audio-visual discourse in digital culture has revealed that modern audio-visual projects in digital culture are primarily about process, not result – the specifics of digital technology in this case is to focus on the creative process in various aspects of communication. The evolution of audio-visual culture is expanding to new technologies, exemplified by a variety of audio-visual projects – modern media is positioned as a means of expression that generates particular audio and visual content and specific aesthetic perception. In this context, it is stated that, as part of the digital culture, the computer is positioned as an extremely flexible and open tool for manipulating and

integrating audio-visual material, and most importantly converting it to a single type of digital information.

Keywords: digital culture; audio-visual discourse; digital technologies; computer

СПЕЦИФИКА АУДИОВИЗУАЛЬНОГО ДИСКУРСА В ДИГИТАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

Соломатова Виктория Васильевна

*Кандидат исторических наук, доцент,
ORCID: 0000-0003-0597-6347, e-mail: vsolomatova@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель статьи – выявить особенности и тенденции развития цифровой культуры в начале XXI в.; определить специфику произведений искусства, являющихся частью аудиовизуального художественного дискурса, и охарактеризовать использование современных цифровых технологий как инструмента их создания на примере аудиовизуального проекта «Виртуальный цветной орган». Методология исследования базируется на использовании историко-культурного метода, который позволил исследовать историческую динамику развития цифровой культуры. Для анализа этапов сублимации аудиального и визуального в единое произведение аудиовизуальной цифровой культуры был применен хронологический метод. Также использованы типологический и компаративный методы – для исследования и анализа аудиовизуальных проектов как феноменов и артефактов цифровой культуры. Научная новизна заключается в выявлении особенностей мультисенсорного опыта человека в контексте эволюции цифровых технологий. Выводы. Исследование специфики аудиовизуального дискурса в цифровой культуре выявило, что современные аудиовизуальные проекты в цифровой культуре направлены прежде всего на процесс, а не на результат – специфика цифровых технологий в данном случае заключается в акцентировании на творческом процессе в самых разнообразных аспектах коммуникации. Эволюция аудиовизуальной культуры распространяется на новые технологии, примером чего являются различные аудиовизуальные проекты, – современные медиа позиционируются как средства выражения, генерирующие особый аудиальный и визуальный контент и специфическое эстетическое восприятие. Определено, что в этом контексте компьютер как часть цифровой культуры является чрезвычайно гибким и открытым инструментом для манипулирования и интегрирования аудиовизуальных материалов, а главное – превращения их в единый тип цифровой информации.

Ключевые слова: цифровая культура; аудиовизуальный дискурс; цифровые технологии; компьютер

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188788
УДК 79.08/09:658.8

МАРКЕТИНГОВА СКЛАДОВА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ПРОДУКТУ

Філіна Тетяна Вікторівна

Кандидат історичних наук,
ORCID: 0000-0002-0685-8177, e-mail: tfilina01@gmail.com,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва,
вул. Лаврська, 9, корп. 15, Київ, Україна, 01015

Для цитування:

Філіна, Т.В. (2019). Маркетингова складова популяризації культурного продукту. *Питання культурології*, (35), 77-86. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188788>.

Анотація

Мета статті – розглянути сучасні маркетингові стратегії і технології, з'ясувати значення маркетингу в процесі популяризації культурного продукту. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу, аналітичного) та міждисциплінарних (системного, критичного) методів, що дозволило дослідити маркетингову складову популяризації культурного продукту. Наукова новизна статті полягає у розкритті значення маркетингових стратегій, засобів маркетингових технологій та реклами, форм інноваційного маркетингу в системі популяризації культурного продукту. Висновки. Отже, комплекс сучасного маркетингу включає всі технології для активізації попиту на товари і послуги. Маркетингові заходи можуть бути ефективними лише з урахуванням специфіки культурних продуктів. Серед головних особливостей культурних продуктів можна виділити наступні: такий продукт може бути отриманий споживачем лише безпосередньо в момент надання послуги (для аудіовізуальних продуктів); він має наперед встановлений термін життя, що не впливає на його комерційний успіх; такий продукт не зберігається, що змінює характер конкуренції; досить часто культурні продукти є унікальними товарами або послугами, що потребує інноваційних маркетингових підходів. Маркетингова складова популяризації культурного продукту включає: планування і розробку, з урахуванням запитів цільових сегментів; формування каналів збуту; рекламний та інформаційний супровід; створення бренду культурного продукту; налагодження взаємовигідних відносин із партнерами; підтримку позитивного іміджу культурного продукту.

Ключові слова: культурний продукт; маркетинг; маркетингові стратегії; маркетингові технології; реклама; інноваційний маркетинг

Вступ

Сучасне соціокультурне середовище пропонує культурні продукти, які виступають у вигляді товарів та послуг. Такі продукти спрямовані задовольняти культурні потреби різних соціальних груп, протилежні смаки та уподобання. Українська держава гарантує своїм громадянам вільний доступ до культурного життя на національному та місцевому рівнях. Саме тому популяризація культурних продуктів є важливою складовою державної культурної політики. У процесі реалізації культурних прав населення провідне місце посідає нормативно-правова база, діяльність органів влади та місцевого самоврядування і застосування інноваційних методів популяризації культурних продуктів.

У сучасності маркетингові стратегії і технології, реклама та інноваційні форми маркетингу мають першочергове значення у процесі просування та популяризації товарів і послуг у всіх сферах бізнесу. Отже, їх теоретичне дослідження і практичне застосування у системі популяризації культурних продуктів є актуальним. Цим і обумовлений вибір теми статті.

Аналіз джерел засвідчує наявність досліджень, присвячених маркетингу в цілому та маркетингу культурного продукту зокрема. Українські науковці С. Войнаренко та В. Святненко розглядали маркетингові технології та особливості їх застосування в процесі просування товарів та послуг. Так, С. Войнаренко (2013), досліджуючи інноваційні маркетингові технології операторів мобільного зв'язку, вважає, що необхідно розвивати не лише технології, які ґрунтуються на інноваціях, а й ті, які передбачають постійні маркетингові нововведення (с. 74). В. Святненко (2014) проаналізувала підходи до тлумачення маркетингових технологій, їх видів і основних характеристик, визначення їх ролі та забезпечення ефективного розвитку вітчизняних підприємств.

Роботи Н. Кордзая (2018) присвячені вірусному маркетингу у системі інтернет-маркетингу та показують основні ключові етапи рекламної кампанії з використанням вірусного інтернет-маркетингу. Дослідник вважає вірусний маркетинг одним із доволі ефективних методів інтернет-маркетингу. Цей метод інколи є дуже дійовим, а ефект від нього – швидким. Та найголовніше те, що механізм розповсюдження вірусного маркетингу є абсолютно безкоштовним (с. 48). С. Махнуша та О. Олійник (2011) розглядають процеси застосування ребрендингу компаніями в сучасних ринкових умовах, причини, завдання, прийоми його проведення та пропонують підхід до оцінки результативності ребрендингу з огляду на стан показників адекватності, сили домінування та масштабності бренду.

О. Бистрова (Бистрова, 2013) та В. Воронкова (2008) аналізували особливості культурного продукту в системі маркетингу соціально-культурної сфери як один із провідних у маркетинговій системі культурної сфери та визначили фактори, що впливають на вибір рекламних засобів в установах культури. К. Алмакучуков та Б. Мусатов (2012) досліджували сегменти споживачів культурних послуг і особливості застосування маркетингових технологій серед різних їх груп.

Однак, попри існуючий доробок попередників, в історіографії наявною є низка певних проблем, які ще не знайшли достатнього висвітлення та потребують детального вивчення, зокрема значення маркетингу в процесі популяризації культурного продукту.

■ Мета статті

З'ясувати значення маркетингу в процесі популяризації культурного продукту. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу) та міждисциплінарних (системного, критичного) методів. Аналітичний метод дозволив розглянути маркетингову складову популяризації культурного продукту як об'єкт із широким діапазоном внутрішніх і зовнішніх причинно-наслідкових зв'язків та дослідити ринкову ситуацію. Принцип експертних оцінок дозволив виявити сильні і слабкі сторони та оцінити ефективність маркетингових заходів для просування культурного продукту у вигляді товару або послуги.

■ Виклад матеріалу дослідження

Згідно із законодавством України культурний продукт (культурна продукція) – товари та послуги, що виробляються (тиражуються) в процесі культурної діяльності на основі творів і служать для задоволення громадянами своїх творчих, духовних, дозвіллевих потреб (видання, фільми та їх демонстрація, аудіопродукти (фонограми, аудіоальбоми), вироби ужиткового мистецтва, театральні та циркові вистави, концерти тощо) ("Про національний культурний продукт", 2009).

Культурні продукти є товарами та послугами особливого попиту. Процес їх придбання вимагає від споживачів чіткого усвідомлення і певних зусиль. Іншими словами, процес вибору та покупки культурних продуктів можна характеризувати як продуманий. Купуючи культурний продукт, споживачі отримують враження та емоції. Отже, культурні продукти складаються з таких компонентів:

- культурний продукт у вигляді товару або послуги, в матеріальному або нематеріальному вигляді;
- емоційна складова, отримана споживачем;
- супутні товари і послуги, які допомагають здійснювати реалізацію культурного продукту.

Виділяючи особливості культурного продукту, М. Платонов (2015) відрізняє його від традиційних продуктів і зупиняється на таких моментах, як контекст споживання, роль творця культурного продукту та географічний вплив.

Розглядаючи контекст споживання культурного продукту, вчений зазначає, що існують традиційні уявлення про значення культурних продуктів у суспільстві. По-перше, культурний продукт – це елітарний продукт (високе мистецтво). По-друге, це масовий культурний продукт (низька або масова культура). Високе мистецтво, на відміну від масової культури, передбачає елітарність, високу естетичну цінність і, відповідно, значущість культурного продукту як із соціального, так і з економічного боку. Створення таких продуктів відбувається під впливом внутрішніх естетичних і моральних установок творця, його уявою, фантазією, духовністю, творчим задумом. Творець менш схильний до таких «зовнішніх» впливів, як мода, стереотипи, бажання споживачів.

Роль творця, на думку М. Платонова (2015), у створенні культурного продукту вкрай висока. Культурний продукт – це результат діяльності людини, і кінцева цінність такого продукту пов'язана саме з талантом, харизмою, майстерністю

митця. Дуже часто популярність виконавця, його імідж визначають інтерес до створюваного ним продукту навіть більшою мірою, ніж естетико-культурні властивості продукту.

Останньою особливістю культурного продукту є географічний вплив. Насамперед це «фізичні характеристики» тих місць, де створюється культурний продукт, а по-друге, «емоційні характеристики», тобто деяке уособлення конкретних місць із певним видом мистецтва. Ці два чинники тісно пов'язані між собою, проте їх вплив на процес і споживання культурних продуктів різний (с. 62-63).

Життєвий цикл будь-якого продукту, в тому числі і культурного, складається з чотирьох часових етапів: виведення на ринок, зростання, зрілість, занепад. Деякі споживачі неохоче перестають користуватися будь-яким продуктом, інші завжди готові спробувати щось нове. Культурні продукти часто виглядають досить складними, оскільки сприйняття їх включає естетичні уявлення, тобто суб'єктивний елемент, що не підлягає кількісному визначенню і пов'язаний зі смаками та вихованням споживачів. Головними особливостями культурних продуктів є:

- не можуть бути випробуваними до дня прем'єри (у галузі виконавських мистецтв);
- мають встановлений термін життя, що не залежить від комерційного успіху;
- не можуть зберігатися ані виробником, ані споживачем, внаслідок чого зростає рівень ризику і змінюється характер конкуренції (Воронкова, 2008).

Процес просування культурного продукту потребує виважених маркетингових кроків. Маркетинг як галузь наукового знання розвивається у прямій залежності від діяльності виробників культурних продуктів. Конкурентна боротьба та забезпечення продажів впливають на процеси просування таких продуктів, а також на кінцевий вибір споживачів.

Специфіка культурного продукту потребує використання маркетингових стратегій, маркетингових технологій, розробки реклами та застосування інноваційного маркетингу. Інтеграція всіх наукових знань, практичного досвіду дозволяє представити маркетинг у вигляді цілісної системи, всередині якої взаємодіє ряд елементів. Як такі розглядаються цілі, принципи, функції, суб'єкт і об'єкт маркетингової діяльності. Оскільки товари та послуги, призначені для продажу, повинні задовольняти потреби покупців, основним принципом маркетингу є орієнтація на споживчий попит (Быстрова, 2013). Фахово розроблена і реалізована маркетингова стратегія орієнтує виробників на запити споживачів і спрямовує їх створювати такі культурні продукти, які користуватимуться попитом і будуть конкурентоспроможними.

Важливим етапом просування культурних продуктів на ринок є маркетингові стратегії. Маркетингова стратегія – програма маркетингової діяльності фірми на цільових ринках, яка визначає принципові рішення для досягнення маркетингових цілей (Гаркавенко, 2002). Водночас маркетингова стратегія – це унікальна формула для кожного підприємства, в основі якої лежить розуміння своєї місії, свого місця на масштабнішому ринку порівняно з конкурентами, а також потенційної клієнтури ("Креативна Європа", б.р.). Отже, від правильно обраної

маркетингової стратегії залежить, наскільки популярними будуть культурні продукти.

При розробці маркетингових стратегій у процесі створення і популяризації культурних продуктів необхідно враховувати, для яких груп споживачів вони будуть призначені. Група споживачів, що володіє схожими потребами і подібним чином реагує на маркетингові стимули (реклама, зв'язки з громадськістю тощо), – це сегмент ринку.

Дослідники К. Алмакучуков та Б. Мусатов (2012) визначають три варіанти роботи на ринку культурних продуктів із різними цільовими групами:

- масовий маркетинг – прийнятний для такого сегмента ринку, як натовп, коли один і той самий культурний продукт пропонується всім споживачам, незважаючи на певні відмінності потреб, і можливий в умовах, коли на ринку існує дефіцит або покупці чутливі до ціни і мають досить низьку платоспроможність. Потреби даної цільової групи можуть бути задоволені великою кількістю однотипних продуктів, а успішність залежить від числа повторних звернень клієнтів, що знижує витрати;

- концентрований маркетинг – прийнятний для публіки, коли вибирається один сегмент покупців зі схожими потребами, і виробник створює культурний продукт, що максимально відповідає запитам даної групи. Такі споживачі приділяють велику увагу якості продукту і характеризуються доволі низькою чутливістю до ціни та мають високу платоспроможність;

- диференційований маркетинг – застосовується як для публіки, так і для натовпу, коли суб'єкт культурної діяльності орієнтується на обидві групи споживачів, адаптуючи культурний продукт під вимоги кожної з них. Цю модель доцільно використовувати на ринках в умовах високої конкуренції (с. 181-182).

Важливою складовою сучасного маркетингу культурних продуктів є реклама. Реклама – це цілеспрямований інформативний вплив опосередкованого характеру на споживача для просування товарів та послуг на ринок. Рекламування культурних продуктів має певні особливості, які необхідно враховувати. О. Бистрова (Быстрова, 2013) зазначає, що, здійснюючи рекламу культурного продукту, необхідно:

- визначити основне коло реальних і потенційних споживачів культурного продукту;

- охарактеризувати їх за демографічними (вік, стать), географічними (район проживання, тип місцевості, клімат) ознаками, належністю до певної соціальної групи, рівнем освіти і культурних запитів, ступеня підготовленості до сприйняття пропонованих культурних продуктів, рівнем доходів;

- встановити, чи є конкуренти, і якщо є, то в чому можна їх перевершити;

- вивчити історію створення творчого колективу чи організації, їх плани на найближчий час і на перспективу.

Виробники культурних продуктів все активніше використовують інноваційний маркетинг та технології. Маркетингові технології – це система наукових знань щодо формування відповідних стадій, переліку конкретних операцій, прийомів і дій, реалізованих фахівцями сфери маркетингу з метою підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок насамперед інформаційного забезпе-

чення виробництва конкурентоспроможної продукції, своєчасного виведення її на ринок та забезпечення довготривалих відносин зі споживачами. Причому поняття «маркетингова технологія» дослідниками визначається по-різному:

- як сукупність пов'язаних суб'єктів маркетингу;
- сукупність стадій, операцій, прийомів і дій;
- модель маркетингової діяльності;
- система науково-гуманітарних знань;
- методи впливу на споживача для досягнення ринкових цілей (Святненко, 2014, с. 46).

Також у сучасній економічній науці не існує і єдиної думки стосовно трактування поняття «інноваційний маркетинг». Одні визначають інноваційний маркетинг як завоювання споживачів шляхом пропонування їм новосформованої цінності. Інші вважають, що це інноваційні методи, прийоми та технології, які дозволяють підприємствам позиціонувати, просувати та реалізовувати товар на ринку (Войнарченко, 2013, с. 71).

Серед інноваційних маркетингових технологій із різними можливостями, які можна застосовувати у процесі популяризації культурних продуктів, можемо виділити:

- вірусний маркетинг – це комплекс заходів, спрямованих на популяризацію рекламної інформації. Поширення здійснюється, в основному, за рахунок кінцевих отримувачів реклами. Результат досягається шляхом розробки рекламного продукту такого характеру, що неодмінно виникає бажання поділитися інформацією про нього з ближнім: особистим повідомленням у соціальних мережах, окремою статтею у блозі або у бесіді під час зустрічі тощо (Кордзая, 2018, с. 339);

- маркетингові інтернет-технології – це комплекс соціальних та управлінських процесів, які спрямовані на якнайповніше задоволення потреб споживачів у мережі інтернет при формуванні пропозиції та системи обміну товарів і послуг за допомогою інформаційних комунікаційних технологій. Останніми роками все більшої популярності набувають інтернет-магазини як основний елемент збутової політики в середовищі інтернет. Як приклад можна навести тенденцію надання QR-коду не тільки товарам, але і культурним послугам (Святненко, 2014, с. 48);

- маркетинг вражень – це комплекс заходів, спрямованих на формування у споживачів позитивного враження про товари, послуги та лояльності до виробника в майбутньому. Такий підхід дозволяє досягти ринкового успіху та встановити емоційний зв'язок між споживачем і товаром або послугою. Досягнення цього можливе в процесі певної події, яка організовується виробником. Маркетинг вражень містить у собі елементи шоу-маркетингу та івент-маркетингу та складається із системи рекламних та PR стратегій;

- індивідуальний маркетинг – це діяльність по створенню персональних пропозицій для клієнтів за допомогою соціальних мереж. У XXI столітті із розвитком інформаційних технологій індивідуальний маркетинг набув глобальних масштабів. На основі особистих бажань і потреб користувачів інтернету, які зберігаються у базах даних та на серверах, створюються персональні унікальні пропозиції. Такі пропозиції реалізуються за допомогою технологій масового виробництва, що дозволяють модифікувати товари та послуги під конкретного

споживача, не витрачаючи на це додаткові ресурси. Кожна пропозиція стає унікальною, таким чином, відбувається довгострокова взаємодія споживача і продавця;

– брендинг і ребрендинг – як маркетингові інструменти. Брендинг – це діяльність зі створення бренду, спрямована на успішне просування, розвиток бізнесу. Бренд – це привабливий для споживачів образ торгової марки. Ребрендинг – це зміна бренду з метою стимулювання зміни споживацького ставлення до нього, завданням якого є створення довгострокової позитивної тенденції зростання бренду на ринку (Махнуша & Олійник, 2011, с. 143-144);

– крос-маркетинг – це спільне просування товарів кількома не конкуруючими між собою підприємствами, продукція яких доповнює одна одну. Як маркетингова технологія крос-маркетинг забезпечує перехресне просування підприємства (товару) двома чи більшою кількістю підприємств, реалізуючи спільні маркетингові програми, спрямовані на стимулювання збуту або підвищення обізнаності (Святненко, 2014, с. 48).

Висновки

Таким чином, комплекс сучасного маркетингу включає всі технології для активізації попиту на товари і послуги. Маркетингові заходи можуть бути ефективними лише з урахуванням специфіки культурних продуктів. Серед головних особливостей культурних продуктів можна виділити наступні: такий продукт може бути отриманий споживачем лише безпосередньо в момент надання послуги (для аудіовізуальних продуктів); він має наперед встановлений термін життя, що не впливає на його комерційний успіх; такий продукт не зберігається, що змінює характер конкуренції; досить часто культурні продукти є унікальними товарами або послугами, що потребує інноваційних маркетингових підходів. Отже, маркетингова складова популяризації культурного продукту включає: планування і розробку з урахуванням запитів цільових сегментів; формування каналів збуту; рекламний та інформаційний супровід; створення брендів культурних продуктів; налагодження взаємовигідних відносин із партнерами; підтримку позитивного іміджу культурного продукту.

Перспективним вважаємо напрямок розробки маркетингової складової у популяризації культурного продукту.

Список використаних джерел

- Алмакучуков, К.М., & Мусатов, Б.В. (2012). Атрибутивные признаки целевой аудитории (публика, толпа, массы) в маркетинге культуры. *Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки*, 4, 181-192.
- Быстрова, О.А. (2013). Продвижение культурного продукта в системе маркетинга социально-культурной сферы. *Аналитика культурологии*, 3(27). Взято із <http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/1854-продвижение-культурного-продукта-в-с-2.html>.
- Войнаренко, С.М. (2013). Інноваційні маркетингові технології як напрям підвищення ефективності комунікацій. *Економіка: реалії часу*, 5(10), 70-74.

- Воронкова, В.Г. (Ред.). (2008). *Маркетинг соціальних послуг*. Київ: Професіонал.
- Гаркавенко, С.С. (2002). *Маркетинг*. Київ: Лібра.
- Кордзая, Н.Р. (2018). Вірусний маркетинг як метод електронної комерції. *Економіка і суспільство*, 15, 338-343. Взято з http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/15_2018.pdf.
- Креативна Європа. Курс "Маркетинг". (б.р.). Взято з <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/marketing/marketing-strategy>.
- Махнуша, С., & Олійник, О. (2011). Ребрендинг як засіб тривалого існування компанії на ринку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 3(2), 143-150.
- Платонов, М.Ю. (2015). Арт-менеджмент: предмет и границы дисциплины. *Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета*, 6(96), 61-68.
- Про національний культурний продукт. (2009). Проект Закону України. Взято з http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/221401.jsessionid=B06574589A5782F924CD0A9C925F4922.app1.
- Святненко, В. (2014). Маркетингові технології як засіб ефективного розвитку вітчизняних підприємств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 8(161), 44-49.

References

- Almakuchukov, K.M., & Musatov, B.V. (2012). Atributivnye priznaki tcelevoi auditorii (publika, tolpa, massy) v marketinge kultury [Attributive signs of target audience (public, crowd, masses) in marketing of culture]. *Uchenye zapiski Khudzhandskogo gosudarstvennogo universiteta im. akademika B. Gafurova. Gumanitarnye nauki*, 4, 181-192 [in Russian].
- Bystrova, O.A. (2013). Prodvizhenie kulturnogo produkta v sisteme marketinga sotcialno-kulturnoi sfery [Promotion of cultural product in the marketing system of the socio-cultural sphere]. *Analitika kulturologii*, 3(27). Retrieved from <http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/1854-продвижение-культурного-продукта-в-с-2.html> [in Russian].
- Harkavenko, S.S. (2002). *Marketynh [Marketing]*. Kyiv: Libra [in Ukrainian].
- Kordzaia, N.R. (2018). Virusnyi marketynh yak metod elektronnoi komertsii [Viral marketing as an e-commerce method]. *Економіка і суспільство*, 15, 338-343. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/15_2018.pdf [in Ukrainian].
- Kreatyvna Yevropa. Kurs "Marketynh" [Creative Europe. "Marketing" course]. (n.d.). Retrieved from <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/marketing/marketing-strategy> [in Ukrainian].
- Makhnusha, S., & Oliinyk, O. (2011). Rebrandynh yak zasib tryvaloho isnuvannia kompanii na rynku [Rebranding as a way of company long-lasting existence in the market]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 3(2), 143-150 [in Ukrainian].
- Platonov, M.Iu. (2015). Art-menedzhment: predmet i granitcy distcipliny [Art management: the scope and boundaries of the discipline]. *Izvestiâ Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo èkonomičeskogo universiteta*, 6(96), 61-68 [in Russian].
- Pro natsionalnyi kulturnyi product [On the National Cultural Product]. (2009). Proekt Zakonu Ukrainy. Retrieved from http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/

article/221401;jsessionid=B06574589A5782F924CD0A9C925F4922.app1
[in Ukrainian].

Sviatnenko, V. (2014). Marketynhovi tekhnolohii yak zasib efektyvnoho rozvytku vitchyznianskykh pidpriemstv [Marketing technologies as means of effective development of domestic enterprises]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 8(161), 44-49 [in Ukrainian].

Voinarenko, S.M. (2013). Innovatsiini marketynhovi tekhnolohii yak napriam pidvyshchennia efektyvnosti komunikatsii [Innovative marketing technologies as a direction of increasing the efficiency of communications]. *Ekonomika: realii chasu*, 5(10), 70-74 [in Ukrainian].

Voronkova, V.H. (Ed.). (2008). *Marketynh sotsialnykh posluh [Marketing of social services]*. Kyiv: Profesional [in Ukrainian].

MARKETING AS A PART OF CULTURAL PRODUCT PROMOTION

Tetiana Filina

PhD in Historical Sciences,

ORCID: 0000-0002-0685-8177, e-mail: tfilina01@gmail.com,

The National Academy of Culture and Arts Management,
Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to review modern marketing strategies and technologies, to determine the meaning of marketing in the process of cultural product promotion. The research methodology is based on the combination of general scientific (analysis, synthesis, analytical approach) and interdisciplinary (system and critical approach) methods, which allowed defining the marketing component of the cultural product promotion. The scientific novelty of the article is to describe the impact of marketing strategies and technologies, advertising, forms of innovative marketing on the system of the cultural product promotion. Conclusions. Thus, the complex of modern marketing includes all technologies for increase in the demand for goods and services. Marketing efforts can be effective only on condition of taking into account the special feature of cultural products. The main features of cultural products are: a product can be received by consumer only at the time of provision of service (for audiovisual products); a product has predetermined lifespan and this does not affect its commercial success; the fact that such product cannot be preserved changes the nature of competition; cultural products are quite often unique products or services requiring innovative marketing approaches. The marketing component of the cultural product promotion includes: planning and development taking into account the needs of the target segments; formation of distribution channels; advertising and information support; creation of the brand of the cultural product; establishing mutually beneficial relations with partners; maintaining the positive image of the cultural product.

Keywords: cultural product; marketing; marketing strategies; marketing technologies; advertising; innovative marketing

МАРКЕТИНГОВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОГО ПРОДУКТА

Филина Татьяна Викторовна

Кандидат исторических наук,

ORCID: 0000-0002-0685-8177, e-mail: tfilina01@gmail.com,

*Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть современные маркетинговые стратегии и технологии, выявить значение маркетинга в процессе популяризации культурного продукта. Методология исследования основывается на сочетании общенаучных (анализа, синтеза, аналитического) и междисциплинарных (системного, критического) методов, что позволило исследовать маркетинговую составляющую популяризации культурного продукта. Научная новизна статьи заключается в раскрытии значения маркетинговых стратегий, средств маркетинговых технологий и рекламы, форм инновационного маркетинга в системе популяризации культурного продукта. Выводы. Итак, комплекс современного маркетинга включает все технологии для активизации спроса на товары и услуги. Маркетинговые мероприятия могут быть эффективными только с учетом специфики культурных продуктов. Среди главных особенностей культурных продуктов можно выделить следующие: такой продукт может быть получен потребителем только непосредственно в момент предоставления услуги (для аудиовизуальных продуктов); у него заранее установлен срок жизни, что не влияет на его коммерческий успех; такой продукт не сохраняется, что меняет характер конкуренции; достаточно часто культурные продукты являются уникальными товарами или услугами, требуют инновационных маркетинговых подходов. Маркетинговая составляющая популяризации культурного продукта включает: планирование и разработку с учетом запросов целевых сегментов; формирование каналов сбыта; рекламное и информационное сопровождение; создание бренда культурного продукта; налаживание взаимовыгодных отношений с партнерами; поддержание положительного имиджа культурного продукта.

Ключевые слова: культурный продукт; маркетинг; маркетинговые стратегии; маркетинговые технологии; реклама; инновационный маркетинг

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188791
UDC 808.5:316.772.4(477)(09)

UKRAINIAN ELOQUENCE DEVELOPMENT: A HISTORICAL AND EVOLUTIONARY ANALYSIS

Oksana Biletska

*Candidate of Cultural Studies, Associate Professor,
ORCID: 0000-0003-1785-9607, e-mail: bel_o@ukr.net,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, Yevhen Konovalets Str., Kyiv, Ukraine, 01133*

For citation:

Biletska, O. (2019). Ukrainian Eloquence Development: a Historical and Evolutionary Analysis. *Issues in Cultural Studies*, (35), 87-97. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188791>.

Abstract

The purpose of this work is to analyse historically and evolutionarily the development of eloquence in Ukraine as “the science of persuading” or “the science of finding ways to convince”, as well as the problem of forming both a personality’s communicative and general culture as well. At the present stage of the Ukrainian society development, an important place belongs to the personality’s communicative culture, meaning that each individual possesses personal qualities, skills and abilities that provide them achieving goals in interpersonal interaction with others, allowing constructive communication to forge, focusing on success both in professional and daily life activity, adapting to a new system of relationships in the modern world, striving for self-improvement and self-realization. The methodology of the research. In order to look into the concept of “speech culture” at the stages of the science of eloquence formation, to clarify the role of the individual’s communicative culture in the modern world, the following methods of scientific research are used, namely: synthesis, analysis and generalization. The scientific novelty reveals the concept of the personality’s communicative culture as a kind of the eloquence art both at the present and historical stage of the existence and formation of society, as well as a component of the culture in general. Conclusions. It is stated out that the art of eloquence to be universal with the ability to speak being a component of a person’s general culture, his or her accomplishment. The word is also a means of communication between people, a way of sharing information, a tool for influencing another person’s consciousness and actions. Since the Kyivan Rus times, the Ukrainian art of eloquence development laid the basis for the modern communications culture. The communicative culture is based on the both general and speech culture of the individual, which is a high level of his / her development, expressed in the system of needs, social qualities, style of activity and behaviour.

Keywords: speech culture; eloquence; art of speaking; art of persuading; communicative culture

Introduction

The gift of the words is one of man's greatest abilities, elevating him above the world of all living things and making him actually a man. The word is a means of communication between people, a way of exchanging information, an instrument of influencing the consciousness and actions of another person.

Mastering a word is of very high value, but not everyone owns a word. Moreover, the overwhelming majority is hardly capable of correctly expressing their thoughts on paper, the more so they do not own the beauties in its true understanding.

The ability to own the word is an integral part of the general culture of a person, his education. For most of our contemporaries, the word rhetoric sounds mysterious, for others it means nothing, for the third, it means pompous, outwardly beautiful, and even "meaningless speech". This word is often accompanied by such epithets as "manipulating" or "empty".

By eloquence, the ancients understood the art of a speaking, and by the rhetoric they understood the rules that served to form the speakers. Today, this science is often called the "science of persuading". Aristotle would have been dissatisfied with such a formulation, would have considered it an obvious mistake. You say: what an insignificant difference! Is it really so important how to say: "the science of persuading" or "the science of finding ways to convince". You need to immediately get used to not only the accuracy of the word, reflecting all the nuances, shades of thought, but also the accuracy, conveying a clear semantic structure of speech.

In antiquity, rhetoric was called the "queen of all arts". Currently, rhetoric is a theory of persuasive communication. With free will and reason, we ourselves are responsible for our actions. Science rhetoric provides us with invaluable assistance in this: it allows us to evaluate the argumentation of any speech and make an independent decision.

Since we live in a society, we need to take into account the opinions of other people and consult with them. To convince another means to justify your ideas in such a way that those who participate in the discussion agree with them and join them, become your allies.

It is possible and necessary to learn convincingly, to speak, if necessary, to argue, to convincingly defend your point of view. The influence of social, psychological and linguistic factors, namely: the changes that have taken place in our lives over the last decades, the emergence of new layers of society with their peculiarities of language, the lowering of the norms of the linguistic standard have led to the transformation of the common linguistic culture within the society.

As language to be the most essential and defining part of the human personality, a factor in its behaviour, thinking, awareness of the level of being and isolation in the world of civilized peoples. It is language that is decisive and the main factor in identifying a person to her like. Language in its general expression is static, relatively stable, durable, and long-lasting unity that belongs to the society covers both the experience of the nation and reflects its picture of the world. Language itself, in its totality, can be defined as a national-cognitive space in which the spirit of the people, their wealth, is manifested. Language in its manifestations does not depend on specific circumstances, and the speech is concrete, active, dynamic, is a manifestation of the creative initiative of the individual.

Information, communication and thinking functions of language do not allow to speak of language as something accompanying in the vital energy of the people, since its importance is the highest in the relay of spiritual heritage, uniting people in cultural and civilization terms, the individual lives in language and realizes himself through language.

The history of rhetoric as an art and a science spans more than a millennium. At different times it has played more or less importance in the life of society, always attracting the people's attention, because any historical era needed a good command of the word. However, the attitude to rhetoric as an area of human knowledge, to its essence, status, the subject of study has been and remains ambiguous. After all, the problem of the rhetoric's content has drastically changed from antiquity to the modern period.

Rhetoric as a science and art of the word was studied from the point of view of its basic rhetorical concepts and categories been covered, the linguistic bases of rhetoric been analysed (T. Anisimova, V. Annushkin, N. Bezmenova, A. Volkov and others). The analysis of the interconnection of culture and communication is presented in the works of K. Abulkhanova-Slavskaya, Andreieva, A. Bodaliyov, M. Kahan and others.

In its turn, the problem of personality's communicative culture of personality formation is a multidimensional one. The problem of comprehending the communicative culture as an independent subject of interdisciplinary research has been reflected in scientific works that summarize their results within different scientific schools, directions and approaches in order to construct a common theory of communication (M. Vasylyk, L. Zemlianova, V. Kashkin, Ye. Kravchenko, H. Pocheptsov).

The article reveals the concept of the personality's communicative culture as a kind of the eloquence art at the present stage of the society existence, as well as a component of the culture in general.

■ The purpose of the article

At the present stage of the Ukrainian society development, an important place belongs to the personality's communicative culture, meaning that each individual possesses personal qualities, skills and abilities that provide them achieving goals in interpersonal interaction with others, allowing constructive communication to forge, focusing on success both in professional and daily life activity, adapting to a new system of relationships in the modern world, striving for self-improvement and self-realization. Communicative culture of the personality is a holistic and dynamic personal formation that provides his adaptation in modern society. In view of this, development of the eloquence in Ukraine as "the science of persuading" or "the science of finding ways to convince", as well as the problem of the personality's communicative culture formation in modern society is relevant and needs thorough scientific and practical study.

In order to look into the concept of "speech culture" at the stages of the science of eloquence formation, to clarify the role of the individual's communicative culture in the modern world, the *following methods of the scientific research* are used, namely: synthesis, analysis and generalization.

■ Presentation of the main material

Defining "Eloquence"

Culture is a combination of material and spiritual values created by human society and characterizing a certain level of the society development. The means and condition for achieving this is the personality's communicative culture, which includes such components as emotional and speech, as well as information and logical culture.

Speech is a communication, a contact between people, exchange of thoughts and feelings, as well as information. It acts as a specific type of activity for the "processing" of people by other people, thus both "differentiating" and "accumulating" human experience, forming the person's "own", as him becoming individuality with his own life value orientations (Vezhbitckaia, 1996).

In turn, the term "speech", contrary to the concepts of terminology, has not one, but three meanings (Lvov, 2000):

- an activity, process (mechanisms of speech, linguistic activity, etc.);
- a product or written or oral text (the language grammatical structure, etc.);
- oratorical genre (diplomatic speeches, etc.).

Therefore, the term "speech culture" can be applied to any of these three cases, but in different ways.

In the first case, the term "speech culture" refers to the free and unmistakable mastery of the pronunciation mechanisms, the readiness of memory, providing instant and accurate choice of the right word, rich and mental basis of speech, meeting logics, etc.

In the second case, the term "speech culture" is used to refer to the choice and use of the linguistic means – phonetic, lexical, grammatical relations in the text – the culture of the language choices (Eshich, Zhuravlev, Korzhenskii, & Neshchimenko, 2002).

In the third case, the "speech culture", in other words, "eloquence" or "communication skills", can be understood as keeping the genre rules, solving problems posed within the language (up to the one's ability to speak publicly), etc.

Reviewing the History of the Ukrainian Eloquence Development.

The Kyivan Rus became acquainted with the eloquence at the end of the 10th – beginning of 11th century. These were the best examples of the Byzantine and South Slavic culture, formed under Byzantine influence, with its intricate, developed and branched-out system of speech genres and a branched theory of linguistic culture.

Researchers indicate that there were two main sub-genres prevailing – didactic (instructive) and panegyric (solemn) – in the linguistic culture of the Kyivan Rus, as well as in the Byzantine (Chertoritckaia, 1987, pp. 5-30).

With the adoption of Christianity oratorical prose genres began to play an important role as the way of mastering the spiritual riches of the Christian countries (Averintsev, 1996). It was the Slavic translation of the Bible that marked a milestone in the Ukrainian eloquence development, as the principles of the ancient Ukrainian literature were rhetorical (Chertoritckaia, 1987, pp. 5-30).

The first remembrance preceding the first Slavic doctrine of eloquence is the Slavonic translation of the Byzantine scholar George Herobosko's treatise "On Images". This translation was included into the "The Sviatoslav's Anthology" (1073) (Chertoritckaia, 1987, pp. 5-30).

The political eloquence of the Kyivan Rus period had obviously gained significant development with the most remarkable memorials of the ancient Ukrainian writing being the "Primary Chronicle" by Nestor the Chronicler (Chertoritckaia, 1987, pp. 5-30). By virtue of Nestor the Chronicler, we can conclude not only about the pathos of the word, but also about the important features of language culture of those times.

The religious eloquence prevailed in Christianized Kyivan Rus, as elsewhere in the medieval Christian world. Lives of the Saints (hagiography), rhetorical in nature and genre, contained some elements of naive art, with the main task been to teach, to give an example of a dignified, consecrated life. The first actual Ukrainian writing of this kind was the lives of Princes Boris and Hleb (11th century). One of the variants written by the chronicler Nestor already mentioned is built with great regard for the expressive capabilities of the word (Chertoritckaia, 1987, pp. 5-30).

Such famous speakers of the Kyivan Rus period as Metropolitan Hilarion of Kyiv (11th century), Kliment Smoliatych (12th century), and Cyril of Turov (12th century) are also known. Researches emphasize the works of the 11th–12th centuries first rhetoricians (Chertoritckaia, 1987, pp. 5-30) impress with the perfection of form, depth and originality of ideas, novelty of poetic findings.

In its turn, the "Teaching" (guide), written by Prince Volodymyr II Monomakh (11th century), is a literary monument, considered to be the first secular sermon, with the principles of Christian morality been expressed through a great expressiveness with the utmost simplicity of his own style. A huge political theme – to reinforce moral discipline with a new political order – was resolved in "Teaching" with an amazing artistic tact.

Despite the Tatar-Mongol invasion in the 13th century and the fact that right-bank Ukraine and, later, Halychyna became part of the Polish–Lithuanian Commonwealth, where Ukrainian linguistic culture suffered a tremendous pressure, the ecclesiastical eloquence of the Kyiv brand long maintained its high level.

The Renaissance is also marked by the true triumph of linguistic culture, which is explained by the revival of the ancient ideal of man. As soon as a person gets to the centre of culture, there is a speech renaissance. A characteristic feature of the further development of the medieval art of speech is its "literatization", a separation from philosophy, logic and law (Averintsev, 1996).

However, Ukrainian eloquence did not develop without many difficulties. The situation of Ukraine being part of the Polish–Lithuanian Commonwealth, with the taken course to absorb the Byzantine-Orthodox tradition of the dominant Western type of culture, was difficult (Bezuhla, Bondarchuk, & Kozlovets, 2006).

With significant changes in church life the religious eloquence in Ukraine occupied a prominent place in the 14th–18th centuries. The issue of church union in Ukraine was a difficult one. Part of the Ukrainian Church, preserving the Eastern rite, took to Rome in the field of dogmatic (Greek Catholics). However, both here and there it was a desire to preserve ancient traditions, to develop a national culture. Such searches stimulated the development of polemical literature (I. Vyshenski, H. Smotrytski, M. Smotrytski, S. Zyzanii, K. Ostrogski, Z. Kopystensky, L. Baranovych, Y. Haliatovsky, and many others) (Bezuhla, Bondarchuk, & Kozlovets, 2006).

In 16th–18th centuries the brotherhoods, aimed at the defence of the Orthodox faith and culture, arose in Ukraine. The brotherhood schools intensively taught linguistic culture, since there was a need for the defence of Orthodoxy in the struggle for the souls of people. A certain place was occupied by linguistic culture and in the programs of guild schools, opened by merchant associations. Language culture was part of the curriculum in Ukraine precisely when the national self-consciousness was intensively formed, when there appeared the critical problem of creating own Ukrainian state. Ukraine, like all of the Renaissance and post-Renaissance Europe, strove for broad self-expression of personality: teaching rhetoric became a means of raising the spiritual activity of the people (Kryp'iakevych, 2002).

Metropolitan Peter Mohyla of Kyiv played an important role in the development of Ukrainian eloquence in the XVII century. On the basis of the Kyiv Brotherhood School, he founded the College levelling Western European universities of that time. The Academy provided the study of rhetoric to be one of the highest educational programs, along with theology, philosophy and poetics (Kryp'iakevych, 2002).

Makariy's "Rhetoric" is considered to be the first experience of generalizing the doctrine of eloquence. Such works, written in the Kyiv-Mohyla Academy and in Chernihiv, have been preserved in Latin and Polish as well. In 1659 the first typological guide to homiletics was written by the rector of the Kyiv-Mohyla Academy Joannicjusz Galatowski (Kryp'iakevych, 2002).

In the history of the Ukrainian eloquence, the Kyiv School of Rhetoric played an important role. Linguistic culture in Ukraine developed on the basis of ancient and Western Catholic traditions, initiated by Peter Mohyla. The Kyiv Archives (Kyiv Mohyla Academy) stored 127 printed and 183 handwritten textbooks written in Latin by J. Konovych-Horbatsky, J. Kronovsky, S. Ozersky, J. Galatowski, etc. (Kryp'iakevych, 2002).

Baroque eloquence culture cultivated sophisticated allegorically, rhetorical and artistic effects, combining the splendour of style with the thought of the vanity of this world. Traditionally oratory-preaching prose continued to interpret the Holy Scripture, dogma, and moral norms, but it was enriched by the experience of pressing social and political problems. The resonance of Ukrainian language culture in the Eastern Slavic lands was also noticeable. The rhetorical and homiletic literature was the basis of the Eastern Slavic spiritual life in general (Krypiakevych, 2002).

Although the fate of language culture in the last third of the 17th – early 18th centuries. was associated with the names of A. Belobotsky, N. Spathari, S. Likhud, S. Yavorsky, but the true peaks in the theory of poetics and linguistic skill were reached by Theophan Prokopovich, the prominent Ukrainian rhetorician of the XVIII century. His two works – "Poetics" (1705) and "Rhetoric" (1706) – were a guide to the creation of church sermons, a theoretically summarized and reduced to practice the recommendations on the art of eloquence, with an expanded the range of traditional genres – "types of eloquence" (Buranok, 2003).

The 19th-century social life revival in Ukraine after the abolition of serfdom was the basis for raising the language culture role, in particular in the field of judicial eloquence. The 19th century social and political processes in Europe led to significant reforms in all areas of life.

Academic eloquence in Ukraine, though not in the native language, gained strength in the 19th century with such prominent lecturers as M. Maksymovych, the first rector of Kyiv University, and V. Antonovych, professor of the same university, chairman of the Nestor the Chronicler Historical Society.

Summing it all up, we may state that since the Kyivan Rus times the art of eloquence development laid the basis for the modern communications culture.

Eloquence – Communicative Culture as a Basis for the Individual's Modern General Culture.

A communicative culture includes a culture of behaviour, a culture of culture, and culture of both general and business speaking. For a long time, a communicative culture was considered as a set of norms and rules governing the people's communication. Thus, communicative culture can be described as a complex dynamic process ensuring the individual's readiness for life self-determination, which is a condition for achieving harmony with oneself and the surrounding reality. It is a means of creating the inner world of the personality, the wealth of its content, reflecting life ideals, the orientation of the personality to the culture of its life self-determination. It can be considered as a system of personality traits, including:

- creative thinking (non-standard, flexible thinking, as a result of which communication appears as a form of social creativity);
- culture of speech action (literacy of phrase construction, simplicity and clarity of the thoughts presentation, figurative expressiveness and clear reasoning, the tone adequate to the situation of communication, voice dynamics, tempo, intonation and, of course, good diction);
- culture of self-adjustment for communication and psycho-emotional regulation of one's state;
- culture of gestures and plastic movements (self-management of psychophysical stress and relaxation, active self-activation, etc.);
- culture of the partner's communicative actions perception;
- culture of emotions (as an expression of emotional-evaluative judgments in communication), etc. (Gusevskaia, 2009).

The communicative culture can be called a connecting link, a component of all types of cultures. It can act as a part of folk culture, at the same time act as a dialogue of cultures. The transfer of experience from one generation to another can occur using a transformer – a communicative culture.

The communicative culture takes a leading place in the general cultural and professional formation of the individual. It is a communicative culture that can be a condition for the successful adaptation of an individual's personality to life in society.

The patterns of formation of the foundations of the communicative culture of personality, studied by the authors from various perspectives, made it possible to identify the regular connections and relations of culture and communication. The psychological research of the personality's communicative culture considers it to be one of the individual's "communicative potential" characteristics, being a synonym for the term "communication culture". From the point of view of linguistic research, communicative culture is interpreted as a combination of knowledge about the language, as a culture of speaking and writing.

The communicative culture is one of the components of the person's general culture and is a combination of such knowledge, skills that allow him to effectively use his mental, physical, and personal qualities to effectively solve communicative problems.

If we compare the concepts of "culture of communication" and "communicative culture", we can conclude that they are correlated as general and particular. Since none of the communication functions, including the communicative one, can be carried out in a pure isolated form, we can only talk about which of them is of the greatest importance in this case. "Communicative culture" as a narrower concept carries the signs of a common generic concept of "culture of communication" (Bodalev, 1995).

Thus, the communicative culture is a combination of cultural norms, cultural knowledge, values and meanings used in the communication process, including in communication. There are three groups of rules that make up a communicative culture (Zhukov, 1991):

- the rules of communicative etiquette, determining the order of communication and presentation, the choice of communication means, etc.;
- the rules for communicative interaction coordination, specifying the type of communication: secular, business, ritual, intrapersonal, etc.;
- the rules of self-presentation, not determining the type of communication and not affecting the overall effectiveness for all, but influencing upon the individual success of each participant of the communication.

■ Conclusions

It is concluded that the art of eloquence to be universal; its relevance been determined by the universality and phenomenality of the language itself. The language elevates man above the world of nature, distinguishes his intellectual phenomenon, been capable of recognizing, mastering and creating the world. Indeed, the language allows man to realize oneself as a spiritual personality. The ability to speak is a component of a person's general culture, his or her accomplishment. The word is also a means of communication between people, a way of sharing information, a tool for influencing another person's consciousness and actions.

Today, interpersonal communication is a prerequisite for the existence of people without it is impossible for them to fully form any of the personality's properties as a whole. That is why communication and the communicative culture are given a lot of attention in the works of domestic and foreign researchers.

No less important are the components of the "communicative culture" such as knowledge, abilities and skills related to speech activity, i.e. a culture of speech, in other words the arts of eloquence. The culture of speech, as a kind of speech activity, distinguishes three types: substantive, expressive and incentive. The substantive one is characterized by the richness, significance and evidence of thoughts. The expressiveness of speech is associated with its emotional colouring: speech can be bright, imaginative, energetic, or, conversely, dry, lethargic, dull. The incentive one is its influence on the thoughts, feelings and will of the listener. The degree of speech perception by listeners depends on the level of speech culture.

In its turn, the analysis of the "eloquence" and "communicative culture" concepts showed that this phenomenon is viewed from the cultural, personal-activity and

personality-oriented positions. The communicative culture is based on the both general and speech culture of the individual, which is a high level of his / her development, expressed in the system of needs, social qualities, style of activity and behaviour.

References

- Averintsev, S.S. (1996). *Ritorika i istoki evropeiskoi literaturnoi traditsii [Rhetoric and the origins of the European literary tradition]*. Moscow: Shkola "Iazyki russkoi kultury" [in Russian].
- Bezuhla, O.V., Bondarchuk, L.M., & Kozlovets, I.I. (2006). *Ukrainska slovesnist [Ukrainian word]*. Kyiv: Kyiv National Economic University [in Ukrainian].
- Bodalev, A.A. (1995). *Lichnost i obshchenie [Personality and communication]*. Moscow: Mezhdunarodnaia pedagogicheskaiia akademiia [in Russian].
- Buranok, O.M. (2003). *Ruskaia literatura XVIII veka: Petrovskaia epokha. Feofan Prokopovich [Russian literature of the XVIII century: Peter the Great era. Theophan Prokopovich]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Chertoritckaia, T.V. (Comp.). (1987). *Krasnorechie Drevnei Rusi [Eloquence of Ancient Rus]*. Moscow: Sovetskaia Rossiia [in Russian].
- Eshich, M.B., Zhuravlev, A.F., Korzhenskii, Ia., & Neshchimenko, G.P. (Eds.). (2002). *Vstrechi etnicheskikh kultur v zerkale iazyka v sopostavitel'nom lingvokulturnom aspekte [Meetings of ethnic cultures in the mirror of language in a comparative linguistic and cultural aspect]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Gusevskaia, O.V. (2009). Formirovanie kommunikativnoi kultury lichnosti kak osnovy obshchekulturnoi kompetentnosti [Formation of the communicative culture of personality as the basis of general cultural competencies]. *Tcennosti i smysly* 1, 131-141 [in Russian].
- Krypiakevych, I. (Ed.). (2002). *Istoriia ukrainskoi kultury [History of Ukrainian Culture]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Lvov, M.R. (2000). *Osnovy teorii rechi [Fundamentals of speech theory]*. Moscow: Akademia [in Russian].
- Vezhbitckaia, A. (1996). *Iazyk. Kultura. Poznanie [Language. The Culture. Cognition]*. Moscow: Russkie slovari [in Russian].
- Zhukov, Yu.M. (1991). *Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshchenii [Diagnostics and development of competence in communication]*. Kirov: Eniom; Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta [in Russian].

■ УКРАЇНСЬКЕ КРАСНОМОВСТВО В АСПЕКТІ ІСТОРИКО-ЕВОЛЮЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

■ Білецька Оксана Олександрівна

■ *Кандидат культурології, доцент,
ORCID: 0000-0003-1785-9607, e-mail: bel_o@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтва,
Київ, Україна*

■ Анотація

Мета роботи полягає в історично-еволюційному аналізі становлення красномовства в Україні як «науки переконання» або «науки пошуку шляхів переконання», а також проблеми формування як комунікативної, так загальної культури особистості. На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливе місце належить комунікативній культурі людини, тобто кожен індивід володіє особистими якостями, вміннями та навичками, які забезпечують йому досягнення цілей у міжособистісній взаємодії з іншими, дозволяючи формуватися конструктивному спілкуванню, орієнтуючись на успіх як у професійній, так і у повсякденній діяльності, пристосовуючись до нової системи стосунків у сучасному світі, прагнучи самовдосконалення та самореалізації. Методологія дослідження. З метою висвітлення поняття «мовної культури» на етапах становлення науки про красномовство, з'ясуванні ролі комунікативної культури особистості в сучасному світі, було використано наступні методи наукового дослідження, а саме: синтез, аналіз та узагальнення. Наукова новизна полягає у розкритті концепції комунікативної культури особистості як прояву мистецтва красномовства як на сучасному, так і на історичному етапі існування та становлення суспільства, а також як складової культури загалом. Висновки. З'ясовано, що мистецтво красномовства є універсальним, а здатність до мовлення – складовою загальної культури людини, її досягненням. Слово – це засіб спілкування між людьми, спосіб обміну інформацією, інструмент впливу на свідомість та дії іншої людини. З часів Київської Русі українське мистецтво красномовства заклало основи сучасної комунікативної культури. У свою чергу, комунікативна культура спирається як на загальну, так і на мовну культуру особистості, що є показником високого рівня її розвитку, що виражено в системі потреб, соціальних якостей, стилю діяльності та поведінки.

■ **Ключові слова:** культура мовлення; красномовство; мистецтво висловлювання; мистецтво переконання; комунікативна культура

■ УКРАИНСКОЕ КРАСНОРЕЧИЕ В АСПЕКТЕ ИСТОРИКО-ЭВОЛЮЦИОННОГО АНАЛИЗА

■ Белецкая Оксана Александровна

■ *Кандидат культурологии, доцент,
ORCID: 0000-0003-1785-9607, e-mail: bel_o@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

■ Аннотация

Цель работы заключается в историко-эволюционном анализе становления красноречия в Украине как «науки убеждения» или «науки поиска путей убеждения», а также проблемы формирования как коммуникативной, так общей культуры личности. На современном этапе развития украинского общества важное место принадлежит коммуникативной культуре человека, то есть каждый индивид обладает личностными качествами, умениями и навыками, которые обеспечивают ему достижения целей в межличностном взаимодействии с другими, тем самым позволяя формироваться конструктивном общении, ориентируясь на успех, как в профессиональной, так и в повседневной деятельности, приспосабливаясь к новой системе отношений в современном мире, стремясь к самосовершенствованию и самореализации. Методология исследования. С целью освещения понятия «языковой культуры» на этапах становления науки о красноречии, выяснении роли коммуникативной культуры личности в современном мире, были использованы следующие методы научного исследования, а именно: синтез, анализ и обобщение. Научная новизна заключается в раскрытии концепта коммуникативной культуры личности как проявления искусства красноречия как на современном, так и на историческом этапе существования и становления общества, а также как составляющей культуры в целом. Выводы. Определено, что искусство красноречия является универсальным, а способность к речи – составной частью общей культуры человека, его достижениями. Слово – это средство общения между людьми, способ обмена информацией, инструмент воздействия на сознание и действия другого человека. Со времен Киевской Руси украинское искусство красноречия заложило основы современной коммуникативной культуры. В свою очередь, коммуникативная культура основана как на общей, так и на языковой культуре личности и является показателем высокого уровня ее развития, что выражается в системе потребностей, социальных качеств, стиля деятельности и поведения.

■ **Ключевые слова:** речевая культура; красноречие; искусство изъяснения; искусство убеждения; коммуникативная культура

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188793
UDC 808.5:316.77

SPEECH CULTURE IN EVERYDAY LIFE OF THE MODERN MAN

Tetiana Nechaienko^{1a}, Lina Solomenko^{2a}

¹Associate Professor,

ORCID: 0000-0002-8329-2517, e-mail: nechaenko.t@gmail.com,

²Teaching Assistant,

ORCID: 0000-0001-9678-1603, e-mail: angelina_05@ukr.net,

^aKyiv National University of Culture and Arts,

36, Yevhen Konovalets Str., Kyiv, Ukraine, 01133

For citation:

Nechaienko, T., & Solomenko, L. (2019). Speech Culture in Everyday Life of the Modern Man. *Issues in Cultural Studies*, (35), 98-107. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188793>.

Abstract:

The purpose of the research is to identify the specific features of speech culture in the everyday life of the modern man. The main methodological principles of the study have been the principles of analysis and description of linguistic phenomena to identify changes in ideas about the speech standards, cross-cultural communication, which explains the type of personality that creates language and culture. The methodology is also based on the use of a set of research approaches such as systematic, axiological, formalized (content analysis), determined by the purpose of the research. With the spread of new mass communication technologies, cross-cultural contacts are being strengthened by means of mass communication, which influences the nature of intellectual culture, including speech, at the expense of the possibilities of fundamental substantive-formal correction of information flows. Changes in established speech barriers and diffusion of oral and written forms of mass communication change the status and functions of grammatical and lexical means, and the differences between understandings of the verbal norm as an invariable literary pattern oriented toward national traditions become apparent. This indicates that there is a shift in the understanding of the standard of speech in society. Therefore, to find out the specific features of the speech culture in everyday life of the modern man is relevant. Conclusions. The communicative function of language provides cross-cultural communication in which the type of personality that creates language and culture is exploited. Socio-psychological, linguistic and cultural characteristics of the speaker determine their understanding of the world. There can be no culture without speech culture. It is the language that expresses the specific features of the national mentality.

Keywords: language; speech; speech culture; mass media, communication

Introduction

Strengthening cross-cultural contacts through mass media influences the source type of intellectual culture, including speech, using the possibilities of fundamental substantive-formal adjustment of information flows that are in society's air. With the spread of new mass communication technologies, socio-cultural and semantic-stylistic attitudes are changing, which are formed within the written and oral speech culture.

As a result of the transformation of established speech barriers and the diffusion of oral and written forms of mass communication, the status, and functions of many grammatical and lexical means are changed, and the differences between perceptions of the verbal norm as an unchanging literary pattern, oriented towards culture, become apparent. This goes to prove that in society there are sporadic shifts in ideas about the standard of speech, which are observed even in the transitional period of development in a very short space of time. For this reason, the top issue is to find out the specific features of the speech culture in everyday life of the modern man.

The purpose of the article

The purpose of the article is to identify the specific features of language culture in the everyday life of the modern man.

The main methodological principles of the study have been the principles of analysis and description of linguistic phenomena to determine the shifts in ideas about the standard of speech, cross-cultural communication, which explains the type of a man who creates language and culture. The methodology is also based on the use of a range of the following research approaches: systemic, axiological, formal (content analysis), owing to the purpose of the research.

There is a significant range of means that are used for interpersonal, group and mass communication as a multifunctional system, dealing with the mass-communication of information – the process of its creation, storage and transmission, that were described by V. Mikhalkovich (1986) in “the Visual language of mass communication”, which discusses the semiotic and semantic principles, functions of space and time in figurative speech. In particular, V. Mikhalkovich argues that “self-awareness and self-knowledge of national TV run absolutely parallel with “work flows”; however, differed from the global process”.

Speech communication points of concern are described in the work of such researchers as M. Nazarov (2002), Iu. Rozhdestvenskii (1997), S. Treskova (1989), U. Eco (1998). They considered the semiotics of architecture and the development of a general discussion between the tasks of semiological research and structural methodology. Classification of communication rhetoric and theory's topical issues was conducted in prospect of development of modern means of information sharing and dynamics of the language of business communication, their place in the life of society, in particular, the most important channels of mass communication as of today – television, Internet, press, radio, cinema and others, through which communication and social experience of the modern man are formed.

The studies that capture the current state of language and its changes that occurred at the turn of the 20th century are of prime importance. For example, Iu. Apresian (1990) analyses the language-forming and phraseological anomalies in the work “Language

anomalies: types and functions” and considers the productive ways of creating them as a construction material for designing a humorous media text based on the language anomalies of the popular stand-up’s media text. The author shows such methods of phraseological anomalies constructing as inserted piece of a detailed component that complements the basic meaning of the prototype; contamination (concurrency) in one expression of two speech patterns (sometimes with transformation of their structure); use of the structural-semantic model and context of the components of the precedent phenomenon.

The processes that occur in the language of modern media, and the growing role of the media in shaping language norms and creating taste as a factor influencing language norms, explains the direction of linguistic evolution, researched by V. Kostomarov (1994).

Among linguists whose linguistic concepts implicate the clear-cut ideas of speech communication, the most famous are Sh. Balli (1955), L. Elmslev (1999), L. Iakubinskii (1986), who investigated the subject of theoretical grammar and word forms. An example would be the study of the fundamentals of glossematics – the Danish branch of structuralism, which states that language is a type of human behaviour, and the psychological dependence of language implies the need to distinguish such basic changes as, on the one hand, in terms of normal, pathological and abnormal state of the organism, on the other, when influenced by an emotional or intellectual moment.

At once, despite the indisputable importance of the studies, the problem of considering speech culture as a cultural phenomenon, and most importantly, the specifics of speech culture in the everyday life of the modern man in national science is still left unexpanded.

■ **Presentation of the main material**

The communicative function of language is ideologically and technologically provides cross-cultural communication, in which the type of person who creates “enriched” language with re-generated “complements” in the speech culture is explicated.

Each sign means something: it has a certain meaning. The word is a unity of sign and meaning. There are external physical (graphemes and phonemes) sign and internal sign – the mental model of a written word or such that sounds: we imagine, as a particular word is written or sounds, although at this moment it is not perceived; we may even “say” it in our heads. This is the internal, mental sign, closely associated with the external sign and the corresponding meaning. Using the internal signs and their meanings, we shape opinions, imagine, “say to ourselves”. In this regard, mention must be made of psycholinguistics normal text – conformity of the external structure of the discourse to dynamics of the phrase producing in inner speech. In other words, in the structure of the text there is like the deployment stage of the idea in speech, the transition of thought in the statement, the realization of the inner world of the individual.

It is known that a high level of speech culture requires both “ruly” language and the language that meets social characteristics and personal characteristics, the circumstances and purpose of the interaction of the communicative partner. The determining condition for the effectiveness of almost any socio-deterministic and interpersonal communication activities is the observance of ethical norms of communication, which significantly contribute to the so-called socio-ethical principles of verbal behaviour. A decisive role

in the success of the interaction belongs to the politeness, although in the theory of speech influence as a conscious organization of its speech the politeness is attendant, complementary to scheduled strategy of the main one.

Compliance with the requirements of politeness is included in the sphere of “socio-psychological influence” (Formanovskaia, 1982), because compliance with these principles, on the one hand, creates a positive emotional atmosphere of interaction, and on the other, requires both social and psychological patterns of communication. What is achieved on the pragmatic of the communicators will depend greatly on that. Psychosocial patterns of communication and interaction of people with each other were revealed on the basis of the study of human mental characteristics and social life’s demands.

Among the rules governing social life, moral principles do not require such absolute submission as, for example, legal and certain social norms that enshrined in legislation. However, the social functions of morality are to promote, strengthen, and preserve social (or personal) relationships through the approval or condemnation of certain actions and behaviour. The whole set of parameters is involved in the successful implementation of unofficial communication. These are properly selected linguistic means, and speaking etiquette, and ethical normativity, and psychological compatibility of the partner in conversation.

A more subtle criterion for the level of communicative competence of a linguistic persona to match their speech behaviour to ethical standards is the choice of linguistic tactics that implement the narrative development of interaction. Intra-genre tactics, that is speech acts that are linearly interconnected within genre interaction, allow the speaker to change the course of communication at a specific thematic level according to the tasks of communication. Tactical advantages are an indicator of the level of communicative competence of a linguistic persona in its ability to cooperate in intra-genre communication.

The main parameter of “good” informative speech is the efficiency of intra-genre interaction, that is, how successful the realization of the speaker’s intention is. Simply put, the quality of the speech should be considered the text that fully provides the information behind. At this point, an important characteristic is the great pragmatic potential of statement that is, accounting for the construction of the speech product of the addressee’s factor. The narrative, created only on the basis of non-rhetorical representational and iconic strategies, minimally takes into account the interceptor base of the partner and cannot serve as a genre model in the construction of the text. The most complex types of informative speech include statements made in the form of detailed texts.

The dialectical unity of the information and non-information part is the basis of the whole set of belief-oriented reasoning mechanisms. They create the complex that Umberto Eco calls rhetoric within a semiotic-oriented method called “generative technique”. Rhetoric as a whole manifests itself, in the understanding of U. Eco, as a “generative technique” as a certain potential of “techniques”. At the same time, the researcher substantiates another understanding of rhetoric in the form of many argumentation technical methods, which are already well tested and assimilated by the linguistic community. Herein, rhetoric appears as an aggregate, a fund of codified

techniques, the use of which is aimed at reinforcing a convincing result (Eco, 1998, p. 114). Codified techniques are formulas, more precisely, a set of formulas. To such formulas that perform a rhetorical function, U. Eco refers to techniques that, from the point of view of traditional classification, are attributed not to rhetorical, but to stylistic means. The use of exhibited stylistic devices and images that claim no originality; they are focused on pleasing the public and “living up” to their tastes. A peculiar rhetoric-oriented formula can be considered, for example, the inclusion in the speech the concepts with a fixed, firmly established emotional-value connotation, such as honour, courage, etc. A significant role in U. Eco’s methodological approach is played by the distinction he finds between “enriching” rhetoric and “comforting” rhetoric, a division that is realistically represented in contemporary socio-political speech and which defines the speaker’s political speech styles. The “enriching” rhetoric aims to persuade by thematic fronting a matter of common knowledge, which, however, is questioned, verified and eventually rejected (on the principle: “You should not do that because everyone does, but if you do, you will become a conformist”). The essence of “comforting” rhetoric is to inform the already known things and try to make a moderate update, but only to get the attention of the recipients of the information. In fact, the focus of such rhetoric is to strengthen, support the recipients in what they themselves believe. Thus, with the help of rhetorical techniques of “comforting rhetoric”, a seeming movement is created. The principle of reasoning unfolds so that the call is directed to what is already being done. Unlike “comforting” rhetoric, “enriching” one aims at effective movement and, while criticizing already practiced reasoning, carries new trends. While largely responding to the expectations of recipients, it simultaneously fulfils and enriches these expectations (Eco, 1998, p. 63).

“The culture of speech activity”, noted by linguist D. Rosenthal, “is the culture of mastering a word, phrase, paragraph, and text. It is a competent, meaningful, expressive, accurate, clear, and convincing speech. Economical and effective communication of people through language is also a part of this concept. It is difficult to overestimate the importance of speech culture in society. The fate of the native word is not always indifferent to us, but the anxiety for language is especially growing during the periods of the greatest public activity of the people, when the ways of development of national culture, justice, culture of thought and human behaviour are the focus” (Golub & Rosenthal, 1993, p. 26).

Due to the greatest social significance of the literary language (compared to other forms of existence of the vernacular), its norms have the highest prestige in society. In the literary language, the “linguistic ideal” of speakers (the idea of well-spoken speech) is most widely understood by society. The society cares for the strengthening and dissemination of modern literary norms, which are mostly used by people with secondary and tertiary education, that is, nowadays, a large part of the population. Due to the school and the mass media, literary norms are becoming increasingly widespread.

Since there are different types of speech culture in the society, it is legitimate to regard the system of communicative norms as appropriate to the types of speech culture, to qualify the concept of the communicative norm as a generalization or as a certain invariant. Based on the development of types of speech culture, it is possible to distinguish at least such types of communicative norms as a dialect (people’s),

substandard speech, slang, medium-literary, and elitist speech. The question remains whether the communicative norm is only a visual one, formed primarily within the so-called primary types of speech culture and mastered in practical communication (dialects, urban speech, jargon, literary-speaking), or whether it can be codified as well described and enshrined in the normative guides, manuals, and learned in the process of study.

Despite sufficient stability of many everyday semantic gradations, social and cultural values of human existence, especially with regard to the ethical-aesthetic vision of the world, different typological characteristics of the overall information dynamics of language mutations, which gives the opportunity to formulate culture-linguistic classification of speech act or to allocate societal varieties of speech culture. In the structural sequence of the above dynamics, we can distinguish three formational stages that dominate at any stage, namely: book, mixed, and screen (the terms are used to define functionally stylistic reference of verbal and visual codes of communication).

Book language culture, which has prevailed in communication for many centuries, until around the mid-1980s came a natural constructional accessory of common journalistic style or design part of the vocabulary of journalese speech. The term "book" should be used to determine the functional-stylistic referenced word as connotative signs of the meaning of the last. The function of connotative stylistic meaning is implemented in different ways. It is the bridge that connects the subject-nominative logical information with communication, that is, information of speech act and their relationship to speech.

Many linguists share the understanding of style as functional, meaningful and the pragmatically purposeful selection and combination of language means, correlated with similar but neutral style accessory means, in varying modifications. Nevertheless, it is worth noting that there is lack of theoretical stylistics, disunity within the meaning of style, divide between stylistic differentiation of language and stylistic splitting of vocabulary. As the words with the book stylistic component serve to various spheres of human communication (official-business, literary, scientific and journalistic), then, of course, book vocabulary is characterized by considerable diversity, wide synonymic rows, the wide range of terms, and some loan words. The book words have a definite stylistic tone; they carry a particular context of certain public sentiment, reflecting the high humanistic goals of society and the state, in particular, patriotic, labour and moral education of citizens for decent samples of their social practices.

Mixed speech culture, which rapidly cut out the book culture in the communication around the mid-1980s, was marked by increasing interaction between the book and colloquial variants of the literary language, on the one hand, and the influence of vernacular (partially slang) on colloquial language on the other. In this process, even official written texts contain linguistic units derived from the reduced registers of speech.

Currently, the state of language is multidimensional, multicomponent, and often unpredictable and requires a rapid response. Monitoring the status of the language, role playing are possible when a comprehensive review of the linguistic levels of the social and non-social groups: broadcasting language, including electronic mass media, political language, including the moments of speech influence in the period of intensified talks, youth speak, along with youth-oriented jargon of geeks' language.

Multispherezation of linguistic space is a fact of today's linguistic situation that requires interpretation to determine strategy and tactics of language policy.

The language of modern mass media "forms" the reader's mind and speech culture. Journalism is primarily a text-oriented activity, and a journalist in this process acts either as a consumer of texts, or both as a creator and its editor. This role reversal – whether there is a text's recipient or creator – dictates the need to develop skills of text comprehension, which is impossible even in this age of computers without the achievements of modern stylistics, text linguistics, and theory of speech communication, common and private rhetoric. There is revolution in the literature-aesthetic norms of everyday language, public discourse and literature: stylistics of social realism, burdened by various kinds of ideologemes, was replaced by another extreme – the dominance of profanity, criminal slang, etc. It is very significant that language is got used in those areas and at those levels which have traditionally been assigned to the codified forms.

In the post-industrial information society, the importance is being increasingly attached to an on-screen culture that is composed of audio-visual technology, the combination of a computer with video equipment and the latest means of communication. It is with the word in conjunction with the image that the role of television as a media is growing. Television does not express the worldview of one-class, party or movement (even if it is govern party). It gives the floor to not only power holders or prominent figures whose views are particularly interesting to "ordinary" viewers. For an understanding the mass consciousness, no less important is the view of the viewers themselves. The task of television in this context is to offer the audience a coherent picture of views and mass consciousness in all their multiplicity. Because of the "interests" and needs of viewers, as well as the cast and characters of TV programs are not just different but sometimes opposite, the documentary writer first finds oneself in a state where any of their actions or words are threatened by unforeseen and often unwanted consequences (at least for one party). Between the right of the audience to know and the duty of the journalist to report and show there is a situation of choice, and therefore the need to make decisions – ethical, moral, etc. This approach eliminates instructional behaviour. The more important are the moral criteria from which a television journalist proceeds.

Screen culture operates on other values and concepts. Screen culture time is always limited and therefore extremely short. There is no "book" responsibility for the word, and no censorship of the professional community. The word loses its true sound, becoming a tongue twister and giving the leading role to the video. The degrading influence of electronic media is expressed not only in the fact that they almost imperceptibly, but steadily shape our taste, our inclinations, our views, but also make us communicate in the language that is needed not so much by us as by the attractors (manipulators) of our consciousness and behaviour.

Conclusions

Thus, the communicative function of language provides cross-cultural communication in which the type of personality that creates language and culture is exploited. Socio-psychological, linguistic and cultural characteristics of the speaker determine their understanding of the world. There can be no culture outside the speech culture. It is the language that expresses the specific features of the national mentality.

Way of thinking, social actions, the created environment form a unified system in which all the elements preserve the community of the cultural context, in other words, the cultural space in which the subject lives. Today, this form is largely determined by the mass media. The content, form and style of one type of speech culture can not be inherited: the culture of each era produces them for itself. In this regard, the dynamics of the cultural and historical process, including crisis phenomena in the style and language of mass communication, can only be spoken by meeting a particular culture.

References

- Apresian, Iu.D. (1990). Iazykovye anomalii: tipy i funktsii [Language anomalies: types and functions]. In D.S. Likhachev (Ed.), *Res Philologica: Filologicheskie issledovaniia. Pamiati akademika Georgiia Vladimirovicha Stepanova (1919–1986)* [*Res Philologica: Philological studies. In memory of Academician Georgy Vladimirovich Stepanov (1919–1986)*] (pp. 50-71). Moscow; Leningrad: Nauka [in Russian].
- Balli, Sh. (1955). *Obshchaia lingvistika i voprosy frantsuzskogo iazyka* [*General linguistics and questions of the French language*]. Moscow: Inostrannaia literatura [in Russian].
- Eco, U. (1998). *Otsutstvuiushchaia struktura. Vvedenie v semiologiu* [*The Absent structure. Introduction to Semiotics*]. St. Petersburg: Petropolis [in Russian].
- Elmslev, L. (1999). Prolegomeny k teorii iazyka [Prolegomena to the theory of language]. *Zarubezhnaia lingvistika*, 1, 131-256 [in Russian].
- Formanovskaia, N.I. (1982). *Russkii rechevoi etiket: lingvisticheskii i metodologicheskii aspekty* [*Russian speech etiquette: linguistic and methodological aspects*]. Moscow: Russkii iazyk [in Russian].
- Golub, I.B., & Rosenthal, D.E. (1993). *Sekrety khoroshei rechi* [*Secrets of good speech*]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
- Iakubinskii, L.P. (1986). O dialogichnosti rechi [On the dialogueness of speech]. In *Iazyk i ego funkcionirovanie* [*Language and its functioning*] (pp. 17-58). Moscow: Nauka [in Russian].
- Kostomarov, V.G. (1994). *Iazykovoii vkus epokhi. Iz nabludenii nad rechevoi praktikoi mass-media* [*The language taste of the era. From observations on the speech practice of the mass media*]. Moscow: Pedagogika-press [in Russian].
- Mikhalkovich, V.M. (1986). *Izobrazitelnyi iazyk sredstv massovoi kommunikatsii* [*Imaginative language of mass media*]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Nazarov, M.M. (2002). *Massovaia kommunikatsiia v sovremennom mire: metodologiiia analiza i praktika issledovaniia* [*Mass communication in the modern world: a methodology for analysing and practicing research*]. Moscow: Editorial URSS [in Russian].
- Rozhdestvenskii, Iu.V. (1997). *Teoriia ritoriki* [*Theory of rhetoric*]. Moscow: Dobrosvet [in Russian].
- Treskova, S.I. (1989). *Sotciolingvisticheskie problemy massovoi kommunikatsii: printsiipy izmereniia iazykovoii variantnosti* [*Sociolinguistic problems of mass communication: Principles of measurement of language variation*]. Moscow: Nauka [in Russian].

■ **МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ**

■ **Нечасенко Тетяна Василівна^{1а}, Соломенко Ліна Іванівна^{2а}**

■ ¹Доцент,

ORCID: 0000-0002-8329-2517, e-mail: nechaenko.t@gmail.com,

■ ²Асистент,

ORCID: 0000-0001-9678-1603, e-mail: angelina_05@ukr.net,

■ ^аКиївський національний університет культури і мистецтва,
Київ, Україна

■ **Анотація**

Метою розвідки є виявлення специфіки прояву мовленнєвої культури у повсякденному житті сучасної людини. Основними методологічними принципами у дослідженні стали принципи аналізу та опису мовних явищ для визначення зрушень в уявленнях про еталон мовлення, міжкультурне спілкування, при якому пояснюється тип особистості, який створює мову і культуру. Методологія також ґрунтується на використанні сукупності дослідницьких підходів – системного, аксіологічного, формалізованого (контент-аналізу), обумовлених метою дослідження. З поширенням нових технологій масової комунікації посилюються міжкультурні контакти за допомогою засобів масової комунікації, що впливає на характер духовної культури, у тому числі мовленнєвої, за рахунок можливостей принципового змістовно-формального коригування інформаційних потоків. У результаті зміни усталених мовленнєвих бар'єрів і дифузії усної і письмової форм масової комунікації змінюються статус та функції граматичних і лексичних засобів, очевидними стають розбіжності між уявленнями про вербальну норму як про незмінний літературний зразок, орієнтований на національні традиції культури мовлення. Це свідчить про те, що в суспільстві відбуваються зрушення в уявленнях про еталон мовлення. Отже, з'ясування специфіки прояву мовленнєвої культури у повсякденному житті сучасної людини є актуальним. Висновки. Комунікативна функція мови забезпечує міжкультурне спілкування, при якому експлікується тип особистості, який створює мову і культуру. Соціально-психологічна, лінгвістична і культурна характеристики мовця визначають його розуміння світу. Поза культурою мови не може бути жодної культури. Саме мова є виразником специфічних рис національного менталітету.

■ **Ключові слова:** мова; мовлення; мовленнєва культура; мас-медіа, комунікація

РЕЧЕВАЯ КУЛЬТУРА В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Нечаенко Татьяна Васильевна^{1а}, Соломенко Лина Ивановна^{2а}

¹Доцент,

ORCID: 0000-0002-8329-2517, e-mail: nechaenko.t@gmail.com,

²Ассистент,

ORCID: 0000-0001-9678-1603, e-mail: angelina_05@ukr.net,

^аКиевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина

Аннотация

Целью исследования является выявление специфики проявления речевой культуры в повседневной жизни современного человека. Основными методологическими принципами в исследовании стали принципы анализа и описания языковых явлений для определения изменений в представлениях об эталоне речи, межкультурном общении, при котором объясняется тип личности, создающий язык и культуру. Методология также основывается на использовании совокупности исследовательских подходов – системного, аксиологического, формализованного (контент-анализа), обусловленных целью исследования. С распространением новых технологий массовой коммуникации усиливаются межкультурные контакты с помощью средств массовой коммуникации, что влияет на характер духовной культуры, в том числе речевой, за счет возможностей принципиальной содержательно-формальной корректировки информационных потоков. В результате изменения устоявшихся речевых барьеров и диффузии устной и письменной форм массовой коммуникации меняются статус и функции грамматических и лексических средств, очевидными становятся расхождения между представлениями о вербальной норме как о неизменном литературном образце, ориентированном на национальные традиции культуры речи. Это свидетельствует о том, что в обществе происходят сдвиги в представлениях об эталоне речи. Итак, выяснение специфики проявления речевой культуры в повседневной жизни современного человека является актуальным. Выводы. Коммуникативная функция языка обеспечивает межкультурное общение, при котором эксплицируется тип личности, создающий язык и культуру. Социально-психологическая, лингвистическая и культурная характеристики говорящего определяют его понимание мира. Вне культуры речи не может быть никакой культуры. Именно язык является выразителем специфических черт национального менталитета.

Ключевые слова: язык; речь; речевая культура; масс-медиа; коммуникация

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188794
УДК 069-028.82:316.324.8:004](477.86-25)

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ МУЗЕЙ МІСТА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ДОСВІД

Бабій Надія Петрівна

Кандидат мистецтвознавства, доцент,
ORCID: 0000-0002-9572-791X, e-mail: nbabij26@gmail.com,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76000

Для цитування:

Бабій, Н.П. (2019). Альтернативний музей міста в умовах інформаційного суспільства: Івано-Франківський досвід. *Питання культурології*, (35), 108-122. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188794>.

Анотація

Мета статті – з'ясувати специфіку успішних музейних культурно-комунікативних проєктів на прикладі Івано-Франківська. Методологія дослідження. Головною емпіричною базою дослідження стала діяльність державних музеїв: Музею мистецтв Прикарпаття, Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею та кількох приватних і громадських утворень – «Музею родинних професій», «МІФ – Музею Івано-Франківська» – у 1989–2019 рр. Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше описані методи маркетингових стратегій у музейній діяльності Івано-Франківська. З огляду на реалії сучасного «мережевого» суспільства, в якому відсутні усталені норми сприйняття класичних інституцій – музеїв, меморіальних комплексів, виставкових залів, – пропонується новий погляд на поняття «музей міста», осередок якого може бути сформований у середовищі класичного музею за умов його «просторової» інтеграції. Висновки. Розкрито роль актуальних практик у створенні успішних музейних проєктів. Доведено, що на початку XXI століття музейна інституція значно модернізувалась, розширюючи сферу соціокультурних інтересів і впливу. Регіональні класичні музеї в умовах «мережевого» суспільства змушені змінити пріоритетність напрямів своєї роботи, здійснюючи як власні, так і спільні інтеграційні соціокультурні проєкти у виставковій діяльності, проведенні масових культурно-мистецьких заходів, національно-культурних програм, освітніх та інтеграційних проєктів із соціальними інститутами культури, освіти, науки, державної влади, громадянського суспільства. Доведено, що приватні та громадські аналоги гнучкіші до інновацій, натомість, захоплюючись інтерактивними формами діяльності, мало звертають увагу на якість експозиції та її наукове вивчення, каталогізацію.

Ключові слова: Івано-Франківськ; постіндустріальне суспільство; відкритий музей; динамічна експозиція; цільова аудиторія

Вступ

Музейна інституція у XXI ст. переживає інтеграційні процеси, що змушують її розширити поле діяльності та набути нових функцій, характерних для інших суб'єктів (театрів, тематичних кав'ярень, дитячих клубів, курсів підвищення кваліфікації тощо). Не є виключенням і музеї Івано-Франківська.

У сучасних умовах розвитку суспільства все більшого значення набуває процес формування інформаційного, наукового та освітнього простору у сфері гуманітаризації нації. Музеї, зберігаючи та експонуючи культурні цінності, як інститути національної пам'яті відіграють провідну роль задля збереження і примноження національно-культурної спадщини та спадкоємності поколінь. Однак перед музейними інституціями постає низка проблем, серед яких виділимо: брак фінансування та неефективну модель державного управління; відсутність єдиного бачення наукової роботи, особливо у визначенні наукової термінології (музейна наука, академічна наука); відсутність міжгалузевого співробітництва і, певним чином, «закритість» музейних інституцій; і, головне, – втрату зв'язку із сучасними потребами суспільства. Тож практики, якими скористались музеї Івано-Франківська упродовж 1989–2019 років у створенні успішних музейних проектів є актуальними.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше описані методи маркетингових стратегій у музейній діяльності Івано-Франківська. З огляду на реальність сучасного «мережевого» суспільства, в якому відсутні усталені норми сприйняття класичних інституцій (музеїв, меморіальних комплексів, виставкових залів), пропонується новий погляд на поняття «музей міста», осередок якого може бути сформований у середовищі класичного музею за умов його «просторової» інтеграції. Така інституція долає визначені рамки і неминуче узгоджується із соціальною експансією, що яскраво проявляється у феномені «відкритого музею», де експозиційною одиницею стає найменша частка міського середовища. З огляду на професійне музеєзнавство, новими напрямками досліджень науковців є збереження та каталогізація архітектурного декору, гастрономічні вподобання містян тощо.

Питання музейництва сьогодні розглядаються як на законодавчому, так і в культурологічному дискурсі. На музеєтворчості, взаємодії музею та суспільства в умовах інформаційних музейних комунікацій зауважують культурологи, мистецтвознавці, працівники галузі туризму. Зокрема, І. Яковець (2011) вперше поставила питання визначення музейного менеджменту в Україні. Розвідки з цієї ж проблематики російського дослідника Н. Никишина (2001) визначили, що роль державного регулювання процесів розвитку музеїв буде зменшуватися і повністю сконцентрується на обліку і зберіганні музейних фондів, однак ринковим механізмам не вдасться захопити ключову роль у музейному менеджменті, оскільки найбільш ефективним методом залучення ресурсів, формування стратегії і досягнення соціально значущих результатів стануть партнерські, проектні та мережеві технології (с. 44).

Надзвичайно актуальною для розбудови музейних інституцій є практична лекція Михайла Гнєдовського «Сучасні тенденції в європейських музеях», законспектована виданням «Історична правда», в якій відомий член правління Євро-

пейського музейного форуму дає поради з приводу нової інтерпретації усталених колекцій, важливості прогнозування відвідувачів та вказує на можливість залучення грантових коштів для розвитку музейної справи. Прикладом може слугувати те, що на конкурсі кращих музеїв Європи, критеріями якого були: а) наскільки музей відкриває перспективи для розвитку музейної галузі загалом і б) наскільки музей ефективно слугує суспільству, переміг Музей Ліверпуля (Солодько, 2012).

Втім, практично відсутній матеріал, який розкриває методи використання новачій музейного маркетингу на рівні регіонів, посилання на конкретні музейні практики.

■ Мета статті

З'ясувати специфіку успішних музейних культурно-комунікативних проєктів на прикладі музеїв Івано-Франківська. Висвітлити новаторські методи роботи інституцій в умовах недостатнього державного фінансування, пасивного ставлення до цієї теми загалу.

Головною емпіричною базою дослідження стала діяльність державних музеїв: Музею мистецтв Прикарпаття, Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею та кількох приватних і громадських утворень – «Музею родинних професій», «МІФ – Музею Івано-Франківська» – за період 1989–2019 рр. Метод аналізу та спостереження дав можливість дослідити складові елементи, ознаки та властивості успішних музейних культурно-комунікативних проєктів. Структурний метод застосовувався в угрупованні та викладенні фактичного матеріалу та його використанні. Методи моделювання і прогнозування були використані для розуміння актуальних культурно-мистецьких, економічних, громадських практик.

■ Виклад матеріалу дослідження

Поширена думка про зміст музею як охоронця пам'яті сьогодні суттєво трансформується. Потреби інформаційного соціуму, що знаходить реалізацію зацікавленості у мережевому просторі, призводять до щоденних втрат сталої аудиторії. Соціокультурна, а ще більше економічна ситуація спонукає музеї до пошуку своєрідності, творчого пошуку, новаторства, потреби генерувати нові знання, ідеї, духовні цінності. З інституції, яка фіксує досягнутий рівень суспільної свідомості, музей у сучасних умовах динамічно трансформується на інноваційну галузь, оскільки «не менш важлива функція музейної галузі – не тільки зберігати пам'ять, але й пояснювати наш спадок наступним поколінням» (Солодько, 2012).

Географічне розміщення Івано-Франківська (до 1939 р. – Станіславів) на перетині шляхів від Києва та Львова до Карпат зумовлює його значний туристичний потенціал. Ще одним із важливих факторів розвитку міста є його наукова та навчальна спрямованість – завдяки студентській молоді кількість мешканців значно збільшується (226 тис. осіб станом на 2013 рік). Із точки зору розвитку музейної діяльності, унікальним є компактна організація міста з добре збереженим історичним ядром, збудованим у XVII–XVIII ст. Станіславів був одним із іде-

альних міст, композиція якого відображувала «homo quadratus» (приємна в усіх відношеннях людина. – *Авт.*), гуманістичний та християнський символ естетики Відродження і бароко. До середини XVIII ст. у Станіславові споруджені основні культові споруди міста, що з деякими змінами дійшли до сьогодення, і у яких, власне, тепер зосереджені основні музейні експозиції: Колегіата, міська ратуша, палац Потоцьких (Бабій, 2010, с. 653).

Ціннісні орієнтири музейних експозицій, і наукової роботи в т. ч., полягають у новизні, оригінальності інтерпретації музейної збірки, залученні активного відвідувача до віртуального продовження експозиції та умовному «винесенні» її поза сталий сформований простір. Однозначно постає проблема прогнозування потенційного відвідувача і на основі цього розробка схем зрозумілого спілкування із прогнозованою групою (Бабій, 2015, с. 160).

Спробуємо спрогнозувати можливі моделі цільових груп:

1. Школярі (переважно молодші класи). Ця група рідко формується за ініціативи дітей, але є масовою. Вона, з одного боку, надзвичайно корисна для діяльності музеїв, з іншого – складна за рівнем утримання концентрації уваги. Позитивний досвід роботи з такою аудиторією демонструє «ненудний», за версією журналу «Фокус», приватний Музей родинних професій, створений 2005 року заслуженим журналістом України Романом Фабрикою (рис. 1).

Рисунок 1. Заслужений журналіст України Роман Фабрика проводить екскурсію у Музеї родинних професій

Figure 1. Honored journalist of Ukraine Roman Fabryka is conducting an excursion of the Family Professions Museum

Новацією музею є не лише його тематика – тут на побутових речах продемонстровано 150 професій, якими два сторіччя займались члени цієї родини. Головна і найважливіша перевага в особистісному сприйнятті кожного відвідувача, розмові віч-на-віч, незавершений текст кожної екскурсії, інтерактивність.

2. Туристичні групи. Важливо розуміти, що, обравши Івано-Франківськ, кожен турист уже запрограмований на отримання інформації, сповненої емоціями, казкою, мрією.

3. Гості міста. Такі відвідувачі здебільшого приходять невеликими групами, іноді у супроводі родичів або знайомих. Їх очікування уже частково сформовані враженнями тих, хто їх привів. Тому менеджер чи екскурсовод музею може продемонструвати важливість рекомендуючого і цим підтримати статус музею.

4. Іноземні туристичні групи чи індивідуальні відвідувачі, пов'язані з містом родинними зв'язками, походженням, бізнес-інтересами тощо. Для таких відвідувачів важливими будуть спогади та артефакти, пов'язані з їх національною культурою, спільними цінностями.

5. Сталі відвідувачі. Громадяни міста, які цікавляться його культурою, історією. Їх участь у історії музею безкорислива і важлива: вони популяризатори, інформатори громадськості, дописувачі в соціальних мережах, волонтери.

Можемо спрогнозувати й інші моделі відвідувачів, але важливо усвідомити наступне: сучасний музей не може обертатись щоразу навколо сталої експозиції – музей обертається навколо історії. Пошук відвідувачів та привернення їхньої уваги проходять у складній суперечці між музеями, інтернетом, телебаченням та шопінгом. Саме тому, на нашу думку, колектив провідних науковців музейної справи мусить оволодіти знаннями креативних менеджерів та мерчендайзерів, щоб розробити нові вектори розвитку спеціалізації.

Івано-Франківський обласний художній музей заснований 1980 року. Локація музею – у колишньому колегіальному костьолі, де під куполом розміщена усипальниця засновників міста, – зумовила модернізацію: експозиція, створена мистецтвознавцем Віктором Мельником 1993 року, зосереджувалась на пам'ятках сакрального мистецтва Галичини XV–XX ст., що було революційним кроком і сенсацією тих часів. Також початки популярного сьогодні визначення музейної мережі бачимо саме у цей період. Не маючи власних значних виставкових площ, художній музей у масштабних діях залучав до співпраці партнерів: Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей, виставковий зал Національної спілки художників, виставковий зал Будинку політосвіти, малі галереї, драматичний театр, філармонію. Ці заходи дозволяли об'єднати розрізнені потуги, залучити максимальну кількість науковців, засобів масової інформації, владу, глядачів.

Одним із найяскравіших моментів життя музею стала співучасть в організації міжнародного бієнале «Імпреза» (1989, 1991, 1993), яку можна вважати найважливішою подією мистецького життя за всю історію міста. Завдяки «Імпрезі» музей відкрив відділ сучасного мистецтва, здобув славу всеукраїнського культурного центру, розвинув ряд інших проектів, що дозволили у 1996 р. поповнити фонди виставкою сакральної мініграфіки «Собор» (рис. 2).

Рисунок 2. Фрагмент каталогу бінале «Імпреза» 1991 р.

На фото працівники Івано-Франківського обласного художнього музею

Figure 2. Fragment of the catalogue of the biennial “Impreza”, 1991.

Photo of the workers of the Ivano-Frankivsk Regional Art Museum

1994 року відкрився новий виставковий зал «Низова 2», який допоміг розширити площі музею, не порушуючи автентики колегіати. Однією з перших виставок залу була «Memoria'94» фотографа Павла Дроб'яка. Виставка стала першою в Україні такого роду акцією. В експозиції представлені аналогові фотороботи, в яких автор, уникаючи поверхової афектації, фокусувався на емоційному сприйнятті меморіальних пам'яток в оточуючому їх довкіллі. Додамо, що музейники зуміли посилити це емоційне сприйняття, використавши інтерактивні методи: маленькі зали вистелені опалим листям, влаштована кольорова нижня підсвітка, прилаштовані фрагменти меморіальної скульптури з фондів музею, в одному із залів звучав «Реквієм» Моцарта.

Катастрофічна ситуація зі зменшенням бюджетів музеїв від 1995 року, як не дивно, не припинила музейних пошуків і породила ряд нетрадиційних для того часу способів залучення меценатських коштів. Так, 1997 року В. Мельник спільно із журналісткою В. Заник започаткував серію публікацій у газеті «Західний кур'єр» «Врятуймо картину», що мала широкий резонанс (Доскалюк, 2018, с. 128).

Важливою довготривалою музейною новацією, єдиною свого роду в Івано-Франківську, став науково-реставраційний проект «Врятуймо скарби разом»; організований реставратором обласного краєзнавчого музею Валерієм Твердохлібом (рис. 3).

Історія проекту висвітлена у сотнях постів, посилянь у соціальних мережах, величезній кількості заміток у пресі та медіа найрізноманітнішого рівня: від місцевих до міжнародних. На нашу думку, це один із найвдаліших прикладів створення актуальної музейної сфери, впровадження послідовного музейного маркетингу, що тісно пов'язує із музеями навчальні заклади, дослідницькі, ана-

Рисунок 3. Валерій Твердохліб на відкритті оновленої експозиції проекту «Врятуймо скарби разом», 2019

Figure 3. Valerii Tverdokhlib at the opening of the updated exhibition “Save Treasures Together”, 2019

літичні, інформаційні, консалтингові, координаційні центри, туристичні, громадські організації, фонди, бібліотеки та ін. (Твердохліб & Мисюга, 2018, с. 6).

Етапи музеєфікації та вивчення сакрального мистецтва Галичини докладно описані Віктором Мельником (2007). Експонати, що зберігались у непристосованих фондах обласного краєзнавчого музею – підвалах будівлі ратуші, натомисть, не були відомими, адже вважались непрофільними (Твердохліб & Мисюга, 2018, с. 6). Спроба ідентифікації творів іконопису та пластичного різьблення підняла на поверхню багато наукових, консерваційних та економічних проблем. Розпочавши з молодечого ентузіазму, Валерій Твердохліб залучив до проекту найперше галицьке духовництво і владні структури, апелюючи до питань духовного відродження нації та збереження неоцінених скарбів, – тож ініціатива була підтримана ідеологічно та матеріально. Новий для того періоду термін «волонтерський рух» сповна виправдав себе у реставраційному процесі – ікони набули нових благодійників, консультантів із числа професійних реставраторів, опікунів.

Наступним етапом стала популяризація колекції: створення каталогу, підсилене роботою медіа, що створюють потужний розголос, сприяють виробленню позитивного іміджу. До проекту залучений Музей Івана Гончара, центральні телеканали, свою підтримку публічно висловлюють діячі культури. Для підсилення дієвості експозиції у неї були включені ще не відреставровані твори, а також постери, що у збільшеному масштабі демонстрували наочно усі етапи консерваційних засобів.

Першочергова фотофіксація експонатів спричинила появу супутнього самостійного проекту фотографа Юрія Бакая «Образи світлих». Митець через свою неупередженість зміг відокремитись від першочергової мети статиста проекту та створив унікальні мистецькі фотообрази. Шукаючи чуттєвого ракурсу, доповнюючи композицію світловими точками, правильно фрагментуючи фото, він досягнув емоційної причетності образів із проекту до образів із сьогодення (Твердохліб & Мисюга, 2018, с. 49) (рис. 4).

Рисунок 4. Флаєр виставки Ю. Бакая «Образи світлих»
Figure 4. Flyer of Yu. Bakai's exhibition "Images of light"

Молоді креатори розуміли, що разом із проектом необхідно працювати над стратегією «...сегментного залучення цільової аудиторії» (Твердохліб & Мисюга, 2018, с. 63), тож паралельно створили серію креативних закладок, листівок тощо. Аудиторію розширив Івано-Франківський молодіжний фестиваль «Вгору серця» 2012 року, що проводив дійство на площі біля ратуші. Цей проект, що розпочинався як досить агресивна «балаганна» експансія молодого покоління містян, тим не менше позиціонував себе як середовище сповідування ціннісних орієнтирів моралі та добра, що протиставлялись паразитуючому соціуму, а активна аудиторія благодійників змінилась як у віковому складі, так і у соціальному – якщо на початку це були переважно громадяни, пов'язані із саном або бізнесом, люди старшого покоління, то згодом серед активних учасників бачимо багато студентської «неформальної» молоді (Твердохліб & Мисюга, 2018, с. 95). У експозиційних залах 2017 року посеред відреставрованого іконопису демонструвались роботи учасників багатотисячної дитячої виставки «Для Бога я створюю найкраще». Паралельно організовані дитячі пленери-конкурси на вказаній експозиції (Час рятувати скарби (відео). *Репортер*). Окрім того, зазначимо, що увесь цей мистецько-музейний проект, започаткований окремими ініціативами від 1996 року, сьогодні нагадує добре сплановану взаємовигідну корпорацію, подібну до західних моделей існування науково-дослідних інституцій. Але цим проектом пошук актуальних для міста експозицій не вичерпується.

Нові форми взаємодії музею і суспільства все більше набувають популярності. Через інтерактивність та мережеве зацікавлення відбувається важливий контакт із віддаленим відвідувачем, з'являється відчуття причетності та взаємної відповідальності музейників і найширших кіл громади. Таким чином формується позитивний імідж музею серед дописувачів із теренів України та зарубіжжя.

Головний зберігач фондів Музею мистецтв Прикарпаття Віктор Доскалюк 2017 року започаткував серію постів на власній сторінці у мережі Facebook про наукові та культурологічні розвідки, де доступними словами, уникаючи надскладної термінології, повідомляє зацікавлених про паспортизацію фондової збірки. Сторінка миттєво набула популярності. Окрім схвальних відгуків, автор дописів набув контактів із науковцями різних галузей, чії коментарі допомагають пошукам. Кількість новоатрибутованих творів перевищила два десятки, а музей таким чином розширив цільову аудиторію.

У XXI сторіччі популярності набувають означення з префіксом «еко». Згадуючи загальні принципи «екомузею», використовуємо його у новому контексті: в сенсі проникнення музею у природне середовище, але в конкретному випадкові – міське (Бабій, 2015, с. 160). Феномен є своєрідним втіленням принципів скансену, але, на відміну від нього, споруди не переміщуються на заздалегідь підготовлену територію, а відновлюються на своєму природному місцезнаходженні, у відповідному оточенні. Задум такого музею пов'язаний із «залюдненням» простору, а термін «еко» в даному контексті має ширше трактування – аналіз найперше культурних явищ, відповідність ідеям регіональної етнографії, регіонального розвитку та охорони навколишнього середовища.

Івано-Франківськ сьогодні переживає етап відродження, що реалізовується одночасно у кількох напрямках: пізнання історії, усвідомлення сьогодення, пошуків програм майбуття. Молоді групи, об'єднані ідеями збереження історії громади, виконують важливу програму «олюднення» міського середовища, тоді як питання музеєфікації простору наразі очікують на активного користувача. Цікавим проектом, що здобув несподівану та активну підтримку не лише у місті, в Україні, а й поза межами краю, стала наукова монографія «Двері і брами Станіславова» (Губаль & Бабій, 2016), у якій була зібрана значна бібліографія та речовий матеріал із зазначеної проблематики. Розголос книги був величезним, адже досі на проблематику збереження та визнання цінності архітектурних деталей практично не зверталась увага. Глобалізаційні процеси охопили загалом усі локації українських міст, містечок та сіл, а відсутність наукового вивчення спричинила до непоправних втрат цілого культурного пласту. Паралельні кроки митців та громадських організацій міста призвели до кардинальних змін у ситуації від повного нищення до відродження (в сенсі реконструкції та реставрації) брам міста. Важливо відзначити небайдужість не лише активної громадськості, а й простих містян, руками яких відмито, відчищено, відреставровано брами під'їздів, опоряджено квітники, покладено декоративні огороження, що призвело до надзвичайно позитивних змін в образі міста, які особливо очевидними стали на початку 2017 року.

На огорожі палацу Потоцьких 7 травня 2016 року відкрилась фотовиставка Дениса Трофімова та Юрія Бакая «Місто, якого немає». Юрій Бакай також зробив

першу інсталяцію на тему збереження старих вікон, адже хвиля дикої заміни їх в історичній частині міста на пластикові практично знищила усі артефакти.

Відзначимо ініціативу груп «Старий Станіславів», «Тепле місто», а найбільше – «Франківськ, який треба берегти» (засновниця Марія Козакевич). Остання група багатофункціональна, крім популяризаторської діяльності, займається справами реконструкції та реставрації. До роботи залучаються фахові спеціалісти, а до співфінансування – як пожильці, так і інші приватні, державні, громадські кошти тощо. Кількість відновлених дверей та кованих брам цієї групи на кінець 2018 р. становила десятки. Паралельно виникла ще одна добра реставраційна ініціатива, підтримувана фондом Олександра Шевченка «Новий Івано-Франківськ». Видатною заслугою громадської організації «Франківськ, який треба берегти» стала комплексна концепція сучасного молодіжного бачення міського простору, заснованого в історичному ядрі. До популяризації брам долучились видатні культурні діячі, організовувались флешмоби із хештегом #Франківськ, який треба берегти, створювались ілюстровані календарі, тематичні розмальовки, кубики, дитячі ігри, магнітики тощо. Робота ініціативних груп координувалась через соцмережі, медіа, наукові конференції. Марія Козакевич започаткувала ряд інтерактивних екскурсій відреставрованими пам'ятками, створені цікаві фотопроєкти, як от «Архітектура. Музика. Балет» Йордани Дранчук. Паралельно артефакти – стара ліпнина, кахлі, історичні фото, побутові речі – збирались в імпровізовану колекцію, що потребувала вивчення, систематизації і оприлюднення. До цього річного Дня міста активісткою спільно із міською владою був відкритий експериментальний музей «МІФ – Музей Івано-Франківська» в одному із закритих корпусів колишнього військового госпіталю. Привабливості проєкту надала його локація: від початку ХІХ ст. госпіталь розташовувався у палаці засновників міста «Бліх», одночасно фізичне знищення приміщення створило додаткові відчуття примарності історії, чуттєвості загубленого світу (рис. 5).

Рисунок 5. Головний вхід до «МІФу – Музею Івано-Франківська», травень 2019 р.

Figure 5. Main entrance to the MIF – Museum of Ivano-Frankivsk, May 2019

Усі ці новації демонструють імерсивний підхід або використання ефекту занурення, що є новим трендом у маркетинговій діяльності музеїв. Додаткової атмосферності місту додав роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія», про який писали, що кожне його речення – як «шматок запашного галицького пляцка...» (Щасливий час Софії Андрухович). Факт екранізації роману під назвою «Віддана» та створення театральної постановки в обласному драматичному театрі Івано-Франківська із залученням французького режисера також надзвичайно цінний із позиції привертання нової аудиторії, яка вивчатиме історію міста. Так, останньою організованою подією МІФу став ретровелопробіг. На його початку в експозиції «МІФу» представили костюми, створені для героїв «Відданої», головні персонажі фільму стали учасниками фотосесії, тематичної велоекскурсії відреставрованими брамами міста, тематичної вечірки тощо.

Висновки

Таким чином, на початку XXI століття музейна інституція значно модернізувалась, розширюючи сферу соціокультурних впливу та інтересів, залучаючи актуальні культурно-мистецькі, економічні, громадські практики. Це і стало запорукою створення успішних музейних проєктів. Але регіональні класичні музеї в умовах «мережевого» суспільства та недостатнього матеріального забезпечення змінили пріоритетність напрямів своєї роботи, розробивши та здійснивши як власні, так і спільні інтеграційні соціокультурні проєкти у виставковій діяльності, проведенні масових культурно-мистецьких заходів, національно-культурних програм, освітніх та інтеграційних проєктів із соціальними інститутами культури, освіти, науки, державної влади, громадянського суспільства. При цьому зазначимо, що приватні та громадські аналоги, які гнучкіші до інновацій, провадять значну популяризаторську роботу, задіюють найширші верстви мережевого простору. Натомість, захоплюючись інтерактивними формами діяльності, мало звертають увагу на якість експозиції та її наукове вивчення, каталогізацію.

У результаті дослідження було прослідковано взаємопов'язані наукові та популяризаторські стратегії місцевих музеїв від останньої декади ХХ ст. до часу «мережевого» суспільства. Перспективним вважаємо напрямок впровадження музейного менеджменту та маркетингу, що дозволить зберегти баланс між комерціалізацією та культурними цінностями, бізнес-методами, науковими та соціальними завданнями.

Список використаних джерел

- Бабій, Н. (2010). Відображення філософії бароко в містобудівельних принципах Станіславова. *Народознавчі зошити*, 5/6, 652-658.
- Бабій, Н.П. (2015). Станіславів – місто-музей і місто музеїв. Нові підходи в пошукові актуальних експозицій. В *Роль музею у збереженні, реставрації та популяризації культурного надбання*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 158-162). Івано-Франківськ: Сімик.
- Губаль, Б.І., & Бабій, Н.П. (2016). *Двері і брами Станіславова*. Івано-Франківськ: Місто НВ.
- Доскалюк, В. (2018). Досвід реставрації в музеї мистецтв Прикарпаття. В *Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи*. Матеріали науково-

теоретичної конференції (с. 126-133). Івано-Франківськ: Івано-Франківський краєзнавчий музей. Взято з <https://www.ifkm.if.ua/K%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BA%D0%B0.pdf>

- Зьола, Л. (2019). Щасливий час Софії Андрухович або Три романи в одному. *Репортер*. 5.10.2019. Взято з http://report.if.ua/kultura/shchaslyvyj-chas-sofiyi-andruhovykh-abo-try-romany-v-odnomu/?fbclid=IwAR3_sibK8f6-KnoIWvKO2et2oFyhyMNBlooY1yJRBJe-s792AgCS3Q0Uss.
- Мельник, В. (2007). *Сакральне мистецтво Галичини XV–XX століть в експозиції Івано-Франківського художнього музею: Путівник-каталог*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- Никишин, Н.А. (2001). Партнерство и другие технологии музейного менеджмента. *Экология культуры*, 2, 43-44.
- Солодько, П. (2012). Сучасні тенденції в європейських музеях. Лекція Михайла Гнедовського. *Історична правда*. 25.12.2012. Взято з http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/25/105482/view_print.
- Твердохліб, В., & Мисюга, Б. (2018). Врятуймо скарби разом. Історія одного проекту. Київ: Майстер книг.
- Час рятувати скарби (відео). (б.р.). Взято з <https://www.youtube.com/watch?v=2J-KQg5BIZE>.
- Яковець, І.О. (2011). До питання про сучасний музейний менеджмент: загальні поняття та методи управління. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, 4, 174-177.
- Memoria'94. Фотовиставка Павла Дроб'яка. (1994). Івано-Франківськ: Галицька районна друкарня.

References

- Babii, N. (2010) Vidobrazhennia filosofii baroko v mistobudivelnnykh pryntsyypakh Stanislavova [Reflection of Baroque philosophy in Stanislaviv's urban planning principles]. *The Ethnology Notebooks*, 5-6, 652-658 [in Ukrainian].
- Babii, N. (2015) Stanislaviv – misto-muzei i misto muzeiv. Novi pidkhody v poshukovi aktualnykh ekspozytsii [Stanislaviv is a city-museum and a city of museums. New approaches in the search for expositions of current interest]. In *Rol muzeiu u zberezheni, restavratsii ta populiaryzatsii kulturnoho nadbannia [The role of the museum in the preservation, restoration and promotion of cultural heritage]*, Proceedings of the Conference Title (pp. 158-162). Ivano-Frankivsk: Simyk [in Ukrainian].
- Chas riaturaty skarby (video). (n.d.). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=2J-KQg5BIZE> [in Ukrainian].
- Doskaliuk, V. (2018). Dosvid restavratsii v muzei mystetstv Prykarpattia [Experience of restoration in the Art Museum of Prykarpattia]. In *Suchasni aktsenty muzeinytstva. Istorii, zdotuky, perspektyvy [Modern accents of museum study. History, achievements, perspectives]*, Proceedings of the Conference Title (pp. 126-133). Retrieved from <https://www.ifkm.if.ua/K%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BA%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].
- Hubal, B.I., & Babii, N.P. (2016). *Dveri i bramy Stanislavova [Doors and gates of Stanislaviv]*. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
- Melnyk, V. (2007). *Sakralne mystetstvo Halychyny XV–XX stolit v ekspozytsii Ivano-Frankivskoho khudozhnogo muzeiu: Putivnyk-kataloh [Sacred art of Halychyna*

- region in the 15th-20th centuries in the exposition of the Ivano-Frankivsk Art Museum: A guide-catalogue*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
- Memoria'94. Fotovystavka Pavla Drobiaka [Memoria'94. Photo Exhibition by Pavel Drobiak]*. (1994). Ivano-Frankivsk: Halytska raionna drukarnia [in Ukrainian].
- Nikishin, N.A. (2001). Partnerstvo i drugie tekhnologii muzeinogo menedzhmenta [Partnership and other museum management technologies]. *Ekologija kultury*, 2, 43-44 [in Russian].
- Solodko, P. (2012). Suchasni tendentsii v yevropeiskykh muzeiakh. Lektsiia Mikhaila Gniedovskoho [Current trends in European museums. Lecture by Mikhail Gniedovskyi]. *Istorychna pravda*. 25.12.2012. Retrieved from http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/25/105482/view_print [in Ukrainian].
- Tverdokhib, V., & Mysiuha, B. (2018). *Vriatuimo skarby razom. Istoriiia odnogo proektu [Save the treasures together. History of one project]*. Kyiv: Maister knyh [in Ukrainian].
- Yakovets, I.O. (2011). Do pytannia pro suchasnyi muzeinyi menedzhment: zahalni poniattia ta metody upravlinnia [On the subject of modern museum management: general concepts and methods of management]. *Bulletin of Kharkiv state academy of design and arts*, 4, 174-177 [in Ukrainian].
- Zola, L. (2019). Shchaslyvyi chas Sofii Andrukhovych abo Try romany v odnomu [Happy Days of Sofii Andrukhovych or Three Novels in One]. *Reporter*. 5.10.2019. Retrieved from http://report.if.ua/kultura/shchaslyvyj-chas-sofiyi-andrukhovych-abo-try-romany-v-odnomu/?fbclid=IwAR3_sibK8f6-KnoIWvKO2et2oFyhyMHBll0oY1yJRBJe-s792AgCS3Q0Uss [in Ukrainian].

CITY ALTERNATIVE MUSEUMS IN THE INFORMATION SOCIETY: ON THE EXAMPLE OF IVANO-FRANKIVSK

Nadiia Babii

PhD in Art History, Associate Professor,
ORCID: 0000-0002-9572-791X, e-mail: nbabij26@gmail.com,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to identify the specific features of successful museum cultural and communicative projects on the example of Ivano-Frankivsk. The research methodology. The work of state museums has become the main empiric basis for the study: the Art Museum of Prykarpattia, the Ivano-Frankivsk Museum of Regional Ethnography and several private and public entities: "Family Professions Museum", "MIF – Museum of Ivano-Frankivsk" – in 1989–2019. The scientific novelty of the article is that it describes methods of marketing strategies in the museum activity of Ivano-Frankivsk for the first time. Taking into account the realities of the contemporary "network" society, which lacks the established rules of the perception of classical institutions – museums, memorial complexes, exhibition halls, – a new approach to the concept

of “city museum” is proposed, the core of which can be formed in the environment of a classical museum under the condition of its “spatial” integration. Conclusions. The article reveals the role of current practices in creation of successful museum projects. The study demonstrates that at the beginning of the 21st century the museum institution was significantly modernized expanding the scope of socio-cultural interests and influence. Regional classical museums in the “network” society are forced to change the priority of their work by implementing their own and joint integration and socio-cultural projects in exhibition activities, large-scale cultural events, national and cultural programs, educational and integration projects with social institutions of culture, education, science, government and civil society. The study claims that private and communal analogues are more flexible for the innovation, but being fascinated with interactive activities pay little attention to the quality of the exposition, its scientific study and cataloguing.

■ **Keywords:** Ivano-Frankivsk; post-industrial society; open museum; dynamic exposition; target audience

■ АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ МУЗЕИ ГОРОДА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА: ИВАНО-ФРАНКОВСКИЙ ОПЫТ

■ **Бабий Надежда Петровна**

■ *Кандидат искусствоведения, доцент,*

ORCID: 0000-0002-9572-791X, e-mail: nbabij26@gmail.com,

*Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника,
Ивано-Франковск, Украина*

■ **Аннотация**

Цель статьи – выявить специфику успешных музейных культурно-коммуникативных проектов на примере Ивано-Франковска. Методология исследования. Главной эмпирической базой исследования стала деятельность государственных музеев: Музея искусств Прикарпатья, Ивано-Франковского областного краеведческого музея и нескольких частных и общественных образований – «Музея семейных профессий», «МИФ – Музея Ивано-Франковска» – в 1989–2019 гг. Научная новизна работы заключается в том, что в ней впервые описаны методы маркетинговых стратегий в музейной деятельности Ивано-Франковска. Учитывая реалии современного «сетевого» общества, в котором отсутствуют устоявшиеся нормы восприятия классических институтов – музеев, мемориальных комплексов, выставочных залов, – предлагается новый взгляд на понятие «музей города», центр которого может быть сформирован в среде классического музея в условиях его «пространственной» интеграции. Выводы. Раскрыта роль актуальных практик в создании успешных музейных проектов. Доказано, что в начале XXI века музейная организация значительно модернизировалась, расширяя сферу социокультурных интересов и влияния. Региональные классические музеи в условиях «сетевого» общества вынуждены изменить приоритетность направлений своей работы, осуществляя как собственные, так и общие

интеграционные социокультурные проекты в выставочной деятельности, проведении массовых культурных мероприятий, национально-культурных программ, образовательных и интеграционных проектов с социальными институтами культуры, образования, науки, государственной власти, гражданского общества. Доказано, что частные и общественные аналоги гибкие к инновациям, зато, восхищаясь интерактивными формами деятельности, мало обращают внимание на качество экспозиции и ее научное изучение, каталогизацию.

■ **Ключевые слова:** Ивано-Франковск; постиндустриальное общество; открытый музей; динамическая экспозиция; целевая аудитория

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188795
УДК 378.091.33-27.22:792.091]:2-565

«ФЕСТИВАЛЬ РЕЛІГІЙ»: ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОГО ДОСВІДУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Гуменюк Тетяна Костянтинівна^{1а}, Кириленко Катерина Михайлівна^{2а}

¹Доктор філософських наук, професор,
ORCID: 0000-0001-9210-6424, e-mail: t_gumenyuk@ukr.net,

²Доктор педагогічних наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-3303-3947, e-mail: kf919@ukr.net,

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Гуменюк, Т.К., & Кириленко, К.М. (2019). «Фестиваль релігій»: інноваційні освітні технології у вищій школі на прикладі навчального досвіду Київського національного університету культури і мистецтв. *Питання культурології*, (35), 123-135. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188795>.

Анотація

Мета статті – розглянути та проаналізувати творчі проекти студентів Київського національного університету культури і мистецтв, показані на «Фестивалі релігій», розкрити їхню роль та сутність інноваційних освітніх технологій, конкретизувати педагогічні умови застосування творчих проектів з урахуванням змісту й особливостей фахової підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти культурно-мистецького спрямування. Методологію дослідження становлять методи аналізу і порівняння, застосовані для розкриття сутності видовищних форм, їх можливостей в організації навчального процесу; вивчення сформованості знань, інтересів і здібностей студентів та виявлення загального і специфічного в педагогічних ідеях навчального проекту «Фестиваль релігій»; розкриття критеріїв пізнавальної активності, самостійності та креативності студентів у засвоєнні навчального матеріалу та можливості його практичного використання. Крім того, застосовано принципи науково-педагогічного дослідження та педагогічного спостереження для визначення рівнів сприйняття інформації в умовах навчального використання таких постановок синтетично-видовищних жанрів, як перформанс, костюмована вистава, спектакль-інсталяція, вербатім та ін. Висновки. Було встановлено, що у результаті застосування видовищних форм організації навчального процесу зазнали змін навчальна і соціальна мотивація студентів, зросли їх пізнавальна активність, самостійність та креативність. Доведено, що завдяки проекту «Фестиваль релігій» інноваційний освітній простір Київського національного університету культури і мистецтв став ще більш насиченим, різноманітним та відкритим

© Гуменюк, Т. К., 2019
© Кириленко, К. М., 2019

Стаття надійшла до редакції: 27.10.2019

до актуалізації інноваційного потенціалу творчої молоді та може бути впроваджений у навчальну практику будь-якого вищого навчального закладу.

■ **Ключові слова:** освітні інноваційні технології; сучасна культурно-мистецька освіта; видовища; навчальний процес; самостійна робота студента

■ **Вступ**

У сфері вищої освіти постійно урізноманітнюються форми організації навчального процесу, які дають змогу відійти від традиційних, нерідко малоефективних методів і методик викладання. Залучення сучасних інноваційних освітніх технологій спонукає педагогів розробляти конкретні навчальні методики з метою формування креативної особистості сучасного фахівця, його професійної компетентності.

Усе частіше стейкхолдери¹ різних європейських країн вважають за необхідне упроваджувати методи неформальної, альтернативної освіти паралельно до інституціональних форм навчання, особливо у вищій школі. Зокрема, все більшої популярності набувають лекції-шоу відомих учених для багатомільйонної інтернет-аудиторії, брендovanі тренінги й курси особистісного розвитку, освітні медіа-платформи, мультимедійні навчальні проекти, онлайн-музеї і бібліотеки тощо. В освітніх закладах культури активно упроваджуються видовищні форми організації навчального процесу, завдяки яким значно зростає його ефективність щодо набуття студентами нових знань, умінь, навичок, базових і фахових компетенцій. Видовище завжди було механізмом культурної і соціальної взаємодії, універсальною мовою спілкування. Сьогодні ж воно, не втрачаючи своєї сутності, ролі і значення, поступово «облаштовується» в наукових лабораторіях та університетських аудиторіях, традиційно «невидовищних» інституціях.

Подібні креативні освітні технології постійно апробуються і в навчальному процесі Київського національного університету культури і мистецтв. Тут моделюються цікаві й ефективні інноваційні навчальні проекти. Таким досить успішним серед багатьох інших став «Фестиваль релігій», який 2016 року був започаткований кафедрою філософії і педагогіки Київського національного університету культури і мистецтв для студентів факультету готельно-ресторанного і туристичного бізнесу відповідно до програми навчального курсу з релігієзнавства. Своєрідність цього проекту полягає в тому, що студенти поглиблюють і збагачують знання з дисципліни, вдаючись до театральної інсценізації як засобу актуалізації навчального матеріалу. Вони засвоюють інформацію (про релігію як історичний вид світогляду, особливості її виникнення, релігійні течії, їх вплив на духовну історію людства та культурно-історичний розвиток різних країн і регіонів), беручи участь у підготовці інсценізацій, залучаючи такі своєрідні синтетично-видовищні жанри, як перформанс, костюмована вистава, спектакль-інсталяція тощо. У цих нетрадиційних формах студенти не тільки пізнають і розкривають сутність окремих релігій, наближаються до реалій полікультурного світу, формуючи важливі в сучасному світі цінності особистості – повагу до себе і толерантність до іншого. Студенти також вчаться продукувати цілісний соціокультурний продукт, набу-

¹ Особи, які здійснюють вплив на діяльність чи на прийняття рішень.

вають навичок проектної роботи, вчать ся шукати нові форми втілення власних креативних ідей. Метою «Фестивалю релігій» є поєднання у процесі здійснення театральних-видовищних постановок кількох навчальних завдань:

- спонукати студентів університету – учасників проекту до самостійної навчальної роботи (обґрунтування форми презентації, добір матеріалу з актуальної теми, кейсу матеріалів релігієзнавчого, філософського й культурологічного характеру);

- застосувати відповідні засоби для відтворення теоретичного навчального матеріалу мовою сценічного мистецтва, написати сценарій з урахуванням особливостей форми обраної театральної інсценізації;

- у процесі втілення театального проекту набути навичок практичного впровадження в життя власних творчих ідей, ефективно працювати в команді, досягати визначеної мети;

- навчитися працювати в команді, застосувати власні сили та уміння як учасника інноваційного проекту.

Динаміка розвитку цього Фестивалю з року в рік набуває змагальності, де сцена стала місцем і засобом випробування і демонстрації не тільки власне інсценування, а й самоактуалізації творчого «я» студента.

Таким чином, актуальність зумовлена необхідністю розкриття сутності інноваційних освітніх технологій та конкретизації педагогічних умов, їх застосування з урахуванням особливостей фахової підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти не лише культурно-мистецького, а й іншого спрямування.

Протягом останніх десятиліть проблематика впровадження інноваційних технологій в освітньо-виховний процес привертає увагу багатьох науковців у галузі педагогіки вищої школи. Так, у дослідженні М. Кларіна (1995) описано педагогічні інновації, спрямовані на перетворення різних рівнів традиційного навчання з виділенням інваріантних рис та представлення їх у вигляді відтворюваних моделей навчання для швидкого опанування соціальних змін. Характеристику сучасним методам активізації навчання надали Т. Паніна та Л. Вавілова (Паніна & Вавілова, 2008) з акцентуванням уваги на інтерактивних методах навчання, які можуть використовуватися в адаптованому варіанті в установах початкової, середньої та вищої професійної освіти. Дослідженню феномену свята як впровадженню інновацій присвячена розвідка Л. Бабушки (2016). Автор наголошує, що «в науковій рефлексії відбувається дихотомічне поєднання глобального і локального, часу і простору, універсальності й партикулярності, свята та фестивалізації, де акцентується увага на їх взаємодії, взаємозалежності та взаємопроникненні», а «фестивалізація постає як гібридизація, в якій форми віддаляються від наявних практик свята і рекомбінуються з новими формами, утворюючи нові практики» (с. 22).

Цінними уявляються розробки М. Поплавського (2016), зокрема «Формула успіху», в якій автор виводить власну формулу – завдяки характеру, працездатності та активній комунікабельності можливо досягти не лише публічності та популярності, а й створити потужний бренд.

Разом із тим, недостатньо дослідженими залишаються питання впровадження новітніх освітніх технологій з урахуванням особливостей підготовки

спеціалістів у закладах вищої освіти культурно-мистецького спрямування. Тож, у розвідці розглянемо впровадження інноваційної технології на прикладі «Фестивалю релігій».

■ Мета статті

Мета статті – на прикладі «Фестивалю релігій» розглянути творчі проекти студентів Київського національного університету культури і мистецтв, розкрити їх роль у розвитку навчальної активності університетської молоді, зростанні їх креативності, збагаченні й оновленні форм організації навчального процесу.

Методологію дослідження становлять методи аналізу і порівняння, застосовані для розкриття сутності видовищних форм в організації навчального процесу. Аналітичний метод надав можливість вивчати сформованість знань, інтересів і здібностей студентів, їх психологічних якостей і властивостей із дисциплін загальногуманітарного циклу на основі театральної інсценізації як засобу актуалізації навчального матеріалу. Метод порівняння дозволив виявити загальне і специфічне в педагогічних ідеях навчального проекту «Фестиваль релігій» та виділити критерії при застосуванні видовищних форм для визначення соціальної мотивації студентів, їх пізнавальної активності, самостійності та креативності під час засвоєння навчального матеріалу, можливості його використання на практиці.

Крім того, застосовано принципи науково-педагогічного дослідження та педагогічного спостереження для визначення рівнів сприйняття інформації в умовах постановки таких синтетично-видовищних жанрів, як перформанс, костюмована вистава, спектакль-інсталяція, вербатім та ін.

■ Виклад матеріалу дослідження

«Фестиваль релігій» протягом чотирьох років та шести сезонів свого існування зарекомендував себе як цілком успішний проект, що удосконалюється з року в рік як за змістом, так і за умовами проведення, має високий рейтинг серед студентської молоді, визнання у колі викладачів випускових кафедр та співробітників факультетів. Напрацьований за цей час досвід може стати корисним для апробації такого або аналогічних йому навчальних проектів у інших закладах вищої школи.

Отже, Фестиваль відбувається, починаючи з 2016 року. Під час першого його проведення кожна група студентів II курсу факультету готельно-ресторанного і туристичного бізнесу інсценувала сюжети з тих релігій, які справили на них особливо глибоке враження, – дохристиянської (гр. ГРС-24); даосизму і кришнаїзму (гр. ГРТС-74) як вагомих складових східних культур Китаю та Індії; іудаїзму (гр. ГРТС-64); ісламу і буддизму (гр. Т-54) (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/festival-religiy-2/>). На цьому фестивалі були присутні Почесний президент університету М. М. Поплавський, декан факультету І. О. Комарницький, викладачі випускових кафедр.

Студенти показали костюмовані вистави за самостійно написаними сценаріями, вдавшись до інтерактивних сценічно-видовищних форм розкриття свого творчого задуму, зокрема вони запропонували цікаві діалоги, завдяки яким

у сценічній дії взяв участь кожен учасник. Згідно з концепцією та естетикою Фестивалю, було обрано як єдину можливу форму представлення релігій драматичне дійство, втілене у найрізноманітніших жанрових різновидах сценічної дії. Адже драматичність, як і театральна видовищність, впливає і на нетеатральні, позатеатральні форми соціальності – політику, освіту, науку, повсякдення, стиль життя. Будь-який драматичний жанр містить елементи, які у взаємодії й динаміці створюють ідеальне видовище: «Для ток-шоу характерні натовп глядачів, балакучий ведучий і запрошені для розмови «гості». У шоу моди завжди беруть участь моделі й екстравагантний кутюр'є. Детективна історія, як правило, починається з того, що пізно увечері в кабінеті детектива з'являється клієнт...» (Шмитт, Роджерс, & Вроцос, 2005, с. 148). Програмою театралізованого «Фестивалю релігій» був передбачений показ вистав, сповнених найрізноманітніших драматичних перипетій, гумору, камерних і масових сцен. Саме така «жанрово-стильова» багатоманітність фестивальных заходів сприймається як його головний бренд. Окремим студентським проектом під час фестивалю 2016 року стала презентація страв національної кухні, виготовлених з урахуванням релігійних вимог до кожної з них. Студенти мали можливість вивчити і розкрити перед глядачами своєрідність культури харчування в різних країнах, зумовлену релігійними настановами; зокрема були продемонстровані ритуальні особливості споживання їжі, вживання окремих страв, які утвердились як морально-етичні практики у відповідних країнах.

2017 року «Фестиваль релігій» відбувся двічі і уже на двох факультетах: готельно-ресторанного і туристичного бізнесу та журналістики і міжнародних відносин. У ньому як почесний голова конкурсної комісії взяв участь начальник відділу статистичного обліку та моніторингу діяльності релігійних організацій Департаменту у справах релігій та національностей Іван Володимирович Папаяні. Студенти групи ГРТС-16 розкрили сутність буддизму, християнства; груп ГРС-16 та ГРС-26 – ісламу; групи ГРТС-56 – індуїзму; групи Т-36 для показу прадавніх вірувань українців залучили драму-феєрію Лесі Українки «Лісова пісня», за мотивами якої поставили театралізовану драматично-хореографічну виставу. Важливо, що всі складові постановки (сценарій, хореографія, музичний супровід, костюми, страви) виконані студентами самостійно. Та найціннішим у цьому фестивалі стало емоційне єднання всіх учасників, сповнене святкового настрою, духовності. Атмосфера урочистої піднесеності – це також органічна складова «Фестивалю релігій». Організатори, виконавці і глядачі стали активними учасниками спільного дійства, адже «свято <...> це найдавніший інститут культури, що дарує емоцію у вигляді радості єднання, свободи від буденного, свого роду “ніша” триумфу свободи» (Бабушка, 2016, с. 15) (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/festival-religiy-4/>).

Третій «Фестиваль релігій» також припав на 2017 рік, у ньому одночасно взяли участь студенти II і III курсів і на факультеті журналістики і міжнародних відносин. На початку семестру кафедра філософії розпочала реєстрацію учасників, під час якої студенти згідно з програмою заходу обирали для своїх інсценізацій одну із релігій. Студенти писали сценарії, добирали сюжети, звуковий супровід виступу, відеоряд, костюми, готували смачні частування. Розпочала

фестивальну програму група ФП-96 костюмованим дійством на тему «Ой на Івана та й на Купала», представляючи вірування давніх українців. Студенти груп ФП-96 та СОЦ-45 інсценізували релігійні сюжети японського синто. Фестивальний марафон продовжили майбутні журналісти, зокрема група Ж-46, яка представила конфуціанство – давню релігію Китаю, яка і нині визначає життєві принципи китайців, суспільний устрій країни. У цьому студенти переконались, спілкуючись із представниками Посольства КНР в Україні під час зустрічей (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/zolote-pravilo-morali-konfutsiya-uknukim/>; <http://kf.knukim.edu.ua/64-kulturna-diplomatiya-chzhan-yanbo.html>; <http://kf.knukim.edu.ua/97-kulturno-osvitnya-spivpratsya-universitetu-kulturi-i-posolstva-knr-v-ukrajini.html>; <http://knukim.edu.ua/sekreti-uspihu-po-kitayski/>; <http://knukim.edu.ua/ukrayina-kitay-diplomatiya-smaku/>). Група МВ-35 продовжила розповідь про китайські вірування і про даосизм загалом. Студенти груп МІ-45 і МЕ-65 під музику із серіалу «Секретні матеріали» (*The X-Files*) розповіли свою цікаву історію: сучасні юнаки і дівчата разом із винахідником, їх ровесником, потрапили з майбутнього в минуле. Вони зустріли сикхів – чотирьох із дев'яти гуру (які ще залишились), проповідників сикхізму, про який, за матеріалами з інтернету, відомо, що це релігія, заснована духовним учителем Нанаком (1469–1539) у Пенджабі, північно-західній частині півострова Індостан. Студенти розповіли і про її адептів. Два фестивалні покази були присвячені індуїзму (групи МП-75 і ВС-26), кришнаїзм представили студенти-журналісти (група Ж-36), вішнуїзм – група МЕВ-66, християнство – група ПР-16, а група СОЦ-86 інсценізувала практичне заняття з вивчення ісламу. Майбутні міжнародники із групи МВ-56 презентували буддизм, група МП-76 – бахаїзм, доволі молоду, але вже популярну релігію. Завершився «Фестиваль релігій» театралізованою постановкою групи МЕВ-85 про церкву саєнтології.

Презентація однієї релігії різними студентськими колективами додає заходу атмосфери змагальності, з одного боку, а з іншого – унаочнює базові світоглядно-методологічні принципи «Фестивалю релігій»: свобода совісті та віросповідання, толерантність до людей інших поглядів та переконань як засадничі права кожної людини, що мають бути всебічно імплементовані у суспільстві.

Підсумовуючи, можна стверджувати: 2017 рік став показовим щодо навчальної активності студентів в опануванні курсу «Релігієзнавство» завдяки участі у «Фестивалі релігій» (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/festival-religiy-6/>). 2018 року цей захід також відбувся на двох факультетах – готельно-ресторанного і туристичного бізнесу – це вже вчетверте. Під час його відкриття студенти групи ГРС-17 презентували іудаїзм, давньослов'янські вірування – група Т-27, буддизм – група ГРТС-47, іслам – група ГРТС-37 (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/festival-religiy-8/>).

Ювілейний, п'ятий Фестиваль 2018 року на факультеті міжнародних відносин і факультеті зв'язків із громадськістю і журналістики був присвячений трьом світовим релігіям – християнству, ісламу й буддизму, а також дохристиянським віруванням давніх українців. Цього року Фестиваль відбувався в рамках опанування студентами різних форм світогляду та ключових принципів найпоширеніших релігійних світоглядних конструкцій у процесі вивчення ними курсу

«Філософія», що засвідчило гнучкість обраної форми проектної роботи та її адаптованість до процесу модернізації освітнього процесу загалом і навчальних програм зокрема. Презентації кожної з них були витримані в одному ключі – на сцені відбувалось дійство, присвячене їх засновникам – Ісусу Христу, Магомету, Будді. Завдяки цьому сутність кожної з них розкривалась на прикладі життя людей, які своєю духовністю сприяли утвердженню загальнолюдських цінностей, універсальних моделей людської поведінки, гідності, мудрості. Театралізовану постановку про зародження християнства в Римській імперії, про земне життя Ісуса здійснили студенти групи МВ-57; сутність ісламу охарактеризували студенти груп Ж-37 й Ж-47, відтворюючи життєвий сенс ісламських проповідей. Актуально прозвучала інсценізація, представлена групами ПР-17 і ПР-27, у якій, розповідаючи про духовні пошуки принца Сіддгартхи Гаутами, який із часом став Буддою, засновником першої світової релігії, майбутні PR-спеціалісти, іміджмейкери, івент-менеджери та SMM-спеціалісти представили події, важливі для буддистів. Із цією метою вони звернулись до стилістики документального театру в жанрі вербатім, досить рідкісного для української театральної практики. Відтворюючи сакральну історію буддистів в актуальних реаліях сьогодення, студенти представляли передвиборчу президентську компанію, яку має виграти (і, зрозуміло, виграє) Будда.

Такі форми подання навчального матеріалу сприяли сучасному розумінню сутності світових релігій як універсальних моделей долання одвічних вад людини і суспільства. Зокрема, німецький філософ-екзистенціаліст і психолог К. Ясперс (1991) вважав, що всі світові релігії, релігії-спасіння дають людині потужний інструмент для самовдосконалення й усвідомлення самоцінності. Відповідно, майбутнє людства – не за тим, що розрізняє релігії. На його думку, у майбутньому світові релігії об'єднуються за однією, визначальною ознакою, за так званою філософською вірою, адже філософська віра «...пов'язана з повною готовністю до комунікації. Бо справжня істина виникає тільки завдяки зближенню вірувань на шляху до загальнолюдського, неосяжного» (с. 508). Цю думку К. Ясперса і втілювали студенти у своїх фестивальных інсценізаціях. Напевно, можна багато дізнатись про релігії, заглибившись у сакральні тексти, теологію, екзегетику тощо, а можна розкрити їх сенс театральними засобами, щоб відчувати катарсичне, не артикульоване, приховане, але таке важливе для кожної особистості – прості істини про життя, людей, майбутнє, самого себе (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/v-festival-religiy-2/>).

«Фестиваль релігій-2019» був присвячений трьом світовим релігіям – християнству, ісламу і буддизму. Цього разу про одну й ту саму релігію мали розповісти студенти різних груп в оригінальних інтерпретаціях. Про іслам підготували свої цікаві інсценізації студенти груп ПР-18 і ПР-28, вони писали сценарії, консультиуючись із викладачами, готували костюми, працювали над сценічним втіленням свого задуму. Інші групи представляли релігії, уперше обрані за жеребкуванням, яке урочисто відбулось у потоковій аудиторії, зокрема група Ж-38 – буддизм, групи МВ-58 і ЮР-18 – християнство, а ПР-18 і ПР-28 – іслам. Студенти в театралізованій формі розповіли про життєвий шлях Сіддгартхи Гаутами, про історію буддизму як релігії, про особливості цього віросповідання. У постанов-

ці вдало поєднались дібраний відеоряд і акторські знахідки студентів. Майбутні міжнародники і юристи (МВ-58 і ЮР-18) зосередились на основних таїнствах, особливостях їх здійснення у православ'ї, католицизмі і протестантизмі. Група ПР-18 презентувала іслам. Молодь підійшла до підготовки не менш творчо, ніж інші учасники фестивалю, і зображувала YouTube-блогерів, які знімають відео про іслам, беруть у «випадкових перехожих» інтерв'ю. Це відтворювалось у різних постановках, під час яких розкривались особливості цього віросповідання. Студенти групи ПР-28 своїм виступом доповнили розповідь колег про життєвий шлях Магомета, якого вважають посланцем Бога і який передав людям текст священної книги мусульман – Корану; а також про історію ісламу, особливості мусульманського посту в місяць Рамадан. Цікавою була й постановка про відмінності між конфесійними різновидами ісламу – сунізмом, шиїзмом та хариджизмом (див. сайт університету: <http://knukim.edu.ua/vi-festyval-religij/>).

Такі форми розкриття і засвоєння сутності релігій сприяють упровадженню в навчальний процес методик творчо-пошукового навчання, адже вони сприяють інтерактивному залученню кожного учасника інсценізації у творчий процес на всіх його етапах, спонукають студентів до безпосередньої участі у пізнанні; самоорганізації у створенні театральньо-видовищної постановки, сприятливих умов для неформального живого спілкування; прояву лідерських якостей під час підготовки і проведення інсценізації, адже сценічно-драматичні форми втілення ідеї надають змогу кожному визначити і виявити свою позицію як проектанта, режисера, сценариста, костюмера, гримера, актора, іміджмейкера тощо; формуванню кожним студентом власних авторських матеріалів для особистого портфоліо, які стануть йому у пригоді в майбутньому, при формуванні професійного реноме. Адже проектна діяльність як необхідна і дійова складова навчальної і наукової програми в закладах вищої освіти культурно-мистецького спрямування відповідає не тільки системі творчих майстерень, а й загальній стратегії «бізнесу в стилі шоу» (Шмитт, Роджерс, & Вроцос, 2005).

Тотальність шоу – це наскрізна характеристика сучасної культурної ситуації, його не можна і не варто ігнорувати, від нього не можна дистанціюватись. Навпаки, майбутніх фахівців креативної галузі необхідно готувати як спеціалістів, які є конкурентоспроможними в культурному середовищі, надаючи можливість самостійно виявити свій талант, здібності, а водночас – зрозуміти механізм здійснення «шоу всього». Тим більше, саме театралізоване шоу є ефективним засобом перетворення людей, які дотримуються різних, часом протилежних світоглядно-ціннісних позицій, на односторонніх, споріднюючи погляди «відсторонених глядачів та активних інтерпретаторів запропонованої вистави» (Рансьєр, 2018, с. 16).

Таким чином, беручи до уваги досвід підготовки і проведення «Фестивалю релігій», можна визначити його показові для сучасної університетської освіти характеристики, а за результатами навчання – актуальні тенденції щодо поживлення творчо-креативної та пошукової активності студентів, зокрема їх участі в навчальних і науково-дослідних програмах Київського національного університету культури і мистецтв.

Найбільш очевидний тренд цієї навчальної інновації – це її гуманістичний гуманітарно-виховний потенціал. На прикладі діалогу релігій, релігійних тради-

цій студенти знайомляться з духовною історією людства, набувають необхідних практичних навичок толерантності. Також студенти здобувають важливий досвід комунікації, спрямованої на втілення в життя певних задумів та ідей. Важливо, що навчальна активність університетської молоді в процесі опанування ними робочих програм курсів «Релігієзнавство» та «Філософія», в рамках яких проводився даний захід, після підготовки та проведення «Фестивалю релігій» значною мірою зростала, що було помітно як за підвищенням активності роботи студентів в аудиторії, так і за їх бажанням підтримувати комунікацію з викладачем із метою більш детального обговорення світоглядних та культурологічних тем. Впровадження в навчальний процес таких інноваційних освітніх технологій, як «Фестиваль релігій», створює інноваційне освітнє середовище, що сприяє максимально повному розвитку інноваційної культури молоді.

Магія театрального дійства, його катарсична природа надають можливість не тільки на раціональному рівні «пізнати», «зрозуміти» релігійні системи світу, а й на рівні відчуття ніби «програвати» їх, сприймаючи на дотик, смак, нюх. Таке «занурення» в навчальний матеріал, його раціоналізація (проговорювання) і поетизація (програвання) об'єднують різні пізнавальні канали, сприяючи збагаченню картини світу студентів, гармонізуючи її, долаючи зовнішні суперечності, які у видовищно-театральній грі апіорі знімаються, витіснені у сферу «мого іншого». Тому після пережитого (у сценічній дії) досвіду такі принципи, як толерантність, свобода совісті, свобода віросповідання, вже не виглядають абстрактними поняттями, а природно вписуються у світоглядні переконання особистості. Толерантності не можна навчити, її необхідно виховувати в собі як внутрішнє переконання, в якому релігії належить окремий значний сегмент серед інших явищ соціального буття, зокрема етики, політики, соціуму, комунікації. Тому можна змоделювати ситуацію й запропонувати в майбутньому зосередити увагу студентів не лише на релігійних відмінностях та багатоманітності релігій і релігійності, а й пролонгувати ці особливості до масштабів конфліктів сучасності внаслідок відсутності (або неможливості) толерантності, відтворюючи (переживаючи) це як загальну проблему полікультурного сьогодення, яку також необхідно принагідно артикулювати в студентській аудиторії, опрацьовуючи засобами естетики видовища і театрального дійства. Відповідно й компетенція толерантності є базовою для майбутніх фахівців різних галузей і професій, їх особистісних якостей. Оскільки проблема толерантності час від часу загострюється в українському суспільстві, необхідні спільні зусилля науково-педагогічного колективу і студентської молоді, щоб осмислити і вирішити її.

Зауважимо, що, крім актуалізації проблем толерантності і релігійної терпимості, цей проект відкриває ще один аспект навчальної активності в закладах вищої освіти – долання штамтів і стереотипів щодо релігійних, культурних, етнічних, регіональних особливостей завдяки усвідомленню своєї національної й етнічної самоідентичності. Тільки такий шлях «до себе» формує толерантність у ставленні до іншого, бо, відповідно, спрощене уявлення про рідну культуру (така собі світоглядна «шароварщина», етнотігілізм) унеможлиблює й належне судження про інших – не за приналежністю, а за сутнісними ознаками, переживаючи свою подібність до інших. Тому в наступному «Фестивалі релігій» можуть

бути представлені спільні проекти-постановки зі студентами інших країн, іншого культурно-релігійного ареалу, що надасть можливість створити основу для полікультурної взаємодії.

Отже, набутий студентами в процесі підготовки та проведення «Фестивалю релігій» досвід допоможе опанувати проектний тип мислення – цієї необхідної інноваційної складової в сучасній конкурентній освіті. Засвоєні знання і набуті універсальні, загальні і професійні компетентності студенти втілюють у конкретних мистецьких проектах, що узгоджується з місією і стратегією КНУКІМ у підготовці майбутніх фахівців, вдосконалюючи так званий «механізм прорахованого успіху» (Поплавський, 2016).

Висновки

Застосування видовищних форм організації навчального процесу як однієї з можливих інноваційних освітніх технологій впливає на навчальну й соціальну мотивацію студентів, стимулює зростання їх пізнавальної активності, самостійності, розкриває творчий потенціал. Завдяки «Фестивалю релігій» інноваційний освітній простір університету став ще більш насиченим, різноманітним та відкритим до мобілізації інноваційного потенціалу творчої молоді. Тож, досвід КНУКІМ може бути впроваджений у навчальну практику не лише освітнього закладу культурно-мистецького спрямування, а й будь-якого іншого закладу вищої освіти.

Список використаних джерел

- Бабушка, Л.Д. (2016). Від свята до фестивалі: культурна травма в дискурсі? *Київське музикознавство*, 53, 14-24.
- Бабушка, Л.Д. (2017). Фестивальна – дозвіллєва – спортивна практики у глобалізаційних тенденціях культури. *Часопис Національної музичної академії імені П. І. Чайковського*, № 3(36), 125-132.
- Кларин, М.В. (1995). *Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии*. Рига: НПЦ «Эксперимент».
- Панина, Т.С., & Вавилова, Л.Н. (2008). *Современные способы активизации обучения* (4-е изд.). Москва: Академия.
- Поплавський, М.М. (2016). *Формула успіху*. Київ: ПП «Р.К. Майстер-принт».
- Рансьєр, Ж. (2018). *Эмансипированный зритель*. Нижний Новгород: Красная ласточка.
- Шмитт, Б., Роджерс, Д., & Вроцос, К. (2005). *Бизнес в стиле шоу. Маркетинг в культуре впечатлений*. Москва: Вильямс.
- Ясперс, К. (1991). *Смысл и назначение истории*. Москва: Политиздат.

References

- Babushka, L.D. (2017). Festyvatsiina – dozvillieva – sportyvna praktyky u hlobalizatsiinykh tendentsiakh kultury [Festival – leisure – sports practices in globalization trends of culture]. *Journal of the P.Tchaikovsky National Music Academy*, 3(36), 125-132 [in Ukrainian].
- Babushka, L.D. (2016). Vid sviata do festyvatsii: kulturna drama v dyskursi? [From Holiday to Festival: Cultural Drama in Discourse?]. *Kyivske muzykoznavstvo*, 53, 16-24 [in Ukrainian].

- Clarín, M. (1995). *Innovatcii v mirovoi pedagogike: obuchenie na osnove issledovaniia, igry i diskussii* [Innovations in World Pedagogy: Learning Based on Research, Games and Discussions]. Riga: NPTc "Eksperiment" [in Russian].
- Jaspers, K. (1991). *Smysl i naznachenie istorii* [The meaning and purpose of history]. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Panina, T.S., & Vavilova, L.N. (2008). *Sovremennye sposoby aktivizatsii obucheniia* [Modern ways to enhance learning] (4th ed.). Moscow: Akademiia [in Russian].
- Poplavskiy, M.M. (2016). *Formula uspiokhu* [Formula for success]. Kyiv: PP "R.K. Maister-prynt" [in Ukrainian].
- Rancière, J. (2018). *Emansipirovannyi zritel* [Emancipated viewer]. Nizhni Novgorod: Krasnaia lastochka [in Russian].
- Schmitt, B.H., Rogers, D.L., & Vrotsos, K.L. (2005). *Biznes v stile shou. Marketing v kulture vpechatlenii* [There's No Business That's Not Show Business: Marketing in an Experience Culture]. Moscow: Viliams [in Russian].

■ “RELIGIONS FEST”: INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AT HIGHER SCHOOL ON THE EXAMPLE OF CURRICULAR PRACTICES OF KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

■ Tetiana Humeniuk^{1a}, Kateryna Kyrylenko^{2a}

■ ¹Doctor of Philosophy, Professor,

ORCID: 0000-0001-9210-6424, e-mail: t_gumenyuk@ukr.net,

²Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

ORCID: 0000-0002-3303-3947, e-mail: kf919@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine

■ Abstract

The purpose of the article is to review and analyse the creative projects of students of the Kyiv National University of Culture and Arts, shown at the “Religions Fest”, to reveal their role and essence of innovative educational technologies, to specify pedagogical conditions for the application of creative projects taking into account the content and peculiarities of professional training of specialists at universities of culture and art. The methodology of the study is the methods of analysis and comparison, used to show up the essence of entertainment forms, their options within the educational process organization; to study the development of students' knowledge, interests and skills and to reveal the general and specific in the educational ideas of the educational project “Religions Fest”; to identify the criteria of social motivation, cognitive activity, self-support and creativity of students in digestion of the educational content and the opportunity of its actual use. In addition, the principles of scientific and pedagogical research and pedagogical observation have been applied to determine the levels of perception of information in terms of educational use of such productions of synthetic and entertaining genres as performance,

period piece, installation play, verbatim theatre, etc. Conclusions. It was found that as a result of the use of entertainment forms of the educational process organization, the educational and social motivation of students has changed, their cognitive activity, independence and creativity have increased. It is proved that thanks to the Religions Fest project, the innovative educational environment of Kyiv National University of Culture and Arts has become even more eventful, diverse and open to the updated innovative potential of creative youth and can be implemented in the educational practice of any higher education institution.

■ **Keywords:** educational innovative technologies; modern cultural and art education; performance; educational process; student' individual work

■ **«ФЕСТИВАЛЬ РЕЛИГИЙ»: ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ НА ПРИМЕРЕ УЧЕБНОГО ОПЫТА КИЕВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ**

■ **Гуменюк Татьяна Константиновна^{1а}, Кириленко Екатерина Михайловна^{2а}**

■ *¹Доктор философских наук, профессор,
ORCID: 0000-0001-9210-6424, e-mail: t_gumenyuk@ukr.net,*

■ *²Доктор педагогических наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-3303-3947, e-mail: kf919@ukr.net,*

■ *^аКиевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

■ **Аннотация**

Цель статьи – рассмотреть и проанализировать творческие проекты студентов Киевского национального университета культуры и искусств, показанные на «Фестивале религий», раскрыть их роль и сущность инновационных образовательных технологий, конкретизировать педагогические условия применения творческих проектов с учетом содержания и особенностей профессиональной подготовки специалистов в учреждениях высшего образования культурно-художественного направления. Методологию исследования составляют методы анализа и сравнения, примененные для раскрытия сущности зрелищных форм, их возможностей в организации учебного процесса; изучения сформированности знаний, интересов и способностей студентов и определения общего и специфического в педагогических идеях учебного проекта «Фестиваль религий»; выявления критериев социальной мотивации, познавательной активности, самостоятельности и креативности студентов в усвоении учебного материала и возможностей его практического использования. Кроме того, применены принципы научно-педагогического исследования и педагогического наблюдения для определения уровней восприятия информации в условиях учебного использования постановок таких синтетически-зрелищных жанров, как перформанс, костюмированное представление, спектакль-инсталляция, верbatim и т. п. Выводы. Было установлено, что в результате применения зрелищных форм

организации учебного процесса изменились учебная и социальная мотивация, возросли познавательная активность, самостоятельность и креативность студентов. Доказано, что благодаря проекту «Фестиваль религий» инновационное образовательное пространство Киевского национального университета культуры и искусств стало еще более насыщенным, разнообразным и открытым к актуализации инновационного потенциала творческой молодежи и может быть внедрено в учебную практику любого высшего учебного заведения.

■ **Ключевые слова:** образовательные инновационные технологии; современное культурно-художественное образование; зрелища; учебный процесс; самостоятельная работа студента

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188801
УДК 338.48-61:94-027.36

ІСТОРИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЯК РЕСУРС ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

Килимистий Сергій Михайлович

Викладач,

ORCID: 0000-0002-0715-7700, e-mail: smkylym@ukr.net,

Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Килимистий, С.М. (2019). Історична реконструкція як ресурс подієвого туризму. *Питання культурології*, (35), 136-147. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188801>.

Анотація

Мета статті. Дослідити історичну реконструкцію як ресурс подієвого туризму України. Розкрити наукові погляди на поняття подієвого туризму, а також його нематеріального ресурсу – історичної реконструкції. Методологія дослідження полягає у застосуванні методів спостереження і порівняння, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, конкретно-пошукового та логічного методів, рефлексії власного практичного досвіду. Наукова новизна полягає у тому, що в статті вперше досліджується історична реконструкція в Україні у контексті ресурсу подієвого туризму. Здійснена тематична класифікація клубів історичної реконструкції в Україні. Висновки. Отримані результати свідчать про те, що сучасний стан розвитку історичної реконструкції в Україні дозволяє констатувати наявність достатніх нематеріальних (культурно-історичних, історико-демографічних), а також матеріальних (інфраструктурних) ресурсів для їх ефективного використання у процесі становлення вітчизняного подієвого туризму. Основними нематеріальними ресурсами подієвого туризму історико-культурної спрямованості в Україні є клуби історичної реконструкції, а також події, відтворені членами цих клубів. Діяльність клубів історичної реконструкції формує субкультуру, яка теж може розглядатися як ресурс даного виду туризму. Результати дослідження мають практичну значущість, що полягає у можливості використання нематеріальних історико-культурних ресурсів у практиці туристичної діяльності, що дозволить підвищити якість турпродукту, урізноманітнити його зміст і форму, підвищити рівень його атрактивності, а відтак і збільшити турпотоки в межах подієвого туризму.

Ключові слова: історична реконструкція; історико-реконструкторський рух; клуб історичної реконструкції; історична анімація; історична подія; подієвий туризм

Вступ

За даними Всесвітньої туристичної організації, у 2018 році Україну відвідало 14,2 млн іноземців (78 місце у рейтингу туристичної конкурентоспроможності).

сті). Але, на думку аналітиків, далеко не всі з них відвідують нашу країну з туристичною метою. Пропорційні за площею і кількістю населення країни мають такі показники: Франція – 89,400 млн, Іспанія – 82,8 млн, Італія – 62,1 млн. Сусідню Польщу відвідало близько 20 млн туристів, а Угорщину – близько 30 ("International Tourism Highlights", 2019).

Ці показники демонструють суттєву різницю у розвитку вітчизняного туризму порівняно з європейськими країнами.

Очевидно, що гальмування розвитку туристичної галузі України має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Серед об'єктивних чинників головним є недостатній для туристів із цивілізованих країн рівень забезпечення безпеки туриста (бойові дії на території країни). До суб'єктивних відносимо низький рівень екологічної культури українців, недостатню увагу держави до реклами туристичного продукту в країні, неконкурентний рівень сервісу. Негативним чинником впливу на розвиток вітчизняного туризму є також неефективне використання туристичних (матеріальних і нематеріальних) ресурсів.

Одним зі шляхів покращення ситуації в українському туризмі є використання вже існуючих нематеріальних ресурсів у сфері подієвого туризму, а саме історичної реконструкції. Дослідження історичної реконструкції як ресурсу подієвого туризму в Україні, на нашу думку, вкрай необхідне, оскільки його результати допоможуть вітчизняним туроператорам зорієнтуватись у якості, кількості і можливості використання у туристичній діяльності її суб'єктів і об'єктів, а відтак, підвищити соціокультурну і економічну ефективність українського туризму.

Проблемі вивчення туристичних ресурсів присвячені праці багатьох вчених – економістів, маркетологів, рекреологів, географів. В Україні детальна поелементна структура туристичних ресурсів, у тому числі і нематеріальних, відображена в наукових працях О. Бейдика, який одним із перших у вітчизняній туристології розробив класифікацію туристичних ресурсів. О. Любимцева поточні події та явища визначила як туристичний ресурс. М. Мальська та Н. Антонюк виявили синтетичні якості туристичних ресурсів. Н. Паньків ґрунтовно дослідила українське і світове ресурсознавство та ін.

Серед західних дослідників слід виділити П. Дефера, який запропонував розглядати нематеріальні ресурси туризму поряд із природними і матеріальними.

Зміст, ресурсні властивості історичної реконструкції досліджували переважно західні вчені. Так, Д. Пікард і М. Робінсон акцентували увагу на соціальних аспектах історичної реконструкції, а Е. Брунер, Б. Гудакр і Г. Болдуїн – на освітніх. Український дослідник О. Петренко визначив історичну реконструкцію як масовий вид рольової гри.

Але вищезазначені автори, досліджуючи різноманітні проблеми туристичних ресурсів, не розкрили питання використання історичної реконструкції як ресурсу подієвого туризму.

■ Мета статті

Дослідити історичну реконструкцію як ресурс подієвого туризму України.

Для досягнення мети були застосовані такі методи дослідження: спостереження і порівняння для виявлення і спеціалізації клубів історичної реконструкції,

аналізу та синтезу для розуміння значущості діяльності клубу як нематеріального ресурсу подієвого туризму, систематизації та узагальнення для створення тематичної класифікації клубів історичної реконструкції, конкретно-пошуковий та логічний, за допомогою яких була створена оцінка ринку історичної реконструкції в Україні, та метод рефлексії власного практичного досвіду.

Висвітлення історичної реконструкції як ресурсу подієвого туризму України потребує виконання наступних завдань:

- аналізу базових дефініцій історичної реконструкції;
- характеристики основних етапів розвитку історико-реконструкторського руху;
- характеристики змісту і різновидів сучасної історичної реконструкції як ресурсу подієвого туризму в Україні.

■ Виклад матеріалу дослідження

Подієвий туризм – це порівняно молодий напрям туризму як в Україні, так і у світі, в якому головною мотивацією споживачів є інтерес до відвідування певної спортивної, розважальної, музичної або іншої події та участь у ній. Унікальні події тури поєднують у собі рекреацію, відпочинок та розваги одночасно (Олійник & Шикіна, 2016). Структура подієвого туризму базується на культурно-пізнавальних, спортивних, професійно орієнтованих, рекламних заходах. Основними функціями подібних заходів є консолідація місцевого населення, культивування позитивних героїв, підтримування традицій і, останнім часом, залучення туристів у місця їх проведення.

Соціологи Д. Пікард і М. Робінсон акцентують увагу на історичних реконструкціях, які, на їхню думку, «є складними нашаруваннями соціальної реальності», що не тільки відзначають єдність людей, а й дають можливість «врятуватися від сучасності» через театральне дійство (що можливо, тільки коли в ньому беруть участь багато людей) (Picard & Robinson, 2002, с. 70). Е. Брунер вважає, що «жива історія» може бути хорошим способом дізнатися про минуле (Bruner, 1994, с. 406). Такої ж думки дотримуються Б. Гудакр і Г. Болдуїн, які вважають, що автентичність не повинна бути бар'єром для розуміння «головної істини» про минуле (Goodacre & Baldwin, 2002, с. 73).

Очевидно, що минуле у «живих картинках», які створюють реконструктори, цікавить щодалі більшу кількість людей. Подієвий туризм у XXI сторіччі є одним із видів туризму, які мають найвищу динаміку розвитку. Запорукою сталого розвитку цього виду туризму стали технології використання нематеріальних історико-культурних ресурсів у формі костюмованих видовищ, які застосовують у своїй практиці туроператори.

До нематеріальних ресурсів В. Квартальнов (2014) відносить мистецтво (музику, танець, образотворче мистецтво), народні промисли, історію, літературу, релігію, індустрію та бізнес, агрокультуру, освіту і науку, національну кухню. В цілому погоджуючись із визначенням автора, пропонуємо додати до цього переліку такі важливі ресурси культурно-пізнавального та подієвого видів туризму, як свято і гру.

Свято є найпоширенішою подією у туризмі. Саме ця форма традиційного дозвілля найбільше вплинула на появу нового динамічного виду туризму – подіє-

вого. У практиці туристичної діяльності усі інші форми, що мають соціокультурну сутність, розглядаються як різновиди свята. Це стосується фестивалів, карнавалів, великих рекламних акцій і презентацій тощо.

Найефективнішим засобом пізнання культури народу є безпосередня участь туриста в одному зі свят (фестивалів, карнавалів) того народу чи етносу, гостем якого він став. Зазвичай свято – це комплексний захід, в якому засобами виразності представлені музика, пісня, танець, слово, елементи театралізації, гра тощо. Всі ці види мистецтва презентують культуру народу в особливій образно-виразній формі. Саме безпосередня участь туриста у святі є основною ознакою анімаційної заходу. Саме анімація святкового дозвілля створює умови для задоволення більшості духовних потреб туриста. Це стосується також історичної реконструкції.

Атрактивними об'єктами подієвого туризму найчастіше стають не історико-культурні пам'ятки, а свята. Вони можуть бути представлені у формі змагань із традиційних автентичних видів ігор, як, наприклад, Фестиваль вікінгів у Великобританії чи Данії, Афінський марафон у Греції, Апельсинові бої в Івреї (Італія), Бій біків в іспанській Памплоні або середньовічний фестиваль-ярмарок «Форпост» в українському Кам'янці-Подільському.

Одним із найважливіших елементів свята, а також важливим самодостатнім ресурсом туризму є гра. Цей ресурс може мати як нематеріальне, так і матеріальне вираження у межах туристичної діяльності. Історична реконструкція поєднує в собі елементи свята і рольової гри (театралізації).

В контексті історичної реконструкції доцільним буде звернення до одного з різновидів ігрової культури – рольової гри. Саме її розглядає О. Петренко (2012) базовою формою реконструкції, у якій гравці виступають як вигадані чи реальні персонажі за різних сюжетних обставин, розігруючи їх за власним сценарієм або власною імпровізацією. На думку дослідника, головною рисою історичної реконструкції є жива, фізична взаємодія, театральний тип інтерпретації ролей, наявність ігрового реквізиту (костюмів, зброї) та використання історико-культурних пам'яток (фортець, палаців, майданів і вулиць середньовічних міст) як реальні декорації рольової гри. Завдячуючи використанню святково-ігрових ресурсів, останніми роками спостерігається посилення динаміки розвитку подієвого туризму в Україні.

І. Смаль (2010) зазначає, що в українській туристичній індустрії поступово формується культура відродження, створення, накопичення і використання подієвих ресурсів. Це впливає на формування тимчасових туристичних потоків та їх просторову організацію, урізноманітнює національний туристичний продукт, стимулює розвиток обслуговуючих супутніх виробництв.

Слід зазначити, що переважна частина культурної спадщини України не використовується або використовується частково у туристичному процесі, що зменшує соціокультурну ефективність туризму. Це передусім стосується ресурсів етнічного і етнографічного, частково музейного і археологічного видів туризму. Теми славних сторінок історії України (наприклад, епох Київської Русі чи козацтва) могли б посилити туристичний інтерес до країни у туристів, які відвідують заходи подієвого туризму: музейні, фортечні, вулично-майданні дійства історичного спрямування.

Причиною такого стану речей є проблеми соціально-економічного (низький рівень фінансування програм по збереженню культурної спадщини), соціально-культурного (відсутність розуміння значущості культурного туризму на місцях, а відтак і креативності у розробці інноваційних програм його розвитку) характеру, нерозробленість теоретичного і, особливо, методолого-технологічного забезпечення туристичної діяльності.

Сьогодні одним із ресурсів подієвого туризму є клуби історичної реконструкції, учасники яких стають дослідниками історичних подій, сценаристами і режисерами їх сучасних інтерпретацій. Головною культурологічною функцією клубів є трансформація культурного надбання людства у формі «живої історії», тобто анімаційної візуалізації, що відтворює реальні події минувшини, автентичний побут, дозволила та інші прояви життєдіяльності людей різних епох переважно європейських країн. Ресурсами історичної реконструкції є історія народів у матеріальному (історико-архітектурні пам'ятки) та нематеріальному (історичні факти) проявах. До числа історико-демографічних ресурсів слід віднести членів клубів історичної реконструкції, які виконують роль аніматорів-реконструкторів під час відтворювальних акцій.

Історія реконструкторського руху бере свій початок у XVII столітті. У 1687 році англійський король Яків II розіграв під Лондоном взяття Будапешта, попередньо вдягнувши гравців обох сторін у відповідну для того бою форму (Куєвда, Летцев, Литовський, Маслюк, & Рождественський, 2012).

Новітня історія цього явища соціокультурної діяльності вперше з'явилась у США і Великобританії в середині 1960-х років. Саме тоді в цих країнах майже одночасно з'явилися перші клуби за інтересами, що займалися історією громадянських війн (1642–1651 рр. і 1861–1865 рр.). В Англії ініціаторами їх створення стали історики, які прагнули уточнити деталі «на місцевості» і перевірити гіпотези. Залучені ними добровольці-любители захопились оригінальною ідеєю, доповнивши перелік істинно англійських хобі ще одним їх різновидом (Карпов, 2007).

Вже у 1980-х роках історична реконструкція стала розповсюдженою соціокультурною практикою у Європі і США. Динаміка історико-реконструкторського руху зростала, розширювалось коло інтересів реконструкторів – від давньоримських баталій до Фолклендської війни. Найбільш популярними виявилися клуби, що займалися відтворенням подій періодів Стародавніх Риму і Греції, епохи вікінгів, Столітньої війни, Бургундської війни, наполеонівських війн, Громадянської війни у США, Першої і Другої світових війн. Однак є і доволі специфічні об'єднання. До прикладу, реконструктори франко-прусської війни, індійської війни XIX століття, пірати XVII–XVIII століть тощо.

Історія клубів історичної реконструкції в Україні розпочалася з набуттям країною незалежності, з початку 90-х років XX сторіччя. Нині реконструкторський рух дістав широких масштабів, охопивши усі регіони України. Дослідивши тематичну специфіку діяльності клубів історичної реконструкції, ми дійшли висновку, що їх умовно можна поділити на чотири основні групи:

- клуби реконструкції війни і побуту епохи європейського Середньовіччя;
- клуби реконструкції давньослов'янського побуту і війни;

- клуби реконструкції подій козацької доби;
- клуби реконструкції подій Другої світової війни.

Проведені нами польові дослідження дозволили класифікувати клуби історичної реконструкції за їх тематичним спрямуванням (табл.).

Таблиця 1.

Тематична класифікація клубів історичної реконструкції в Україні

№ Тематика клубів історичної реконструкції	Клуби історичної реконструкції
1. Клуби реконструкції війни і побуту епохи європейського Середньовіччя	Міжнародна військово-історична асоціація; Міжклубне об'єднання «Слов'янський союз»; «Цитадель» (м. Київ); «Київ Наварра» (м. Київ); «Гент» (м. Рівне); «Чортополох» (м. Івано-Франківськ); «Сталевий Грифон» (м. Львів); Клуб середньовічного фехтування і танців «Пантера» (м. Львів); «Кінно-історичний театр Сармати» (м. Львів); гурт «Untrop» (м. Івано-Франківськ); «Подільська хоругва» (м. Кам'янець-Подільський); Фаєр-група «Коли приходить ніч» (м. Львів).
2. Клуби реконструкції давньослов'янського побуту і війни	Міжклубне об'єднання «Дорогобуж»; «Вікінг» (м. Дніпро); «Гульбіще» (м. Чернігів); «Вестфольд» (м. Одеса); «Хорс» (м. Херсон); «Віверіца» (м. Київ); «Лодь» (м. Рівне); Асоціація реконструкції давньослов'янського військового побуту «Ярь Туръ» (м. Київ); «Койдаг» (м. Дніпро); «Олеш'є» (міста Київ–Херсон–Олешки).

**3. Клуби реконструкції подій
козацької доби**

Чигиринський реєстровий полк;
Київський (має підрозділи у Кам'янці-
Подільському та Одесі) реєстровий полк;
«Подільська повстанська купа»;
Печерська сотня реєстрового козацтва;
Київський кінний театр;
Запорізький кінний театр;
Полк чорних запорожців (1918–1921 рр.).

**4. Клуби та об'єднання
реконструкції подій
Другої світової війни**

«Gebirgsjäger Regiment 98»;
«Гессен»;
«Красная звезда»;
«Рубіж-Дніпро»;
«Східний Вал»;
«ЛССАГ».

Основними формами історичної реконструкції в Україні є фестивалі і турніри. Історичні фестивалі функціонують за тими ж структурно-організаційними принципами, що і фестивалі інших тематичних спрямувань. Турніри, а також бургурти (реконструкції польових битв) мають притаманні лише історичній реконструкції риси. В них акцент робиться на відтворення елементів військової історії певних епох, що суттєво впливає на визначення стратегії заходу, формування відповідної інфраструктури.

В Україні з початку 1990-х років почала формуватися інфраструктура історичної анімації, до якої входять фортифікаційні споруди, місця бойових дій та спеціально створені історико-культурні центри та парки. Одним з останніх таких осередків став парк у селі Копачів Обухівського району Київської області «Київська Русь».

Одним із найатрактивніших осередків реконструкторського руху в Україні є місто Кам'янець-Подільський Хмельницької області. Цей туристичний центр має усі можливості (суцільна історична забудова старого міста, туристична інфраструктура, рельєф, насичена подіями давня історія) для організації великих історико-культурних акцій. Нині ці можливості використовуються не повною мірою. Місто Кам'янець-Подільський має досвід організації кількох фестивалів історико-культурного спрямування: «Подільська веселка», «Остання столиця УНР», «Фестиваль ковалів», «Terra heroika», «Форпост», «Schola militaria». Усі вони використовуються туроператорами при розробці подієвих турів ("Фестивалі Кам'янця-Подільського", 2019).

На відстані 20 кілометрів від Кам'янця-Подільського функціонує один із найвідоміших туристичних об'єктів України – Хотинська фортеця. На її базі відбуваються фестивалі «Хотин 1621», «Середньовічний Хотин», «Битва націй». У 2018 році у програмі «Битви націй» взяли участь 32 команди з різних країн світу. Це наймасовіший міжнародний турнір в Україні, проведення якого суттєво вплинуло на розвиток вітчизняної історичної реконструкції, а відтак і подієвого туризму (у середньому фестиваль відвідує 30 тис. туристів).

Одним із головних осередків історичної реконструкції в Україні є місто Львів і Львівська область. Серед львівських подій, вартих уваги туристів, слід виокремити День Львова, «Парад-карнавал», фестивалі «Львів стародавній», «Ту Стань!» тощо.

Приклад останнього фестивалю доводить можливість використання природного об'єкта (нині великої галявини біля підніжжя скельного нашарування) для відтворення історичних подій середньовічної Русі, які точилися навколо її західного форпосту – фортеці, побудованої на цих скелях у IX сторіччі. Поєднання природних (Тустань міститься на території Національного природного парку «Сколівські Бескиди») з археологічними та історичними ресурсами дозволяє підвищити рівень атрактивності події і залучити у цю місцевість велику кількість туристів. За останні 5 років фестиваль у середньому відвідує близько 10 тис. туристів і 1 тис. реконструкторів щороку. Можливості фестивального простору та інфраструктури, а також вимоги до збереження навколишнього середовища обмежують збільшення туристичних потоків.

Ресурсну базу історичної реконструкції, а відтак і подієвого туризму України становлять фортеці Меджибожа, Дубна, Луцька, Білгород-Дністровського; замкові комплекси Бережан, Ужгорода, Мукачєвого, Олеського та ін. Турніри також відбуваються у Луцьку, Львові, Білгород-Дністровському.

До подій, що формують вітчизняний історико-реконструкторський рух, належать фестивалі «Живе Середньовіччя» (Івано-Франківськ), «Стародавній Меджибіж» (Хмельницька обл.), «Фестиваль історичної реконструкції» в Ужгороді, «Дубинська фортеця» (Рівненська обл.). До наймасштабніших реконструкцій військових баталій XX ст. належать «Честь і слава» (с. Нові Петрівці, що на Київщині), «Форсування Дніпра» (Дніпропетровська обл.), «День визволення Вінниці», «Бій під Крутами».

Висновки

Сучасний стан розвитку історичної реконструкції в Україні дозволяє констатувати наявність достатніх нематеріальних (культурно-історичних, історико-демографічних), а також матеріальних (інфраструктурних) ресурсів для їх ефективного використання у процесі становлення вітчизняного подієвого туризму:

- ресурсами, що мають суттєвий вплив на розвиток подієвого туризму в Україні, є об'єкти культурної спадщини (фортеці, замки), клуби історичної реконструкції різного тематичного спрямування, історико-реконструкторські події (свята, фестивалі, турніри, бугурти);

- наявність культурно-історичних, історико-демографічних, соціально-економічних (інфраструктурних) ресурсів у багатьох регіонах України, переорієнтація туристичних потоків на заходи історичної реконструкції, зацікавленість у проведенні таких заходів місцевих адміністрацій дозволяє спостерігати стійку динаміку розвитку історико-реконструкторського руху і його впливу на становлення вітчизняного подієвого туризму.

Дослідження має практичну значущість, що полягає у можливості використання нематеріальних історико-культурних ресурсів у практиці туристичної діяльності, що дозволить підвищити якість турпродукту, урізноманітнити його

зміст і форму, підвищити рівень його атрактивності, а відтак і збільшити турпо- токи в межах подієвого туризму.

Результати даної роботи мають перспективу подальшого дослідження ре- сурсної бази подієвого туризму. Об'єктне поле історичної реконструкції в Україні постійно змінюється, з'являються нові ідеї, інфраструктурні об'єкти, реконструк- торські клуби, події, що видозмінюють і доповнюють ресурсну базу даного виду туризму. Ці зміни потребують постійного відстеження, аналізу та узагальнення. Обрана нами проблематика може використовуватися науковцями для пошуків шляхів підвищення соціокультурної та економічної ефективності функціонуван- ня туристичної галузі України.

■ Список використаних джерел

- Карпов, В. (2007). Военно-историческая реконструкция или "Living History". Журнал "Реконструктор". *Альманах*, 5. Retrieved from http://www.geraldika.org/05_2007_33.htm.
- Квартальнов, В.А. (2014). *Туризм* (2-е изд.). Москва: Финансы и статистика.
- Кувєда, В.Т., Летцев, В.М., Литовський, В.Ф., Маслюк, А.М., & Рождественський, Ю.Т. (2012). *Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України* [Монографія]. Київ; Кіровоград: Імекс.
- Олійник, В.В., & Шикіна, О.В. (2016). Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму на території України. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 14, 487-490.
- Паньків, Н. (2011). *Туристичне ресурсознавство*. Львів: Український бестселер.
- Петренко, О.С. (2012). Субкультури рольовиків і реконструкторів в Україні. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Соціологічні науки*, 2, 126-133.
- Смаль, І.В. (2010). *Туристичні ресурси світу*. Ніжин: Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя.
- Фестивалі Кам'янець-Подільського – 2019. (2019). Retrieved from <https://vdalo.info/festivali-kam-yantsya-podilskogo-2019/>.
- Bruner, E.M. (1994). Abraham Lincoln as authentic reproduction: A critique of postmodernism. *American Anthropologist*, 96, 2, 397-415. doi: 10.1525/aa.1994.96.2.02a00070.
- Goodacre, E.J., & Baldwin, G. (2002). *Living the past: reconstruction, recreation, re-enactment, and education at museums and historical sites*. London: Middlesex University Press.
- International Tourism Highlights 2019. Europe International tourist arrivals and tourism receipts by country of destination Edition. (2019). World Tourism Organization. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>.
- Picard, D., & Robinson, M. (Eds.) (2006). *Festivals, Tourism and Social Change*. Clevedon: Channel View Publications.

■ References

- Bruner, E.M. (1994). Abraham Lincoln as authentic reproduction: A critique of postmodernism. *American Anthropologist*, 96, 2, 397-415. doi: 10.1525/aa.1994.96.2.02a00070 [in English].

- Festyvali Kam'iantsia-Podilskoho – 2019 [Kamianets-Podilskyi Festival – 2019]. (2019). Retrieved from <https://vdalo.info/festyvali-kam-yantsya-podilskogo-2019/> [in Ukrainian].
- Goodacre, E.J., & Baldwin, G. (2002). *Living the past: reconstruction, recreation, re-enactment, and education at museums and historical sites*. London: Middlesex University Press [in English].
- International Tourism Highlights 2019. Europe International tourist arrivals and tourism receipts by country of destination Edition. (2019). World Tourism Organization. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> [in English].
- Karpov, V. (2007). Voenno-istoricheskaia rekonstruktsiia ili "Living History". Zhurnal "Rekonstruktor" [Military historical reconstruction or "Living History". Reconstructor Magazine]. *Almanakh*, 5. Retrieved from http://www.geraldika.org/05_2007_33.htm [in Russian].
- Kuievda, V.T., Lettsev, V.M., Lytovskiy, V.F., Masliuk, A.M., & Rozhdestvenskiy, Yu.T. (2012). *Istoryko-psykholohichna rekonstruktsiia psykholohichnoi dumky v etnokulturnomu prostori Ukrainy [Historical and psychological reconstruction of psychological thought in the ethno-cultural space of Ukraine]* [Monograph]. Kyiv; Kirovohrad: Imeks [in Ukrainian].
- Kvartalnov, V. A. (2014). *Turizm [Tourism]* (2nd ed.). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
- Oliinyk, V.V., & Shykina, O.V. (2016). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku podiiivoho turyzmu na terytorii Ukrainy [The current state and prospects of event tourism development in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 14, 487-490 [in Ukrainian].
- Pankiv, N. (2011). *Turystychnye resursoznavstvo [Tourist resource science]*. Lviv: Ukrainyskiy bestseller [in Ukrainian].
- Petrenko, O.S. (2012). Subkultury rolovykiv i rekonstruktoriv v Ukraini [Subcultures of roleplayers and reconstructors in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Sotsiologichni nauky*, 2, 126-133 [in Ukrainian].
- Picard, D., & Robinson, M. (Eds.) (2006). *Festivals, Tourism and Social Change*. Clevedon: Channel View Publications [in English].
- Smal, I.V. (2010). *Turystychni resursy svitu [Tourism resources of the world]*. Nizhyn: Nizhynskiy derzhavnyi unyversytet im. M. Hoholia [in Ukrainian].

HISTORICAL RECONSTRUCTION AS A RESOURCE OF EVENT TOURISM

Serhii Kylymystyi

Lecturer,

ORCID: 0000-0002-0715-7700, e-mail: smkylym@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to explore historical reconstruction as a resource for event tourism in Ukraine. Scholarly views on the concept of event tourism, as well as its intangible resource – historical reconstruction are revealed. The research methodology is to apply methods of observation and comparison, analysis and synthesis, systematization and generalization, specific search and logical methods, a reflection of one's own practical experience. The scientific novelty lies in the fact that for the first time the historical reconstruction in Ukraine is studied in the context of the event tourism resource. Thematic classification of historical reconstruction clubs in Ukraine has been carried out. Conclusions. The current status of historical reconstruction in Ukraine allows us to ascertain the presence of sufficient intangible (cultural-historical, historical-demographic), as well as material (infrastructural) resources for their effective use in the formation of national event tourism. The main intangible resources of historical and cultural-oriented event tourism in Ukraine are historical reconstruction clubs, as well as events created by members of these clubs. The activities of historical reconstruction clubs form a subculture, which can also be considered as a resource for this type of tourism. The results of the study are of practical importance, which consists in the possibility of using intangible historical and cultural resources in the practice of tourism activities, which will improve the quality of the tour product, diversify its content and form, raise its level of attractiveness, and, consequently, increase tourist flows within the boundaries of event tourism.

Keywords: historical reconstruction; historical and reconstruction movement; historical reconstruction club; historical animation; historical even; event tourism

■ ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ КАК РЕСУРС СОБЫТИЙНОГО ТУРИЗМА

■ **Килимистый Сергей Михайлович**

■ *Преподаватель,*

ORCID: 0000-0002-0715-7700, e-mail: smkylym@ukr.net,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

Киев, Украина

■ **Аннотация**

Цель статьи. Исследовать современное состояние исторической реконструкции в Украине в контексте ее использования как ресурс событийного туризма. Раскрываются научные взгляды на понятие событийного туризма, а также его нематериального ресурса – исторической реконструкции. Методология исследования заключается в применении методов наблюдения и сравнения, анализа и синтеза, систематизации и обобщения, конкретно-поискового и логического методов, рефлексии собственного практического опыта. Научная новизна заключается в том, что в статье впервые исследуется историческая реконструкция в Украине в контексте ресурса событийного туризма. Осуществлена тематическая классификация клубов исторической реконструкции в Украине. Выводы. Современное состояние исторической реконструкции в Украине позволяет констатировать наличие достаточных нематериальных (культурно-исторических, историко-демографических), а также материальных (инфраструктурных) ресурсов для их эффективного использования в процессе становления отечественного событийного туризма. Основными нематериальными ресурсами событийного туризма историко-культурной направленности в Украине являются клубы исторической реконструкции, а также события, воссозданные членами этих клубов. Деятельность клубов исторической реконструкции формирует субкультуру, которая тоже может рассматриваться как ресурс данного вида туризма. Результаты исследования имеют практическую значимость, которая заключается в возможности использования нематериальных историко-культурных ресурсов в практике туристической деятельности, что позволит повысить качество турпродукта, разнообразить его содержание и форму, поднять уровень его привлекательности и, следовательно, увеличить туристические потоки в границах событийного туризма.

■ **Ключевые слова:** историческая реконструкция; историко-реконструкторское движение; клуб исторической реконструкции; историческая анимация; событийный туризм

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188802
UDC 379.8:[140.8:17.036.1

WORLDVIEW ESSENCE OF LEISURE IN THE VIEWS OF EPICURUS AND LORENZO VALLA

Iryna Petrova

*DSc of Cultural Studies, Professor,
ORCID: 0000-0002-8146-9200, e-mail: petrovaiw@gmail.com,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, Yevhen Konovalets Str., Kyiv, Ukraine, 01133*

For citation:

Petrova, I. (2019). Worldview Essence of Leisure in the Views of Epicurus and Lorenzo Valla. *Issues in Cultural Studies*, (35), 148-157. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188802>.

Abstract

The purpose of the article is to compare opinions and views of Epicurus and Lorenzo Valla on the worldview essence of leisure. The research methodology is based on the use of a comparative method to substantiate the general and divergent views of leisure by famous thinkers. The research novelty. For the first time in the national cultural studies, the author analysed the views of Epicurus and Valla on leisure in the context of its worldview essence. Conclusions. It has been proved that both Epicurus and Valla made sense of human life in the attainment of the highest good on earth by the man – a happiness that is equated by philosophers with leisure and spiritual peace. According to the ancient philosopher, the path to the highest happiness lies in the “passive” world cognition and resigning to death. Instead, Lorenzo Valla justifies a human need for pleasure as it provides a complete perception of the world. According to the Roman thinker, virtue and prudence (in the Epicurean sense) should not be a priority for pleasure, as they are only a means to pleasure. If Epicurus favours spiritual pleasures, Valla emphasizes the unity of spiritual and bodily pleasures, expressing sincere sympathy for the limitations of human sensuality. Epicurus conceived God as an immortal, blissful, prudent hedonist who stays out of mundane desires; in Valla’s view, God is the creator of worldly and unworldly goods, and therefore man has to love him as a source of these goods. According to Epicureanism, one must devote himself to leisure as a means of self-cognition and self-evolution. The ideal leisure of the Renaissance thinker is both scientific and entertaining, which has been reflected in the perception of the worldly pleasures of human communication as indispensable to human happiness.

Keywords: leisure; hedonism; the ancient world; Renaissance; humanism; Epicure; Valla

Introduction

The issue of leisure importance in human life is updated during periods of significant historical changes, reflected in the culture of everyday life, ideological views, socio-

cultural stereotypes of society. The Renaissance was distinct from others, historically important in the development of human culture. It was based on Italian humanism, promoting the dignity of a person, recognition of his creative and mental abilities, synthesis and harmony of the material and spiritual, earthly and heavenly, secular and sacred.

A vivid example of the anthropocentric leisure paradigm was the "Apology of Pleasure" by Lorenzo Valla (1406-1457), which had an outspoken anti-ascetical direction and was characterized, according to A. Losev (1978), as "vitaly disinterested and useless... actable objectivity" (p. 354-356). However, the basis of the doctrine of the Roman humanist was the ideological views of the Hellenistic era thinker Epicurus, who understood leisure as a person's escape from social duty and state "guardianship". It is noteworthy that back in the 13th century, Dante (2001), describing the world of Hell, where are "chapters of false teachings with their followers", states: "This cemetery was given to the graves for Epicurus and his relatives who kill the soul with a dead body". However, at the beginning of the 15th century, Epicurean ethics became fundamental in the works of many Renaissance thinkers, and above all in the works of Lorenzo Valla.

Among the classical works devoted to the oeuvre of the Roman thinker, it is necessary to recall the research of J. Burckhardt (2002), the centre of scientific preferences of whom is an interest in the personality and demonstration of individualism; G. Voigt (1884; 1885), who not only critiqued the cultural life of the early Quattrocento, but also validated views and moral principles of Valla; A. Khomentovskaia (1964), a monographic study of whom reflects the unity of the general cultural context of the era, creativity and life path of Lorenzo Valla. Generalized studies of L. Batkin (1978; 1995), L. Bragina (2002), P. Berk (1994) and other researches gave us the opportunity to analyse the views of the thinker about *otium*, its tasks and mission. The moral and philosophical attitudes of L. Valla as a synthesis of Epicurean and Christian concepts are substantiated by E. Garen (1986), M. Korelin (1895), M. Fois (1969).

Among modern studies that address the issues outlined in the article, it is necessary to point out the works of M. Shakhnovich (2000), who studies the features of using epicurean ethics by Valla in the formation of a humanistic ideal, emphasizing the synthesis of "rethought Epicureanism with rethought Christianity".

We can get ideas about the thoughts of Epicurus and Lorenzo Valla regarding life values, content and significance of leisure from the epistolary works of thinkers, which contain information about political, religious, literary preferences, thoughts about life, religion and leisure.

However, works directly dedicated to the views of Epicurus and Lorenzo Valla on leisure, its significance in human life are absent in modern humanistic. For the first time in our cultural studies, the author has analysed the views of Epicurus and Valla on leisure in the context of its worldview essence.

■ The purpose of the article

The purpose of the article is to compare the thoughts and views of Epicurus and Lorenzo Valla regarding the worldview essence of leisure. The research methodolo-

gy is based on the use of a comparative method, which made it possible to substantiate the general and divergent views of leisure by famous thinkers.

■ Presentation of the main material

The focus of Hellenistic philosophy is not just the problems of the world, the socio-political and worldview changes of that time, but the fate of human being, his inner freedom; attempts to find the necessary and desired peace, despite the contradictions of life, socio-political instability and variability; a person's desire to free himself from public authority and external circumstances; if possible, protect yourself and your loved ones from the outside world; find happiness among like-minded friends who understand and share the principle of "living quietly" (Epicurus, 1955, p. 215).

Epicurus dreamed of creating a leisure life on earth in the form of a "Garden" in which all people would be blessed, and not just the legendary demigod heroes, men of wisdom, "free aristocrats of the spirit" or idolized rulers whose respectable deeds were the standard for others (Epicurus, 1955, p. 180-236). Beautiful, or leisure life, according to Epicurus, is based on:

- understanding that God is an immortal and blissful being; God is a judicious hedonist whose life is full of bliss; God does not interfere with people, but also does not deal with the affairs of the earthly world;

- absence of fear of death, because "when we exist, death is not yet present; and when death is present, then we do not exist" (Epicurus, 1955, p. 209);

- achievement through thinking of the main goal of nature – understanding and realization of the highest good, which is satisfaction: "We recognized it as the first inborn good; with it we begin any choice and leaving, we return to it..." (Epicurus, 1955, p. 211).

Epicurus is convinced that the criterion of the type and nature of pleasure is prudence and mind by means of which true knowledge is known and thanks to which real impressions and thoughts are distinguished from false ones: "The beginning of everything and the greatest good is prudence. Therefore, prudence is even more important than philosophy. All other virtues arose from prudence, it teaches that one cannot live pleasantly without living reasonably, morally, and fairly, and, conversely, one cannot live reasonably, morally, and fairly without living pleasantly. After all, all virtues are by nature connected with a pleasant life and a pleasant life is inseparable from them" (Epicurus, 1955, p. 212).

Leisure, according to Epicurus, is not reduced to the hedonism of Aristippus (the "Theory of Pleasure"), the satisfaction of libertines, or the pleasure associated with sensual sweetness. It is a question of freedom from bodily suffering and emotional anxiety, which will bring a person closer to the goal of a happy life – "health of the body and serenity of the soul" (Epicurus, 1955, p. 210-212).

The main thing for bodily pleasure is hunger, drinking and protecting from the cold satisfying: "He who has it and who hopes to have it in the future, he can even argue about happiness with Zeus" (Epicurus, 1955, p. 220). The consequence of desire limitation is the greatest result – freedom.

Observance of these principles brings a person closer to the epicurean ideal of a person: "A person who piously pray to the gods, who is free from fear of death, who

through reflection has reached the ultimate goal of nature, understands that the highest good is associated with short-term suffering; laughs at fate, which some perceive as the owner of everything..." (Epicurus, 1955, p. 212). This life ideal of Epicurus corresponded to the new orientations and values of a person of the Hellenistic era, when a citizen of the Greek polis, on the one hand, felt loneliness and growing fatigue from constant rebellions, eternal companions of polis autonomy, and on the other hand, understood his helplessness, inability to influence the course of events, its powerlessness before the unlimited power of the late antique society.

Epicurus tried to clue his contemporaries the possibilities and prospects of happiness, to point out simple and affordable ways to it. The main means to achieve happiness is leisure, which Epicurus considered the joy of life: "We are born once, but you can't be born twice, but we should not be forever. You, not having tomorrow, put off joy; but life is lost in procrastination, and each of us dies without leisure" (Epicurus, 1955, p. 219). Leisure, according to the thinker, should be filled with philosophy classes: "Let no one in his youth postpone philosophy classes, and in old age get tired of studying it; because no one is either immature or overmature for the health of the soul. He who says that the time has not yet come, or the time has already passed for studying philosophy, is like someone who asserts that there is either still no time, or there is no longer time for happiness" (Epicurus, 1955, p. 208). The philosopher called for freeing yourself from the routine of everyday life and social activities, devoting your life to "healing yourself": "you don't need to pretend that you are engaged in philosophy, but in fact studying it; because we need to be truly healthy, and not just seem so" (Epicurus, 1955, p. 222).

The Epicurean ideal of leisure is similar to that depicted by the Stoics, with the exception of the complete exclusion of the stoic sense of duty, responsibility, and submission of the individual to general laws from the leisure sphere. Avoiding any responsibility (parental, family, social, political), avoiding any troubles and even friendship for the sake of benefit in the Epicurean teaching comes down to isolating the individual under the slogan "Live quietly". The practical content of the Epicurean philosophical discourse is aimed at helping a person in his desire to achieve earthly happiness, a calm and serene state of mind by freeing himself from various life fears, physical suffering, helplessness, powerlessness and emotional anxiety. The follower of the teachings of Epicurus in Ukraine was H. Skovoroda (1994), who considered Epicureanism to be humane and moral: "Whoever always wore sorrow in the womb lies in the tomb and never lived. Ah, comfort and joy! Oh, sweet heart! You're direct, life". And further: "He lived like this in Athens, lived like this in Palestine, Epicurus-Christ" (p. 80-81).

As the Roman stoic philosopher Seneca (1996) noted in "Moral Letters to Lucilius", pointing out the modesty and unpretentiousness of the Epicurean "Garden", "...the pinnacle of pleasure lies precisely in the fact that you can derive pleasure even from simple food (the question is about replacing food with water, "grains" and barley bread); that you have limited yourself to what the fortune will not take, no matter how much it wants it". Such a pleasure is not one that "flutters, runs away and requires new food all the time", but steady and definite (p. 83-84). Even in the Roman Empire, Philodemus inviting Piso "on the twentieth day, wishing to celebrate our beloved

holiday”¹ did not promise him a magnificent feast, but on the contrary, offered to join the “circle of friends” in order to hear “speeches more beautiful than on the land of Phaeacians” (Petrovsky, 1960, p. 267). Philodemus argues that food and drink at the Epicurean feast is only a minor addition to the “holy spirit” in which the Epicureans participate, dreaming of a happy, carefree life on earth.

Unlike the Epicurean doctrine, Lorenzo Valla considers pleasure to be the goal of human aspirations and is convinced that all material and spiritual blessings should contribute to meeting the diverse needs of human being and achieving happiness in the earthly life. Valla divides all benefits into external, spiritual and physical (or sensual). In particular, about wine (which like language is almost the only property of man, distinguishes him from an animal), he writes: “wine is the creator of fun, a teacher of joy, a companion of a happy time, joy in misery!” (Valla, 1970). And also it is the head of banquets and weddings, the judge of peace and friendship, the lord of sleep and recovery, relief in anxieties and worries (Valla, 1962).

Denying the traditional contrast between Christianity’s bodily and spiritual nature of man, Valla (1962) asserts inner harmony, “pleasure of the soul and body,” appropriate for man from nature, and therefore obligatory for it: “Nature gave you pleasure and a soul inclined towards it. You don’t thank it, and I don’t know because of which fury disease... you are against nature” (p. 487).

However, benefits granted by nature require additional knowledge and skills from a person, and this should also affect a person’s leisure behavior: “Nature offered mortals many benefits, our task is to be able to use them in the right way... Avoid contemplation of the sad, otherwise, you will not have joy and fun... May it bring us pleasure to ride, go on foot, to boat, to coach. Change the game of dice to the ball, the ball to singing, singing to dancing... Beware that looking back at the sad you can miss out on fun... It is in our hands to receive benefits” (Valla, 1962, p. 487).

You can achieve pleasure, for example, studying music or admiring poetry. After all, “a lot of musical instruments, known even to ignoramuses, indicate how widespread this pleasant occupation is, which... even affects the gods. That is why poets, who are called diviners of the gods, always sing, giving pleasure to the gods, or people, or both at the same time” (Valla, 1962). The humanist substantiates his point of view on poetry, defending the opinion of the primacy of poetry in the triad “philosophy-history-poetry”. Poets (Homer and Hesiod) appeared much earlier than philosophers and were the first who paid attention to active thinking, therefore “they deserve more recognition, fame and honor than those who follow them” (Valla, 1989). Indeed, unlike philosophical attitudes, these are the poets who prompt a person to worthy, valiant deeds, passing on wisdom for descendants in allegorical form and, thus, perfecting human nature, and this has “extraordinary recognition and even an advantage, combined with a great praise of prudence” (Valla, 1989).

Critically reviewing the medieval church-scholastic system of knowledge, L. Valla defended the position that pleasure is the motivation that governs human actions, the highest good, life without which is impossible. Therefore, he glorified human feelings, physical pleasures, and consumption of wine and feminine features. L. Valla tried to reconcile his worldview with church teaching, seeing the highest pleasure in

¹ The question is about the birthday of Epicurus and the foundation day of the “Garden”.

“heavenly delight”, which he understood as pleasure, freed from all earthly worries, anxieties, dangers and spiritual emptiness. Distinguishing “earthly pleasure” and “heavenly delight”, L. Valla did not oppose them, he was convinced that “those benefits that exist on earth in heaven become eternal”. “In this way, the Christian ideal finds itself subordinate to a new interpretation: earthly bliss is a preliminary step to heaven” (Gorfunkel, 1980, p. 45). Moreover, thanks to pleasure and satisfaction, all social institutions – family, state, education, religion, art, “hold its ground”.

Ideal leisure (*otium, ozio*), which the thinker interprets as a necessary component of humanism, which opposes state and public duties (*negotium, officio*), arises as a holistic phenomenon. However, decent leisure is impossible without certain conditions, namely: communication in a society of highly educated, dignified and authoritative people, a sufficient number of books for academic studies, an appropriate place, an appropriate amount of free time, and peace of mind as a special state of “soul liberation” for filling it with wisdom and erudition (quoted from: Batkin, 1978, p. 72).

Behind the “apology of pleasure” L. Valla is a deep attention to a human being, his exaltation for the ability to self-knowledge, cultivation of the mind as the highest property of human nature. A common criterion for uniting like-minded people into a socio-cultural group those who exalt the soul with erudition devoted to literature is their *otium*, full of hobbies (formerly literary – “*otium alle lettere*”), common interests, this is their lifestyle and thinking, cultural self-awareness. Indeed, for the constitution of “such a group, self-awareness and self-determination is an important and objective distinguishing feature” (Batkin, 1978, p. 69).

■ Conclusions

Summing up, it is worth noting that both Epicurus and Valla made sense of human life in the attainment of the highest good on earth by the man – happiness that is identified by philosophers with leisure and spiritual peace. However, the path to it, according to the Greek philosopher, lies in a “passive” world cognition and resigning to death (“the real security can be due to a quiet life and distance from the crowd”). Valla, on the contrary, does not agree with Epicurean passivity, justifying the human need for pleasure as it provides a full-fledged perception of the world. And if Epicurus prefers spiritual pleasures, Valla emphasizes the unity of spiritual and bodily pleasures. And even more – the Roman humanist defends the view that pleasure is useful for a person, it is his life motivator and stimulus. Therefore, it calls for most exquisite and very different pleasures (from feasts to infidelity), expressing sympathy for the limitations of human sensuality.

According to Epicurus, God is an immortal, blissful, judicious hedonist who stays out of mundane desires. According to Valla, God is the creator of earthly and un-earthly benefits, therefore, a person should love him as a source of these benefits. In fact, “nature and God are one and the same thing”, therefore, God can neither harm people, nor be angry with them or wish them harm and misfortune.

According to Epicureanism, a person should devote himself to leisure as self-cognition and self-evolution. The philosophy school of Epicurus contrasted the ideal of an active state life with leisure as escapism from society; leisure, the

essence of which is philosophical studies and positive pleasures. Ideal leisure according to Valla is scientific leisure, which is a priority in relation to active life (as a civil position) and official service. Perhaps that is why the Roman thinker has no motive for “civil” or “Christian” sacrifice for the sake of receiving truth, but there is confidence in the power of words and education (Sannikov, 2007). The Roman humanist is convinced of the secular orientation of leisure human behaviour, which is reflected in the perception of earthly joys of human communication and mutual understanding as indispensable for human happiness.

So, the worldview essence of leisure, actualized in the philosophical and polemical works of Epicurus and Lorenzo Valla, represented by the personal achievement of the individual, extols person as a divine creation and is considered as a mean of self-improvement and cultural self-formation. At the same time, it should be noted that the study does not exhaust all the problems of scientific research, in particular, it requires an in-depth study of the transformation of the leisure ancient doctrine into the Renaissance one.

References

- Batkin, L.M. (1978). *Italianskie gumanisty: stil zhizni i stil myshleniia [Italian humanists: lifestyle and thinking]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Batkin, L.M. (1995). *Italianskoe Vozrozhdenie: problemy i liudi [Italian Renaissance: problems and people]*. Moscow: Rossiiskii gosudarstvennyi gumanitarnyi universitet [in Russian].
- Berk, P. (1994). *Antropologija italianskogo Vozrozhdeniia [Anthropology of the Italian Renaissance]*. In A.Ia. Gurevich (Ed.), *Odissei. Chelovek v istorii. Obraz drugogo v kulture [Odysseus. The man in history. The image of another in culture]* (pp. 272-284). Moscow: Nauka [in Russian].
- Bragina, L.M. (2002). *Italianskii gumanizm epokhi Vozrozhdeniia. Idealy i praktika kultury [Italian Renaissance humanism. Ideals and practice of culture]*. Moscow: Izdatelstvo MGU [in Russian].
- Burkhardt, Ia. (2002). *Kultura Italii v epokhu Vozrozhdeniia [Italian culture in the Renaissance]*. Smolensk: Rusich [in Russian].
- Dante, A. (2001). *Bozhestvenna komediia [The Divine Comedy]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Epicurus. (1955). *Pisma i fragment [Letters and fragments]*. In M.A. Dynnik (Ed.), *Materialisty drevnei Gretcii [Materialists of ancient Greece]* (pp. 180-236). Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoi literatury [in Russian].
- Fois, M. (1969). *Pensiero Cristiano Di Lorenzo Valla: Nel Quadro Storico Culturale del Suo Ambiente [Christian Thought by Lorenzo Valla: In the Historical Cultural Framework of His Environment]*. Roma: Libreria editrice dell'Universita Gregoriana [in Italiano].
- Garen, E. (1986). *Problemy italianskogo Vozrozhdeniia [Issues of the Italian Renaissance]*. Moscow: Progress [in Russian].
- Gorfunkel, A.Kh. (1980). *Filosofiiia epokhi Vozrozhdeniia [Renaissance philosophy]*. Moscow: Vysshiaia shkola [in Russian].
- Khomentovskaia, A.I. (1964). *Lorentco Valla velikii italianskii gumanist [Lorenzo Valla – the great Italian humanist]*. Moscow; Leningrad [in Russian].

- Korelin, M. (1895a). Eticheskii traktat Lorentco Vally "Ob udovolstvii i ob istinnom blage"[The ethical treatise of Lorenzo Valla "On pleasure and true good"]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, 4, 391-444 [in Russian].
- Korelin, M. (1895b). Eticheskii traktat Lorentco Vally "Ob udovolstvii i ob istinnom blage" [The ethical treatise of Lorenzo Valla "On pleasure and true good"]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, 5, 519-557 [in Russian].
- Losev, A.F. (1978). *Estetika Vozrozhdeniia [Aesthetics of the Renaissance]*. Moscow: Mysl [in Russian].
- Petrovskii, F.A. (Ed.). (1960). *Grecheskaia epigrama [Greek epigram]*. Moscow: Gosudarstvennoe izdanie khudozhestvennoi literatury [in Russian].
- Sannikov, A.N. (2007). *Stanovlenie samosoznaniia italianskogo gumanista Lorentco Vally [The formation of self-awareness of the Italian humanist Lorenzo Valla]*. (Candidate's thesis). Ivanovskii gosudarstvennyi universitet, Ivanovo [in Russian].
- Seneka, L.A. (1996). *Moralni lysty do Lutsillia [Moral Letters to Lucilius]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Shakhnovich, M.M. (2000). Khristianizatsiia epikureizma v epokhu Vozrozhdeniia i rannego Novogo vremeni [The Christianization of Epicureanism in the Renaissance and Early Modern Times]. In *Khristianskaia kultura na poroge tretogo tysiacheletiia. Serii: Symposium [Christian culture on the threshold of the third millennium. Series: Symposium]*, Proceedings of the Conference Title (Issue 5, pp. 21-28). St.-Petersburg: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo [in Russian].
- Shakhnovich, M.M. (n.d.). *Epikureizm v evropeiskoi filosofii [Epicureanism in European Philosophy]*. Retrieved from <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/articles/shahnovich-epikureizm.htm> [in Russian].
- Skovoroda, H.S. (1994). *Tvory [Writings]* (Vol. 1). Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
- Valla, L. (1962). O naslazhdenii [On Pleasure]. In *Istoriia estetiki. Pamiatniki mirovoi esteticheskoi mysli [History of aesthetics. Monuments of world aesthetic thought]* (Vol. 1, pp. 486-497). Moscow: Akademiia khudozhestv SSSR [in Russian].
- Valla, L. (1970). O naslazhdenii [On Pleasure]. In *Antologiiia mirovoi filosofii [Anthology of World Philosophy]* (Vol. 2, pp. 77-85). Moscow: Mysl [in Russian].
- Valla, L. (1989). *Ob istinnom i lozhnom blage; O svobode voli [On true and false good; On free will]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Voigt, G. (1884). *Vozrozhdenie klassicheskoi drevnosti ili pervyi vek gumanizma [Revival of classical antiquity or the first century of humanism]* (Vol. 1). Moscow: Tipografiia M. P. Shchepkina [in Russian].
- Voigt, G. (1885). *Vozrozhdenie klassicheskoi drevnosti ili pervyi vek gumanizma [Revival of classical antiquity or the first century of humanism]* (Vol. 2). Moscow: Tipografiia M. P. Shchepkina [in Russian].

■ СВИТОГЛЯДНА СУТНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ У ПОГЛЯДАХ ЕПІКУРА ТА ЛОРЕНЦО ВАЛЛИ

■ Петрова Ірина Владиславівна

■ *Доктор культурології, професор,
ORCID: 0000-0002-8146-9200, e-mail: petrovaiw@gmail.com,
Київський національний університет культури і мистецтва,
Київ, Україна*

■ Анотація

Мета статті полягає у порівнянні думок та поглядів Епікура й Лоренцо Валли щодо світоглядної сутності дозвілля. Методологія дослідження заснована на використанні порівняльного методу, що дозволило обґрунтувати спільне та розбіжне у поглядах відомих мислителів на дозвілля. Новизна дослідження. Автором вперше у вітчизняній культурології здійснено аналіз поглядів Епікура та Валли на дозвілля в контексті його світоглядної сутності. Висновки. Доведено, що і Епікур, і Валла вбачали сенс людського життя у досягненні людиною найвищого блага на землі – щастя, яке ототожнюється філософами із дозвіллям та духовним спокоєм. На думку античного філософа, шлях до найвищого щастя полягає у «пасивному» пізнанні світу та примиренні зі смертю. Натомість, Лоренцо Валла, навпаки, обґрунтовує потребу людини в насолоді як такий, що забезпечує повноцінне сприйняття світу. На думку римського мислителя, доброчесність та розсудливість (у епікурейському значенні) не мають бути у пріоритеті по відношенню до насолоди, адже вони є лише засобом для досягнення задоволення. Якщо Епікур надає перевагу духовним насолодам, то Валла наголошує на єдності духовних і тілесних задоволень, висловлюючи щире співчуття про обмеженість людської чуттєвості. У Епікура бог – безсмертний, блаженний, розважливий гедоніст, який не втручається у земні справи; у Валли бог – творець земних та неземних благ, тому й любити його людина має як джерело цих благ. Згідно з епікуреїзмом, людина має присвятити себе дозвіл्लю як самопізнанню та саморозвитку. Ідеальне дозвілля ренесансного мислителя – це дозвілля не лише вчене, але й розважальне, що набуло відображення у сприйнятті земних радощів людського спілкування як незамінних для людського щастя.

■ **Ключові слова:** дозвілля; гедонізм; античний світ; Ренесанс; гуманізм; Епікур; Валла

МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ДОСУГА ВО ВЗГЛЯДАХ ЭПИКУРА И ЛОРЕНЦО ВАЛЛЫ

Петрова Ирина Владиславовна

*Доктор культурологии, профессор,
ORCID: 0000-0002-8146-9200, e-mail: petrovaiw@gmail.com,
Киевский национальный университет культуры и искусства,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель статьи заключается в сравнении мыслей и взглядов Эпикура и Лоренцо Валлы касательно мировоззрения сущности досуга. Методология исследования основана на использовании сравнительного метода, что позволило обосновать общее и расходящееся во взглядах известных мыслителей досуга. Новизна исследования. Автором впервые в отечественной культурологии осуществлен анализ взглядов Эпикура и Валлы на досуг в контексте его мировоззренческой сущности. Выводы. Доказано, что и Эпикур, и Валла видели смысл человеческой жизни в достижении человеком высшего блага на земле – счастье, которое отождествляется философами с досугом и духовным покоем. По мнению античного философа путь к высшему счастью состоит в «пассивном» познании мира и примирении со смертью. Зато, Лоренцо Валла, наоборот, обосновывает потребность человека в наслаждении как таковой, что обеспечивает полноценное восприятие мира. По мнению римского мыслителя, добродетель и благоразумие (в эпикурейской смысле) не имеют быть в приоритете по отношению к наслаждению, ведь они являются лишь средством для достижения удовольствия. Если Эпикур предпочитает духовные наслаждения, то Валла подчеркивает единство духовных и телесных удовольствий, выражая искреннее сожаление о ограниченность человеческой чувственности. У Эпикура бог – бессмертен, блажен, рассудительный гедонист, который не вмешивается в земные дела; в Валлы бог – творец земных и неземных благ, так и любить его человек должен как источник этих благ. Согласно эпикуреизму, человек должен посвятить себя досугу как самопознанию и саморазвитию. Идеальный досуг ренессансного мыслителя – это досуг не только образовательный, но и развлекательный, что получило отражение в восприятии земных радостей человеческого общения как незаменимых для человеческого счастья.

Ключевые слова: досуг; гедонизм; античный мир; Ренессанс; гуманизм; Эпикур; Валла

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188804
UDC 316.723:338.48-6

INFLUENCE OF WORLD SUBCULTURES ON THE FORMATION OF INNOVATIVE TYPES OF TOURISM

Lesia Ustymenko

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
ORCID: 0000-0003-2631-1459, e-mail: ustilesia@gmail.com,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, Yevhen Konovalets Str., Kyiv, Ukraine, 01133*

For citation:

Ustymenko, L. (2019). Influence of World Subcultures on the Formation of Innovative Types of Tourism. *Issues in Cultural Studies*, (35), 158-167. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188804>.

Abstract

The purpose of the article is to analyse the influence of world modern subcultures on the formation of innovative forms, types and subtypes of tourism. The research methodology is a critical analysis of the main definitions of cultural and religious sources for the study of world subcultures, a specific historical analysis and interdisciplinary synthesis of the basic principles of creative innovative forms, types and subtypes of tourism. Induction and deduction methods are applied, as well as content analysis. The scientific novelty lies in the fact that new types and subtypes of tourism are identified and can be formed on the basis of the development of world subcultures, in particular, spiritual and esoteric (new subtype of religious tourism), creatively developing tourism. The concepts of "spiritual and esoteric tourism" and "creatively developing tourism" have been substantiated and introduced into the scientific circulation of the theory of tourism studies. Conclusions. The best known subcultural associations, their ideological principles regarding the relationship between society and its traditional culture have been analysed. Priority subcultures which create the basis for the formation of innovative forms, types and subtypes of tourism are identified. The concepts of "spiritual and esoteric tourism" and "creative and developing tourism" have been introduced in the scientific circulation of the theory of tourism studies. The expediency of using the experience of studying various subcultures in the search for innovative forms of organization of tourism activity, which is focused on the comprehensive development of the individual, has been substantiated.

Keywords: subculture; innovative types of tourism; spiritual and esoteric tourism; creatively developing tourism

Introduction

Modern tourism is an important sphere of self-realization of the individual, satisfaction of his creative, spiritual and recreational needs. At the present time, tourism not only provides an opportunity to acquire the heritage of human civilization by making

acquaintance with other peoples' cultures, but also creates the conditions for finding new forms of recreational and creative activity of modern man. As the analysis of the practice of organizing new destinations of traditional tourism has shown, modern consumer, seeking self-improvement and new impressions, became focused on the absorbing of world subcultures in the process of tourism activity, which as a result led to the emergence of new types and subtypes of tourism, such as jailoo tourism, spiritually esoteric (a new subtype of religious tourism) and creatively developing tourism. Therefore, today the accumulated experience of studying different subcultures can be a key move in finding innovative forms of organization of tourist trips or developing new types of tourism, focused on the comprehensive development of personality and its self-realization.

M. Jedrzejewski (1999) highlighted the main tendencies of world subcultures influence on self-identification of the personality. In his works he considered general questions about the current state of subculture in the youth environment. E. Omelchenko (2000) identified the importance of traditional subcultures and their influence on the formation of the philosophy of life among young people. S. Levykova (2004) characterized the main forms and constituents of subcultures and the role of relevant groups of people within society with different standards of behavior. O. Vyshnevskaya (2009), studying the phenomenon of tourism in the modern social and cultural environment, proves the importance of tourism as a factor of preserving local identity and culture from the perspective of tourism, and V. Koveshnikov (2016) explored the criteria of innovative tourism, enriching the theory and practice of tourism. Social and cultural aspects and priorities for the development of innovative forms and types of tourism, focused on the use of UNESCO's intangible heritage, were examined by L. Ustyenko (2018), where the process of interpenetration of cultures is a key factor in the formation of positive civilizational and spiritual results for all subjects of tourism. M. Aldoshyna and H. Brusiltseva (2014) explored important issues which required solution to the cross-cultural conflicts as a result of the interaction of different cultural environments in the framework of tourism within the age of globalization. Despite the presence of a great number of studies and publications on various aspects of the subculture functioning in general, scientists have hardly paid attention to the problems of cross-cultural communication, tourism ethics and to the study of the impact of subculture on the formation of innovative types of tourism. These topics are considered insufficiently studied.

■ The purpose of the article

The purpose of the article is to analyse the influence of world modern subcultures on the formation of innovative forms, types and subtypes of tourism, which determines the following range of tasks:

- to analyse the most well-known subcultural associations and their worldview principles regarding the relations with society and its traditional culture;
- to identify priority subcultures that create the basis for the formation of innovative forms, types and subtypes of tourism;
- to substantiate the expediency of using the experience of studying various subcultures in the search for innovative forms of organization of tourism activity focused on the comprehensive development of the individual.

■ Presentation of the main material

Before analysing existing subcultural trends, the concept of “subculture” should be defined. Therefore, the most appropriate definition so far is the following. A subculture is a form or type of cultural community that has a certain system of symbols and values, norms, stereotypes, ideals and beliefs that distinguishes the relevant social group from the majority members of society. In anthropology, it is a group of people within a traditional society with different priorities and patterns of behavior (Levykova, 2004).

Subcultures are the main components of social interaction. At the level of subculture appears a renewal of culture. This involves the assimilation of new ideas by the society as these ideas become widely recognized. Subcultures, as units, contain systems of internal priorities (rules and standards) that allow their members to identify each other. Today, modern subcultures can be seen as specific to generation forms of identification that intersect with other attributes of collective identity, such as race, gender, class and sexual orientation. A general cultural consensus emerges when members of a subcultural group are united by common views (Omelchenko, 2000).

In the broad sense of the word, subculture is any group of people within a larger, common culture whose members have interests that differ from those of the main type of culture. In a narrow sense, any group is distinctive in style and identity.

The main features to recognize the subculture are:

- it has strict internal rules and measures of a particular subculture aimed at ostracization, which ensure their sustainability;
- a structured learning process during which candidates learn to become members;
- it has a distinctive degree of authenticity that creates strong social boundaries defining a group that can be called a subculture. The future members should demonstrate to the already experienced members that they have understood the basic rules and that they are “friends”;
- it creates its own subinterpretations of norms – they either completely reject them in favour of their own (hippies) or slightly modify them to give the meaning to the lifestyle of the chosen subculture.

Accordingly, no subculture as such is a deviation, but an active process of attracting new members which is formed around a single charismatic leader or symbol, is common to the groups that are in some way deviating from the norm.

Traditional typification of subcultures requires the definition of appropriate criteria for division into specific groups, which can be determined by the extent and quality of social communication and socialization activity, and is presented as follows. Opposition subcultures with low level of socialization. Their motto is an inclusive institution where the social space in which members live and work with like-minded people is cut off from the community. As a rule, they live in isolation and seclusion. The main manifestation of activity is an escape from society (a hippie can be a prime example of this type). Traditional subcultures with high level of socialization. Social activity – this is the type opposite to the former. Its members approve general rules, operate in the traditional legal field, but wish to stand out from the rest by their high standards of conduct and high ideals. The main manifestation of activity is the conversion to and service to the society (scouts can be a prime example of this type).

Another perspective on differences among subcultures defines two types, such as, the aesthetic subculture and the alternative subculture. In fact, the aesthetic subculture is simply different from the culture of society, while alternative subcultures are opposed to certain social institutions or customs. Typical differences between subcultures in this context are: the system of training new members; attracting new members; hierarchy; manifestations of confrontation; territory or zone of existence.

The following can be defined as the main reasons for the formation of subcultures. Cells of subcultures, formed by the need to escape from the community, try to find a new meaning of things – they emerge from the collective, almost spontaneous need to redefine important, in their opinion, things for the society. People in search for solutions to social and personal problems find others with similar problems and begin to realize which subculture they want to be identify with, but everyone decides for himself whether he should join it or not. It is necessary to consider the possibility of ostracization from the part of society.

In order to resolve the contradictions in the main culture, the existing subculture, when it no longer provides the next generation with a working ideology, takes on such forms as its own music, fashion and rituals. Their theory of adaptation claims that directions are created at the top of the social structure and subsequently reach other levels. At the top of the structure may be religious leaders, fashion designers, models, advertising agencies and celebrities.

The current process of social reintegration occurs through the transformation of the subculture into a trend or through intellectual stagnation. Some groups may get to the point where they consider themselves to be a culture, and those who leave the group reintegrate into society. As the demand for alternative cultures grows, subcultures join the mainstream. Therefore, young people in order to have individuality must constantly create a new identity for themselves. Mass media provides us with such amount of information that new subcultures are absorbed almost in the bud. Media activities may eliminate the existence of a particular youth subculture. And this, in its turn, means to some extent the end of creativity, which is very important at this stage of life.

Today it is possible to speak of a residual culture, which is the work of the previous social formation and remains part of the dominant culture but is preserved, in fact, as an anachronism. At the same time, the emerging culture contains new benchmarks, values, customs and experiences that may be alternative or oppositional to the dominant culture. And the dominant culture effectively assimilates these cultures into the common culture, resulting in the process of their inclusion. Sometimes, the dominant culture after incorporating such culture changes itself. The most striking types of traditional and opposition subcultures are the Scouting and Hippie movements, respectively.

Scouting or the Scout movement is the most famous nowadays and popular in many countries of the world. Scouting is an international non-political youth movement that seeks to support the physical, mental and spiritual development of young people who could play an important role in social life. During the first half of the twentieth century, the Scout movement spread around the world. It has been divided into three age groups in order to better match the age characteristics of young people: wolf cubs – are children between the ages of 8 and 12 (their main task is to be open to others, that is, service to the society, the main formative aspect – to become useful

to the society); scouts – are teenagers between the ages of 12 and 17 (their main slogan is “I am together with others”); rover scouts – are young people from 17 years of old (their main motto is “I am for others”).

The Scout movement uses its own method of education, namely, a non-formal educational program focusing on practical, important social activities, such as camping, forest knowledge, water sports, hiking, mountaineering and sports. The mentioned activity brings them closer to tourism and the creation of their subculture within this activity with vivid attributes, such as: traditions, rituals, uniform which identifies scouts, etc.

At the beginning of 2017, the Scout movement had more than 44 million members in 218 countries. But the largest international organization of national scout organizations is the World Scout Movement Organization, in which our country is represented by the National Scout Organization of Ukraine.

Hippie (sometimes spelled hippy) is an international youth movement that emerged in 1965 in San Francisco as a result of the liberalization and democratization of traditional society. One of the clearest manifestations of the hippie counterculture was the pacifist philosophy, which had a significant impact on art, especially rock music. Hippie movement is also associated with such concepts as sexual revolution and psychedelic revolution. The movement waned in the early 1970s, becoming one of the world's subcultures, the centers of which are scattered throughout the world. The Hippie movement became one of the symbols of the era, and its participants called themselves “Love Generation”, “Flower Generation”, “Children of Flowers”.

A lot of social movements whose present activity is dedicated to the protection of nature, endangered animals and peacekeeping have emerged on the basis of a hippie subculture. The followers of this subculture have always opposed wars, nuclear weapons, eating of animals meat and organize demonstrations for their beliefs. The hippie subculture also had a harmful effect, because one of its components was passion for meditation (sometimes with drug use) and Taoism.

The main components of the hippie subculture ideology are the disregard for intellectual pursuits, which is the main principle of their lifestyle; the main values are freedom, unlimited love for all people, regardless of their racial or religious affiliation; opposition to generally accepted norms of consumption culture; the joy of life and demonstrative poverty; passion for oriental mysticism; life principle “here and now”; the cult of love and drugs.

The first sign of a true hippie can be his attitude to work and discipline. True hippie shows disrespect to the full-time job, though he could work as an odd-job man. Work for own pleasure or for the benefit of the group unit is perceived in a different way. The main point is that he can manage time at his own discretion. The second difference can be conditionally defined as the desire to separate himself from the society. For the true hippies this principle is not a simple protest, but a real search for an alternative, a desire to find a different quality of life. The third sign is the attraction to drugs. Smoking marijuana and LSD were a common practice for hippies. Hippies especially valued the ability of drugs to bring the mood of the individual in harmony with the mood of others. In general, the difference between a hippie and a drug addict can be defined by the fact that drug use leads to revelation and high, where drug addict searchers first of all for high while hippie searchers for revelation. In fact, for hippies

drug use is just a less expensive way to get to the perception that otherwise can be gained through long-term meditation and mantra reading.

The hippie's life attitude is well illustrated by the principle: "Mind your own business". For the hippie this means to focus attention on the problem of self-actualization leaving the outside world aside. There is no "true" hippie and cannot be, and one should speak of the "true believer" hippie, in other words of someone who follows most of the rules of the community but not all of them.

Nowadays, there are scattered hippie communes all over the world, in particular in Ibiza, Goa, Bali, Morocco. There is even a district of Christiania in Copenhagen, which is practically a state within the state. Aged hippies with their children still live in historically formed communes, although the popularity of the subculture has not waned. Today, the main features of the hippie lifestyle could be passion for Eastern practices, hitchhiking, vegetarianism, and protest against Puritanism. The points of intersection between tourism and hippie subculture are: travelling as a geographical exploration; development of spirituality and creativity. People who practice so-called tourism for spiritual perfection (or esoteric and spiritual tourism) often visit hippies communities. They also go to Indian ashrams, which are often surrounded by hippie communes, or to places where it is possible to plunge into the process of creativity and self-expression.

Freaks are people who like to attract attention with bright clothes and atypical behavior. The main attributes of this subculture are the bright colors of clothing, tattoos and piercings. Not only their clothes look bright but they have an extraordinary thinking. It is mostly writers, composers, singers and creative people. In fact, the freak subculture brings together brave and reckless people. The advantages of this subculture are the absence of a negative attitude towards "not friends" and the world. There is nothing they are hostile to. The main disadvantage of this subculture is exactly their freedom, which gives them everything. It is difficult to influence them, which is not a big problem as long as it is harmless and fun, but who knows what it would entail in the future.

Tourists from all over the world are increasingly attracted to the freak subculture. The main reason is that modern people are tired of conventions and constant boundaries therefore festivals and freak environments are attracting increasing attention. For example, festival "Burning Man", which takes place in the US, state of Nevada, is constantly increasing the number of its admirers. The main principles of the festival are: radical inclusion in the event and ideology of action; responsibility; gifting; radical self-reliance; decommodification; radical self-expression; participation; communal effort; "leaving no trace"; "immediacy".

The organizers themselves define the event as an experiment to combine radical self-expression with the need to rely on his or her inner resources (radical self-expression and radical self-reliance). Works of contemporary art, often having fantastic shapes, are set up in the desert for a week. Participants walk in the costumes of different characters, animals and objects. There are artistic performances, shows, contests, treats, etc. Such events develop a new form of tourism – creatively developing.

According to the Polish researcher M. Jędrzejewski (1999), the process of social reintegration occurs through the transformation of the subculture into a commodity or through intellectual stagnation. Some groups may get to the point where they consider

themselves to be a culture, and those who leave the group reintegrate into society. As the demand for alternative cultures increases, the subcultures join the common culture. And young people, in order to have individuality, must constantly create a new identity for themselves. Mass media provides us with such amount of information that new subcultures are absorbed almost in the bud. Media oversaturation may eliminate the existence of a particular youth subculture. In its turn, this means the end of creativity, which is very important at this stage of life.

The things that culture had once created or borrowed from alternative subcultures, modern culture reuses again. It is all being revived in the mainstream, such as retro, rave and punk. Through mass communication, print media and television the dominant culture incorporates the emerging culture. According to the theory of hegemony, those whose ideology is dominant constantly ensure a general agreement with the established social order. Social values change eventually as opposition minor groups entered into a dominant culture.

In the study of tourism from a social and cultural point of view, particular attention should be paid to tourism needs and motivations; stereotypes of tourist behavior; the impact of tourism on the living standards of tourist centers; social and cultural changes; the process of establishing contact between tourists and the host party, i.e. mentality, culture, things that are prohibited, information, traditions, etc.); opportunities for success in positive contacts for both sides (Ustymenko, 2018, pp. 16-19).

Thus, today the mentioned subcultures, with their traditions and beliefs most clearly influence the formation of innovative forms, types and subtypes of tourism as well as the tourist subculture. The proof of that is the successful existence of the summer children's creative camp "Indigo Time". It is encouraging that camp's program was created by one of the Kyiv travel company. The program incorporates clear guidelines and positive priorities for the development of children and young people. It is also important that this development takes place in the context of innovative tourism activities, and the "Indigo Time" activity content can be considered as creatively developing tourism.

The summer children's creative camp "Indigo Time" is a new format for children's leisure free from stereotypes, with a unique program of creative and emotional intelligence development. The child's participation in the project of the children's creative camp "Indigo Time" is an opportunity to become more confident in himself and his abilities, to become more successful, an opportunity for creative self-realization, a way to become a self-sufficient personality with an active position in life. The development of the emotional intelligence and creative abilities in a child under condition of psychological comfort and good mood are main objectives in the program of children's creative camp. It is a combination of summer camp vacations, development and training programs for children, as well as a program of immersion in the environment of continuous creativity, positive thinking and emotions. If to analyze the described above programs for children development and thus temporary created subculture, one can see that these programs gained the most positive experience from Scouts and Hippies. For our research, it is important that all of the listed above subcultures are related to travel, and therefore to tourism, organized or not.

Previously, the tourism industry focused on the standardization of a man, his culture and needs, but nowadays development of the tourism industry prioritizes

humanization, socialization and greening. It is conditioned by priority changes, which in turn influence the motivation of person's activity.

Summarizing the research, we can define the terms "spiritual and esoteric tourism" and "creatively developing tourism". Spiritual and esoteric tourism is, therefore, an innovative subtype of religious tourism, aimed at mastering or immersing in world subcultures that have elements of spiritual search, and improving or developing the theory and practice of certain esoteric schools. The main destinations for this type of tourism are the Indian ashrams of Goa, Tibetan (China) and Shinto (Japan) shrines.

Creatively developing tourism is an innovative type of tourism, the main purpose of which is the possibility of creative development in different cultural environments, both permanent and temporary. World subcultural environments can serve as a resource base for this type of tourism.

Conclusions

Analysing the most well-known subcultural associations and their ideology regarding relations with society and its traditional culture, it should be concluded that they can be effectively integrated into tourism activities.

Identifying new types and subtypes of tourism that can be formed on the basis of development of world subcultures, in particular, spiritual and esoteric (a new subtype of religious tourism), creatively developing tourism, substantiating the concepts of "spiritual and esoteric tourism" and "creatively developing tourism", it is obvious to introduce them to the scientific circulation of the theory of tourism.

As mentioned above, it is advisable to involve the priority subcultures, which create the basis for the formation of innovative forms, types and subtypes of tourism, in the organization of tourist trips, focused on the comprehensive development of the individual.

References

- Aldoshyna, M.V., & Brusiltseva, H.M. (2014). Kros-kulturni komunikatsii v haluzi turyzmu v umovakh hlobalizatsii. [Cross-cultural communications in the field of tourism in a globalizing environment]. *Ekonomika torhivli ta posluh*, 3, 197-202 [in Ukrainian].
- Jedrzejewski, M. (1999). *Młodzieżna subkultura [Youth subculture]*. Warszawa [in Polish].
- Koveshnikov, V.S. (2016). Innovatsiini vydy turyzmu [Innovative types of tourism]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 4, 38-44 [in Ukrainian].
- Levykova, S.Y. (2004). *Molodezhna subkultura [Youth subculture]*. Moscow: FAYR-PRESS [in Russian].
- Omelchenko, E. (2000). *Molodezhnye kultury i subkultury [Youth cultures and subcultures]* [Monograph]. Moscow: Institute of Sociology of the Russian Academy of Sciences [in Russian].
- Ustymenko, L. (2018). Involving UNESCO intangible cultural heritage in tourist and recreational activities. *World science: multidisciplinary scientific edition*, 4 (32), 16-19 [in English].
- Vyshnevskaya, O. (2009). *Fenomen turyzmu u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [The phenomenon of tourism in the modern socio-cultural space]* [Monograph]. Kharkiv: Kharkiv National University named after V. N. Karazin [in Ukrainian].

ВПЛИВ СВІТОВИХ СУБКУЛЬТУР НА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ

Устименко Леся Миколаївна

*Кандидат педагогічних наук,
ORCID: 0000-0003-2631-1459, e-mail: ustilesia@gmail.com,
Київський національний університет культури і мистецтва,
Київ, Україна*

Анотація

Мета дослідження. У статті проаналізовано вплив світових сучасних субкультур на формування інноваційних форм, видів та підвидів туризму. Методологічну основу дослідження становить критичний аналіз основних дефініцій культурологічних та релігієзнавчих джерел для дослідження світових субкультур, конкретно-історичний аналіз і міждисциплінарний синтез основних принципів формування інноваційних форм, видів і підвидів туризму. Застосовано методи індукції та дедукції, а також контент-аналіз. Наукова новизна полягає в тому, що визначено нові види та підвиди туризму, які можуть формуватися на основі освоєння світових субкультур, зокрема, духовно-езотеричний (новий підвид релігійного туризму), креативно-розвиваючий туризм. Обґрунтовано та введено до наукового обігу теорії туризмознавства поняття «духовно-езотеричний туризм» та «креативно-розвиваючий туризм». Висновки. Проаналізовано найбільш відомі субкультурні об'єднання та їх світоглядні принципи щодо взаємовідносин із суспільством та його традиційною культурою. Визначено пріоритетні субкультури, що створюють базу для формування інноваційних форм, видів та підвидів туризму. Введено до наукового обігу теорії туризмознавства поняття «духовно-езотеричний туризм» та «креативно-розвиваючий туризм». Обґрунтовано доцільність використання досвіду вивчення різних субкультур у пошуку інноваційних форм організації туристичних подорожей, орієнтованих на всебічний розвиток особистості.

Ключові слова: субкультура; інноваційні види туризму; духовно-езотеричний туризм; креативно-розвиваючий туризм

ВЛИЯНИЕ МИРОВЫХ СУБКУЛЬТУР НА ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА

Устименко Леся Николаевна

Кандидат педагогических наук,

ORCID: 0000-0003-2631-1459, e-mail: ustilesia@gmail.com,

*Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель исследования. В статье проанализировано влияние мировых современных субкультур на формирование инновационных форм, видов и подвидов туризма. Методологическую основу исследования составляет критический анализ основных дефиниций культурологических и религиоведческих источников для исследования мировых субкультур, конкретно-исторический анализ и междисциплинарный синтез основных принципов формирования инновационных форм, видов и подвидов туризма, Применены методы индукции и дедукции, а также контент-анализ. Научная новизна состоит в том, что определены новые виды и подвиды туризма, которые могут формироваться на основе освоения мировых субкультур, в частности, духовно-эзотерический (новый подвид религиозного туризма), креативно-развивающий туризм. Обоснованы и введены в научный оборот теории туризмоведения понятия «духовно-эзотерический туризм» и «креативно-развивающий туризм». Выводы. Проанализированы наиболее известные субкультурные объединения, их мировоззренческие принципы относительно взаимоотношений с обществом и его традиционной культурой. Определены приоритетные субкультуры, которые создают базу для формирования инновационных форм, видов и подвидов туризма. Введены в научный оборот теории туризмоведения понятия «духовно-эзотерический туризм» и «креативно-развивающий туризм». Обоснована целесообразность использования опыта изучения различных субкультур в поиске инновационных форм организации туристических путешествий, ориентированных на всестороннее развитие личности.

Ключевые слова: субкультура; инновационные виды туризма; духовно-эзотерический туризм; креативно-развивающий туризм

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188806
УДК 379.8:[165.745+316.728

ПРАКТИКИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ У ПРОСТОРІ «ЖИТТЄВОГО СВІТУ»

Шибер Оксана Олександрівна

Асистент,

ORCID: 0000-0001-9848-2420, e-mail: askim_oxana@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Шибер, О.О. (2019). Практики рекреаційного дозвілля у просторі «життєвого світу». *Питання культурології*, (35), 168-178. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188806>.

Анотація

Мета статті полягає у визначенні особливостей реалізації практик рекреаційного дозвілля у просторі життєвого світу та з'ясуванні ступеня ефективності їхнього освоєння. Методологія дослідження зумовлена необхідністю застосування культурологічного, мікросоціологічного та філософського підходів для аналізу сфери дозвілля і рекреації в рамках «життєвого світу». Мікросоціологічний підхід дозволяє розглянути інтеракцію (рекреаційно-дозвіллевій взаємодії індивідів) як основи цілісності життєвого світу. Філософський – вплив виду і змісту рекреаційно-дозвіллевих практик на формування «життєвого світу», людського буття, особистості в цілому. У зв'язку з цим одним із основних методологічних завдань культурології постає з'ясування межі ефективності реалізації рекреаційно-дозвіллевих практик в організації повсякденного життя та конструюванні «життєвого світу». Наукова новизна полягає в концептуальному дослідженні особливостей реалізації практик рекреаційного дозвілля у просторі життєвого та віртуального світів шляхом критичного аналізу соціокультурних трансформацій, пов'язаних із впровадженням інформаційно-комунікативних технологій. Висновки. Отже, особливістю реалізації практик рекреаційного дозвілля у просторі «життєвого світу» є здатність останніх до наповнення повсякденного простору змістовністю та гармонією з навколишнім світом. «Віртуальна реальність» розкривається у повсякденній комунікації, якій властиві «гнучкі», розширені можливості вибудовування уявлень і способів самопрезентацій. У той же час не варто забувати, що дозвілля при надмірному перебуванні у просторі «віртуального життєвого світу» за відсутності критичного мислення породжує незадоволеність і перетворюється на «беззмістовне», «небезпечне» проведення часу, вороже сутності людини. Вільний час замість того, щоб протистояти негативним тенденціям сучасності, з точністю до навпаки породжує відчуття туги і самотності, а також невпевненості у своїх власних силах.

Ключові слова: рекреаційно-дозвіллевій практики; «життєвий світ»; повсякденність; буденність; «віртуальний життєвий світ»

Вступ

Поняття життєвого світу нині широко використовується в культурологічних, соціологічних, філософських дослідженнях повсякденності, де дозвіллю та рекреації як індивідуальному цінному, насамперед для індивіда, часу належить одна з провідних ролей. Водночас трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасній Україні і пов'язані із впровадженням інформаційно-комунікативних, «високих» технологій, спричиняють «атомізацію» особистісного буття, сприяючи створенню «віртуального» образу повсякденної реальності – «віртуального життєвого світу». Ці зміни засвідчують розмивання меж між реальністю та ірреальністю, де індивід, занурюючись у нові «правила гри» віртуального життєвого світу, отримує й нові знання та досвід, які не завжди адекватно відображають дійсність перебуту власного життя. Буденна свідомість та повсякденна реальність перестають опосередковуватися на раціональних схемах і розгорнутих доказах як непотрібних атрибутах минулої епохи, спонукаючи до глибшого осмислення проблем сучасної гуманізації суспільства й людського буття. Практики рекреаційного дозвілля в контексті «життєвого світу» людини техногенної цивілізації здатні забезпечити не тільки відновлення втрачених життєвих сил людини, а й сприяти її самореалізації та самовдосконаленню, досягти максимального синергетично-рекреаційного ефекту відновлення, гармонізації інтересів і потреб.

Окремі аспекти дослідження категорії «життєвий світ» висвітлено в працях вітчизняних і зарубіжних науковців.

Зокрема, Е. Гуссерль (2013) пов'язує «життєвий світ» зі світом повсякденності, який, у свою чергу, окреслює простір здорового глузду в межах соціальної феноменології. А. Шюц (2004) у модусі «життєвого світу» визначає характеристики повсякденного життя і також робить припущення про конституювання і конструювання світу. Ю. Хабермас (2001), у свою чергу, трактує поняття «життєвого світу» як «необхідний фон», «необхідний горизонт» комунікації триади «суспільство – особистість – культура». Г. Жигунова (2015) розглядає категорію «життєвий світ» як одну з ключових характеристик соціального феномену – повсякденності. «Життєвий світ» людини як сенсовий універсум культури досліджує вітчизняна вчена А. Залужна (2012); «життєвий світ» у контексті культурно-дозвіллевої діяльності проаналізовано Є. Сидоровською (2018), однак мало-дослідженою залишається проблема ефективності освоєння рекреаційно-дозвіллевими практиками в просторі життєвого світу людини, що й зумовлює актуальність вивчення даного концепту.

Мета статті

Визначити особливості реалізації практик рекреаційного дозвілля у просторі життєвого світу і з'ясувати ступінь ефективності їхнього освоєння.

Методологія дослідження зумовлена необхідністю застосування культурологічного, мікросоціологічного та філософського підходів для аналізу сфери дозвілля і рекреації у рамках «життєвого світу». Мікросоціологічний підхід дозволяє розглянути інтеракцію (рекреаційно-дозвіллевої взаємодії індивідів) як основи цілісності життєвого світу. Філософський – вплив виду і змісту рекреаційно-

дозвіллевих практик на формування «життєвого світу», людського буття, особистості в цілому. У зв'язку з цим одним із основних методологічних завдань культурології постає з'ясування межі ефективності реалізації рекреаційно-дозвіллевих практик в організації повсякденного життя та конструюванні «життєвого світу».

■ Виклад матеріалу дослідження

«Життєвий світ» у парадигмі «Lebenswelt» – як особливі процеси фіксації сенсу і змістоутворення, як світ людини, мови та ціннісно-сенсовий універсум культури, що протистоїть об'єктивно-науковому світу, – вперше почав аналізувати німецький філософ, засновник феноменології Е. Гуссерль (2013), який увів це поняття в науковий обіг.

Варто зазначити, що концепція «життєвий світ» була запропонована вченим у контексті подолання «кризи європейських наук», пов'язаної з надраціональним мисленням, його однотипністю, яка витісняє зі сфери пізнання сенсовий, тобто духовний аспект. Вирішення такої ситуації Е. Гуссерль вбачає у створенні нової «науки про дух», предметом якої стане «життєвий світ» – фундаментальний простір свідомої діяльності, де зокрема діяльність рекреаційно-дозвіллева є однією з базових на шляху до самовдосконалення та гармонізації. Автор переконує, що «...нам повинен нарешті розкритися трансцендентальний сенс світу в його повній конкретності, де останній є постійно існуючим для всіх нас життєвим світом. Це стосується всіх особливих форм навколишнього світу, в яких він постає перед нами в залежності від нашого особистого виховання і розвитку, від приналежності до тієї чи іншої нації, того чи іншого культурного ареалу». На відміну від ідеальних теоретичних конструктів науки, життєвий світ, за Е. Гуссерлем, не створюється штучно, а надається людині природним і очевидним чином. Це так званий світ дорефлексивних очевидностей повсякденної свідомості, тобто світ повсякденного життя, на основі якого й виникають усі науки. Вони вторинні по відношенню до життєвого світу, бо життєвий світ, як зазначає вчений, «справді наочний, справді випробуваний і доступний досвіду світ, в якому проживається практично все наше життя, залишаючись у власній сутнісній структурі, в його власному конкретному стилі причинності незмінним, що б ми неவிбагливо чи вибагливо не робили».

А повсякденність, у свою чергу, Е. Гуссерль трактував як динамічний життєвий світ людини, який конструюється і відтворюється кожною індивідуальною особистістю.

У цьому контексті на увагу заслуговують розвідки Н. Розенберг (2008), яка вважає, що поняття «життєвий світ» вживається Е. Гуссерлем у трьох значеннях. Життєвий світ у вузькому розумінні є основою всіх наук і сфер людської практики (особливих світів); особливий світ, у свою чергу, утворюється в руслі провідної цільової установки на основі життєвого світу, зрозумілого з вузького сенсу; й відповідно, життєвий світ у широкому сенсі охоплює всі особливі світи і життєвий світ у вузькому сенсі. Таким чином, життєвий світ – це світ допредикатного суб'єктивно-релятивного досвіду, світ початкових очевидностей, як само-собою-зрозумілий. Життєвий світ охоплює не лише особисте, до якого

й належить час, витрачений на рекреаційне дозвілля, але й суспільне життя людини, тому він є загальним світом людського життя.

А. Шюц (1988) головною особливістю життєвого світу вважає аспект соціального життя, що постає як незаперечний, буденний і який, у свою чергу, є відмінною рисою життєвого від інших соціальних світів (світу науки чи релігії). Згідно з А. Шюцем, у життєвому світі приховані очевидності, що забезпечують доступ до реальності. І саме тому звичайна людина, занурена в життєвий світ і яка безпосередньо переживає його, володіє перевагами щодо людини науки. У такому розумінні практики рекреаційного дозвілля є засобом освоєння реальності, де людина здатна відновити сутнісні сили, досягти гармонізації і душевної рівноваги, яка, в свою чергу, сприятиме адекватному реагуванню на виклики глобалізованого світу.

Вагомою в дослідженні модусу життєвого світу є визначена А. Шюцем (2004) категорія «повсякденність», яку автор розглядає як одну зі сфер людського досвіду, що характеризується особливою формою сприйняття і осмислення світу, виникаючого на основі трудової діяльності. Саме така повсякденність є «вищою реальністю», що слугує основою для формування всіх інших світів досвіду. Серед характеристик повсякденного життя, які застосовуються і під час практик рекреаційного дозвілля, учений виокремлює рутинність дій, мовних конструктів, які уможливають категоризацію повсякденного досвіду і передачу останнього у вигляді повідомлень. Такі знання про світ постають набором типових конструктів, спрямованих на адекватне сприйняття соціальних ситуацій.

Відзначимо, що феномен «повсякденності» в сучасній гуманітаристиці розглядається як динамічний життєвий світ людини, що створюється і відтворюється кожною людиною.

Зокрема, Г. Жигунова (2015) дотримується думки, що представники феноменологічної школи розглядають світ повсякденності як основу соціального буття, світ здорового глузду, надаючи повсякденності ролі фундаменту теоретичного знання, на основі якого можливо пізнання людського буття. Авторка переконана, що повсякденність формується з буденних практик приватного життя індивідів, визначальне значення для яких мають накопичений життєвий досвід та сформований спосіб життя (с. 59). Ці практики пов'язані передусім із домівкою, побутом, сім'єю, найближчим оточенням, дозвіллями і рутинними щоденними заняттями.

До повсякденності належать будні, зміна часу доби і звичні види занять, комунікація з оточуючими людьми. Повсякденний світ – це не лише навколишній предметний, а й психологічний і духовний світ людини (норми, ідеали, цінності тощо). Все те, що в сукупності утворює безпосередню реальність індивідуального людського життя.

Крізь призму «комунікативної дії» одним із перших почав вивчати категорію «життєвий світ» Ю. Хабермас (2011). Концепція «комунікативної дії» для мислителя є основою забезпечення взаєморозуміння і інтеграції соціальних суб'єктів, що втілює в собі ідеально-типову модель взаємодії, в ході якої формується «мораль рівнозначної поваги» (с. 20). Розробляючи теорію «комунікативної дії», автор вбачав її сенс у необхідності знаходити і використовувати раціональні меха-

нізми пошуку шляхів взаєморозуміння діючих індивідів. Визнання, аргументація, консенсус розглядаються як невід’ємні складники взаємодії людей. Комунікативний розум, на думку мислителя, формується в межах соціального дискурсу, що змінює розум індивідуальний. Вчений визначає комунікацію єдиним середовищем, в якому можливо те, що визначається раціональністю (Хабермас, 2001).

У свою чергу, дискурс, орієнтований на консенсус, трактується як процес пізнання і формування соціальної реальності пізнання. Раціонально мотивований консенсус можливий, на думку Ю. Хабермаса (2001), тільки в умовах «ідеальної мовної ситуації», коли учасники дискурсу володіють належною «комунікативною компетенцією», відсутністю зовнішнього примусу, рівноправністю для всіх учасників комунікації під час виконання ними діалогічних ролей, керуючись виключно мотивами досягнення згоди на основі «кращого аргументу». Ю. Хабермас дотримується думки, що повсякденна комунікативна практика пронизана когнітивними тлумаченнями, моральними очікуваннями, й саме тому процеси спілкування і взаєморозуміння, що протікають у життєвому світі, потребують культурної традиції в усій її широті, а не лише благословених плодів науки і техніки. Вчений нарікає, що у такому випадку філософія могла б актуалізувати своє ставлення до тотальності, прийнявши на себе роль інтерпретатора, зверненого до життєвого світу. Таким чином, із точки зору мислителя, комунікативна раціональність може бути реалізована лише у модусі реального життєвого світу, де суб’єкт осмислює свій власний життєвий шлях в аспекті блага, а не доцільності. Більше того, в модусі «життєвого світу», окресленого Ю. Хабермасом у культурологічному розумінні, рекреаційно-дозвіллеві практики можуть бути осмислені як практики повсякденності, що дозволяють наповнити змістом та сенсом буденність, протистояти рутинності та одноманітності. Ефективно реалізовані практики рекреаційного дозвілля здатні перетворити коло звичних занять (відпочинок, спілкування, прийом їжі) на змістовно наповнені види дозвіллевої активності (читання відповідної літератури, ведення дискусії на інтелектуальні теми, ігрові заняття), сприяти особистісному збагаченню та інтелектуальному розвитку.

Тобто можемо констатувати, що, на відміну від Е. Гуссерля, який трактує «життєвий світ» у трансцендентному сенсі, Ю. Хабермас – у культурологічному як «необхідний фон», «необхідний горизонт» комунікації у тріаді суспільство – особистість – культура.

Засуджуючи трактування цінностей життєвого світу лише як засобу для задоволення особистих потреб на рівні «власної корисності», Г. Вижлецов (Вижлецов, 2000) зосереджує увагу на важливості врахування інтересів самої культури, без якого неминуче відбудеться тотальне відчуження людини від природи, суспільства від індивіда, перетворення його із самоцінного суб’єкта на об’єкт соціальних технологій. Більше того, вчений наполягає на заміненні прагнень «мати» на «бути», «існувати» – «жити», «підкорятися» – «творити». У такому аспекті цінність рекреаційно-дозвіллевих практик може обґрунтовуватися по-різному. З одного боку, оскільки практики рекреаційного дозвілля спрямовані на задоволення особистісних потреб, пов’язаних із відновленням та релаксацією, вони обмежуються розвитком конкретної особи, а не культури суспільства, однак з іншого, при виваженому підході в реалізації практик рекреаційного дозвілля

ля відбувається інкультурація особистості, розвиток її творчого потенціалу, гармонізація внутрішнього й зовнішнього світів, що в кінцевому рахунку призводить до благоустрою всього соціуму.

Сучасний соціум характеризується, в свою чергу, динамічним інформаційним середовищем, де «інформація» стає нині ключовим поняттям, більше того – цінністю. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій призводить до можливості постійного розширення буденності у віртуальному досвіді та, як наслідок, зумовлює формування «віртуального життєвого світу». «Віртуальний життєвий світ», з одного боку, створює творчу платформу можливостей різноманітних індивідуальних і колективних рекреаційно-дозвіллевих практик у сучасному просторі життєвого світу. П. Арора (2019) зазначає, що активний розвиток інтернету і соціальних мереж приховує деякі девіантні сили, зацікавлені у глобалізації мережі. Мова йде про те, що певний цифровий продукт, що перетинає кордони й оголошений нелегальним в одній із національних держав, може знайти нового споживача в іншій. Тероризм, торгівля людьми чи наркотиками – ці традиційні форми соціальної і масової девіантності – навчилися використовувати дозвіллеві цифрові мережі та платформи у своїх інтересах (с. 119).

Швидкий темпоритм життя, перебування індивідів у віртуальному життєвому світі, перенасиченому демонстративним порівняльним споживанням, породжують відчуття незадоволення власним життєвим світом, сприяють збільшенню стресів, емоційному згоранню, втомі. Саме ці аспекти дали поштовх до зародження філософії *slow food* і практики *slow living* (уповільнене життя) як орієнтації на цінності уповільненого ритму життя й неквапливості, непродуктивності взяття на себе зайвих зобов'язань. Філософія *slow* базується на споглядальному проведенні часу з акцентуалізацією на власний комфорт та саморозвиток й визначається конотацією *Slow movement (slow life+ slow living)* і є субкультурою, заснованою на цінності уповільненого ритму життя (Лафарг, 2011).

Варто зазначити, що філософія *slow* зародилася наприкінці 80-х рр. XX ст. в Італії та набула розповсюдження в західноєвропейських країнах. Зокрема, у Парижі (Франція) було видано маніфест, в якому зазначалося, що Людина розумна (*Homo Sapiens*) повинна заволодіти мудрістю звільнити себе від швидкого темпоритму життя за допомогою простих чуттєвих задоволень із метою отримання нових вражень і насолоди (Оноре, 2019).

Згодом рух набув поширення у різних сферах і галузях суспільства, почали виникати ідеології, актори і адепти «повільних подорожей», «повільного мистецтва», «повільного телебачення», «повільного виробництва», «повільних грошей», «повільної освіти», «повільного дозвілля» тощо (Николаева, 2016). Прихильники *slow* дотримуються принципу «робити все як можна краще, а не як можна швидше», популяризуючи індивідуалістичну філософію унікальності кожного суб'єкта. У цьому контексті практикам рекреаційного дозвілля надається домінуюча роль, адже саме вони, як і рух *slow*, орієнтуються на споглядальний, чуттєвий, творчий спосіб життя, вважаючи непродуктивним взяття на себе зайвих зобов'язань. Як зазначає Ж. Ніколаєва (2016), основа філософії *slow* ґрунтується на кількох провідних ідеях, а саме – боротьбі з ентропією в постглобалізмі; «порятунку світу» від неврозу швидкості; принципі досягнення макси-

мального індивідуального удосконалення засобом темпоральної самоорганізації; цілісності у регуляції дій з метою зменшення надмірності.

Зауважимо, що на принципах уповільненого споглядального способу життя зародилася також субкультура *чайлдфрі* (англ. Childfree – вільний від дітей; англ. Childless by choice, voluntary childless – добровільно бездітний) – рух, ідеологія, що характеризуються свідомою відмовою від дітей в ім'я особистої свободи, пропагуючи бездітну форму життя. До прихильників філософії *childfree* ставляться досить критично, однак, як переконана А. Пивоварова (2019), бути чайлдфрі – цілком нормально. «Це не добре і не погано, це індивідуальне рішення, яке стосується особистого та інтимного життя».

Таким чином, наслідування філософії *slow live*, ефективно реалізовані рекреаційно-дозвіллі практики в просторі життєвого світу сприяють не лише відновленню сутнісних сил, творчому й інтелектуальному розвитку, а й емоційному піднесенню, дозволяють змінити практики повсякденності на практики неповсякденні, досягти гармонії із собою та з навколишнім світом.

Висновки

У результаті дослідження з'ясовано, що повсякденність – це історично мінлива просторово-часова цілісність соціального буття, яка активізується в сферах побуту, праці й дозвілля за допомогою реалізації різноманітних практик. Доведено, що практики рекреаційного дозвілля володіють здатністю наповнення повсякденного простору змістовністю та допомагають досягти гармонії із собою та навколишнім світом. Сучасний простір віртуальної повсякденності, що постає «віртуальним життєвим світом», в якому реалізується цілісність людської реальності, наділений особливим потенціалом безперервної реалізації можливого і уявного. «Віртуальна реальність» розкривається в повсякденній комунікації, якій властиві «гнучкі», розширені можливості вибудовування уявлень і способів самопрезентацій.

У той же час не варто забувати, що дозвілля при надмірному перебуванні у просторі «віртуального життєвого світу» породжує незадоволеність і перетворюється на «беззмістовне», «небезпечне» проведення часу, вороже сутності людини. Вільний час замість того, щоб протистояти негативним тенденціям сучасності, з точністю до навпаки породжує відчуття туги і самотності, а також невпевненості у своїх власних силах.

І тому для ефективної реалізації рекреаційно-дозвіллевих практик у просторі «життєвого» та «віртуального життєвих світів» необхідними є наявність критичного мислення щодо вибору їх проведення, врахування індивідуальних особливостей як фізичного, так і психологічного стану, бажання досягти гармонії і рівноваги та наповнити змістовністю повсякденну реальність.

Список використаних джерел

- Арора, П. (2019). Переосмысление досуговых цифровых сетей с помощью глобальных городов: метафорический взгляд. *Логос*, 29 (1), 85-129.
- Выжлецов, Г.П. (2000). Аксиология культуры в системе культурфилософского знания. *Вестник Новгородского государственного университета*, 16, 32-36.

- Гуссерль, Э. (2013). *Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология: введение в феноменологическую философию* (Д.В. Кузницын, Пер.). Санкт-Петербург: Наука.
- Жигунова, Г.В. (2015). Повседневность как социальный феномен. *Современные исследования социальных проблем*, 8(52), 56-71. doi: 10.12731/2218-7405-2015-8-4.
- Залужна, А.Є. (2012). *Життєвий світ людини як смисловий універсум культури: морально-естетичні виміри*. (Дисертація доктора філософських наук). Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ.
- Лафарг, П. (2011). *Право на лень. Религия капитала*. Москва: URSS.
- Николаева, Ж.В. (2016). Slow life. Новая философия неспешности. *Обсерватория культуры*, 1(1), 24-30. doi:10.25281/2072-3156-2016-1-1-24-30.
- Оноре, К. (2019). *Без суеты: как перестать спешить и начать жить*. Москва: Альпина Паблишер.
- Пивоварова, А. (2019). Почему быть чайлдфри – это нормально. Взято из <https://lifehacker.ru/childfree/>.
- Розенберг, Н.В. (2008). "Жизненный мир" как культурно-исторический мир повседневности в феноменологии Э. Гуссерля. *Вестник Тамбовского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки*, 8(64), 251-255.
- Сидоровська, Є.А. (2018). *"Життєвий світ" людини як детермінанта культурно-дозвілєвої діяльності*. (Дисертація кандидата культурології). Київський національний університет культури і мистецтв, Київ.
- Хабермас, Ю. (2001). *Моральное сознание и коммуникативное действие* (Д.В. Складнев, Пер.) (2-е вид.). Санкт-Петербург: Наука.
- Хабермас, Ю. (2011). *Между натурализмом и религией. Философские статьи* (М.Б. Скуратов, Пер.). Москва: Весь мир.
- Шюц, А. (1988). Структура повседневного мышления. *Социологические исследования*, 2, 120-136.
- Шюц, А. (2004). *Избранное: мир, светящийся смыслом* (В.Г. Николаев, Пер.). Москва: РОССПЭН.

References

- Arora, P. (2019). Pereosmyslenie dosugovykh tsifrovyykh setei s pomoshchiu globalnykh gorodov: metaforicheskiy vzgliad [Re-imagining Digital Leisure Networks Through Global Cities: A Metaphorical View]. *Logos*, 29(1), 85-130 [in Russian].
- Habermas, Y. (2001). *Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deistvie [Moral consciousness and communicative action]* (D.V. Sklyadnev, Trans.) (2nd ed). St. Petersburg: Nauka [in Russian].
- Habermas, Y. (2011). *Mezhdur naturalizmom i religiei. Filosofskie stati [Between naturalism and religion. Philosophical Articles]* (M.B. Skuratov, Trans.). Moscow: Ves mir [in Russian].
- Honore, C. (2019). *Bez suety: kak perestat speshit i nachat zhit [Without fuss. How to stop hurrying and start living]*. Moscow: Alpina Pablisher [in Russian].
- Husserl, E. (2013). *Krizis evropeiskikh nauk i transtscendentalnaia fenomenologiya: vvedenie v fenomenologicheskuiu filosofiiu [The crisis of European science and transcendental*

- phenomenology: an introduction to phenomenological philosophy*] (D.V. Kuznitsyn, Trans.). St.Petersburg: Nauka [in Russian].
- Lafarge, P. (2011). *Pravo na len. Religija kapitala [The right to laziness. Capital religion]*. Moscow: URSS [in Russian].
- Nikolaeva, Zh.V. (2016). Slow life. Novaia filosofii nespeshnosti [Slow life. A new philosophy of leisure]. *Observatory of Culture*, 1(1), 24-30 [in Russian].
- Pivovarova, A. (2019). Pochemu byt chaidfri – eto normalno [Why it is normal to be childfree]. Retrieved from <https://lifehacker.ru/childfree/> [in Russian].
- Rozenberg, N.V. (2008). "Zhiznennyi mir" kak kulturno-istoricheskii mir povsednevnosti v fenomenologii E. Gusserlia ["The Life World" as a Cultural and Historical World of Everyday Life in Phenomenology of Husserl]. *Vestnik Tambovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria: Gumanitarnye nauki*, 8 (64), 251-255 [in Russian].
- Schutz, A. (1988). Struktura povsednevnogo myshleniia [The structure of everyday thinking]. *Sociological Studies*, 2, 120-136 [in Russian].
- Schutz, A. (2004). *Izbrannoe: mir, svetiashchiisia smyslom [Favorites. A world luminous with meaning]* (V.G. Nikolaev, Trans.). Moscow: ROSSPEN [in Russian].
- Sydorovska, Ye.A. (2018). "Zhyttievyi svit" liudyny yak determinanta kulturno-dozvillievoi diialnosti ["Lifeworld" of a man as a determinant of cultural and leisure activities]. (PhD Dissertation). Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv [in Ukrainian].
- Vyzhletcov, G.P. (2000). Aksiologiiia kultury v sisteme kulturfilosofskogo znaniia [Axiology of culture in the system of cultural philosophical knowledge]. *Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta*, 16, 32-36 [in Russian].
- Zaluzhna, A.E. (2012). *Zhyttievyi svit liudyny yak smyslovyi universum kultury: moralno-estetychni vymiry [Life World as the Semantic Universe of Human Culture: Moral and Aesthetic Dimensions]*. (Doctor's thesis). Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, Kyiv [in Ukrainian].
- Zhigunova, G.V. (2015). Povsednevnost kak sotcialnyi fenomen [Everyday life as a social phenomenon]. *Modern Research of Social Problems*, 8 (52), 56-71 [in Russian].

RECREATIONAL LEISURE PRACTICES IN THE SPACE OF “THE LIFE-WORLD”

Oksana Shyber

Teaching Assistant,

ORCID: 0000-0001-9848-2420, e-mail: askim_oxana@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to identify the peculiarities of the implementation of recreational leisure practices in the space of “the life-world” and to determine the effectiveness of their mastering. The research methodology is determined by the necessity to apply cultural, microsociological and

philosophical approaches to analyze the sphere of leisure and recreation within the framework of “the life-world”. The microsociological approach allows considering interaction (recreational and leisure interaction of individuals) as the basis of “the life-world” integrity. Philosophical approach – the influence of the type and content of recreational and leisure practices on the formation of “the life-world”, human being, and personality as a whole. Thereby, one of the main methodological tasks of cultural studies is to find out the limits of effectiveness of the recreational and leisure practices implementation in the organization of everyday life and the construction of “the life-world”. The scientific novelty of the study lies in the conceptual study of the features of the recreational leisure practices implementation in the space of life and virtual life worlds through a critical analysis of socio-cultural transformations associated with the introduction of information and communications technologies. Conclusions. Therefore, the peculiarity of the implementation of recreational leisure practices in the space of “the life-world” is the ability of the latter to give to the everyday space the content and harmony with the outside world. “Virtual reality” is revealed in everyday communication characterized by “flexible”, expanded possibilities for image construction and ways of self-presentation. At the same time, it is important to remember that leisure when staying for an excessive amount of time in the space of “the virtual life-world” without critical thinking generates dissatisfaction and is turning into a “meaningless”, “dangerous” pastime, hostile to the essence of a man. Leisure time instead of resisting the negative tendencies of the present, on the contrary, gives rise to feelings of melancholy and loneliness as well as self-doubt.

■ **Keywords:** recreational and leisure practices; “life-world”; everyday life; routine; “virtual life-world”

■ ПРАКТИКИ РЕКРЕАЦИОННОГО ДОСУГА В ПРОСТРАНСТВЕ «ЖИЗНЕННОГО МИРА»

■ Шибер Оксана Александровна

■ *Ассистент,*

ORCID: 0000-0001-9848-2420, e-mail: askim_oxana@ukr.net,

Киевский национальный университет культуры и искусства,

Киев, Украина

■ Аннотация

Цель статьи заключается в определении особенностей реализации практик рекреационного досуга в пространстве жизненного мира и выяснении степени эффективности их освоения. Методология исследования обусловлена необходимостью применения культурологического, микросоциологического и философского подходов для анализа сферы досуга и рекреации в рамках «жизненного мира». Микросоциологический подход позволяет рассмотреть интеракции (рекреационно-досугового взаимодействия индивидов) как основы целостности жизненного мира. Философский – влияние вида и содержания рекреационно-досуговых практик на формирование «жизненного мира», человеческого бытия, личности в целом. В связи с этим одной из основных методологических

задач культурології виникає в'яснення предела ефективности реалізації рекреаційно-досугових практик в організації повсякденної життя і конструюванні «життєвого світу». Наукова новизна заключається в концептуальному дослідженні особливостей реалізації практик рекреаційного дозвілля в просторі життєвого і віртуального світів шляхом критичного аналізу соціокультурних трансформацій, зв'язаних з впровадженням інформаційно-комунікативних технологій. Висновки. Ітак, особливістю реалізації практик рекреаційного дозвілля в просторі «життєвого світу» являється спроможність останніх к наповненню повсякденного простору значущістю і гармонією з оточуючим світом. «Віртуальна реальність» розкривається в повсякденній комунікації, котрою своїми «гнучкими», розширенними спроможностями вистраювання представлень і способів самопрезентації. В те же время не стоїть забувати, що дозвілля при надмірному перебуванні в просторі «віртуального життєвого світу» при відсутності критичного мислення породжує незадоволеність і перетворюється в «бесмысленное», «небезпечне» часопроведення, ворождебне сутності людини. Свободное время замість того, щоб протистояти негативним тенденціям сучасності, з точністю до навпаки породжує почуття тоски і самотності, а також неувірності в своїх власних силах.

■ **Ключевые слова:** рекреаційно-досугові практики; «життєвий світ»; повсякденність; звичність; «віртуальний життєвий світ»

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188807
УДК 94(477.83-25=19):3.083.3

СОЦІАЛЬНА ТОПОГРАФІЯ ВІРМЕН ЛЬВОВА

Гаюк Ірина Яківна

Кандидат філософських наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-1296-0872, e-mail: irinahayuk@gmail.com,
Львівська національна академія мистецтв,
вул. Кубійовича, 38, Львів, Україна, 79011

Для цитування:

Гаюк, І.Я. (2019). Соціальна топографія вірмен Львова. *Питання культурології*, (35), 179-192.
doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188807>.

Анотація

Мета статті. Розглянути історичну специфіку формування та функціонування вірменських кварталів і характерні риси соціальної топографії вірмен Львова. Досліджується культурний вплив вірменської етнонаціональної меншини на формування історичного обличчя Львова. Основним методологічним принципом дослідження став метод історичного аналізу джерел та синтез їхніх даних, який надав можливість розкрити специфіку історичного розвитку вірменських кварталів Львова як важливої частини культурного буття України. Методи інтерпретації та соціальної топографії було використано для вивчення впливу соціальної ідентичності та соціального статусу, професії та взаємин різних соціальних груп на їх територіальне розміщення в місті. Висновки. Вивчення історичної динаміки соціотопографії вірменської колонії Львова дозволяє зробити висновок, що вірмени Львова мали зазвичай престижне місце проживання упродовж всього часу існування вірменської колонії міста. Водночас чимало вірмен навіть у середньовіччі проживало поза межами обох вірменських кварталів, зокрема, на престижній центральній площі міста (пл. Ринок). У XIX – поч. XX ст. вірмени Львова стали органічною інтегрованою частиною львівських жителів, тому говорити про функціонування вірменських кварталів як автономного вірменського етнонаціонального топосу підстав немає. Однак представники вірменської інтелектуально-мистецької еліти відіграли помітну роль у створенні нового обличчя Львова.

Ключові слова: вірмени; вулиця; квартал; місто; площа; соціотопографія; статус; юридика

Вступ

Представники східних народів віддавна стали невід'ємною складовою строкатого етнонаціонального поля України, хоча прояви їхньої присутності відчутно різнилися – від мінімального до якісно вагомого. До категорії останніх належить вірменська етнонаціональна меншина, для якої українські землі стали новою

Батьківщиною. Сучасний Львів неможливо уявити без вірменського кварталу, життя якого нараховує понад сім століть: ця частина історико-культурного заповідника завжди приваблює чисельних гостей міста, та й місцевих жителів. Тож не дивно, що за останні два століття непоодинокі дослідники зверталися до вивчення життя вірменської колонії Львова.

До сьогодні лівова частка наукових розвідок припадає на вивчення історії та архітектурно-стилістичних особливостей вірменського кафедрального собору Успіння Пресвятої Богородиці (Chrząszczewski, 2001; Kajetanowicz, 1930; Wolańska, 2010). Значно менше праць присвячено ансамблю вул. Вірменської (Вуйцик, 1996; Глембоцька, 1996; Кос, 1994; Липка, 1983).

Публікації, присвячені локаціям компактного проживання вірмен, можемо поділити на дві частини: абсолютна більшість досліджень присвячена історії вірменських сакральних пам'яток, і лише лічені праці стосуються історії світських житлових забудівель вірмен (Вуйцик, 1996; Глембоцька, 1996; Дашкевич, 2012; Кос, 1994; Липка, 1983; Пештмалджян, 1987; Antoniewicz-Bołoz, 1895; 1896). Питання доцільності розгляду вірменських поселень із точки зору соціальної топографії вперше озвучив проф. Дашкевич (2005), однак у своїй статті вчений акцентував увагу на спільних рисах вірменських кварталів українських міст загалом, тому соціальна топографія вірменської колонії Львова у ній розглянута доволі стисло в загальному порівняльному контексті аналізу всіх вірменських кварталів України. Відтак, проблема вивчення вірменської колонії Львова з точки зору соціальної топографії, а саме як зони компактного проживання вірмен пов'язані з їх місцем у соціальній стратифікації Львова, і як їхній соціальний статус, у свою чергу, впливав на місця їхнього проживання та роботу, – в такому контексті ніколи не поставала.

■ **Мета статті**

Метою розвідки є комплексний аналіз формування та історичного розвитку вірменських кварталів Львова з урахуванням соціальної динаміки вірменської колонії міста та її крос-культурних зв'язків з українсько-польським оточенням.

Основним методологічним принципом дослідження став метод історичного аналізу джерел та синтез їхніх даних, який дав можливість розкрити специфіку історичного буття вірменських кварталів Львова як важливої частини культурного простору України. Методи інтерпретації та соціальної топографії було використано для вивчення впливу соціальної ідентичності та соціального статусу, професії та взаємин різних соціальних груп на їх територіальне розміщення в місті.

■ **Виклад матеріалу дослідження**

З точки зору соціальної топографії, що виділяє два основних типи просторових елементів – вищий, панівний, престижний (квартали, центр, передмістя, ключові пункти міста) і нижчий, підлеглий (вулиці, площі, будівлі), вірмени в середньовічному Львові мали переважно високе, престижне місце розташування. Першу згадку про вірменський квартал Львова «Vicus Armenogum» знаходимо в мемуарах німецького алхіміка Леонарда з Марбурга, який відвідав місто у 1394 році (Дашкевич, 2005). Водночас його повідомлення є й першою згадкою про вірменські

квартали на українських землях загалом. У XV ст. у Львові згадується Вірменське передмістя 1489 р. «*suburbium Armenicale*» («Книга декретів») та Вірменська вулиця у 1441 р. (згодом, у XIX ст., у місті були три вірменські вулиці – Верхня Вірменська, Нижня Вірменська та Поперечна Вірменська). Окрім цього, у 1483 р. на Краківському передмісті також зафіксовані Вірменська вулиця, Вірменська площа, Вірменський міст (*Pontum Armenicale*) (Дашкевич, 2005).

Для розуміння особливостей розселення вірмен у середньовічному Львові доцільно використовувати дані соціальної топографії, яка вивчає вплив соціального статусу, професії і взаємин різних соціальних груп на територіальне розміщення в місті. Інакше кажучи, соціальна топографія показує, як соціальний склад і статус різних груп населення пов'язаний із характером їхнього розселення у містах. Так, соціальна топографія вірмен Львова свідчить, що вони почали селитися у місті від часу його заснування, причому були тут бажаними мешканцями, а не непрошеними гостями, що підтверджує розташування їхнього кварталу в безпосередній близькості від центру міста. І така ситуація виникла в місті з домінуючим католицьким, а точніше – польсько-католицьким населенням, коли всіх не римо-католиків, а згодом – і не поляків суттєво обмежували в правах.

Очевидно, що подібна топографія міста Львів могла сформуватися лише тому, що міське ядро, його центр і вузлові пункти викристалізувалися ще до того, як католицьке населення стало тут панівним. Яскраво свідчать про це дані О. Осіпяна, згідно з якими «за 200 років (1405–1604) до міського права (*ius civile*) було прийнято всього 68 вірмен (як львівських, так і приїжджих) із загального числа прийнятих 3614 осіб! Тобто менше 2 %» (Осіпян, 2012–13, с. 26). Ще одне підтвердження знаходимо у зверненні вірмен Львова 1578 р. до польського короля Стефана Баторія щодо захисту їхніх споконвічних прав: тоді вірмени присягнулися королю, що вони не мають привілеїв, які б дозволяли їм оселитися та заснувати громаду Львова, отриманих за польських часів, оскільки вони – вірмени – оселилися тут ще до польського панування. Тому з переходом Львова під владу польських королів вони отримали у 1356 р. рівні з іншими права громадян міста, що й затвердив королівський декрет від 7 липня 1578 р. (Купчинський & Ружицький, 1972).

Історично у Львові склалися два центри (квартали) вірмен. Перший – найдавніший – на землях княжого Львова під Високим замком, існував від середини XIII ст. Його серцем був сакральний комплекс, що включав церкви св. Анни, св. Якова Нізібійського та монастир «Пресвятої Богородиці, яка виконує прохання» («Хндракатур Сурб Аствацацин», згодом – просто «Хачкатар»), що належав вірменським монахам-антоніанцям. Комплекс був розташований на захід від православного монастиря св. Онуфрія і займав доволі велику площу. Театінець Л.-М. Піду де Сент Олон (1876) у 1669 р. писав, що церква св. Анни, яку «зазвичай називають монастирем ... раніше була кафедральною та архієпископською...» (с. 18, 20). Я. Хжончевський (2001) вважає 1240 рік часом зведення церкви св. Анни, а Я. Дашкевич (2005), з огляду на найдавніший відомий дослідникам напис на надгробку біля церкви від 1277 р., припускає, що храм був побудований орієнтовно в середині XIII ст.

Будівництво церкви св. Анни може бути пов'язане з переїздом частини київських вірмен до Львова та з перенесенням сюди вірменського архієпископського

престолу, що, вірогідно, сталося після захоплення Києва монголо-татарами у 1240 р. Назва церкви також свідчить на користь такого припущення, адже постать візантійської царівни Анни з вірменської Македонської династії – християнської дружини хрестителя Київської держави князя Володимира – завжди була важливою складовою історичної пам'яті вірменської діаспори України. Відсутність на українських землях інших вірменських церков з аналогічною посвятою, за винятком церкви поч. XX ст. у Севастополі, також опосередковано свідчить на користь такого припущення.

Друга церква св. Якова Нізібійського, за повідомленням місіонера Т. Крусінського (Ваґаґсз, 1869, s. 109), була побудована через сто років після зведення церкви св. Анни, тобто у 1340 р., хоча S. Ваґаґсз датує її будівництво близько 1400 р. Храм було зведено на кошти багатих львівських вірмен Філіпа і Бернарда Бернатовичів, які також заповідали кошти на утримання церкви та монастиря. Церква і надалі продовжувала залишатися під опікою цієї родини (Ваґаґсз, 1856).

Комплекс закрили під час йозефінських реформ у 1784 р. Невдовзі всі церковні будівлі було розібрано, оскільки по території комплексу проклали залізничну колію, а кам'яні блоки частково пішли на броварню, частково – на будівництво лазні. Окремі надгробки з церковного цвинтаря перенесли у двір вірменського собору Успіння Пресвятої Богородиці, інші залишилися біля лазні, деякі потрапили на Личаківський цвинтар. Цілком можливо, що одна з найцікавіших ікон із колишнього Вірменського музею з образом св. Антонія Пустельника (експонується у Львівському музеї історії релігій) належала свого часу монастирю «Хачкатар», де проживали вірменські ченці-антоніанці, оскільки на задньому плані ікони розміщене єдине відоме нам прижиттєве зображення церкви св. Анни. Розташування монастирського комплексу св. Анни під Високим замком поряд із давньоруським монастирем св. Онуфрія також свідчить про високий статус вірменських поселенців у княжому Львові.

Окрім вірменського монастирського комплексу св. Анни, на Краківському передмісті знаходилася ще одна вірменська церква св. Хреста. Перша її будівля, зведена у XVI ст. львівським вірменином Юрком Івашковичем, була дерев'яною, хоча усний переказ говорить про існування тут невеликої однойменної церкви ще в 2-й пол. XIV ст. У XVI ст. біля церкви утворився жіночий вірменський монастир терці арок, або черниць св. Ріпсіме. Перша документальна згадка про храм припадає на 16.03.1590 р. А кам'яна церква була побудована в 1629–1637 рр. на кошти багатого купця родом із Сучави Ісаака (Саґака) Аґопсовича († 23.02.1649) (Ваґаґсз, 1856). У 1660-х рр. при церкві деякий час працювала папська театинська колегія для вірменських хлопчиків. У 1784 р. австрійський уряд закрив церкву, а в монастирських приміщеннях розмістили гарнізонний суд і в'язницю. Після приєднання західноукраїнських земель до Радянської України тут була катівня НКВС, під час війни – гестапо, потім – знову НКВС і в'язниця, а після 1953 р. – школа міліції (Chrząszczewski, 2001).

Один із найдавніших докладних описів вірменських кварталів Львова знаходимо в «Дорожніх нотатках» (поч. XVII ст.) вірменина Симеона Лехаці (1965): «У місті є велика і чудова кам'яна склепінчаста і хрестоподібна, оточена стіною церква... Є також літня і зимова велика кам'яна школа, а також книгосховище. Біля церкви

[розташовані] вакуфні кам'яні будинки і богадільня для чоловіків і жінок. А за містом, навпроти монастиря, стоїть великий і прекрасний прочанський будинок (госпіталь. – *Авт.*). Поза [містом] є три кам'яні монастирі; поряд розташовані [монастирі] св. Хачкатара та св. Гакопа, неподалік стоїть палац єпископів, а окремо – упорядкований і міцний монастир св. Хреста; при них є богадільня, економія, стаїні, дві-три баштани і приміщення для ченців, священників та іншої братії...».

В описі Лехаці мова спочатку йде про вірменський кафедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці, розташований у межах нового середмістя, а потім – про найдавніший вірменський сакральний комплекс Львова, який на поч. XVII ст. був розташований поза межами міста на Краківському передмісті.

Обидва вірменських церковних комплекси на Краківському передмісті належали Вірменській апостольській церкві. Разом із цим, тут знаходився храм св. Іоана Хрестителя, який певний час належав вірменам-католикам (уніатам), які прибули до Львова у 2-й пол. XIV ст. із Києва на чолі з єпископом Яковом. Історія будівництва цього храму та його конфесійної приналежності до кінця не з'ясовані. Згідно з М. Бандрівським (2014), Владислав Опольський у 1375 р. видав грамоту, якою передавав руський храм св. Іоана Хрестителя, «розташований перед воротами Львова», київському вірменському єпископу Якову та його ченцям. Разом із будівлею вірменам тоді також передали земельну ділянку, двір, дорогу (сучасна вул. Вірменська), яка вела до Низького замку. Передана церква була на місці пізнішого домініканського монастиря.

Далі, на думку дослідника, вірмени перед 1391 р. передали колишній давньоруський Святоіоанівський храм із монастирем ордену домініканців. А перед зруйнуванням «домініканськими будівничими давньоруського Святоіоанівського храму вірменська громада перенесла, як припускаємо, посвяту останнього на новобудовану ними святиню на Старому Ринку». Приводяться також дані щодо судового процесу 1519–1762 рр. між львівськими домініканцями та вірменською громадою, в документах якого «є згадки про те, що ще до побудови домініканського костелу Божого Тіла і при ньому монастиря на цьому місці заходилися ченці-василіани» (Бандрівський, 2014, с. 125). Однак М. Бандрівський помилково вважає, що це повідомлення стосується «виключно ченців східного, тобто православного обряду», тоді як саме в цей період існували вірмено-католики (уніати) – василіани як у Львові та Києві, так і в Криму. І вірменський єпископ Яків, якому Опольський передав цей храм, прибув із Києва разом із вірменськими ченцями-василіанами. Ч. Лехіцький подає дещо інакші дані (Lechicki, 1928). Вірмени-уніати Русі займали монастир св. Анни у Львові, а після переходу в католицизм у 1370 р. їх звідти вигнали, і вони перемістилися до костелу св. Іоана Хрестителя, який їм віддали домініканці.

Згодом упродовж 1519–1762 рр. між львівськими домініканцями та вірменською громадою йшли постійні судові тяжби за землю домініканського монастиря. Якщо на його місці спочатку справді стояв давньоруський храм св. Іоана Хрестителя, який передали вищезгаданому вірмено-католицькому єпископу Якову, то ця ситуація цілком могла стати підставою для судового процесу між домініканцями та вірменською громадою: вірмени вважали, що земля, на якій розташований домініканський монастир, належить їм, адже король передав давньоруський храм *вірменському* єпископу (Купчинський & Ружицький, 1972, с. 31). Тоді як, з точки

зору домініканців, головним було те, що храм належав вірменам-уніатам, які канонічно підпорядковувалися Ватикану. А оскільки 5 квітня 1381 р. папа Урбан VI перевів вірменських василіан під юрисдикцію домініканців (Lechicki, 1928), вони є законними спадкоємцями та правонаступниками і цього храму, і прибудованого або побудованого на його місці монастиря.

Питання щодо будівництва храму св. Іоана Хрестителя на Старому Ринку залишається дискусійним: за однією версією, його побудували самі вірмени, за іншою – він був побудований бл. сер. XIV ст., і до 1381 р. там перебували домініканці. На думку Г. Кос, церква св. Іоана Хрестителя з'явилася не раніше 2-ї пол. XIV ст., «ймовірно, 1371 р., коли руський староста Іван надав храму (на той час вірменському) село Годовицю біля Львова» (Кос & Харамбура, 2017, с. 989).

Мешканці деканату навколо церкви св. Іоана Хрестителя мали власне право і судочинство, більш того – у 1415 р. на прохання каноніка і пребендаря костела св. Іоана Хрестителя Сигізмунда король Владислав II видав декрет, згідно з яким всі жителі святоіоаннівського деканату – і вірмени, і православні, і католики – переходили під юрисдикцію вірменського права. З того часу всі судові справи громади вирішувалися відповідно до вірменського права вйтом, який звітував перед каноніком і настоятелем храму св. Іоана Хрестителя. Цей привілей ще раз підтвердив король Казимир IV у 1491 р. (Купчинський & Ружицький, 1972, с. 140).

Наприкінці XVI ст. на Краківському передмісті утворюються т. зв. юридики вірменського єпископа (юридику називали адміністративно незалежні, автономізовані частини міст і передмість, на які не поширювалася адміністративна та судова влада міського магістрату). Вірменських юридик було дві: 1. деканальна – на об'єднаних землях вірменських церков львівського передмістя Підзамче та інших земельних наділів Вірменської церкви (Янівка, пізніше – Біскупщина); 2. юридика на землях, які належали вірменському монастирському комплексу «Святої Богородиці...» біля церкви св. Анни (Дашкевич, 1969). У 1729–1731 рр. юридика вірменського єпископства налічувала 50 будинків, на їх території працювало багато вірменських партачів (позацехових ремісників) (Кісь, 1968). Кожна юридика мала окремі провізорський суд, який підпорядковувався раді старійшин.

Рада старійшин опікувалася також вірменськими госпіталями (виконували функції лікарні, богадільні та прочанського будинку), яких у Львові було два: один – у межах міських мурів поблизу Вірменського собору (т. зв. Миський), другий – на Краківському передмісті біля вірменського монастиря, швидше за все – біля церкви св. Хреста на вул. Замарстинівській (т. зв. Монастирський). Монастирський госпіталь, вірогідно, був зруйнований під час турецької облоги міста 1672 р.

Другий вірменський квартал почав формуватися в середмісті навколо вірменського кафедрального собору Успіння Пресвятої Богородиці поблизу центру Львова – нової площі Ринок. Обидва квартали мали необхідний набір будівель, які забезпечували повноцінний перебіг їхнього громадського життя: ратушу, ринок, зали засідань, магазини, баню, джерело води тощо. У 1544 р. середмістя мало 263 ділянки, а імена та прізвища їхніх власників показали наступну картину: 94 ділянки належали полякам, 31 – німцям, 25 – українцям, 42 – вірменам, 28 – євреям, 43 – католикам спірної етнонаціональної приналежності (німці або

поляки). Аналіз демографії та соціотопографії середмістя кін. XVI – 1-ї пол. XVII ст. засвідчує, що вірмени зміцнили тут свої позиції щодо нерухомості – їх частка зросла до 24–26 % (Капраль, 2003, с. 261).

Вірменський собор Успіння Пресвятої Богородиці заслужено вважається одним із найкрасивіших та найцікавіших архітектурних ансамблів Львова. І, як відзначають дослідники, – однією з найбільш відомих культових вірменських споруд поза Вірменією. Побудований у 1357–1363 рр. на кошти багатих кримських купців Якоба з Кафи (сучасна Феодосія) та Паноса з Гайсарата (ймовірно, Казарат неподалік від м. Старий Крим), комплекс вірменського собору розташований між вулицями Вірменська (до 1871 р. – Верхня Вірменська) і Лесі Українки (до 1871 р. – Нижня Вірменська), а портал і вхід до храму виходять на вул. Краківську.

Архітектурний ансамбль собору складають кілька історичних пам'яток: 1. власне собор, який є центром ансамблю; 2. дзвіниця, побудована 1571 р. за проектом Петра Красовського; 3. колона св. Христофора, встановлена у 1726 р. на кошти вірменського судді Христофора Августиновича; 4. монастир вірменських бенедиктинок XVII–XX ст.; 5. приміщення вірменського церковного банку-ломбарду «Mons Pius»; 6. палац вірменських архієпископів-митрополитів, побудований наприкінці XVII ст.

Упродовж століть собор неодноразово реконструювали. Найбільш суттєво його вигляд було змінено під час перебудови 1723 р.: до ризниці прибудували каплицю і добудували дві бічні апсиди. Третя і остання (до повернення храму віруючим Вірменської апостольської церкви у 2003 р.) генеральна реконструкція храму стартувала у 1902 р. з початком правління останнього львівського вірмено-католицького митрополита Юзефа Теодоровича (1864–4.12.1938). В липні 1906 р. комітет із реставрації доручив оформлення інтер'єру храму двом відомим художникам та декораторам Ю. Мехофферу і Т. Аксентовичу. Ю. Мехоффер мав розробити комплексний проект оформлення найстарішої частини собору і трансепту XVIII ст., використовуючи мозаїку, мармур і фрескові розписи, а Т. Аксентовичу доручалося зробити проект мармурового головного вівтаря, амвона і велике мозаїчне панно в центральній апсиді. Для виконання розписів пізніше запросили Яна Генріка Розена. Владика Теодорович наполягав, щоб у проектах були використані мотиви середньовічного вірменського мистецтва (з книжкових мініатюр, мозаїк тощо), але заразом оформлення мало бути сучасним і органічно-цілісним. Тож не дивно, що вибір припав саме на цих митців – усі вони належали до найяскравіших представників епохи модерну. Саме ця спорідненість інтенційності їхнього світосприйняття дозволила створити такий яскравий органічно-цілісний сучасний, але водночас вкорінений у прадавніх вірменських традиціях, новий інтер'єр стародавнього храму.

Вірменська вулиця виникла одночасно з формуванням середньовічного Львова в межах оборонних стін і була однією з найдовших вулиць середмістя. Будинки на вул. Вірменській були в основному дво- і триповерховими, майже всі кам'яні, і лише незначна частина була з дерева або з т. зв. «пруської цегли» (різновид каркасної фахверкової конструкції) (Кос, 1994); 4-поверхові кам'яниці стали з'являтися тут лише наприкінці XVIII ст. До 2-ї пол. XVIII ст. багато будинків мали широкі в'їзні ворота, які дозволяли потрапити на господарський двір, де розташовувалися

стайні, вози тощо (будинки № 13, 15, 25) (Вуйцик, 1996). Вигляд вул. Вірменської відчутно змінився в порівнянні з XVI–XVII ст., причиною чого були часті пожежі. Лише у XVIII ст. вірменський квартал горів двічі – у 1748 р. і 1778 р. Однак, на відміну від собору, який, попри всі перебудови, зберіг притаманні вірменській архітектурі стилістичні особливості, архітектурний вигляд будинків вірменського кварталу майже повністю відповідав панівним в цьому регіоні архітектурним традиціям, смакам і стилям.

Назви будинків на вул. Вірменській є наочним відображенням як історії вірменської громади міста, так і соціального статусу вірмен у місті. Так, будинок № 16 збудовано на місці трьох невеликих кам'яних будинків Писарчика або Лиськевича, Стецькевича і маляра Богуша. Ян Лиськевич у 2-й пол. XVII ст. був писарем львівської вірменської громади. У 1680 р. на підставі львівської книги вірменських заповітів, написаних вірмено-кипчацькою мовою, він склав спеціальний перекладений перелік церковних прибутків від нерухомого майна (Дашкевич, 1983). Звідси і назва будинку – Писарчика або Лиськевича. В будинку також жив відомий львівський художник Павло Богуш – єдиний на той час вірменин, який за спеціальним королівським привілеєм 1600 р. отримав право стати членом львівського цеху художників. Саме з нього починається документально фіксована історія вірменського малярського осередку у Львові. Після смерті Павла Богуша в 1605 р. будинок перейшов його синам, також художникам, Яну і Шимону Богушовичам (Александрович, 1996).

Будинок № 23, один із найцікавіших на вул. Вірменській, має багате скульптурне оздоблення, до того ж він один із небагатьох, що зберіг постійну назву «Івашкевичевський (Івашковичевський)» (Вуйцик, 1996). Будинок перебудували у 1764 р. з двох кам'яних невеликих будинків Івашка-доктора. Незважаючи на таке легковажно-зменшувальне ім'я, доктор Івашко – Ян Івашкович († 1651 р.) був відомою і дуже шанованою в місті людиною. Доктор обох прав, він настільки блискуче володів юриспруденцією і так добре виконував свою роботу, що у 1622 р. міський магістрат за заслуги звільнив його від сплати всіх податків на 10 років. Потім будинком володів суддя вірменського права Юзеф Яськевич (1718–9.07.1791), який у 1765 р. став секретарем короля Станіслава Понятовського (Barącz, 1856). У 1882 р. місто викупило цей будинок для влаштування в ньому вірменської чоловічої школи ім. Грегора Пірамовіча. Ймовірно, саме тоді на ньому з'явився зодіакальний фриз роботи скульптора Г. Красуцького.

Але вірмени проживали не лише у своїх кварталах. Архівні документи засвідчують, що вони були власниками будинків у Руському кварталі та на центральній площі міста Ринок. Так, у XVII ст. будинками на вул. Руській володіли вірмени Вартанович, Давидович, Миколайевич, Стецькевич та інші (Дашкевич, 2012; «Книга реєстрів»; Barącz, 1856). Як зазначав І. Крип'якевич (1994), «три ділянки на вул. Руській міцно тримали в своїх руках вірменські сім'ї Аведиковичів, Доноваків і Ківеєрйовичів» (с. 17). І до сьогодні на вул. Руській над вікнами можна побачити вірменські написи.

Львівські вірмени – архітектори і художники – відіграли помітну роль у створенні образу нового Львова. До їх числа належали насамперед архітектор Юліан Захаревич, скульптор і художник Тадеуш Баронч, художники А. Августинович,

батько і син Стефановичі, родина Тировичів. Як зазначав історик мистецтва проф. Ю. Бірюльов (2010), Юліану Захаревичу належала велика роль у розробці загальної концепції нового громадського центру Львова, де він проявив чудове урбаністичне мислення і вміння передбачати.

■ Висновки

Отже, вивчення історичної динаміки соціотопографії вірменської колонії Львова дозволяє зробити висновок, що вірмени Львова мали переважно високе, престижне місце проживання за часів середньовіччя. У місті склалися два вірменських квартали – найстаріший на території Краківського передмістя (княжий Львів) і середньовічний – у межах середмістя навколо кафедрального вірменського собору Успіння Пресвятої Богородиці. Разом із цим, чимала кількість вірмен навіть у середньовіччі проживала поза межами вірменських кварталів, зокрема, на вул. Руській, а також на престижній площі Ринок. У XIX – поч. XX ст. вірмени Львова стали органічною інтегрованою частиною жителів міста, тому говорити про функціонування вірменських кварталів як автономного вірменського етнонаціонального топосу підстав немає.

■ Список використаних джерел

- Александрович, В. (1996). Малярі вірменського походження у Львові перед серединою 17 ст. В *Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя* (с. 537-554). Львів; Київ; Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць.
- Бандрівський, М. (2014) *З історії православних храмів львівського середмістя: від «Мегалі Екклісія» руських князів до церкви Успіння Пресвятої Богородиці на вул. Руській*. Львів: Ліґа-Прес.
- Бірюльов, Ю. (2010). *Захаревичі: Творці столичного Львова*. Львів: Центр Європи.
- Вуйцик, В. (1996). Матеріали до історії кам'яниць вулиці Вірменської. *Галицька брама*, 21/22, 14-16.
- Глембоцька, Г. (1996). Вірменські проходи по Львову. *Галицька брама*, 21/22, 4-7.
- Дашкевич, Я. (1969). Адміністративні, судові й фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст. (Проблематика, стан і методика дослідження). В *Історичні джерела та їх використання* (с. 129-171). Київ: Наукова думка.
- Дашкевич, Я. (1983). Армяно-кипчацький язук: етапи історії. *Вопросы языкознания*, 1, 91-107.
- Дашкевич, Я. (2005). Вірменський сакральний комплекс із часів княжого Львова. В *Історія релігій в Україні* (Кн. 1, с. 202-210). Львів: Логос.
- Дашкевич, Я. (2012). Армянские кварталы средневековых городов Украины (XIV–XVIII вв.). В *Вірмени України: дорогами тисячоліть* (с. 743-786). Львів: Логос.
- Капраль, М. (2003). *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
- Кісь, Я. (1968). *Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.)*. Львів: Видавництво Львівського університету.
- Книга декретів, судових рішень, контрактів купівлі-продажу, заповітів та інших документів за 1682–1686 рр. (Фонд 52 "Магістрат м. Львова", опис 2, т. 8 "Актові книги

- вірменського суду (*Acta iudicii civilis Armenorum*)", справа 557). Центральний державний історичний архів України, Львів.
- Книга реєстрів тижневих прибутків і видатків міської каси за 1609–1619 рр. (Фонд 52 "Магістрат м. Львова", опис 2, т. 86 "Міські касові книги", справа 735). Центральний державний історичний архів України, Львів.
- Кос, Г. (1994). З історії забудови Вірменської дільниці у Львові. В О. Купчинський, В. Овсійчук, & А. Рудницький (Ред.), *Записки товариства імені Шевченка* (Т. 227, с. 289-295). Львів.
- Кос, Г., & Харамбура, С. (2017). Думки з приводу нової історико-архітектурної праці: Замість рецензії. Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. *Народознавчі зошити*, 4, 988-994.
- Крип'якевич, І. (1994). *Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження та матеріали*. Львів.
- Крипякевич, І. (1965). К вопросу о начале армянской колонии во Львове. В *Исторические связи и дружба украинского и армянского народов* (с. 122-128). Київ: Наукова думка.
- Купчинський, О., & Ружицький, Е. (Упоряд.). (1972). *Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР*. Київ: Наукова думка.
- Липка, Р. (1983). *Ансамбль вулиці Вірменської*. Львів: Каменярь.
- Осипян, А. (2012–2013). Этническая и конфессиональная идентичности в формировании городских «наций» Львова во второй половине XIV – первой половине XV вв. (на примере «армянской нации»). В А.Н. Маслов, & А.А. Кузнецов (Ред.), *Альманах по истории Средних веков и раннего Нового времени* (Вып. 3-4, с. 22-42). Нижний Новгород.
- Пештмалджян, М. (1987). *Памятники армянских поселений*. Ереван: Айастан.
- Симеон Лехаці, (1965). Описание города Львова. В *Путевые заметки*. Взято из http://www.armenianhouse.org/lekhatsi/chronicleru/notes/chapter13_18.html#15.
- Antoniewicz-Bołoz, J. (1895). Cechy świeckiej architektury Ormian polskich. In *Czas* (s. 134-157). Kraków.
- Antoniewicz-Bołoz, J. (1896). O sztuce polskich Ormian (architektura, malarstwo, ornamentyka). In *Kwartalnik Historyczny* (Т. 10, s. 729-730). Lwów.
- Barącz, S. (1856). *Żywoły sławnych Ormian w Polsce*. Lwów: Druk. Zakł. naród. im. Ossolińskich.
- Barącz, S. (1869). *Rys dziejów ormiańskich*. Tarnopol.
- Chrząszczewski, J. (2001). *Kościół ormian polskich*. Warszawa: Res Publica Multietnica.
- Decret m[ilosciw ego] krola jegomosci Stefana. Ormienie lwowscy iisdem prerogativis gaudere maią, jako concives zdawna w mieście tym z innemi p[any] m ieszczany oprucz prawa, ktore osobliw e maią (XVIII). (Фонд 131 «Колекція грамот на пергаменті», Справа 585 «Decretum hoc laceratum est per Svecos stante eorum hostili incursione anno 1704» (XVIII)). Центральний державний історичний архів України, Львів.
- Kajetanowicz, D. (1930). *Katedra Ormiańska i jej otoczenie (przewodnik)*. (Wyd. 2). Lwów: Z drukarni S. Bednarskiego.
- Lechicki, Cz. (1928). *Kościół Ormiański w Polsce*. Lwów: Z drukarni «Słowa polskiego».
- Pidou, Aloizej Marya. (1876). Krótka wiadomość o obecnym stanie i postępie misji apostolskiej do Ormian w Polsce, Wołoszczyźnie i krajach sąsiednich ... In *Źródła dziejowe* (Т. 2, s. 3-96). Warszawa.
- Wolańska, I. (2010). *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

References

- Aleksandrovych, V. (1996). Maliari virnenskoho pokhodzhennia u Lvovi pered serednoiu 17 st. [Painters of Armenian origin in Lviv before the middle of the 17th century]. In *Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Yaroslava Dashkevycha z nahody yoho 70-richchia [Collection of scientific works to the honor of the 70th anniversary of Yaroslav Dashkevych's birth]* (pp. 537-554). Lviv; Kyiv; New York: Vydavnytstvo M.P. Kots [in Ukrainian].
- Antoniewicz-Bołoz, J. (1895). Cechy świeckiej architektury Ormian polskich [Features of the secular architecture of Polish Armenians]. In *Czas* (pp. 134-157). Krakow [in Polish].
- Antoniewicz-Bołoz, J. (1896). O sztuce polskich Ormian (architektura, malarstwo, ornamentyka) [About the art of Polish Armenians (architecture, painting, ornament)]. In *Kwartalnik Historyczny* (Vol. 10, pp. 729-730). Lviv [in Polish].
- Bandrivskiy, M. (2014). *Z istorii pravoslavnykh khramiv Ivivskoho seredmistia: vid "Mehali Ekklisiia" ruskykh kniaziv do tserkvy Uspinnia Presviatoi Bohorodytsi na vul. Ruskii [From the history of the Orthodox churches of Lviv's city center: from the Megali Ecclesia of the Russian princes to the Church of the Assumption of the Blessed Virgin on the Ruska street]*. Lviv: Liga-pres [in Ukrainian].
- Barącz, S. (1856). *Żywoty sławnych Ormian w Polsce [Lives of famous Armenians in Poland]*. Lviv: Druk. Zakł. naród. im. Ossolińskich [in Polish].
- Barącz, S. (1869). *Rys dziejów ormiańskich [The history of Armenia]*. Tarnopol [in Polish].
- Biriulov, Yu. (2010). *Zakharevychi: Tvortsi stolychnoho Lvova [Zakharevychi: Creators of Capital Lviv]*. Lviv: Tsentr Yevropy [in Ukrainian].
- Chrzęszczewski, J. (2001). *Kościół ormian polskich [Churches of Polish Armenians]*. Warsaw: Res Publica Multietnica [in Polish].
- Dashkevych, Ya. (1969). Administratyvni, sudovi y finansovi knyhy na Ukraini v XIII–XVIII st. (Problematyka, stan i metodyka doslidzhennia) [Administrative, judicial and financial books in Ukraine in the XIII–XVIII centuries (Problems, state and methods of research)]. In *Istorychni dzhherela ta yikh vykorystannia [Historical sources and their use]* (pp. 129-171). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dashkevich, Ia. (1983). Armiano-kipchakskii iazyk: etapy istorii [Armenian-Kipchak language: stages of history]. *Voprosy iazykoznaviia*, 1, 91-107 [in Russian].
- Dashkevych, Ya. (2005). Virnenskyi sakralnyi kompleks iz chasiv kniazhozhoho Lvova [Armenian sacral complex from the time of the princely Lviv]. In *Istoriia religii v Ukraini [History of religion in Ukraine]* (Vol. 1, pp. 202-210). Lviv: Lohos [in Ukrainian].
- Dashkevich, Ia. (2012). Armianskie kvartaly srednevekovykh gorodov Ukrainy (XIV–XVIII vv.) [Armenian quarters of the Ukrainian medieval towns (XIV–XVIII centuries)]. In *Virmeny Ukrainy: dorohamy tysiacholit [Armenians of Ukraine: the roads of the millennia]* (pp. 743-786). Lviv: Lohos [in Russian].
- Decret m[ilosciw ego] krola jegomosci Stefana. Ormienie lwowscy iisdem prerogativis gaudere maią, jako concives zdawna w mieście tym z innemi p[any] m ieszczany oprucz prawa, ktore osobliw e maią (XVIII). (Fund 131 "Collection of certificates on parchment", File 585 "Decretum hoc laceratum est per Svecos stante eorum hostili incursione anno 1704" (XVIII). Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv [in Latin].
- Hlembotska, H. (1996). Virnenski prokhody po Lvovu [Armenian passages in Lviv]. *Halytska brama*, 21-22, 4-7 [in Ukrainian].

- Kajetanowicz, D. (1930). *Katedra Ormiańska i jej otoczenie (przewodnik) [The Armenian Cathedral and its surroundings (guide)]* (2nd ed.). Lviv: Z drukarni S. Bednarskiego [in Polish].
- Kapral, M. (2003). *Natsionalni hromady Lvova XVI–XVIII st. (sotsialno-pravovi vzaiemyny) [Lviv's National communities in the XVII–XVIII centuries (social and legal relations)]*. Lviv: LNU im. I. Franka, Lvivske viddilennia Instytutu ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Kis, Ya. (1968). *Promyslovist Lvova u period feodalizmu (XIII–XIX st.) [Lviv's industry in the period of feudalism (XIII–XIX centuries)]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu [in Ukrainian].
- Knyha dekretiv, sudovykh rishen, kontraktiv kupivli-prodazhu, zapovitiv ta inshykh dokumentiv za 1682–1686 rr. [Book of decrees, court decisions, sales contracts, testaments and other documents for 1682–1686] (Fund 52 "Mahistrat m. Lvova", Inventory 2, Vol. 8 "Aktovi knyhy virmenskoho sudu (Acta iudicii civilis Armenorum)", File 557). Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv [in Ukrainian].
- Knyha reiestriv tyzhnevnykh prybutkiv i vydatkiv miskoi kasy za 1609–1619 rr. [Book of registers of weekly profits and expenditures of the city treasury for the years 1609–1619.] (Fund 52 "Mahistrat m. Lvova", Inventory 2, Vol. 86 "Miski kasovi knyhy", File 735). Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv [in Ukrainian].
- Kos, H. (1994). Z istorii zabudovy Virmenskoj dilnytsi u Lvovi [From the history of building the Armenian district in Lviv]. In O. Kupchynskyi, V. Ovsichuk, & A. Rudnytskyi (Eds.), *Zapysky tovarystva imeni Shevchenka [Notes of the Society named after Shevchenko]* (Vol. 227, pp. 289–295). Lviv [in Ukrainian].
- Kos, H., & Kharambura, S. (2017). Dumky z pryvodu novoi istoryko-arkhitekturnoi pratsi: Zamist retsenzii. Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII–XXI st. [Thoughts on a New Historical-Architectural Work: Instead of a Review. Architecture of Lviv. Time and styles of XIII–XXI centuries]. *Narodoznavchi zoshyty*, 4, 988–994 [in Ukrainian].
- Kripiakevich, I. (1965). K voprosu o nachale armianskoi kolonii vo Lvove [To the question of the beginning of the Armenian colony in Lviv]. In *Istoricheskie svyazi i druzhba ukrainskogo i armianskogo narodov [Historical ties and friendship of the Ukrainian and Armenian peoples]* (pp. 122–128). Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Kryp'iakevych, I. (1994). *Lvivska Rus v pershii polovyni XVI st.: doslidzhennia ta materialy [Lviv Rus in the first half of the 16th century: research and materials]*. Lviv [in Ukrainian].
- Kupchynskyi, O., & Ruzhytskyi, E. (Comp.). (1972). *Kataloh perhamentnykh dokumentiv Tsentralnogo derzhavnogo istorychnoho arkhivu URSS [Catalog of parchment documents of the Central State Historical Archives of the USSR]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lechicki, Cz. (1928). *Kościół Ormiański w Polsce [The Armenian Church in Poland]*. Lviv: Z drukarni "Słowa polskiego" [in Polish].
- Lypka, R. (1983). *Ansaml vulytsi Virmenskoj [Ensemble of the Armenian street]*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
- Osipian, A. (2012–2013). Etnicheskaia i konfessionalnaia identichnosti v formirovanii gorodskikh "natsii" Lvova vo vtoroi polovine XIV – pervoi polovine XV vv. (na primere "armianskoi natsii") [Ethnic and confessional identities in the formation of the city "nation" of Lviv in the second half of the XIV – the first half of the XV centuries (on the example of the "Armenian nation")]. In A.N. Maslov, & A.A. Kuznetsov (Eds.), *Almanakh po istorii Srednikh vekov i rannego Novogo vremeni [Almanac on the history of the Middle Ages and early New time]* (Issue 3–4, pp. 22–42). Nizhnii Novgorod [in Russian].

- Peshthalmaldzhian, M. (1987). *Pamiatniki armianskikh poselenii [Monuments of Armenian settlements]*. Erevan: Aiastan [in Russian].
- Pidou, Aloizej Marya (1876). Krótka wiadomość o obecnym stanie i postępie misji apostolskiej do Ormian w Polsce, Wołoszczyźnie i krajach sąsiednich [A brief information about the current state and progress of the apostolic mission to the Armenians in Poland, Wallachia and neighboring countries] ... In *Źródła dziejowe* (Vol. 2, pp. 3-96) [in Polish].
- Simeon Lekhatci. (1965). Opisanie goroda Lvova [Description of the city of Lviv]. In *Putevye zametki [Travel notes]*. Retrieved from http://www.armenianhouse.org/lekhatsi/chronicle-ru/notes/chapter13_18.html#15 [in Russian].
- Vuitsyk, V. (1996). Materialy do istorii kam'ianytsi vulytsi Virmenskoi [Materials for the history of stone buildings of Virmenska street]. *Halytska brama*, 21/22, 14-16 [in Ukrainian].
- Wolańska, I. (2010). *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938 [The Armenian cathedral in Lviv in the years 1902–1938]*. Warsaw: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego [in Polish].

ARMENIANS OF LVIV: SOCIAL TOPOGRAPHY

Iryna Haiuk

PhD in Philosophy, Associate Professor,
ORCID: 0000-0002-1296-0872, e-mail: irinahayuk@gmail.com,
Lviv National Academy of Arts,
Lviv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article. The article deals with the historical features of the formation and functioning of the Armenian quarters and the social topography characteristics of the Armenians of Lviv. The cultural influence of the Armenian ethnic minority on the formation of Lviv history is highlighted. The research methodology has been determined by historical analysis of sources and data synthesis, which made it possible to reveal the specific features of the historical development of the Armenian quarters in Lviv as an important part of the cultural life of Ukraine. The methods of interpretation and social topography were used to study the influence of social identity and social status, profession and relationships of different social groups on their territorial location in the city. Conclusions. Studying of the historical dynamics of the social topography of the Lviv's Armenian colony leads to the conclusion that the Armenians of Lviv usually had a prestigious place of residence throughout the existence of the Armenian colony in the city. At the same time, even in the Middle Ages many Armenians lived outside the two Armenian quarters, in particular, in the prestigious central square of the city (Rynok Square). In the nineteenth and early twentieth century Armenians of Lviv have become an integral part of Lviv residents. Thus, there is no reason to consider the Armenian quarters as an autonomous Armenian ethnic and national topos. However, representatives of the Armenian intellectual and artistic elite played a prominent role in creating Lviv's new image.

Keywords: Armenians; street; quarter; city; square; social topography; status; jurydyka

СОЦИАЛЬНАЯ ТОПОГРАФИЯ АРМЯН ЛЬВОВА

Гаюк Ирина Яковлевна

*Кандидат философских наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-1296-0872, e-mail: irinahayuk@gmail.com,
Львовская национальная академия искусств,
Львов, Украина*

Аннотация

Цель статьи. Рассмотреть историческую специфику формирования и функционирования армянских кварталов и характерные черты социальной топографии армян Львова. Исследуется культурное влияние армянского этнонационального меньшинства на формирование исторического образа Львова. Основным методологическим принципом исследования стал метод исторического анализа источников и синтез их данных, который дал возможность раскрыть специфику исторического развития армянских кварталов Львова как важной части культуры Украины. Методы интерпретации и социальной топографии использованы для изучения влияния социальной идентичности и социального статуса, профессии и взаимоотношений различных социальных групп на их территориальное размещение в городе. Выводы. Изучение исторической динамики социотопографии армянской колонии Львова позволяет сделать вывод, что армяне Львова, как правило, проживали в престижных местах на протяжении всего существования армянской колонии города. В то же время множество армян даже в период средневековья проживали за пределами обоих армянских кварталов, в частности, на престижной центральной площади города (пл. Рынок). В XIX – нач. XX в. армяне Львова стали органичной интегрированной частью львовских жителей, поэтому говорить о функционировании армянских кварталов как автономном армянском этнонациональном топосе оснований нет. Однако представители армянской интеллектуальной элиты сыграли значительную роль в создании нового образа Львова.

Ключевые слова: армяне; улица; квартал; город; площадь; социотопография; статус; юридика

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188809
УДК 002.1-028.25+002.1-028.27]:028-048.67

ТРАДИЦІЙНА ТА ЕЛЕКТРОННА КНИГИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРОБЛЕМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КНИГИ І ЧИТАННЯ

Каракоз Олена Олександрівна

Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-7772-1530, e-mail: karakoc@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Каракоз, О.О. (2019). Традиційна та електронна книги через призму проблеми популяризації книги і читання. *Питання культурології*, (35), 193-204. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188809>.

Анотація

Мета статті полягає у визначенні місця традиційної та електронної книг у процесі популяризації книги і читання. Основними методологічними принципами стали принципи аналізу та синтезу, які дали можливість визначити значення та місце культури читання як одного з компонентів інформаційної культури населення, розуміння необхідності створення умов для відродження інтересу до читання та піднесення його престижу. Крім того, застосовано статистичний метод для виявлення значення друкованих, електронних і аудіокниг серед інших форм дозвілля. Наукова новизна полягає в аналізі синтезу традиційної та новітньої форм книги для забезпечення поширення текстової комунікації. Висновки. Таким чином, традиційна і електронна книги, залишаючись незмінним джерелом знань, мають як переваги, так і вади. Зокрема, традиційна книга може сприйматися як витвір мистецтва для отримання естетичного задоволення, колекціонування, мати ексклюзивність і можливість отримати підпис автора, а також використовуватися без технічних пристосувань. Тоді як електронний текст не відчувається, а є виключно візуальним. Однак електронна книга також має низку переваг, пов'язаних зі створенням нових інформаційних ресурсів, що прискорює комунікативні процеси та надає можливість на якісно новому рівні організувати процеси виробництва, зберігання і розповсюдження інформації. До того ж, завдяки таким технологіям, як анімаційність, компактність, багатомірність трансляції інформації, емоційність впливу на сприйняття читача, зниженню затрат на видання, можливості авторів розміщувати матеріал без залучення видавництва і, зрештою, екологічності (допомагає запобігти вирубці лісів) інтерактивна книга може успішно конкурувати з інтернет-ресурсами та телебаченням, долучати дітей і молодь до активного та розвиваючого читання. Безперечним залишається те, що і традиційна, і електронна книги несуть пізнавальну, навчальну та розвивальну функції, використовуючи сучасні мультимедійні засоби задля поширення власних переваг. Тому не варто розглядати традиційну і електронну книги конкурентами, навпаки, слід

зрозуміти, що всі форми книги мають спільну мету – поширення та покращення культури читання. Отже, суспільство має налаштуватися на синтез традиційного і новітнього способів і форм поширення текстової комунікації. Разом із тим, світова тенденція свідчить про зниження інтересу до читання та зменшення частки населення, яке активно читає, що вважаємо загрозою для майбутнього країни, адже зростає дефіцит знань та конструктивних ідей. Тому необхідно створити умови для відродження інтересу до читання, підвищення якості та різноманіття прочитаної літератури в усіх галузях знань, обміну думками про прочитане, росту престижу читання як культурної цінності.

■ **Ключові слова:** книга; традиційна книга; електронна книга; книжкова культура; читання; популяризація читання

■ Вступ

Людина починає читати одразу після того, як освоїть абетку, і продовжує цей процес протягом усього життя. Книга супроводжує нас постійно, змінюючи лише свою форму та тематику. Так, у дитинстві ми читаємо вірші, казки, в школі/університеті пріоритетною стає навчально-освітня література, а в дорослому житті можемо звернутися до художньої літератури, періодики. Якщо раніше була доступною лише друкована книга, то починаючи з 70-х років XX століття з'явилася можливість читати тексти на електронних пристроях. Із швидким ростом електронних технологій на початку XXI століття відбулося масове розповсюдження електронних книжок, які швидко посіли провідні позиції серед поціновувачів читання. З'явилось протиставлення друкованої та електронної книг, яке призвело до конкуренції та висвітлення недоліків кожної з них. Тому сьогодні, коли актуальним постає завдання популяризації читання, важливо усвідомити, що будь-який носій інформації, тексту є цінним учасником цього процесу, і краще не розмежовувати, а знаходити переваги як друкованої, так і електронної книги.

Вивчаючи традиційну і електронну книги через призму популяризації книги, пересвідчуємося, що існує значна кількість досліджень, присвячених перевагам та недолікам електронної у порівнянні з друкованою книгою. Зокрема, І. Остапова (2003) вважає, що не слід сприймати електронну книгу як альтернативу традиційній друкованій книзі. У статті П. Власова (2013) порушуються проблеми, які нині постають перед видавництвами і бібліотеками у зв'язку із появою на українському книжковому ринку електронних видань, вага яких лише зростає. Проблеми, питання та способи популяризації книги і читання, особливості державної політики підтримки книги й читання були досліджені Т. Булах, О. Герасимова, О. Копієвською, В. Медведевою, Л. Солодкою.

Разом із тим, недостатню увагу було приділено синтезу традиційної та новітньої форм книги задля забезпечення поширення текстової комунікації.

■ Мета статті

Мета статті полягає у визначенні та означенні місця традиційної та електронної книг у процесі популяризації книги і читання.

Методологія дослідження. Основними методологічними принципами у дослідженні стали принципи аналізу та синтезу, які дали можливість визначити

значення та місце культури читання як одного з компонентів інформаційної культури населення та розуміння необхідності створення умов для відродження інтересу до читання, престижу читання як культурної цінності, адже генерувати конструктивні ідеї здатні лише люди з високим освітнім та культурним рівнем, які читають. Застосовано статистичний метод для розуміння місця та значення друкованих, електронних і аудіокниг серед інших форм дозвілля.

■ Виклад матеріалу дослідження

Читання є одним з основних засобів отримання інформації, що забезпечують людині можливість задовольняти свої особисті пізнавальні потреби. Книжкова культура і феномен читання, беззаперечно, відносяться до фундаментальних досягнень людства. Читацька грамотність та читацька культура особистості високо цінуються та відзначаються світовою спільнотою. Читання як базовий компонент виховання, освіти і розвитку культури людини і суспільства є діяльністю, що формує та розвиває особистість. У сучасному світі рівень культури читання може слугувати свідченням сформованості не лише комунікативної і професійної компетентності спеціаліста, а й одним із важливих показників його особистого розвитку.

Проте на сьогодні суспільство все менше часу витрачає на книгу, а надає перевагу іншим формам дозвілля – телевізору, гаджетам, комп'ютерним іграм, переглядам фільмів тощо. За даними Ukrainian Reading and Publishing Data 2018, найбільш поширеним різновидом дозвілля громадян є перегляд телевізійних передач (58 % респондентів дивляться телевізор щодня). Друге та третє місце за популярністю поділяють читання ЗМІ (у тому числі інтернет-ЗМІ) та активність у соціальних мережах (відповідно 31 % і 30 %). На четвертому місці – слухання радіо (22 %). І лише на п'ятому місці – читання книжок: 11 % роблять це щодня, 17 % – кілька разів на тиждень, 20 % – кілька разів на місяць, 21 % – кілька разів на рік, 31 % відповіли, що не читають книжки взагалі ніколи («Читання в Україні», 2018). Щодо пристроїв, на яких читають, то друковані книжки щодня читають лише 8 %, кілька разів на тиждень – 16 %; електронні чи аудіокнижки – відповідно 4 % і 11 %. Отже, статистика показує, що традиційна та електронна книги перебувають майже на однакових низьких позиціях. Така ситуація є загрозливою для майбутнього країни, адже призводить до зростання дефіциту знань та конструктивних ідей, що викликаний зниженням частки населення, яке активно читає. Генерувати конструктивні ідеї здатні лише люди з високим освітнім та культурним рівнем, які читають.

Звісно, зниження інтересу до читання – це світова тенденція. Тому в багатьох країнах відбуваються активні спроби цьому протидіяти. Спільною метою об'єднані та працюють бібліотеки, школи, сім'я, різноманітні суспільні організації. Книга в будь-якому форматі (традиційна чи електронна) є носієм інформаційної культури, що є важливим чинником успішності у будь-якій діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві.

Культура читання – один із компонентів інформаційної культури населення. В. Теремко (2012) вказує, що «проблема не в тому, який носій інформації людина використовує для читання, а з якою метою і як читає. Головне – куль-

тура читання у структурі особистості». Таким чином, традиційна й електронна книги в сучасних реаліях мають одну спільну мету – підвищення рівня читацької культури серед населення і спільну проблему – недостатню популяризацію, що призводить до зниження читацьких інтересів. Тож дилему «паперова книга і/чи електронний носій» можемо розглядати як у протиставленні цих явищ одне одному, так і в тісному взаємозв'язку.

Сьогодні спостерігається інтенсивний процес трансформації читання. Традиційне читання книги поступово доповнюється читанням електронним і спілкуванням навколо прочитаного. Багато творів почали виходити у двох варіантах – друкованому й електронному (Степченко, 2012). Якщо розглядати традиційну та електронну книги з позиції проблеми популяризації книги і читання, то необхідно зазначити деякі з переваг цих видів надання інформації. Традиційна друкована книга серед переваг має:

- можливість користування безпосередньо, без технічних пристосувань;
- естетичну цінність;
- безпечність (паперовий носій не псує зір);
- можливість колекціонування, створення домашньої бібліотеки;
- ексклюзивність (рідкісні та цінні книги можуть бути лише в паперовому вигляді);
- результат (доведено, що матеріал на паперовому носії розуміється та запам'ятовується краще);
- довговічність (книга, за дотримання правильних умов зберігання, може існувати тисячоліттями);
- можливість отримати підпис автора на сторінках книги.

Інформатизація усіх сфер життя людини призвела до появи нового типу представника інформації – електронних книг. Умовно можна виділити такі види сучасних книг: традиційні (паперові книги); електронні книги, які, у свою чергу, поділяються на аудіокниги та текстові книги. Також до новітніх видань слід віднести мультимедійне видання та інтерактивну книгу. Поширення текстової інформації в електронному вигляді дозволяє реалізувати нові можливості, яких бракує паперовим виданням. Таким чином, електронна книга має свої особливості і переваги:

- технічний пристрій може містити велику кількість файлів;
- скорочується час пошуку інформації (можна скористатися як пошуком серед файлів, так і ввести необхідне слово/фразу);
- легкість в анотуванні, що дозволяє додавати власні зауваження, виділяти фрагменти тексту, вносити коментарі, посилання;
- можливість вибору фону, шрифту та розміру тексту;
- великий простір та ширші можливості для використання ілюстративного матеріалу;
- зниження затрат на видання;
- можливості для кожного автора розмістити свій матеріал без залучення видавництва;
- електронна книга допомагає запобігти вирубці деревини.

Електронну книгу як соціокультурний феномен можна розглядати як спеціалізовану матеріально-конструктивну форму книги, в якій закладений новий

спосіб діяльності, що відповідає вимогам інформатизації суспільства і його розвитку. Існує необхідність осмислити історично, філософськи, соціологічно і юридично всі посилюючі відмінності між понятійним апаратом, що використовується для опису чи структуризації письмової культури в традиційних формах, і новими способами письма, публікації і читання, яких потребує електронний спосіб виробництва, розповсюдження та засвоєння тексту.

Виникнення нового книжкового формату й альтернативного способу поширення літератури призводить до переосмислення класичного ланцюга: «ідея – втілення – виробництво – маркетинг – дистрибуція – продаж – споживання». Нині шлях будь-якого твору в електронному форматі коротший та містить у собі п'ять елементів: «ідея – втілення – маркетинг – продаж – споживання». Виключені «виробництво», оскільки не потрібне книгодрукування, а необхідні лише редагування та оцифрування, та «дистрибуція» – через відсутність необхідності зберігання і доставки товару. Отже, сучасні технології використання інформації здійснюють вирішальне сприяння змінам, що відбуваються в соціальній структурі суспільства, економіці, культурі.

Суттєвою перепорою для поширення електронних видань є ціна на пристрої для читання електронних книг та на самі електронні книги. Можливо, органам державної влади, що опікуються проблемами книговидання, варто взяти до уваги практику кількох європейських країн, де ухвалено відповідні закони, що дозволяють поєднати поняття електронної книги із традиційною та застосувати до електронних видань податкові преференції (Владимірська, 2014).

Інформаційні ресурси доступні нам у бібліотеках, суспільних інформаційних службах, спеціалізованих організаціях, засобах масової інформації, інтернеті, і у більшості випадків інформація надана в хаотичному вигляді. Зростаюча кількість інформації сумнівної якості несе певні складнощі та проблеми для суспільства. Існування великого інформаційного потоку не може саме по собі сформувати підготованих користувачів без додаткового масиву знань та навичок з ефективного використання інформації.

В Україні на державному рівні процес популяризації читання відбувається згідно з «Концепцією державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року» (2016). Концепція передбачає популяризацію вітчизняної видавничої продукції в засобах масової інформації; здійснення комплексу заходів, спрямованих на розвиток мережі розповсюдження вітчизняної видавничої продукції та перетворення книгарень на центри популяризації вітчизняної видавничої продукції та читання; збільшення обсягів випуску видавничої продукції, зокрема кількості найменувань видань та їх тиражів; надання державної підтримки видавництвам, видавничим організаціям, поліграфічним та книготорговельним підприємствам. Такі дії, звісно, сприяють зміцненню позицій традиційної книги серед населення, проте жодним чином не стосуються електронних видань та електронної книги зокрема.

Ще одним видом популяризації друкованої книги і читання є букросинг, що почав свій рух зі США. Загалом букросинг – це передусім доступна через мережу інтернет інформаційна база – всесвітня бібліотека, що містить дані про зареєстровані в ній екземпляри паперових книг. На сайті зареєстровано близько

2 млн букросерів та близько 13 млн книжок, що подорожують світом. Букросинг розвивається і в Україні, одним із відомих сайтів є <http://bookcrossing.net.ua/>. Також залишити свою книгу та взяти у тимчасове користування іншу можна на так званих «безпечних полицях», що можна знайти на вулицях великих міст, у бібліотеках та книгарнях.

Головна установа, в якій здійснюється популяризація книги й читання, – бібліотека теж займається поширенням інформації про традиційну книгу. Проте останнім часом відбувається активне використання інтернет-ресурсів та віртуальних можливостей. Бібліотеки створюють власні веб-сторінки, пропонують користувачам послуги віртуальної довідки, електронного каталогу, розміщують інформацію про останні надходження (фото, відеоматеріали), створюють віртуальні виставки тощо. Також спостерігається залучення соціальних мереж до поширення, обговорення, обміну інформацією між бібліотечною установою та користувачами (Facebook, Twitter, Instagram та ін.).

За останні роки потреба в електронних книгах значно зросла, результатом чого можна вважати швидке розширення світового ринку електронних книжок. Сучасна видавнича індустрія розробила й долучає моделі пропозиції електронного книжкового контенту на ринок для подальшого його придбання бібліотеками. Зацікавлення академічних бібліотек в електронних книгах зумовлено інституціональною необхідністю забезпечити різноманітні види читацьких потреб. У електронних джерел інформації багато переваг порівняно із традиційними. Якщо друковані книжки виграють внаслідок своєї зручності, то електронні цікаві з точки зору оперативності інформації, пошукових можливостей, легкості копіювання, доступності, економії простору для зберігання. Існування інтернет-простору забезпечує комплектування академічних бібліотек виданнями відкритого доступу, що розповсюджені в мережі безкоштовно. Проте відкритий доступ буде ставати однією з домінантних моделей публікації наукового книжкового контенту, і бібліотекам необхідно розвивати засоби контролю над цим інформаційним сегментом. Загалом майбутнє електронних книжкових колекцій в інформаційному просторі академічних бібліотек бачиться як інтеграція відкритого книжкового контенту з можливістю підписки на пакети електронних книжкових колекцій, що мають наукове спрямування, спільно з традиційними книжковими збірками, які нині є єдиними гарантантами збереження інформації. Сьогодні в бібліотечній спільноті триває активна дискусія, присвячена пошуку шляхів впровадження основних положень авторського права у практику діяльності бібліотек. Повноцінне використання бібліотечних фондів за допомогою електронних бібліотек як частини інформаційного ресурсу України можливе лише за умови дотримання норм чинної законодавчої бази (Іванова & Іванов, 2018, с. 43-47).

Процеси віртуалізації, медіатизації соціокультурного простору стали умовою появи мультимедійних продуктів. Одним із видів такого продукту є буктрейлер – візуалізація книги. Це відеоролик про книгу, де в довільній формі надано інформацію про продукт. З метою залучення людей до читання через візуальні та технічні засоби у 2013 році Державний заклад «Державна бібліотека України для юнацтва» провела всеукраїнський конкурс «Оживають герої на екрані у рекламі». Переглянути роботи можна на сайті www.youtube.com. Буктрейлер може

зіграти позитивну роль як один зі способів популяризації читання та привернення уваги до книги, адже література і мистецтво – провідні елементи духовної культури. Ось зразки кількох буктрейлерів, що розповідають про твори сучасної та класичної української літератури: Макс Кідрук – «Твердиня» (www.youtube.com/watch?v=22QD5art2ZA); Ліна Костенко – «Річка Геракліта» (www.youtube.com/watch?v=KwsxnQcUV90); Дара Корній – «Гонимарник» (www.youtube.com/watch?v=cLdEyg1ZHNS); Михайло Коцюбинський – «Тіні забутих предків» (www.youtube.com/watch?v=MwdsuYZemao) (Патра, б.р.).

Справжнім відкриттям та незраним раніше на українському книжковому просторі став вихід серії 3D, 4D книг із доповненою реальністю (AR). Такі книги можуть використовуватись як самостійний елемент. Проте якщо на власний гаджет завантажити безкоштовний додаток, то з'являється можливість побачити сторінки книги по-новому: герої ніби оживають, і відбувається дійство. Серед художніх книг із доповненою реальністю мають попит «Аліса в Країні Див», «Лускунчик та мишачий король» та ін. Також такі інтерактивні книги мають функцію «Аудіокнига», з якою текст можна прослухати на доступних мовах. Окрім казок, художньої літератури, ринок таких книг наповнений навчальною літературою – енциклопедіями, абетками, книгами про тварин, птахів, книгами з фізики, хімії, анатомії, астрономії тощо. З такими підручниками, де дитина може стати головним героєм та поринути у світ науки, навчання новому проходить у легкій ігровій формі та з великим зацікавленням. Таким чином, вдале використання книжок та сучасних технологій сприяє залученню дитини до читання, а також розвитку її фантазії та творчих здібностей.

Сьогодні книжки з доповненою реальністю можна використовувати не лише для розваг. У сфері українського підручникотворення доповнена реальність лише починає розвиватися. Приємно відзначити, що видавничий дім «Освіта» – перше в Україні видавництво навчальної літератури, яке створило для школи підручники та навчально-методичні додатки до них із доповненою реальністю, а саме підручник та універсальний дидактичний матеріал до інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Варто зазначити, що навчальну літературу складено відповідно до типових програм для учнів 1-х класів «Я досліджую світ» і схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти комісією з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Наразі до видання готуються й інші підручники вищезначеного видавництва (Зелінська, 2018).

Щодо вищих навчальних закладів, то подібного роду прикладні програмні додатки можна використовувати для аналізу об'єктів, які перебувають у полі зору людини, і виводити про них відповідну інформацію. Наприклад, студент розглядає електромеханічні системи та апарати в демонстраційній аудиторії і за допомогою використання відповідного прикладного програмного додатка отримує необхідні дані про склад, принципи побудови, методи аналізу і синтезу, структурних і функціональних схем управління електромеханічних пристроїв і т. ін.

Завдяки унікальним можливостям інтерактивної книги, таким як анімаційність, компактність, багатовимірність трансляції інформації, емоційність впливу

на сприйняття читача, видавці можуть успішно конкурувати з інтернет-ресурсами та телебаченням, долучати дітей і молодь до активного та розвиваючого читання (Коржик, 2018).

Таким чином, відмінною рисою нинішнього етапу розвитку суспільства є те, що інформація існує як у традиційній друкованій формі, так і в електронній. Звісно, книги й інші друковані документи як об'єкти та засоби фіксації та розповсюдження інформації, накопиченої людством, існували і будуть існувати надалі. Сучасні інформаційні технології дозволили не лише розпочати масштабне переведення існуючої інформації в електронну форму, а й забезпечили створення нових інформаційних ресурсів одразу в електронному вигляді. Така форма надання інформації, окрім значного прискорення комунікативних процесів, дає можливість на якісно новому рівні організовувати процеси виробництва, зберігання та розповсюдження інформації.

Сприйняття книги як витвору мистецтва, отримання естетичного задоволення, колекціонування книг потребує «присутності» книги як речі. Книга як річ дає нам відчуття радості. Ми володіємо нею, відчуваємо шелест сторінок, запах папітурки. Електронний текст не відчувається, він візуальний і стає відчутним при роздрукуванні його на папері, тобто при перетворенні з електронного на паперовий. Отже, слід говорити не про конкуренцію друкованого й електронного текстів, а про їх взаємодію та спільне існування.

■ Висновки

Таким чином, традиційна і електронна книги, залишаючись незмінним джерелом знань, мудрості, духовного збагачення, мають як переваги, так і вади. Сприйняття книги як витвору мистецтва, отримання естетичного задоволення, колекціонування, можливість користування без технічних пристосувань, ексклюзивність, можливість отримати підпис автора та ін. можемо віднести до традиційної книги. Тоді як електронний текст не відчувається, а є лише візуальним.

Однак і електронна книга має низку переваг, пов'язаних зі створенням нових інформаційних ресурсів, що значно прискорює комунікативні процеси та надає можливість на якісно новому рівні організовувати процеси виробництва, зберігання і розповсюдження інформації. До того ж завдяки таким технологіям, як анімаційність, компактність, багатовимірність трансляції інформації, емоційність впливу на сприйняття читача, зниженню затрат на видання, можливості авторів розміщувати матеріал без залучення видавництва і, зрештою, збереження екології (допомагає запобігти вирубці деревини) інтерактивна книга може успішно конкурувати з інтернет-ресурсами та телебаченням, долучати дітей і молодь до активного та розвиваючого читання.

Безперечним залишається те, що і традиційна, і електронна книги несуть пізнавальну, навчальну та розвивальну функції, використовуючи сучасні мультимедійні засоби задля поширення власних переваг. Тому не варто розглядати традиційну і електронну книги конкурентами, навпаки, слід зрозуміти, що всі форми книги мають спільну мету – поширення та покращення культури читання. Отже, суспільство має налаштуватися на синтез традиційного і новітнього способу й форми поширення текстової комунікації.

Разом із тим, світова тенденція свідчить про зниження інтересу до читання та зменшення частки населення, яке активно читає. Як традиційна, так і електронна книги перебувають майже на однакових низьких позиціях, що вважаємо загрозою для майбутнього країни, адже зростає дефіцит знань та конструктивних ідей. А генерувати конструктивні ідеї здатні лише люди з високим освітнім та культурним рівнем, які думають, читають. Тому необхідно створити умови для відродження інтересу до читання, підвищення якості та різноманіття прочитаної літератури в усіх галузях знань, обміну думками про прочитане, росту престижу читання як культурної цінності.

■ Список використаних джерел

- Владимірска, Р. (2014). Електронна книга в сегменті прибутковості. *Вісник Книжкової палати*, 6, 46-47.
- Власов, П., & Журавльова, І. (2013). Книга друкована і книга електронна: розмова бібліотекаря з книгарем. *Бібліотечний вісник*, 3, 16-22.
- Гончарова, Н. (2019). Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління. *Проблеми сучасного підручника*, 22, 46-56.
- Зелінська, С.О. (2018). Можливості використання технологій доповненої реальності в інформаційно-освітньому середовищі ВНЗ. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*, 1 (7), 97-99. doi: 10.31339/2413-3329-2018-1(7)-97-99
- Іванова, М., & Іванов, Ю. (2018). Електронна бібліотека та право інтелектуальної власності. *Вісник Книжкової палати*, 3, 43-47.
- Концепції державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року. № 111-р від 24 лютого 2016 р. (2016). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/111-2016-%D1%80>.
- Коржик, Н.А. (2018). Інтерактивна книга як сучасний видавничий продукт. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*, 53, 49-58.
- Остапова, І. (2003). Електронна книга і традиційна книжкова культура. *Бібліотечний вісник*, 5, 38-44.
- Патра, С. (б.р.). Буктрейлер як засіб реклами книговидавничої продукції. Взято з <https://uu.edu.ua/buktreileri>.
- Степченко, Л. (2012). Читання в епоху розвитку електронних ресурсів: книга чи Інтернет? *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*, 33, 487-497.
- Теремко, В. (2012). *Видавництво-XXI. Виклики і стратегії*. Київ: Академвидав.
- Читання в Україні. (2018). *Ukrainian Reading and Publishing Data 2018*. Взято з <https://data.chytomo.com/chytannya-v-ukrayini/>.

■ References

- Chytannya v Ukraini [Reading in Ukraine]. (2018). *Ukrainian Reading and Publishing Data 2018*. Retrieved from <https://data.chytomo.com/chytannya-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
- Honcharova, N. (2019). Tekhnolohiia dopovненоi realnosti v pidruchnykakh novoho pokolinnia [Technology of augmented reality in new generation' textbooks]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 22, 46-56 [in Ukrainian].

- Ivanova, M., & Ivanov, Yu. (2018). Elektronna biblioteka ta pravo intelektualnoi vlasnosti [Electronic Library and Intellectual Property Law]. *Bulletin of the Book Chamber*, 3, 43-47 [in Ukrainian].
- Kontseptsii derzhavnoi polityky shchodo rozvytku natsionalnoi vydavnychoi spravy ta populiaryzatsii chytannia na period do 2020 roku [Concepts of public policy for the development of national publishing and the promotion of reading for the period up to 2020]. № 111-r. dd. February 24 2016 (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/111-2016-%D1%80> [in Ukrainian].
- Korzhyk, N.A. (2018). Interaktyvna knyha yak suchasnyi vydavnychiy produkt [Interactive book as a modern publishing product]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture. Series: Social Communications*, 53, 49-58 [in Ukrainian].
- Ostapova, I. (2003). Elektronna knyha i tradytsiina knyzhkova kultura [Electronic book and traditional book culture]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 38-44 [in Ukrainian].
- Patra, S. (n.d.) Buktreiler yak zasib reklamy knihovydavnychoi produktsii [Booktrailer as a means of publishing products advertising]. Retrieved from <https://uu.edu.ua/buktreileri> [in Ukrainian].
- Stepchenko, L. (2012). Chytannia v epokhu rozvytku elektronnykh resursiv: knyha chy Internet? [Reading in the Era of Electronic Media Development: A Book or the Internet?]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho*, 33, 487-497 [in Ukrainian].
- Teremko, V. (2012). *Vydavnytstvo-XXI. Vyklyky i stratehii* [Publishing House-21. Challenges and strategies]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Vladimirska, R. (2014). Elektronna knyha v sehmenti prybutkovosti [An e-book in the profitability segment]. *Bulletin of the Book Chamber*, 6, 46-47 [in Ukrainian].
- Vlasov, P., & Zhuravlova, I. (2013). Knyha drukovana i knyha elektronna: rozmova bibliotekaria z kniharem [The printed book and the electronic book: conversation between a librarian with a bookseller]. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 16-22 [in Ukrainian].
- Zelinska, S.O. (2018). Mozhlyvosti vykorystannia tekhnolohii dopovnenoï realnosti v informatsiino-osvitnomu seredovyshchi VNZ [Possibilities of using augmented reality technologies in the information and educational environment of universities]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii "Pedagogika ta psykholohiia"*, 1 (7), 97-99 [in Ukrainian].

TRADITIONAL AND ELECTRONIC BOOKS IN THE LIGHT OF ISSUE OF BOOKS AND READING PROMOTION

Olena Karakoz

*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: 0000-0002-7772-1530, e-mail: karakoc@ukr.net,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*

Abstract

The purpose of the article is to determine the place of traditional and electronic books in the process of books and reading promotion. The main methodological principles have been the principles of analysis and synthesis, which made it possible to determine the significance and place of the reading culture as one of the components of the information culture of the society, realizing the need to create conditions for reviving interest in reading and increasing its prestige. A statistical method has been applied to identify the significance of printed, electronic and audio books among other forms of leisure. The scientific novelty lies in the analysis of the synthesis of traditional and new forms of books to ensure the spread of text communication. Conclusions. Thus, traditional and electronic books, while remaining the same source of knowledge, have both advantages and disadvantages. In particular, a traditional book can be perceived as a work of art for aesthetic pleasure, collecting, have exclusivity and the ability to get the signature of the author, and also be used without technical devices. While the electronic text is not felt, but is exclusively visual. However, the electronic book also has a number of advantages associated with the creation of new information resources, accelerates communication processes and allows you to organize processes of production, storage and dissemination of information at a qualitatively new level. In addition, thanks to technologies such as animation, compactness, multidimensionality of information transmission, emotional impact on the reader's perception, reduction of publication costs, authors' ability to post material without involving publishers and, finally, environmental friendliness (helps prevent deforestation), an interactive book can compete successfully with Internet resources and television, to engage children and youth in active and developing reading. It remains indisputable that both traditional and electronic books have cognitive, educational and developmental functions, using modern multimedia tools to disseminate their own preferences. Therefore, you should not consider traditional and electronic books as competitors, on the contrary, you should understand that all forms of a book have a common goal – the dissemination and improvement of the reading culture. So, society should tune in to the synthesis of a traditional and new way and form of spreading text communication. At the same time, the global trend indicates a decrease in interest in reading and a decrease in the share of actively reading population, which we consider a threat to the future of the country, because the deficit of knowledge and constructive ideas is growing. Therefore, it is necessary to create conditions for the revival of interest in reading, improving the quality and variety of read literature in all areas of knowledge, exchange of opinions about what has been read, and increasing the prestige of reading as a cultural value.

Keywords: book; traditional book; electronic book; book culture; reading; reading promotion

ТРАДИЦИОННАЯ И ЭЛЕКТРОННАЯ КНИГИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРОБЛЕМЫ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ КНИГИ И ЧТЕНИЯ

Каракоз Елена Александровна

*Кандидат исторических наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-7772-1530, e-mail: karakoc@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусства,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель статьи заключается в определении места традиционной и электронной книг в процессе популяризации книги и чтения. Основными методологическими принципами стали принципы анализа и синтеза, которые дали возможность определить значение и место культуры чтения как одного из компонентов информационной культуры населения, понимание необходимости создания условий для возрождения интереса к чтению и повышения его престижа. Применен статистический метод для выявления значения печатных, электронных и аудиокниг среди других форм досуга. Научная новизна заключается в анализе синтеза традиционной и новой форм книги для обеспечения распространения текстовой коммуникации. Выводы. Таким образом, традиционная и электронная книги, оставаясь неизменным источником знаний, имеют как преимущества, так и недостатки. В частности, традиционная книга может восприниматься как произведение искусства для получения эстетического удовольствия, коллекционирования, иметь эксклюзивность и возможность получить подпись автора, а также использоваться без технических приспособлений. В то время как электронный текст не ощущается, а является исключительно визуальным. Однако электронная книга также имеет ряд преимуществ, связанных с созданием новых информационных ресурсов, ускоряет коммуникативные процессы и позволяет на качественно новом уровне организовать процессы производства, хранения и распространения информации. К тому же благодаря таким технологиям, как анимационность, компактность, многомерность трансляции информации, эмоциональность воздействия на восприятие читателя, снижению затрат на издание, возможности авторов размещать материал без привлечения издательств и, наконец, экологичности (помогает предотвратить вырубку лесов) интерактивная книга может успешно конкурировать с интернет-ресурсами и телевидением, приобщать детей и молодежь к активному и развивающему чтению. Бесспорным остается то, что и традиционная, и электронная книги несут познавательную, учебную и развивающую функции, используя современные мультимедийные средства для распространения собственных предпочтений. Поэтому не стоит рассматривать традиционную и электронную книги конкурентами, наоборот, следует понять, что все формы книги имеют общую цель – распространение и улучшение культуры чтения. Итак, общество должно настроиться на синтез традиционного и нового способа и формы распространения текстовой коммуникации. Вместе с тем, мировая тенденция свидетельствует о снижении интереса к чтению и уменьшение доли активно читающего населения, что мы считаем угрозой для будущего страны, ведь растет дефицит знаний и конструктивных идей. Поэтому необходимо создать условия для возрождения интереса к чтению, повышения качества и разнообразия прочитанной литературы во всех областях знаний, обмена мнениями о прочитанном, роста престижа чтения как культурной ценности.

Ключевые слова: книга; традиционная книга; электронная книга; книжная культура; чтения; популяризация чтения

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188810
УДК 316.346.36:316.77.4

ТИПИ МІЖПОКОЛІННОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ

Макарова Марія Володимирівна

Кандидат культурології, доцент,
ORCID: 0000-0001-7543-0361, e-mail: student61@ukr.net,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна, 04053

Для цитування:

Макарова, М.В. (2019). Типи міжпоколінної комунікації як механізму соціокультурної спадкоємності. *Питання культурології*, (35), 205-213. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188810>.

Анотація

Мета статті. Охарактеризувати сутність комунікації між різними поколіннями в процесі розвитку суспільства, обумовленої її специфікою та відмінностями від усіх інших видів соціальних комунікацій. Адже ні професійна, ні міжособистісна, ні педагогічна, ні масова комунікації не є такою ж мірою джерелом історичного розвитку. Методологія дослідження полягає у застосуванні загальнонаукових методів і підходів, зокрема діалектичного, що дає можливість розглянути соціальні та комунікативні процеси в їх органічній цілісності, проаналізувати сутність комунікації між різними поколіннями в конкретно-історичних соціальних системах. З'ясувати, як одночасно з розвитком суспільства відбувається видозміна міжпоколінної комунікації, а також виявити суперечності в просторі останньої. Актуальність дослідження продиктована тим, що між поколіннями формується простір нерозуміння, взаємного відторгнення, неприйняття, виникає «зона мовчання». Наукова новизна полягає у виявленні сутності комунікації у різних типах суспільств за типологією М. Мід та М. Петрова. Висновки. З'ясовано, що процеси міжпоколінної комунікації відбуваються в суспільстві, як правило, спонтанно, в залежності від його типу, структури влади, соціально-економічних відносин та ін. Виявлено, що незабезпечення міжпоколінної комунікації зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім стає умовою появи певних деструктивних елементів, оскільки орієнтація тільки на теперішнє та специфіка сучасної соціалізації вносять розрив у діалог поколінь. Доведено, що в умовах кризи суспільного розвитку міжпоколінний комунікативний простір починає формуватися в процесі соціалізації поколінь. Тому для напрацювання способів запобігання розриву спадковості в культурі постає необхідність в особливій увазі до дослідження конфліктів у міжпоколінній комунікації.

Ключові слова: міжпоколінна комунікація; діалог поколінь; культура; постфігуративне суспільство; кофігуративне суспільство; префігуративне суспільство

Вступ

Комунікація як предмет наукового пізнання сформувалася нещодавно. Передумови до вироблення теорії соціальної комунікації склалися в різних наукових напрямках: філософії, психології, семіотиці і соціолінгвістиці, педагогіці, культурології, соціології. Так, загальну теорію комунікацій розробив соціолог і культуролог М. Маклюєн (McLuhan, 1994). Він же запропонував класифікацію типів комунікативності, серед яких виокремив функціонально-рольовий тип поколінних і міжпоколінних комунікацій. На думку вченого, цей тип комунікації розвивається в міському середовищі в умовах значної диференціації типів діяльності та способу життя і є безособовим і спеціалізованим. Правила такої комунікації загалом відповідають поколінній ролі, яку індивід відіграє в певній просторово-часовій ситуації. Усні, а ще більше письмові контакти часто формалізовані, ієрархічні, більш цілеспрямовані і раціоналізовані. Наприклад, містяни не вступають зазвичай у спілкування на вулиці або в міському транспорті, у функціональному середовищі виникають правила знайомства. В актах міжпоколінної комунікації відбувається не просто обмін інформацією, але формування самого суб'єкта історії – покоління, яке і забезпечує хід історичного розвитку. Значення покоління в історичному розвитку залежить від того, наскільки воно залучено в міжпоколінну комунікацію: повноцінне його включення працює на спадкоємність, історичний розвиток у руслі гегелівського розуміння «заперечення заперечення», виключення ж нових поколінь із цього процесу знаменує появу анархістських поколінь, які відмовляються від спадщини попередників. Така важлива роль міжпоколінної комунікації в процесі розвитку суспільства обумовлює її специфіку, відмінність від усіх інших видів соціальних комунікацій: ні професійна, ні міжособистісна, ні педагогічна, ні масова комунікації не є такою ж мірою джерелом історичного розвитку. Актуальність дослідження продиктована тим, що між поколіннями формується простір нерозуміння, взаємного відторгнення, неприйняття, виникає «зона мовчання». Безперечно, це послаблює процеси формування культурної ідентичності, знижує імунітет молодих поколінь до бездуховності і зрештою загрожує розривом спадкоємності в культурі.

Сьогодні із проблеми взаємовідносин поколінь переважають дві точки зору. Одні автори вважають, що міжпоколінний розрив переростає у глобальну проблему (Мид, 1988). Інші підкреслюють маятниковий характер міжпоколінних взаємин. На їх думку, періоди конфліктів чергуються з періодами спадкоємності (Ортега-и-Гассет, 2016; Feuer, 1969).

Незважаючи на велику, здавалося б, кількість літератури з проблем поколінь і комунікації, не існує спеціальних робіт, присвячених з'ясуванню сутності міжпоколінної комунікації, аналізу її ролі в історичному процесі, розгляду тих явищ, які ускладнюють або повністю блокують процес її здійснення.

Мета статті

Метою дослідження є характеристика сутності міжпоколінної комунікації в різних типах суспільств. А для виявлення особливостей процесу міжпоколінної комунікації ставиться завдання, застосовуючи діалектичний метод, проаналізувати відносини між поколіннями; спираючись на зіставлення типологій

суспільств за М. Мід та М. Петровим, з'ясувати, як із розвитком суспільства видозмінюється міжпоколінна комунікація, виявити суперечності в просторі останньої.

■ Виклад матеріалу дослідження

Міжпоколінну комунікацію сьогодні прийнято розглядати як процес успадкування культури, який можна представити в єдності чотирьох рівнів:

- ідеологічного (культура пізнання і мислення, аналіз й узагальнення соціального досвіду, здатність творчого осмислення нових явищ на основі раніше набутих знань);
- емоційно-психологічного (переконаність в істинності нових знань);
- діяльницького, поведінкового (готовність і здатність до повсякденної реалізації своїх ідеалів);
- аксіологічного (передання основних настанов і принципів світорозуміння, ціннісних і моральних норм, досвіду взаємовідносин).

Діалог поколінь передбачає взаємодію різних свідомостей, що вирізняються не лише знаннями, способами оволодіння реальністю, а й якісними відмінностями в організації тієї чи іншої свідомості, які залежать від сприйняття й освіти, життя в певному культурному середовищі. Перефразовуючи Б. Парахонського (1989), міжпоколінна комунікація – «це свого роду комунікативно-епістемічна система, в якій із самого початку передбачається наявність різних свідомостей» (с. 24), що мають від початку комунікативний характер, а не зводяться до структур діяльності як своєї основи. Міжпоколінну комунікацію, таким чином, можна визначити як процес взаємодії представників різних поколінь, у ході якого реалізуються культурозберігаюча, культуротворча функції поколінь, процес, під час якого суб'єкти комунікації обмінюються результатами діяльності, інформацією, духовно збагачують один одного.

Взаємини між поколіннями вказують на спадкоємність, нехай навіть різної міри, зв'язок минулого із сьогоденням і майбутнім. Ці три тимчасові компоненти культурного поля будь-якої сучасності в різних суспільствах представлені в різних пропорціях: в одних, наприклад, традиційних культурах, переважає орієнтація на минуле, в інших, наприклад, прогресистських, – орієнтація на майбутнє. Але для того, щоб ланцюг історії і культурної ідентичності не перервався, міжпоколінна комунікація покликана підтримувати стан динамічної рівноваги, яким «закладається» ефект присутності минулих, нинішніх і майбутніх поколінь.

Американський антрополог і соціолог М. Мід (Мид, 1988) описує розроблену нею типологізацію міжпоколінних відносин, вводячи як один із її критеріїв часову складову в міжпоколінній комунікації. На підставі цього критерію М. Мід виокремлює три типи суспільства (постфігуративне, кофігуративне і префігуративне) і, відповідно, три типи міжпоколінної комунікації. Автор вказує, що традиційне, патріархальне суспільство, назване нею постфігуративним, орієнтується на традицію і її живих носіїв – людей похилого віку. Постфігуративну культуру вона визначає як «культуру, в якій велика частина незмінного, традиційного не стала предметом аналітичної свідомості, як культуру, втілену в трьох поколіннях, які перебувають у безперервному контакті» (Мид, 1988). Без письмових

та інших засобів фіксації соціокультурного досвіду люди змушені були включати кожне вміння в свою свідомість, зберігати його в пам'яті і у відпрацьованих формах дій кожного покоління дорослих (Мид, 1988). Ті, хто довше за всіх був живим свідком у цій культурі, зазначає М. Мід, слугували зразком для більш молодих; від їх дій і рішень залежало схвалення або несхвалення способу життя «недорослих». Тому, щоб зберегти спадкоємність у культурі, люди похилого віку були потрібні (Мид, 1988). Будучи зберігачами основних знань і навичок, вони не могли уявити майбутнього своїх дітей, відмінного від їх власного способу життя, і тому виховували в своїх нащадках почуття незмінної спадкоємності способу життя. Цю мудрість життя молоді сприймали беззаперечно, бо їх спосіб життя будувався за аналогією зі способом життя батьків і дідів. Люди похилого віку були зразком для наслідування і шанування, вони втілювали в собі культуру, успішно передаючи молодим поколінням символічні значення норм, висловлювань, цінностей і стереотипів поведінки. Старше покоління незмінно користується в постфігуративному суспільстві шануванням. Збереження і трансляція такого типу культури залежить від настанов старших і від того майже незнищеного сліду, який залишають вони в душах молодих. Таке суспільство живе ніби «поза часом», із великою обережністю сприймаючи щось нове, виступаючи проти будь-яких змін, із підозрою ставлячись до реформ і нововведень, обстоюючи дотримання традицій, що обумовлює превалювання в міжпоколінній комунікації складової історичного минулого.

Однак із прискоренням технічного та соціального прогресу індустріального суспільства досвід попередніх поколінь стає уже недостатнім. Центр ваги в цьому типі культури, що отримав у термінології М. Мід назву конфігуративного, переноситься зі стійкого минулого на рухоме сучасність, сьогодення. Типовою стає орієнтація не стільки на старших, скільки на сучасників, схожих за віком і досвідом. Молодь сама виробляє стиль поведінки, цінності, орієнтації, формує своє уявлення про світ, успіх, сенс життя. У цій ситуації досвід предків не може принести конструктивну користь, молодь повинна знайти вирішення своїх проблем самостійно. Нові обставини вносять значні зміни в життя поколінь і породжують розрив у спадкоємності традицій. І тоді молодь звертається за підтримкою один до одного, ігноруючи авторитет старших. Роль наставників виконують однолітки: вони визначають нові моделі поведінки, пропонують інші цінності, стиль життя. Це неминуче призводить до поступового зменшення впливу традицій, скорочуючи їх життєвий простір. «Минуле, колись представлене живими людьми, стає туманним, його легше відкинути або ж спотворити в спогадах» (Мид, 1988). У результаті часова складова минулого в комунікації зменшується, і починає переважати теперішній час.

У префігуративному суспільстві, де темп розвитку стає настільки швидким, що минулий досвід вже не лише недостатній, а й часто виявляється шкідливим, заважаючи сміливим і прогресивним підходам до вирішення нових, небачених раніше завдань, переважною стає орієнтація на майбутнє. У такому суспільстві не лише молодь вчиться у старших, але й старші все більше прислухаються до молоді. «Тепер уже старші за віком люди не можуть змусити молоду людину слухатися їх на тій підставі, що вони старші і краще все знають, оскільки об-

ставини, в яких доведеться жити молодому поколінню, докорінно відрізняються від тих, в яких жили їхні батьки» (Мід, 1988). Молодь з її префігуративним усвідомленням ще невідомого майбутнього наділяється в цьому суспільстві всіма правами, люди похилого віку, навпаки, втрачають право вирішального голосу. У префігуративному суспільстві часова складова минулого втрачає цінність. Домінує сьогоднішнє і майбутнє.

Зміна часових координат у міжпоколінній комунікації можна також простежити, якщо скористатися класифікацією типів культур, запропонованою М. Петровим (1991). Він виокремлює три типи кодування і трансляції знань: особисто-іменний, професійно-іменний та універсально-понятійний. Першим типом культури, характерним для первісних суспільств, на його думку, є особисто-іменний, де основою комунікативного коду є ім'я – адреса, що виконує функцію включення індивіда в соціальність. Тут знання, точніше, часткові програми дій у типізованих ситуаціях колективних дій розподілені в дорослі, або «мисливські», імена, які становлять «золотий знаковий фонд такого співтовариства». Процес передання культурного досвіду і соціалізації здійснюється шляхом ініціації – «введення індивіда в ім'я». При цьому індивід просто «розчиняється в тексті імені, ототожнюючи себе з усіма колишніми його носіями», і приймає на себе всі ролі, норми поведінки, які містяться в тексті, прив'язаному до цього імені. «Людина в особисто-іменному типі культур “тричі народжується” для суспільства: як дитина, як доросла і як старша людина, отримуючи в кожному акті народження особливі імена» (Петров, 1991, с. 98). Таким чином, в особисто-іменному типі культури, як і в постфігуративному, якщо провести паралель із класифікацією, запропонованою М. Мід, переважним є вектор минулого. Вся комунікація поколінь ґрунтується на традиціях. Старійшини, або старці, тобто «колишні носії дорослих імен», здійснюють підготовку та безпосереднє програмування молодих членів суспільства в дорослі імена, яке відбувається в процесі ритуалів посвячення, тим самим забезпечуючи функціонування трансляційного механізму в особисто-іменному типі культури. Культурозберігаючу функцію виконує пам'ять старців, що є, по суті, «тією фундаментальною бібліотекою» особисто-іменного кодування, в якій зберігається «енциклопедія» первісної соціальності: імена-адреси розподілу знання та індивідів і пов'язані з іменами тексти (Петров, 1991, с. 100).

Отже, можемо констатувати, що в суспільстві, заснованому на особисто-іменному кодуванні, процес міжпоколінньої комунікації, що є механізмом спадкоємності поколінь, здійснюється при безпосередній найактивнішій участі і під найсуворішим контролем старійшин, які зберігають у своїй пам'яті весь запас знань, якими володіє суспільство. Вони є гарантами спадкоємності в розвитку культури, минулим, яке координує, скеровує сьогоднішнє, яке, в свою чергу, цілком і повністю спирається на це минуле.

Перехід до нового типу культури, в якому домінує професійно-іменне кодування, стає можливим, як зазначає М. Петров (1991), із появою перших масових професій, які забезпечують технологічні умови для такого переходу. Головною відмінною рисою цього типу культури він називає «масове програмування індивідів в одне ім'я», оскільки зростання кількості типізованих ситуацій індивідуальної

соціально значущої дії стало підставою для «типизації індивідів у масову групу-професію, де кожен “робить одне і те саме”. В результаті з’явилася можливість використовувати текст діяльності свого колеги по професії, оскільки ці тексти ідентичні» (с. 106). Професійно-іменне кодування дало змогу вийти за межі місткості пам’яті старійшин. Автор вказує дві причини, які стали для цього підставою: перша – зростання «в технологічному арсеналі соціальності частки ситуацій індивідуального, що використовує складні знаряддя, дії, на шкоду ситуацій колективної дії», і друга – поява «сім’ї як дуже місткого й ефективного транслятора освоєного старшими знання, яке передається підростаючому поколінню методами прямого підключення до практичної діяльності старших» (Петров, 1991, с. 105). Саме з появою в суспільстві інституту сім’ї передання накопиченого старшими досвіду здійснюється, в основному, шляхом безпосереднього включення дитини в діяльність дорослих. Дитина виконує підсобні функції в батьківській родині або поза домом, стаючи, наприклад, учнем у ремісничому цеху. Діти переймають культурно-соціальні навички, засвоюючи способи дії не стільки в процесі мовної комунікації, скільки безпосередньо виконуючи певну роботу. Таким чином, змінюється механізм соціальної спадковості: соціокультурні функції старійшин тепер виконує сім’я, в межах якої передаються з покоління в покоління знання і навички. Але суспільство і в разі професійно-іменного способу трансляції культури, як і раніше, є традиційним, тобто роль і значення традиції (минулого) так само високі. У міжпоколінній комунікації минуле, як і раніше, відіграє вирішальну роль, але позиції його дещо слабшають, все більше поступаючись теперішньому. Причина такого зміщення акцентів у часовій складовій міжпоколінньої комунікації, очевидно, в тому, що престиж людини всередині сім’ї визначається вже не стільки віком, скільки працездатністю, хоча старі в такому суспільстві все ще посідають почесне місце, користуються повагою.

Виникнення універсально-понятійного типу соціального кодування М. Петров (1991) пов’язує з «диференціацією фізичної та розумової праці, тобто розщепленням єдиного раніше суб’єкта діяльності на програмуючу і виконавчу складові» (с. 145). Із прискоренням темпів економічного розвитку термін служби впроваджуваних у виробництво технологій швидко скорочується, що унеможливорює трансляцію навичок через сімейний контакт поколінь, оскільки таке поняття, як «професія на все життя», при сучасних змінах у технологічній сфері стає спірним. Трансляція форм діяльності і знання від покоління до покоління відбувається в абстрактній універсально-логічній формі, коли весь корпус знань записується за допомогою логіки в текстах. Для того, щоб оволодіти професійними чи іншими знаннями, вже не обов’язкова наявність інституту старійшин, сім’ї – їх замінює навчальна, довідкова література. Особистість, а не традиція, стала головною цінністю в сучасному суспільстві. Міжпокоління комунікація в такій ситуації вже не орієнтована на зв’язок із минулим. Суспільство не оглядається в минуле – воно дивиться в майбутнє. Відбувається розрив із традицією.

Висновки

Таким чином, доведено, що процеси міжпоколінньої комунікації, як правило, мають спонтанний характер, зумовлений типом суспільства, структури влади

та ін. На підставі аналізу різних типів суспільства, запропонованих М. Мід та М. Петровим, визначено, що в просторі міжпоколінної комунікації з'являються певні деструктивні елементи, пов'язані з виключною орієнтацією на теперішнє, порушенням зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім, відбувається розрив у діалозі поколінь. З'ясовано, що міжпоколінна комунікація ускладнюється й іншими чинниками, зокрема, специфікою сучасної соціалізації поколінь, що вимагає звернути особливу увагу на конфлікти в міжпоколінній комунікації. Подальше дослідження суті міжпоколінної комунікації та конфліктів у її просторі сприятиме виробленню способів налагодження механізму соціокультурної спадкоємності.

■ Список використаних джерел

- Дунаев, Р.А. (2016). М. К. Петров: проблема социокода и диалог поколений. В *Наследие М. К. Петрова: философия, культурология, науковедение, регионалистика* (с. 202-204). Белгород: Белгородский государственный институт искусств и культуры.
- Мид, М. (1988). *Культура и мир детства* (Ю. А. Асеев, Пер.). Москва: Наука.
- Ортега-и-Гассет, Х. (2016). *Восстание масс* (А. Гелескул, Пер.). Москва: АСТ.
- Парахонский, Б.А. (1989). Коммуникация и культурная среда. *Вопросы философии*, 7, 24-27.
- Петров, М.К. (1991). *Язык, знак, культура*. Москва: Наука.
- Feuer, L.S. (1969). *The Conflict of Generation. The Character and Significance of Student Movements* (3rd ed.). New York: Basic Books.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: The MIT Press.

■ References

- Dunaev, R.A. (2016). M. K. Petrov: problema sotciokoda i dialog pokolenii [M.K. Petrov: the problem of socio-code and the dialogue of generations]. In *Nasledie M. K. Petrova: filosofiiia, kulturologiia, naukovedenie, regionalistika [Heritage of M.K. Petrov: Philosophy, Cultural Studies, Science of Science, Regional Studies]* (pp. 202-204). Belgorod: Belgorodskii gosudarstvennyi institut iskusstv i kultury [in Russian].
- Feuer, L.S. (1969). *The Conflict of Generation. The Character and Significance of Student Movements* (3rd ed.). New York: Basic Books [in English].
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: The MIT Press [in English].
- Mead, M. (1988). *Kultura i mir detstva [Culture and the world of childhood]* (Iu. A. Aseev, Trans.). Moscow: Nauka [in Russian].
- Ortega y Gasset, J. (2016). *Vosstanie mass [Revolt of the masses]* (A. Geleskul, Trans.). Moscow: AST [in Russian].
- Parakhonskii, B.A. (1989). Kommunikatciia i kulturnaia sreda [Communication and cultural environment]. *Voprosyi filosofii*, 7, 24-27 [in Russian].
- Petrov, M.K. (1991). *Iazyk, znak, kultura [Language, sign, culture]*. Moscow: Nauka [in Russian].

TYPES OF INTERGENERATIONAL COMMUNICATION AS A MECHANISM OF SOCIO-CULTURAL CONTINUITY

Mariia Makarova

*PhD in Cultural Studies,
ORCID: 0000-0001-7543-0361, e-mail: student61@ukr.net,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine*

Abstract

The purpose of the article is to characterize the essence of communication between different generations in the process of development of society, due to its specificity and differences from all other types of social communications. For neither professional nor interpersonal nor pedagogical nor mass communication is as much a source of historical development. The research methodology is to apply general scientific methods and approaches of research, in particular dialectical, which makes it possible to consider social and communicative processes in their organic integrity, to analyse the essence of communication between different generations in concrete-historical social systems. To find out how intergenerational communication is changing together with the development of society, and to identify the contradictions in the space of this communication. The relevance of the study is dictated by the fact that there is communication gap between generations, the space of mutual rejection, rejection is formed, and a “zone of silence” arises. The scientific novelty is to reveal the essence of communication in different types of societies according to the typology of M. Mead and M. Petrov. Conclusions. It is found that the processes of intergenerational communication occur in society, as a rule, spontaneously, depending on its type, power structure, socio-economic relations, etc. It has been found that the lack of intergenerational communication between the past, present and future becomes a condition for the emergence of certain destructive elements, since the focus only on the present and the specifics of modern socialization breaks the dialogue between generations. It is proved that in the conditions of crisis of social development in the intergenerational communicative space begins to form in the process of socialization of generations. Therefore, to work out ways to prevent heredity breaks in the culture there is a need for special attention to the study of conflicts in intergenerational communication.

Keywords: intergenerational communication; dialogue of generations; culture; post-figurative society; co-figurative society; pre-figurative society

ТИПЫ МЕЖПОКОЛЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ КАК МЕХАНИЗМА СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ

Макарова Мария Владимировна

*Кандидат культурологии, доцент,
ORCID: 0000-0001-7543-0361, e-mail: student61@ukr.net,
Киевский университет имени Бориса Гринченко,
Киев, Украина*

Аннотация

Цель статьи. Охарактеризовать сущность коммуникации между различными поколениями в процессе развития общества, обусловленной ее спецификой и отличиями от всех других видов социальных коммуникаций. Ведь ни профессиональная, ни межличностная, ни педагогическая, ни массовая коммуникации не являются в такой же степени источником исторического развития. Методология исследования заключается в применении общенаучных методов и подходов, в частности диалектического, что дает возможность рассмотреть социальные и коммуникативные процессы в их органической целостности, проанализировать сущность коммуникации между различными поколениями в конкретно-исторических социальных системах. Выяснить, как одновременно с развитием общества происходит видоизменение межпоколенной коммуникации, а также выявить противоречия в пространстве последней. Актуальность исследования продиктована тем, что между поколениями формируется пространство непонимания, взаимного отторжения, неприятия, возникает «зона молчания». Научная новизна заключается в выявлении сущности коммуникации в различных типах обществ по типологии М. Мид и М. Петрова. Выводы. Установлено, что процессы межпоколенной коммуникации происходят в обществе, как правило, спонтанно, в зависимости от его типа, структуры власти, социально-экономических отношений и пр. Выявлено, что необеспечение межпоколенной коммуникации связи между прошлым, настоящим и будущим становится условием появления определенных деструктивных элементов, так как ориентация только на настоящее и специфика современной социализации вносят разрыв в диалог поколений. Доказано, что в условиях кризиса общественного развития межпоколенное коммуникативное пространство начинает формироваться в процессе социализации поколений. Поэтому для выработки способов предотвращения разрыва преемственности в культуре возникает необходимость в особом внимании к исследованию конфликтов в межпоколенной коммуникации.

Ключевые слова: межпоколенная коммуникация; диалог поколений; культура; постфигуративное общество; кофигуративное общество; префигуративное общество

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188812
УДК 392.81:316.752

ЇЖА ТА КУХНЯ В СИСТЕМІ ЦІННІСНО-МЕНТАЛЬНИХ СИМВОЛІВ КУЛЬТУРИ

Плюта Олена Павлівна

Кандидат культурології,
ORCID: 0000-0001-8515-8218, e-mail: plytaelena1288@bigmir.net,
Київський національний університет культури і мистецтва,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Для цитування:

Плюта, О.П. (2019). Їжа та кухня в системі ціннісно-ментальних символів культури. *Питання культурології*, (35), 214-225. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188812>.

Анотація

Мета статті – виявити ціннісно-ментальні символи національної культури, такі як їжа та кухня. У дослідженні використані методи аналізу і синтезу, за допомогою яких розглянуто кулінарні символи як результат духовної діяльності людини, що впливає на соціокультурні процеси і транслює соціокультурний досвід людства. Для розуміння символічного характеру процесу, який відображає перехід від споживання речей до споживання знаків, було також використано методи формалізації та абстрагування, що дозволило визначити значення кулінарії як носія символічних кодів певної культури. Наукова новизна полягає в уточненні положення про семантику складників національної кухні, а також закономірностей трансляції інформації, закованої в атрибутах сфери харчування, яке дає змогу вести мову про їх здатність до архетипізації та набуття якостей національно-ментальних символів. Висновки. Таким чином, кулінарний символ є результатом духовної діяльності людини, який впливає на соціокультурні процеси і транслює соціокультурний досвід поколінь і людства в цілому. Отже кулінарні символи як культурний феномен залучені до складного механізму утримання і міжпоколінної трансляції культурних цінностей. При цьому зміст цінностей співвіднесений з ідеалами тієї соціально-історичної епохи, в якій вони виникли. Усталені цінності є дійовими і в сучасному комунікативному процесі, вони впливають на розвиток соціокультурних життєзабезпечуючих практик, до яких відносяться і культура споживання їжі. Доведено, що істотні зміни в культурі харчування пов'язані із символізацією їжі, дослідження якої ускладнюється тим, що вона не створена спеціально для передавання повідомлень. З'ясовано, що сучасна практика споживання свідчить про наявність тенденцій, пов'язаних із його символічним характером, що відображає перехід від споживання речей до споживання знаків.

Ключові слова: національна кухня; їжа; ціннісно-ментальні символи, символічні коди культури

Вступ

Будь-яка сфера соціально-культурного життя має власну символіку: в релігії це символи віри, у мистецтві – художні образи, в політиці – символи, що характеризують групові та загальнодержавні інтереси, в кулінарії – страви і характерні продукти. Символи, зокрема кулінарні, сприяють взаємодії індивідів, забезпечуючи інформаційний зв'язок між людьми, епохами, культурами, та передають соціокультурний досвід. За спостереженнями Л. Уайта (1996), саме від символів залежить зміст культури, а її розвиток – від здатності людини до символізації. Подібних поглядів дотримуються і дослідники Е. Кассіер (Кассіер, 2002), Ж. Лакан (1995), А. Уайтхед (1999), О. Лосев (Лосев, 1995), Ю. Лотман (2010), теоретичні підходи яких до розуміння символу об'єднують спільна позиція: символ – це культуруоутворюючий феномен, змістова цілість.

Відмінною особливістю кулінарного символу як специфічної форми відображення дійсності є те, що це засіб осмислення реальності в її внутрішній закономірності, глибинно фіксує відповідні процеси і явища. При цьому кулінарний символ концентровано відображає дійсність, явища, процеси соціального життя. З огляду на численні трансформації національної кухні у сучасних умовах стрімких соціокультурних змін кулінарні символи потребують ґрунтовного вивчення. Таким чином, актуальність визначається необхідністю вироблення механізмів збереження неповторного колориту кулінарних традицій.

Сфері харчування як елементу соціокультурної практики, пов'язаному із символізацією їжі, присвячено чимало наукових досліджень. Окремий напрям проблем спрямований на культурологічне та соціологічне вивчення гастрономічної культури. Так, специфіці культурологічного підходу до вивчення повсякденності, виявленню такої її специфічної риси, як сфера харчування, присвячене дослідження М. Капкан (2010), в якому вивчаються історичні та культурні норми гастрономічної культури, механізми їх репрезентації і поширення, аналізуються емпірична даність конкретних харчових реалій та ціннісно-смысловий контекст, в якому побутує гастрономічна культура.

Спробою культурологічного аналізу сфери харчування є також праці М. Монтанарі (Монтанарі, 2009) і Ж.-Ф. Ревеля (2004), у яких простежено еволюцію традицій харчування та гастрономічних смаків від Античності до кухні Нового часу. Проте розуміння кулінарних символів як чинників уведення людини до культурного простору, налагодження діалогу між поколіннями та народами досі не стало об'єктом культурологічного аналізу.

Соціологічний аналіз української гастрономії провів В. Ніколенко (2015) та довів необхідність приділення уваги процесам організації харчування пересічної людини на державному, науковому, повсякденному рівнях, адже раціон харчування масового українця потребує суттєвої реорганізації. Йдеться про підвищення купівельної спроможності, повернення до національних харчових традицій і вдумливого ставлення до організації меню завдяки розвитку гастрономічної культури населення. Саме усвідомлення емансипативних цінностей, як свідчать історія і загальноосвітня практика, ставали дійовими мембранами та ефективними провідниками високих стандартів рівня та якості життя.

Однак безпосередньо кухня як базовий інститут культури досі не стала об'єктом ґрунтовного і всебічного вивчення. Наявні праці або містять фрагментарні відомості про кухню як елемент побутової, матеріальної культури, або в них розглядаються її окремі аспекти (переважно етнографічне дослідження їжі та харчування).

■ **Мета статті**

Метою розвідки є з'ясування сутності їжі та кухні як ціннісно-ментальних символів національної культури.

У статті використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, що дало змогу розглянути кулінарні символи як результат духовної діяльності людини, який впливає на соціокультурні процеси і транслює соціокультурний досвід людства. Для розуміння символічного характеру споживання, що відображає перехід від споживання речей до споживання знаків, було також використано методи формалізації та абстрагування, які дозволили визначити значення кулінарії як носія символічних кодів певної культури.

■ **Виклад матеріалу дослідження**

Символи, у тому числі кулінарні, правомірно тлумачити як найбільш адекватні серед існуючих у культурі засобів, здатних бути маркерами соціальних процесів і фіксувати зміни соціокультурних практик. Тобто кулінарні символи варто розглядати виключно у зв'язку із реальним життєвим буттям. У такій настанові простежується домінуюча роль людини як творця та інтерпретатора кулінарних символів. Саме в символічній природі свідомості людини вкорінена її культуротворча діяльність, пов'язана з використанням, розумінням і виробництвом будь-яких символів. Іншими словами, здатність свідомості людини до утворення апріорних символічних понять перетворюється на її основну буттєву характеристику. При цьому символ і самі характеристики культури слід розглядати в нерозривному зв'язку із процесами функціонування культурного змісту (Кассирер, 2002, с. 231). Отже, символи – це змістові феномени: вони пов'язані з унікальними явищами і відображають зміст, який належить конкретній соціальній реальності, що вимагає від людини його розуміння. Тракткування символів становить допустимі прочитання у відповідному культурному контексті, а чим більше тлумачень, тим глибші естетико-сутнісні потенції символу, а отже, триваліше його життя.

Символіка їжі у різних типах суспільств має різний зміст і цінність для її представників. Так, у традиційній культурі практично кожен вид їжі мав певні ритуальні, символічні та міфологічні конотації, пов'язані в одних випадках із видом та ознаками їжі, в інших – зі способом її приготування. Символіка видів їжі ґрунтується також на символіці рослин чи тварин, з яких отримано продукт. Міфологічні значення їжі відображені в оповіданнях, легендах, казках, які пояснюють походження її видів. Основою суспільства завжди є соціальні міфи і символи, без них не можуть існувати народи. Коли «консервативні» [за М. Бердяєвим. – *Авт.*] «міфи і символи розкладаються і вмирають, починає розкладатися і вмирати й суспільство» (Бурдье, 2001, с. 67).

Розуміння того, що все в світі взаємопов'язане і взаємозумовлене, призвело до усвідомлення важливості кожного елементу у процесі споживання їжі: об'єкта (що їдять), часу (коли їдять), діячів (хто і з ким їсть), інтенції (наміри), обставини трапези. Здавна людина вірила, що властивості продуктів при наявності, контакті та під час споживання передаються людині. Такими могли бути:

- смак, колір, зовнішній вигляд самого продукту (мед, масло, молоко, яйце, сіль, яблуко);
- властивості продукту при приготуванні (наприклад, тісто сходить, каша набухає);
- склад продукту (наприклад, його множинність, зерна, каша, мак, горіхи);
- здатність продукту протистояти напасті (кислі, квашені, солоні продукти);
- символіка продукту (яйце, зерно, горіх – як зародки життя).

Так, вважалося, що мед забезпечує солодкість життя, а масло – його «гладкість». Тому мед і масло часто використовували на весіллях та в родинній обрядовості: щоб новонароджена дівчинка була здоровою та вродливою, до першої купелі зі свяченою водою додавали мед, молоко і квіти (Дмитренко, 2001, с. 26).

При цьому у різних кулінарних культурах існують чимало страв, які практично не відрізняються одна від одної ані за способом приготування, ані за смаком, ані за вживанням (наприклад, каша, пиріжки, млинці). Страви, потрапляючи до переліку певної національної кухні, як правило, знаходять відображення в легендах, що свідчить про їх унікальність і символічний зв'язок з історією, особливостями характеру певного народу. Такі страви відмежовуються від ряду подібних рецептур своїм символічним наповненням, що дає підстави характеризувати «страви-двійники» інших культур як «несправжні» або «наслідування».

Кулінарні символи залучають людину в ціннісний простір конкретної культури, активізують пізнання нею світу, кодують результати цього пізнання, тим самим збільшуючи евристичність її креативної діяльності та сприяючи адаптації до мінливих умов соціально-культурних практик. При цьому кулінарні символи як утворення, похідне від соціокультурних чинників, завжди співвідносяться із суспільним середовищем, у якому реалізуються комунікаційні процеси. Так, із хлібом на вишитому рушнику більше не оглядають поле, не сіють і не жнуть, але до цього часу в багатьох родинах не прийнято скидати хлібні крихти зі столу, бо «будеш жебракувати» ("Хлебные поверья", б.г.). Інший приклад – фаст-фуд, що нині став для багатьох символом харчової індустрії, раціоналізованої їжі, головна ідея якого полягає насамперед «у достатку – по суті, в потуранні обжерливості, в постійній доступності їжі, коли почуття голоду уявляється як феномен, який остаточно зник із людського буття» (Сохань, 2011). Тож можемо стверджувати, що символічне середовище безпосередньо впливає на суспільне життя, але при цьому людина, витлумачуючи символи, наповнює їх змістом, зумовленим цінностями конкретної культури.

Символи їжі, або кулінарні символи, відіграють особливу роль у комунікаційному діалозі минулого і сьогодення: вони забезпечують прочитання текстів культури, під якими Ю. Лотман (1992) та Б. Успенський (Лотман & Успенский, 1971) розуміють письмові тексти, символи, пам'ятники, твори мистецтва, народні звичаї, обряди, традиції, змістовне оцінювання колишніх культурних епох, відтворення

і привласнення культурних цінностей. Це положення ґрунтується на твердженні, що культура є «неспадковою пам'яттю людства», а культурна пам'ять, яка зберігається в символі, протистоїть швидкоплинному часу. Пронизуючи «діахронію культури», символи значною мірою беруть на себе функцію механізмів її єдності, забезпечуючи пам'ять культури. Будучи таким механізмом, вони переносять тексти, сюжетні схеми та інші семіотичні утворення з одного пласта культури в інший. Символ, з одного боку, реалізується в своїй інваріантній сутності, нагадуючи про давні основи культури, а з іншого – корелює з культурним контекстом, трансформується під його впливом і сам його трансформує (Лотман, 1987). Таким чином, кухня та їжа є не лише дійовим механізмом колективної пам'яті нації, а й принципом єдності її культури, стаючи своєрідним накопичувачем пам'яті культури про себе та свої сутнісні орієнтації. Накопичуючи та об'єднуючи новий соціальний досвід, їжа та кухня виступають носієм соціальної спадковості – вони здатні об'єднувати людей у групи і слугують засобом ідентифікації індивіда з тією чи іншою національною та соціальною спільністю, стаючи маркерами національної ідентичності та засобами асоціативних характеристик певного народу. Підтвердженням цього є факти асоціації найуживаніших традиційних страв із певними країнами. Так, для інших культур символом Чехії є пиво і свиняча рулька, Росії – горілка (водка) та ікра, США – гамбургер і кока-кола, Німеччини – ковбаски і квашена капуста, Італії – паста і равіолі, України – борщ, вареники і сало.

Їжа та кухня – активний регулятор соціальної поведінки людини, інструмент її адаптації в культурі. У цій якості будь-який кулінарний символ є засобом, який залучає людину до процесу сприйняття і пізнання світу. Виконуючи роль засобу адаптації до соціокультурного життя, символи визначають норми людської поведінки, поєднуючись із життєдіяльністю соціальної групи та індивідами, які до неї входять, або суспільством у цілому. Взаємодіючи з культурним контекстом, кулінарні символи трансформуються, змінюючи своє значення, але при цьому в них залишається пам'ять про попередні змісти. Так, у давніх слов'ян найдавнішою ритуальною їжею була солодка, на меду, каша, заправлена ягодами, що символізувала родючість та перемогу над смертю – Мораною. Адже щоб зварити найпростішу кашу, потрібно було забезпечити «союз» Вогню, Води і Землі (зерно – продукт землі), а всі ці три суті були для давніх слов'ян божествами, яким вони вклонялися (Семенова, 2010, с. 215). Сьогодні язичницька страва успішно поєднується із християнськими ритуалами (наприклад, у вигляді куті, хоча в різних регіонах вона готується за різними рецептами – із пшениці, рису, ячменю, на солодкій воді чи узварі, з горіхами чи ізюмом).

Протягом усього свого життя індивід засвоює соціальні норми і культурні цінності через набір конкретних символів, у тому числі кулінарних. Їхня впізнаність і культурна значущість зумовлює потребу оволодіння символічним досвідом, що є важливим аспектом соціалізації, оскільки як невід'ємний складник культурних традицій кулінарні символи певною мірою закріплюють етнокультурні стандарти поведінки.

Символ завжди постає специфічною формою відображення дійсності, свідченням чого є частота вживання в українських народних прислів'ях і приказках мовних одиниць «сало», «хліб», «борщ», «вареники» та ін. Наприклад: «Борщ

уському голова», «Борщ без каші – удівець, каша без борщу – вдова», «Де сало шкварчить, там людей кишить», «Держи хліб на обід, а слово на одвіт», «Добрий борщик, та малий горщик», «Їж борщ із грибами, а держи язик за зубами», «Наш піддядчий любить борщ гарячий, а як голодний, їсть і холодний», «Не буде хліба, не буде й обіда», «Сало не велика слава, а все ж ласощі», «Сало, сало, щоб ти пропало: три дні косив, три рази вкусив», «Вареники довели, що нам хліба не дали» та ін. (Северинюк, 2014). Наведені приклади свідчать про шанованість цих мовних одиниць та їхню суттєву вербалізацію в нашій країні як кулінарнімів із віковими традиціями. Вони формують пареміологічний фонд національної культури, оскільки виражають особливості сучасного українського кулінарного дискурсу. Інколи кулінарні образи стають джерелом метафоричної номінації для інших явищ. Наприклад, із черствим хлібом асоціюється уявлення про людину, позбавлену емоцій і співчуття, здатності радіти життю, з такою людиною важко спілкуватися, подібно до того, як сухий хліб важко розкусити і проковтнути. Факт метафоричної номінації свідчить про особливе ставлення суб'єкта мови до названого об'єкта, що отримує в результаті образної інтерпретації, закріпленої в найменуванні, почуттєво-наочну та/або експресивно-оцінювальну характеристику (Юрина, 2008, с. 85).

Однак на кухню впливають не лише соціокультурні практики, а й кризові процеси, під час яких символи, залишаючись незмінними, відтворюють «змістовність свідомості», яка ними фіксується. Тому ці «консервативні» символи перестають виконувати властиві їм культурні функції, стають незатребуваними як дійові змістовні одиниці (Бердяев, 1995, с. 67). Інакше кажучи, символи, що забезпечували зберігання і трансляцію минулого соціального досвіду, втрачають свій зміст і цінність. Ілюстрацією подібних кризових процесів є революції, які супроводжуються відторгненням колишньої символіки, позбавленням символів раніше непорушних ціннісних підстав.

Варто відзначити, що кризі властивий не лише деструктивний початок, переосмислення цінностей, відторгнення колишньої символіки, а й оздоровлення духовної сфери, боротьба за неї, народження нової. Яскравим прикладом може бути салат «Олів'є», без якого не уявлялося святкування будь-якої значної події в житті радянської людини. У книзі П. Александрової-Ігнат'євої, уперше виданій у 1897 р. (Александрова-Ігнат'єва, 2014, с. 281), у рецепті салату вказані такі інгредієнти, як рябчики, ракові шийки, які в радянському і пострадянському приготуванні салату замінюються на докторську ковбасу. Цікаво, що сьогодні населення країни почасти уже отримало змогу відтворити автентичний салат «Олів'є», але зберігає традиційну радянську рецептуру, і він сприймається на пострадянському просторі та за кордоном як символ СРСР. Це наводить на думку про присутність так званої харчової ностальгії, особливо характерної для пострадянської людини, коли зміст епохи, «відшліфований і неминуче естетизований поглядом із сьогоdnішнього часу, пакується в гастрономічні артефакти», «голод і дефіцит продуктів залишилися за межами історичної пам'яті, а життя в рожевому світлі і гастрономічна символіка згадується як абсолютно відповідна реальність життя кожної радянської людини» (Сохань, 2011, с. 66, 67). Радянське шампанське, ескімо і багато інших продуктів, на думку дослідниці,

виступають своєрідними ностальгуючими засобами міфологізації соціалізму, незважаючи на його тоталітарне підґрунтя і такі характеристики, як: стабільність, принцип державного розподілу товарів, продуктової пайок, склад якого був відомий, тому певні продукти гастрономічно супроводжували різні події життя пересічного громадянина. Зрозуміло, що в ті часи вони асоціювалися не з дефіцитом, а ставали символом свята. Феномен харчової ностальгії свідчить про наявність у людини та колективу харчової або гастрономічної пам'яті, оскільки продукти і страви здатні виступити смаковою і візуальною репрезентацією будь-яких ситуацій і подій, що мають виразний аксіологічний статус для пам'яті (Сохань, 2011, с. 66).

Отже, кухня певного народу, етносу формується як змістова цінність у соціокультурних практиках, під якими варто розуміти життєзабезпечуючі види людської діяльності, об'єднуючим елементом яких є різноманітні кулінарні символи. У подібних соціокультурних практиках формується зміст індивідуальної свідомості, де визначальну роль відіграють кулінарні символи. Тому при розгляді символів треба враховувати так звану «символічну реальність» – «будь-який символ буде нам уявлятися як певний комплекс об'єктів або дій, жодний із яких не існує (як символічний!) поза єдністю цього комплексу» (Мамардашвили & Пятигорский, 1997, с. 155). Така символічна реальність розуміється як конкретизація різноманіття змістотворних зв'язків усього культурного контексту і комплексу буттєвого, історичного, раціонального та ірраціонального.

Як стійкий елемент культурного простору символ відіграє істотну роль у гуманітарному пізнанні, яке завжди передбачає діалоговий режим взаємин. Кулінарні символи беруть участь у діалозі між народами, поколіннями, епохами, адже їхній змістовий простір глибоко діалогічний.

■ Висновки

Таким чином, кулінарний символ є результатом духовної діяльності людини, який впливає на соціокультурні процеси і транслює соціокультурний досвід поколінь і людства. Тому гастрономічна культура будь-якої нації може бути представлена у вигляді певної символічної системи, розуміння і розкриття значень якої призводить до осягнення змісту культури в цілому. Кулінарні символи як культурний феномен залучені до складного механізму утримання й міжпоколінної трансляції культурних цінностей. При цьому зміст цінностей співвідноситься з ідеалами тієї соціально-історичної епохи, в якій вони виникли, а усталені цінності є дійовими і в сучасному комунікативному процесі. Вони впливають на розвиток життєзабезпечуючих соціокультурних практик, до яких відноситься і культура споживання їжі.

Отже, істотні зміни в культурі харчування пов'язані із символізацією їжі, а простір для її культурної символізації зумовлений багатоаспектністю. Однак виникає складність дослідження символічного значення їжі та інших предметних реалій культури, яка пов'язана з тим, що вона спеціально не створена для передачі повідомлень. У різних типах культури домінуючого значення набувають різні знакові системи, що змінюють семіотичний статус речових об'єктів. Так, у традиційній культурі – це ритуал, а в сучасному суспільстві – показне

споживання і реклама. Загалом сучасна практика споживання свідчить про наявність тенденцій, пов'язаних із його символічним характером, що відображає перехід від споживання речей до споживання знаків.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів вивчення питання символізації їжі, оскільки поза увагою залишаються проблеми опису концептів «їжа», «кухня» та ін. в українській та інших культурах і зіставлення їх у контексті міжкультурного діалогу, аналізу цих концептів як джерела інформації про традиційну духовну культуру українців, а також з'ясування констант української культури у сфері національної кухні як історично релевантної для української нації.

■ Список використаних джерел

- Александрова-Игнатъева, П.П. (2014). *Практические основы кулинарного искусства*. Москва: Эксмо.
- Бердяев, Н.А. (1995). *О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической метафизики*. Москва: Республика.
- Бурдые, П. (2001). *Практический смысл*. Москва: Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург: Алетейя.
- Дмитренко, А. (2001). Символіка меду в родинній обрядовості українців. *Етнічна історія народів Європи*, 8, 26-30.
- Капкан, М.В. (2010). *Феномен гастрономической культуры: специфика форм репрезентации (на примере России XIX–XX веков)*. (Автореферат диссертации кандидата культурологи). Уральский государственный университет имени А. М. Горького, Екатеринбург.
- Кассирер, Э. (2002). *Философия символических форм* (Т. 1). Москва; Санкт-Петербург: Университетская книга.
- Лакан, Ж. (1995). *Функция и поле речи и языка в психоанализе*. Москва: Гносис.
- Леви-Строс, К. (2001). *Структурная антропология*. Москва: Эксмо-Пресс.
- Лосев, А.Ф. (1995). *Проблема символа и реалистичное искусство* (2-е изд.). Москва: Искусство.
- Лотман, Ю.М. (1987). Символ в системе культуры. *Ученые записки Тартуского государственного университета*, 754, 10-21.
- Лотман, Ю.М. (1992). *Избранные статьи* (Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры). Таллин: Александра.
- Лотман, Ю.М. (2010). *Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968–1992)*. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ.
- Лотман, Ю.М., & Успенский, Б.А. (1971). О семиотическом механизме культуры. *Ученые записки Тартуского государственного университета*, 5, 146-166.
- Мамардашвили, М.К., & Пятигорский, А.М. (1997). *Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символике и языке*. Москва: Школа "Языки русской культуры".
- Монтанари, М. (2009). *Голод и изобилие. История питания в Европе*. Санкт-Петербург: Александрия.
- Ніколенко, В.В. (2015). *Гастрономічні детермінанти суспільного життя: соціологічний вимір*. (Дисертація доктора соціологічних наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.

- Ревель, Ж.-Ф. (2004). *Кухня и культура. Литературная история гастрономических вкусов от Античности до наших дней* (А. Луцанов, Пер.). Екатеринбург: У-Фактория.
- Северинюк, В.М. (2014). *Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями* (3-тє вид.). Тернопіль: "Навчальна книга – Богдан".
- Семенова, М. (2010). *Мы – славяне. Популярная энциклопедия*. Санкт-Петербург: Азбука-классика.
- Сохань, И.В. (б.г.). *Фаст-фуд как актуальная гастрономическая практика потребления*. Взято из http://ecsocman.hse.ru/data/2013/02/11/1251419346/Sokhan_2011_5.pdf.
- Сохань, И.В. (2011). Особенности русской гастрономической культуры. *Вестник Томского государственного университета*, 347, 61-68.
- Уайт, Л.А. (1996). Символ: исток и основа поведения человека. Энергия и эволюция культуры. В *Работы Л. А. Уайта по культурологии* (с. 79-96). Москва: ИНИОН.
- Уайтхед, А.Н. (1999). *Символизм, его смысл и воздействие*. Томск: Водолей.
- Хлебные поверья, традиции, обычаи*. (б.г.). Взято из https://studylib.ru/doc/798313/hlebnye-pover._ya--tradicii--obychai.
- Шпенглер, О. (1993). *Закат Европы*. Москва: Искусство.
- Юрина, Е.А. (2008). Лексико-фразеологическое поле кулинарных образов в русском и итальянском языках. *Язык и культура*, 3, с. 83-93.

References

- Aleksandrova-Ignateva, P.P. (2014). *Prakticheskie osnovy kulinarного iskusstva [The practical basis of culinary art]*. Moscow: Eksmo [in Russian].
- Berdiaev, N.A. (1995). *O rabstve i svobode cheloveka. Opyit personalisticheskoy metafiziki [About human slavery and freedom. The experience of personalistic metaphysics]*. Moscow: Respublika [in Russian].
- Bourdieu, P. (2001). *Prakticheskii smysl [Practical meaning]*. Moscow: Institut eksperimentalnoi sotciologii; St. Petersburg: Aleteiia [in Russian].
- Dmytrenko, A. (2001). Symbolika medu v rodyunii obriadovosti ukrainsiv [Symbol of honey in the family ritual ceremonies of Ukrainians]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 8, 26-30 [in Ukrainian].
- Iurina, E.A. (2008). Leksiko-frazeologicheskoe pole kulinarykh obrazov v ruskom i italianskom iazykakh [The lexico-phraseological field of culinary images in the Russian and Italian languages]. *Iazyk i kultura*, 3, 83-93 [in Russian].
- Kapkan, M.V. (2010). *Fenomen gastronomicheskoi kultury: spetsifika form reprezentatsii (na primere Rossii XIX–XX vekov) [The phenomenon of gastronomic culture: the specifics of the forms of representation (on the example of Russia of the 19th – 20th centuries)]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Uralskii gosudarstvennyi universitet imeni A. M. Gorkogo, Ekaterinburg [in Russian].
- Kassirer, E. (2002). *Filosofiiia simvolicheskikh form [Philosophy of symbolic forms]* (Vol. 1). Moscow; St. Petersburg: Universitetskaiia kniga [in Russian].
- Khlebnye poveria, tradicii, obychai [Bread beliefs, traditions, customs]. (n.d.). Retrieved from http://www.hlebopek.com/articles/hlebniye_poverja_tradicii_obychai.html [in Russian].

- Lakan, Zh. (1995). *Funktsiia i pole rechi i iazyka v psikoanalize [Function and field of speech and language in psychoanalysis]*. Moscow: Gnosis [in Russian].
- Levi-Stros, K. (2001). *Strukturnaia antropologija [Structural anthropology]*. Moscow: Eksmo-Press [in Russian].
- Losev, A.F. (1995). *Problema simvola i realistichnoe iskusstvo [The problem of the symbol and realistic art]* (2nd ed.). Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- Lotman, Iu.M. (1987). Simvol v sisteme kultury [Symbol in the system of culture]. *Uchenye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta*, 754, 10-21 [in Russian].
- Lotman, Iu.M. (1992). *Izbrannye statii [Featured Articles]* (Vol. 1: Stati po semiotike i tipologii kultury [Articles on semiotics and typology of culture]). Tallin: Aleksandra [in Russian].
- Lotman, Iu.M. (2010). *Semiosfera. Kultura i vzryiv. Vnutri mysl'iaschih mirov. Stati. Issledovaniya. Zametki (1968–1992) [Semiosphere. Culture and explosion. Inside the thinking worlds. Articles. Research. Notes (1968–1992)]*. St. Petersburg: Iskusstvo-SPB [in Russian].
- Lotman, Iu.M., & Uspenskii, B.A. (1971). O semioticheskom mekhanizme kultury [On the semiotic mechanism of culture]. *Uchenye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta*, 5, 146-166 [in Russian].
- Mamardashvili, M.K., & Piatigorskii, A.M. (1997). *Simvol i soznanie. Metafizicheskie rassuzhdeniia o soznanii, simvolike i iazyke [Symbol and consciousness. metaphysical reasoning about consciousness, symbolism and language]*. Moscow: Shkola "Iazyki russkoi kultury" [in Russian].
- Montanari, M. (2009). *Golod i izobilie. Istoriiia pitaniia v Evrope [Hunger and abundance. The history of food in Europe]*. St. Petersburg: Aleksandriia [in Russian].
- Nikolenko, V.V. (2015). *Hastronomichni determinanty suspilnoho zhyttia: sotsiolozhichni vymir [Gastronomic determinant suspension of life: social history]*. (Doctor's thesis). Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina, Kharkiv [in Ukrainian].
- Revel, J.-F. (2004). *Kukhnia i kultura. Literaturnaia istoriia gastronomicheskikh vkusov ot Antichnosti do nashikh dnei [Cuisine and culture: The literary history of gastronomic tastes from Antiquity to the present day]* (A. Lushchanov, Trans.). Ekaterinburg: U-Faktoriia [in Russian].
- Severyniuk, V.M. (2014). *Tematychnyi slovnyk populiarnykh ukrainskykh prysliviv ta prykazok z komentariamy [Thematic dictionary of popular Ukrainian proverbs and folksays with comments]* (3rd ed.). Ternopil: "Navchalna kniga – Bogdan" [in Ukrainian].
- Semenova, M. (2011). *My – slaviane. Populiarnaia entsiklopediia [We are Slavs. Popular encyclopedia]*. St. Petersburg: Azbuka-klassika [in Russian].
- Sokhan, I.V. (n.d.). Fast-fud kak aktualnaia gastronomicheskaia praktika potrebleniia [Fast food as an actual gastronomic practice of consumption]. Retrieved from http://ecsocman.hse.ru/data/2013/02/11/1251419346/Sokhan_2011_5.pdf [in Russian].
- Sokhan, I.V. (2011). Osobennosti russkoi gastronomicheskoi kultury [Features of the Russian gastronomic culture]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 347, 61-68 [in Russian].
- Spengler, O. (1993). *Zakat Evropy [Sunset of Europe]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- White, L.A. (1996). Simvol: istok i osnova povedeniia cheloveka. Energiia i evoliutsiia kultury [Symbol: the source and basis of human behaviour]. In *Raboty L. A. White po kulturologii [L.A. White's works on cultural studies]* (pp. 79-96). Moscow: INION [in Russian].

Whitehead, A.N. (1999). *Simvolizm, ego smysl i vozdeistvie [Symbolism, its meaning and impact]*. Tomsk: Vodolei [in Russian].

FOOD AND CUISINE IN THE SYSTEM OF VALUE-MENTAL SYMBOLS OF CULTURE

Olena Plyuta

PhD in Cultural Studies,
ORCID: 0000-0001-8515-8218, e-mail: plytaelena1288@bigmir.net,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to identify the value-mental symbols of national culture, such as food and cuisine. The methods of analysis and synthesis have been used in research, which made it possible to consider culinary symbols as a result of human spiritual activity, which influences socio-cultural processes and broadcasts the socio-cultural experience of humanity. Formal and abstraction methods have been also used to understand the symbolic nature of the process, which reflects the transition from the consumption of things to the consumption of signs, which allows us to determine the value of cooking as a carrier of symbolic codes of a particular culture. Scientific novelty is to clarify the provisions on the semantics of the national cuisine components, as well as the regularity of information translation encoded in the attributes of the food industry, which allows us to speak about their ability to archetype and acquire the qualities of national-mental symbols. Conclusions. Thus, the culinary symbol is the result of the spiritual activity of man, which influences socio-cultural processes and broadcasts the socio-cultural experience of generations and humanity as a whole. Thus, culinary symbols, as a cultural phenomenon, are involved in the complex mechanism of retention and intergenerational transmission of cultural values. The meaning of values is correlated with the ideals of the socio-historical era in which they originated. The long-held values are effective in the modern communicative process, they influence the development of socio-cultural life-support practices, which include the culture of food consumption. It has been shown that significant changes in the food culture have to do with the symbolization of food, the complexity of which is due to the fact that it is not specifically designed to convey messages. It has been found that current consumption practices indicate that there are trends associated with its symbolic nature, reflecting the transition from consumption of things to the consumption of signs.

Keywords: national cuisine; food; value-mental symbols, symbolic codes of culture

■ ЕДА И КУХНЯ В СИСТЕМЕ ЦЕННОСТНО-МЕНТАЛЬНЫХ СИМВОЛОВ КУЛЬТУРЫ

■ Плюта Елена Павловна

■ *Кандидат культурологии,*

ORCID: 0000-0001-8515-8218, e-mail: plytaelena1288@bigmir.net,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

Киев, Украина

■ Аннотация

Цель статьи – выявить ценностно-ментальные символы национальной культуры, такие как еда и кухня. В исследовании использованы методы анализа и синтеза, что позволило рассмотреть кулинарные символы как результат духовной деятельности человека, который влияет на социокультурные процессы и транслирует социокультурный опыт человечества. Для понимания символического характера процесса, который отражает переход от потребления вещей к потреблению знаков, были также использованы методы формализации и абстрагирования, что позволило определить значение кулинарии как носителя символических кодов определенной культуры. Научная новизна заключается в уточнении положения о семантике составляющих национальной кухни, а также закономерности трансляции информации, закодированной в атрибутах сферы питания, позволяет говорить об их способности к архетипизации и приобретения качеств национально-ментальных символов. Выводы. Таким образом, кулинарный символ является результатом духовной деятельности человека, который влияет на социокультурные процессы и транслирует социокультурный опыт поколений и человечества в целом. Поэтому кулинарные символы как культурный феномен причастны к сложному механизму трансляции культурных ценностей от поколения к поколению. При этом содержание ценностей соотносится с идеалами той социально-исторической эпохи, в которой они возникли. Устоявшиеся ценности являются действенными и в современном коммуникативном процессе, они влияют на развитие социокультурных жизнеобеспечивающих практик, к которым относится и культура потребления пищи. Доказано, что существенные изменения в культуре питания связаны с символизацией пищи, исследование которой усложняется тем, что она не создана специально для передачи сообщений. Выяснено, что современная практика потребления свидетельствует о наличии тенденций, связанных с его символическим характером, отражает переход от потребления вещей к потреблению знаков.

■ **Ключевые слова:** национальная кухня; пища; ценностно-ментальные символы, символические коды культуры

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188820
УДК 316.722:39(=161):94(477.87:4-191.2)

ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЕТНІЧНИХ ГРУП (РУСИНІВ, ЛЕМКІВ ТА РУСНАКІВ) В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Фабрика-Процька Ольга Романівна

Кандидат мистецтвознавства, доцент,
ORCID: 0000-0001-5188-1491, olgafp4@ukr.net,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76000

Для цитування:

Фабрика-Процька, О.Р. (2019). Характеристика суспільно-культурного середовища етнічних груп (русинів, лемків та руснаків) в історичному контексті. *Питання культурології*, (35), 226-237. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188820>.

Анотація

Метою статті є висвітлення суспільно-культурного середовища русинів, лемків та руснаків в історичному контексті. У дослідженні використано методи аналізу історичних джерел, що відображають основні тенденції розвитку та функціонування суспільно-культурного життя етнічних груп українців. Соціокультурний метод дозволив розглянути русинську, руснацьку та лемківську культуру як складову частину національних традицій українського народу крізь призму детермінуючого фактора культури. Для одержання всебічної інформації щодо висвітлення загальної характеристики суспільно-культурного життя етнічних груп було використано ряд теоретичних методів: оглядово-аналітичний аналіз наукової, фольклористичної, історичної, етнографічної, культурологічної та мистецтвознавчої літератури в межах досліджуваної тематики; історичний метод, завдяки якому прослідковано історичні етапи руснаків, русинів та лемків; а також феноменологічний метод для осмислення вагомості культури етнічних груп українців у контексті культуротворчих проявів ідентифікації. Наукова новизна роботи полягає у комплексному висвітленні суспільно-культурного середовища в контексті історії. Висновки. Отже, східнослов'янська група Карпатського регіону, зокрема України, яку становлять закарпатські русини-українці та русини Сербії, протягом століть зазнавала впливу тих народів, які її оточували (поляків, словаків, угорців, румунів, німців, сербів, хорватів), однак вони також збагачували культуру цих народів, зокрема, Бачки, Керестура та інших місць. Та, незважаючи на такі обставини, у своїй основі русини-переселенці та українці-переселенці не втратили своєї національної ідентифікації. Культурні зв'язки між русинами Бачки та населенням Карпат ніколи не переривалися. Можемо говорити про єдність лемків і руснаків Бачки у національній свідомості, культурі та мові, їх взаємодію у культурній та етнічній площині усіх русько-лемківських діаспор ще на початку XIX століття, перед

проголошенням політизації лемківського та русинського питання. Свідченням спорідненості руснаків Бачки з усім русько-українським етнокультурним простором є поширення жанру коломийки, традицію ж шкільництва русини принесли з собою до Бачки із Закарпаття. Тож можемо стверджувати про спорідненість українського етносу на території Сербії і Хорватії. Проте русинська ідентичність може зміцнюватися лише тоді, коли буде орієнтуватися на українську націю. Доведено, що вивчення історії, особливостей визначення ідентифікації українського населення на різних теренах є одним із головних питань сьогодення. Народна культура етнічних груп русинів, лемків та руснаків має ознаки загальноукраїнської культури. Незважаючи на складні історичні події, у своїй основі лемки, русини та руснаки-переселенці зберегли свою національну, зокрема українську, специфіку ідентифікації.

■ **Ключові слова:** історія; суспільно-культурна діяльність; руснаки; русини; лемки; українці; національна ідентичність

■ Вступ

У незвичних реаліях сьогодення особливої потреби набувають питання консолідації українського етносу як у країні, так і за її межами. Розпорошені по всьому світу українці пройшли складні шляхи розвитку на територіях багатьох держав. Однак, незважаючи на процеси інтеграції у різні суспільства, зберегли характерні особливості своєї культури та мови.

Вивчення та аналіз процесів розвитку духовної культури, зокрема, суспільно-культурного середовища русинів, руснаків та лемків як невід'ємної складової частини загальнонаціональної культури України, – актуальне завдання мистецтвознавства та культурології у наш час.

Зацікавленість русинами бере початок із кінця XIX – початку XX ст. Велику роботу в національному та культурному визначенні ідентифікації русинів Бачки (паннонські русини, які проживають у Сербії і Хорватії. – *Авт.*) здійснювало чимало дослідників, про це написано багато публіцистичних та наукових праць.

Насамперед відзначимо чисельні роботи всесвітньовідомого українсько-го фольклориста та етнографа Володимира Гнатюка. Його зацікавленість українським фольклором виникла під впливом М. Грушевського, О. Колесси, І. Франка, М. Драгоманова. Він упродовж 1895–1903 рр. здійснив шість фольклорно-етнографічних експедицій на Закарпаття при написанні книги «Етнографічні матеріали з Угорської Русі», яка містить велику кількість фактологічних матеріалів і є вагомим джерелом для подальшого вивчення минулого русинів Угорщини та колишньої Югославії, а також для пізнання мови та фольклору Закарпаття. Учений стверджував, що русини Південної Угорщини належать до українського народу, хоча їхня мова зазнала великого впливу з боку словацької (Гнатюк, 1985-1988).

У другій половині XX ст. фольклорист та українознавець М. Мушинка (1989), досліджуючи наукову діяльність Володимира Гнатюка, виявив велику кількість документів та фотографій, які забезпечили створення музею видатного вченого-фольклориста в його рідному селі Велесневі на Тернопільщині. Він став одним із організаторів з'їзду славістів-україністів у Празі, хоча члени делегації УРСР

відмовилися підтримати пропозицію про створення Міжнародної асоціації українців. Основну увагу у своїй науковій діяльності М. Мушинка присвятив фольклорно-етнографічній спадщині Пряшівщини та й загалом національній культурі Карпат і Балкан.

Вагомий внесок у дослідження українських етнічних меншин вніс засновник та перший голова Союзу росіян і українців Югославії Ю. Тамаш (1997; 2016), який займався російською, українською, воєводинською та югославською поезією XX століття, історією російської літератури, а також історією та культурою населення Карпат і руснаками Бачки як етнічною частиною українського народу. Досліджуючи світогляд русинів Південної Угорщини крізь призму апокрифів з їх рукописних збірників із XVIII та XIX ст., А. Дуличенко (1972) звернув увагу, що у середині XIX ст. русинська інтелігенція почала налагоджувати зв'язки з русинськими громадськими і культурно-освітніми діячами у межах Австрійської імперії, та на початку 1850-х рр. у газеті «Вестникъ для русиновъ» русини з Бачки публікують перші відомості про себе. Також доробок М. Жирош (2008), О. Тимко (1994), О. Румянцева (2008) розкриває історію, життя та побут русинів, наголошуючи, що, незважаючи на доволі високий рівень економічного розвитку русинів Бачки, їхнє культурно-освітнє життя було менш розвинутим, ніж українців Галичини.

Однак культурне середовище русинів, лемків та руснаків Сербії та Хорватії недостатньо висвітлене та потребує окремого дослідження.

■ **Мета статті**

Метою статті є висвітлення суспільно-культурного середовища русинів, лемків та руснаків в історичному контексті.

Методологія дослідження полягає у поєднанні методів пізнання, зумовлених вимогами об'єктивного аналізу історичних джерел, що відображають основні тенденції розвитку та функціонування суспільно-культурного життя етнічних груп українців. Використання соціокультурної методології дозволило розглянути об'єкт – русинську, руснацьку та лемківську культуру як складову частину національних традицій українського народу крізь призму детермінуючого фактора культури. Соціокультурний підхід акцентує увагу на єдності культури й суспільства з опорою на теоретичні положення культурології, психології, соціології, етнографії тощо. Для одержання всебічної інформації щодо висвітлення загальної характеристики суспільно-культурного життя етнічних груп було використано ряд теоретичних методів: оглядово-аналітичний аналіз наукової, фольклористичної, історичної, етнографічної, культурологічної та мистецтвознавчої літератури в межах досліджуваної тематики, історичний метод, завдяки якому прослідковано історичні етапи становлення руснаків, русинів та лемків, а також феноменологічний метод для осмислення вагомості культури етнічних груп українців у контексті культуротворчих проявів ідентифікації.

■ **Виклад матеріалу дослідження**

До східнослов'янської групи Карпатського регіону, зокрема України, належать закарпатські русини-українці та русини Сербії. Протягом століть бездер-

жавності України їх мова та культура зазнавали впливу тих народів, які їх оточували, а саме: поляків, словаків, угорців, румунів, німців. Однак вони також збагачували культуру цих народів. Після переселення до Бачки, Керестура та інших місць українці й русини взаємодіяли з хорватами, сербами, німцями. Але і в таких обставинах у своїй основі русини-переселенці та українці-переселенці не втратили національної ідентифікації.

Незважаючи на сьогоденне розселення у Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Хорватії, Сербії, русини, лемки та руснаки продовжують підтримувати зв'язки з Україною, вважаючи її своєю батьківщиною. Особливо це стосується бачвансько-сримських русинів, які понад 260 років тому переселились на сучасну територію Сербії з Шариського та Земплинського регіонів Словаччини і спільно протягом кількох століть входили до Закарпаття й були одним цілим з усім українським народом (Хланта, 2014).

Початково русини населяли територію Східної Словаччини, а саме: регіони Горніці, Шариш, Земплин, Спиш, а також частково – польську Лемківщину, західну Галичину та сучасну Закарпатську область. Втікаючи від лиха, утисків та переслідувань, протестуючи проти гноблення і закріпачення, у пошуках кращого життя русини в середині XVIII ст. почали переселятися до південних частин колишньої Угорщини – на вільні простори Бачки.

Перші групи поселенців приїхали у 1745 р. в Керестуру на основі урядового контракту, який був виданий мешканцю села Червеньова Берегського комітату (Мукачівського району Закарпатської області). Документ передбачав дозвіл привести з собою 200 русинів греко-католицького віросповідання (Хланта, 2014). Згодом оселялися у Коцурі та інших місцях Сербії. Поселяючись на незайманих або спустошених війнами землях, привозили із собою звичаї, рідну мову, обряди, промисли, народну творчість та віру. Найбільша частина русинів із Закарпаття оселилася на території Бачки, до якої раніше прибуло чимало переселенців із Галичини. «Протестуючи проти панщини та експлуатації, селяни з польської території, тобто з Галичини, втікали до Закарпаття на угорську територію... Про це свідчать звіти жупанатських комісій, що вже у XVI ст. у жупанатах Спиш, Шариш, Земплин, Унг, Берег, Мараморш, тобто від Тренчина по Сигет, зустрічаються тисячі прізвищ утікачів із Галичини та Закарпаття. Від панщини втікали і в наступні століття...» (Хланта, 2014, с. 4).

Дослідник О. Тимко (1994), вивчаючи життя русинів Карпат, які тривалий час добиралися до Бачки, у християнському календарі «Дзвони» констатує: «...Де були пани жорстокі, важкі умови для життя, вони їх покидали і вирушали далі. Котрі проходили через угорський та словацький край, ті вбирали до своєї мови чимало їхніх слів. Були групи, які мали по 60–70 % угорської термінології. Групи, котрі проходили через Румунію до Бачки, ті мало запозичили чужого. Потім вони злилися до одного, в якому переважала угорська термінологія. У ті часи то було цілком закономірне і природне явище, то був жаргон, який давав можливість порозумітися із сусідами, зокрема угорцями» (с. 149-150). Згодом із м. Керестура переселялися до м. Нові Сад.

Духовна культура русинів та лемків, зокрема усна, є свідченням єдності бойків, лемків та гуцулів із південнослов'янським світом та русинством як частиною

української нації. Лемки, які жили по обох схилах Карпат, переймали впливи поляків, словаків та угорців. Відзначимо музичний (танцювальний) фольклор – жанр коломийки. У ХХ ст. у весільному обряді лемків коломийку було замінено чардашем. Проте зберігся давній танок «обертас» або «обертак».

Щодо малювання ікон, то, зокрема, лемківською особливістю є малювання образів на склі з апокрифічними мотивами. Живопис на склі у Карпатах був поширеним упродовж ХІХ століття і розповсюджувався не стільки у церквах, скільки у селянських домівках (*хижах*). Особливо популярними були на образах святі: Миколай, Ілля, Павло, Петро, Георгій, а найбільше – Богородиця з Ісусом, так звана Лемківська Мадонна.

Зокрема, Володимир Гнатюк лемківську говірку вважав ІV числом групи українських верховинських або карпатських говірок, яка «поширюється на південно-західну частину Буковини і гірську частину Галичини, аж до Попраду і на Угорську Русь, та поділяється на наступні говірки:

- чисто українська говірка, якою розмовляють гуцули і бойки на Буковині, Галичині і в Угорщині;
- мішана говірка, головна характеристика якої – нерухомий наголос на попередньому складі, а розмовляють нею лемки Галичини і Угорщини;
- словацько-українська, сильно пословачена говірка, якою розмовляють лише в Угорщині, частині жуп (регіонів) Земплин, Шариш, Спиш, Абауй, а також колоністи у Бачці і Чриму (Славонії)» (Сополига, 2016, с. 235).

Так, Ю. Тамаш (1997) визначав мову русинів Бачки наближеною до лемківських говорів та східнославацького діалекту (віходнярська говірка). На його думку, одна діаспора не може бути материком другій діаспорі, бо найчастіше діаспори «...змушені шукати своє коріння між материнськими націями (наприклад, лемки та русини між українцями) до тих пір, доки сама діаспора не стане сама собі матір'ю, як це сталося в руснаків Бачки» (с. 235). У зв'язку з цим слід констатувати, що східнославацький діалект, а точніше – віходнярська говірка, мова русинів Бачки та лемківський діалект, мають спільну основу консервативної збереженої мовної системи.

Юліан Тамаш (2016) зазначає, що на початку ХІХ століття, перед проголошенням політизації лемківського та русинського питань, існувало чимало неспростованих фактів, які у царині національної свідомості, культури та мови засвідчують єдність лемків і руснаків Бачки, створюючи взаємодію у культурній та етнічній площині усіх русько-лемківських діаспор, незважаючи на політично-історичні труднощі, що спіткали їх у ХХ столітті.

До 1918 року русини-українці Галичини та русини-українці, розселені на території Сриму, Бачки, Славонії та Боснії, жили в одній державі – Австро-Угорській імперії. Однак 31 жовтня 1918 р. Австро-Угорська імперія розпалася. За Сен-Жерменським договором 10 вересня 1919 р. Буковина відійшла до Румунії, а Закарпаття – до Чехословаччини, Галичина ж опинилася у складі Польщі.

Дослідник І. Хланта (2014) зазначає, що «...на просторах південнослов'янських земель 1 грудня 1918 р. було сформовано нову державу – Королівство сербів, хорватів і словенців (із жовтня 1929 р. – Югославія), до складу якої увійшли Сербія, в т. ч. Вардарська Македонія, Чорногорія, а також південно-

слов'янські землі колишньої Австро-Угорщини – Боснія, Герцеговина, Хорватія, Словенія, Воєводина, Македонія і Славонія» (с. 6).

За висловом І. Хланти (2014), з виникненням міграційних процесів від середини XVIII ст. з північно-східних районів Угорщини (Абауй, Боршод, Земплин, Спіш, Унг, Угоч, Берег та Мараморош) русини прийшли на територію сучасної Воєводини (Сербії). У першій хвилі оселилися у Керестурі та Коцурі, згодом із Бачки емігрували малими групами до Славонії та Сриму. Велика кількість поселенців прибула з Шарисько-Земплинського району Словаччини, говірка яких і лягла в основу сучасної стандартної літературної мови русинів колишньої Югославії. Із того часу русини-українці Бачки, Славонії, Сриму та Боснії живуть відокремлено від північно-східних русинів-українців.

Переселяючись на нові місця, русини перенесли і свої традиції. Так, традицію шкільництва до Бачки вони перенесли із Закарпаття. Зокрема, у народній школі навчали писати, читати, рахувати, церковного співу, виховували віру та ін.

Після розпаду Австро-Угорської імперії, відчуваючи потребу плекання рідної мови та культури, у Новому Саді русини в 1919 р. створили перші культурно-освітні товариства, а у 1922 р. українцями-переселенцями було створено товариство «Просвіта» у Загребі (Боснія). При цій організації розпочали свою діяльність читальні, драматичні, танцювальні, музичні та літературні гуртки, жінки отримували знання про господарство, дівчата навчалися вишивати та ін. Організації були копією культурно-освітнього товариства «Просвіта» (заснованого у Львові 1868 р.) і давали можливість русинам легше адаптуватися до місцевого культурного оточення, а згодом для їх нащадків стали необхідністю щодо збереження національної та культурної ідентичності. Така ж культурна діяльність розвивалась при школах та парафіях. Виходили друком «Руски календар» (1921), щотижнева газета «Руски новини» (1924–1941 рр.), підручники для школярів та ін.

У 1935 р. у Шиді було створено організацію під назвою «Союз українських школярів у Югославії», метою якої було виховання у патріотичному українському та югославському дусі.

1945 р. у Руському Керестурі побачила світ газета «Руске слово», а з 1964 р. при ній почав друкуватись додаток «Літературне слово».

Разом із тим, русини та українці Хорватії не мали організованої середньої школи, але у них була можливість вивчати програму середньої школи у т. зв. Літніх школах для русинів і українців, які організовувалися після закінчення навчального року у літні місяці. А починаючи із 1968 року, на філософському факультеті Університету Загребя уже викладалася українська мова і література. Того ж року було створено «Союз русинів і українців Хорватії» – організацію, яка нараховувала понад 600 членів та ґрунтувалася на об'єднанні русинів і українців, при чому обидві групи вважали Україну своєю прабатьківщиною.

Починаючи з 1971 р., у Загребі русинською, українською та хорватською мовами виходив у світ інформативний часопис «Нова думка». Згодом почав видаватися часопис для школярів «Венчик» як навчальне доповнення для школярів та вчителів в дусі любові до рідної мови та культури.

Однак культурно-просвітницька діяльність русинів та українців не завжди мали сприятливі умови в Югославії. Наприклад, заборонялося мати офіційні

контакти з культурними осередками України, навчати молодь мови, музики, культури, танцям, фольклору, отримувати кадрову та іншу допомогу. За висловом дослідників, місцеве населення могло спиратися лише на свої сили у Воєводині або у Хорватії.

Серед діючих організацій, куди залучалися як представники хорватського народу, так і інших національних меншин, назвемо Угрупування українців, Товариство хорватсько-української співпраці та Хорватсько-українське товариство. Щороку русини та українці Хорватії організовували різноманітні культурні заходи. Серед фольклорних фестивалів відомими стали: «Петровецький дзвін» (Петровці); «Міклушевецьке літо» (Міклушеві); огляди співочих колективів і хорів «Дравські хвилі» (Осієк); фестиваль дитячої творчості «Славонський Брод»; дні української і русинської культури (Рієц, Загреб); Шевченківські вечори (Загреб, Липовляни, Каніж); поетичні вечори, присвячені творчості письменників з України і місцевої діаспори (Хорватія, Воєводина – Сербія і Боснія); вечори пісні, танцю і фольклору (Шумеч, Каніж, Липовляни) та ін.

У 1985 році при міській бібліотеці Загребача почала діяти Головна бібліотека русинів і українців, роботу якої фінансує Міністерство культури Республіки Хорватія.

Після проголошення незалежності Хорватії в Університеті Загребача на філософському факультеті з 2001 року існує кафедра української мови та літератури. У русинів є свої веб-сторінки, а також вони мають право на інформативну і видавничу діяльність, друк книг (періодичні видання «Нова думка», «Віночок», «Наша газета», «Вісник», «Думки з Дунаю»). Відповідно до існуючого Закону про права національних меншин етнічні групи українців мають право на культурну автономію, політичне представництво у Хорватському Парламенті і у Раді національних меншин уряду Республіки Хорватія, вибирають і пропонують своїх представників, окремо для русинської і окремо для української меншин. На рівні структур місцевого і регіонального управління і самоуправління мають право засновувати свої Ради і вибирати представників русинської і української національних меншин, засновувати свої координації; мають права на освіту мовою меншини та на службове використання своєї мови і письма, на двомовність, тобто можливість використовувати власні топоніми – назви сіл і вулиць, як і свою національну символіку: гімн, прапор та ін.

У Загребі 2002 року було засновано Товариство української культури. Серед основних засад діяльності організації – представлення і популяризація української культури між русинами і українцями Хорватії.

У Славонії (частина Хорватії) у 2005 році було засновано третю організацію «Руснак», яка об'єднує також порівняно невелику кількість представників виключно русинської національної меншини та пропагує думку, що Україна не є прабатьківщиною русинів.

Через суперечки та бажання окремих осіб здійснювати власну політику культурного розвитку української національної меншини у Хорватії з «Союзу русинів і українців Хорватії» відокремились українці та у 2008 році утворили 4 українських культурно-мистецьких та просвітних товариства, які сформувались в «Українську громаду Республіки Хорватія».

Свідченням спорідненості руснаків Бачки з усім українським етнокультурним простором є поширення жанру коломийки. «Коломийка – одночасно мікро- і макроструктура, і її можна кваліфікувати як короткий вірш найрізноманітнішого змісту», – зазначає дослідник Ю. Тамаш (2016, с. 236). Це не простий вірш жартишливого змісту, який бере початок із XVI століття. Такі ліричні поетичні тексти зустрічаються лише в українців та руснаків. Вони не притаманні ані полякам, ані словакам. Трапляється запозичення текстів від русинів-українців, але з іншою формою та метроритмом. Схожі поетичні форми мають інші народи: поляки – краков'як, серби – бетярець, росіяни – частушки, французи – куплет, однак в усіх них різний метроритм.

Культурні зв'язки між русинами Бачки та населенням Карпат ніколи не переривалися. Слушно думку висловив дослідник Ю. Тамаш (2016) про те, що русинська регіональна ідентичність може зміцнюватися лише тоді, коли буде спиратися на свою історичну українську націю, а також на збереження глибокого зв'язку людини і території, його зв'язку з часом і простором, комплексом історичної та просторової дійсності, збереженням регіональної мовної самобутності тощо. «Щоб русинство залишилось живим із природною мовою, воно мусять обмежитися регіональною культурною ідентичністю у рамках українського культурно-історичного простору. Новітня карпаторусинська ідея, – за словами Ю. Тамаша (2016), – та практика її реалізації, на жаль, набула не культурного, а суто політичного спрямування як різновид антиукраїнської, а отже, і антирусинської діяльності» (с. 237).

Висновки

Отже, східнослов'янська група Карпатського регіону, зокрема України, яку становлять закарпатські русини-українці та русини Сербії, протягом століть зазнавала впливу тих народів, які її оточували (поляків, словаків, угорців, румунів, німців, сербів, хорватів), однак і вони також збагачували культуру цих народів, зокрема Бачки, Керестура та інших місць. Та, незважаючи на такі обставини, у своїй основі русини-переселенці та українці-переселенці не втратили своєї національної ідентифікації.

Культурні зв'язки між русинами Бачки та населенням Карпат ніколи не переривалися. Можемо говорити про єдність лемків і руснаків Бачки у національній свідомості, культурі та мові, їх взаємодію у культурній та етнічній площині усіх русько-лемківських діаспор ще на початку XIX століття, перед проголошенням політизації лемківського та русинського питання.

Свідченням спорідненості руснаків Бачки з усім русько-українським етнокультурним простором є поширення жанру коломийки, традицію шкільництва русини також принесли з собою до Бачки із Закарпаття. Тож можемо стверджувати щодо єдності українського етносу на території Сербії і Хорватії. Проте русинська ідентичність може зміцнюватися лише тоді, коли буде спиратися на українську націю.

Таким чином, національна приналежність та нація загалом визначаються тільки як суб'єктивне право людини на вибір ідентичності, а не як колективна сутність, сформована культурою, історією та суспільним життям. Мовний, лі-

тературний, культурний, політичний, національний регіоналізми мають сенс та позитивний характер лише тоді, коли вирішують існуючі історичні, суспільні та психологічні проблеми.

■ Список використаних джерел

- Гнатюк, В. (1985–1988). *Етнографічні матеріали з Угорської Руси* (Т. 1-5). Нови Сад: Руске слово.
- Дуличенко, А. (1972). О єдним жридлє у вязи исторії югославянских Руснакох у XVIII и XIX вику. *Шветлосц*, 2, 162.
- Жирос, М. (2008). *Бачванско-Сримски руснаци дома и у Швеце 1745–2005* (Т. 7). Нови Сад: Руске Слово.
- Карась, Г.В. (2012) *Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття* [Монографія]. Івано-Франківськ: Тіповіт.
- Мушинка, М. (1989). Глас коцурского Русина сторочней давносци. *Нова думка*, 78, рок XVIII, 22-25.
- Рамач, Я. (2007). *Руснаци у Южней Угорскей (1751–1918)*. Нови Сад: Войводянска академия наукох и уметносцох.
- Румянцев, О. (2008). *Галичина – Боснія – Воєводина: українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 рр.* Київ: ФАДА, ЛТД.
- Сополига, М. (Ред.). (2016). *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику = Vedecky zbornik Muzea ukrajinskej kultury vo Svidniku* (Вип. 28: Українці в історії та культурі Карпат). Свидник.
- Тамаш, Ю. (1997). *История русской литературы*. Београд: Завод за Уџбенике.
- Тамаш, Ю. (2016). Чому русини/руснаки Бачки частина українського народу. В *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику = Vedecky zbornik Muzea ukrajinskej kultury vo Svidniku* (Вип. 28: Українці в історії та культурі Карпат, с. 228-240). Свидник.
- Тимко, О. (1994). Шліди исторії у нашей писні. В *Християнски календар "Дзвони" за 1995 рок* (с. 149-150). Нови Сад.
- Хланта, І.В. (Упоряд.). (2014). *Пісня над Дунаєм. Народні пісні русинів (українців) Сербії*. Ужгород: Патент.

■ References

- Dulichenko, A. (1972). O yednym zhrydlie u viazy ystoriy yuhoslaviyanskykh Rusnakokh u XVIII y XIX vyku [On the history of the Yugoslavian Rusnaks in the eighteenth and nineteenth centuries], *Shvetlostc*, 2, 162 [in Serbian].
- Girosh, M. (2008). *Bachvansko-Srimski rusnatici doma i u Shvetce 1745–2005. [Bachvan-Srim Rusnaks at Home and in Sweden 1745–2005]* (Vol. 7). Novi Sad: Ruske Slovo [in Serbian].
- Hnatiuk, V. (1985-1989). *Etnohrafychny materyialy z Uhorskei Rusy [Ethnographic materials from the Hungarian Rus]* (Vol. 1-5). Novy Sad: Ruske Slovo [in Serbian].
- Karas, G. (2012). *Muzychna kultura ukrainskoi diaspory u svitovomu chasoprostori XX stolittia [Musical culture of the Ukrainian diaspora in the world time period of the twentieth century]* [Monograph]. Ivano-Frankivsk: Tipovit [in Ukrainian].

- Khlanta, I. (Comp.). (2014). *Pisnya nad Dunayem. Narodni pisni rusyniv (ukrayintsiv) Serbiyi [Song over the Danube. Folk songs of Ruthenians (Ukrainians) of Serbia]*. Uzhgorod: Patent [in Ukrainian].
- Mushynka, M. (1989). Glas kocurskogo Rusina storochnei davnosci [Voice of the Kokur Rusin a century ago]. *Nova dumka*, 78, rok XVIII, 22-25 [in Serbian].
- Ramach, Y. (2007). *Rusnatsi Yuzhney Ugorske (1751–1918) [The Rusnaks of South Hungary (1751-1918)]*. Novi Sad: Voivodijska akademija nauka i umetnosti [in Serbian].
- Rumyantsev, O. (2008). *Halychyna – Bosniia – Voievodyna: ukraïnski pereselentsi z Halychyny na terytorii yuhoslavskykh narodiv v 1890–1990 rr. [Galicia – Bosnia – Vojvodina: Ukrainian immigrants from Galicia in the territory of the Yugoslavian peoples in 1890–1990]*. Kyiv, FADA, LTD [in Ukrainian].
- Sopolyha, M. (Ed.). (2016). *Vedecky zbornik Muzea ukrajinskej kultury vo Svidniku [Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnyk]* (Issue 28: Ukraïntsi v istorii ta kulturi Karpat [Ukrainians in the history and culture of the Carpathians]). Svydnyk [in Ukrainian].
- Tamash, Y. (1997). *Istoriya russkoy literatury [History of Russian Literature]*. Belgrade: Zavod za Ubenike [in Serbian].
- Tamash, Y. (2016). Chomu rusyny/rusnaky Bachky chastyna ukraïnskoho narodu [Why Ruthenians / Russians Bachki are part of the Ukrainian people]. In *Vedecky zbornik Muzea ukrajinskej kultury vo Svidniku [Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnyk]* (Issue 28: Ukraïntsi v istorii ta kulturi Karpat [Ukrainians in the history and culture of the Carpathians]). Svydnyk [in Ukrainian].
- Timko, O. (1994). Shlydy ystoriyi u nashey pysnyi [Follow the history in our publications]. In *Khrystyiansky kalendar "Dzvony" za 1995 rok* (p. 149-150). Novi Sad [in Serbia].

CHARACTERISTICS OF SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT OF ETHNIC GROUPS (RUTHENIANS, LEMKOS, AND RUSNAKS) IN HISTORICAL CONTEXT

Olha Fabryka-Protka

PhD in Art Studies, Associate Professor,
ORCID: 0000-0001-5188-1491, e-mail: olgafp4@ukr.net,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to cover the socio-cultural environment of Ruthenians, Lemkos and Rusnaks in a historical context. The study used methods of analysis of historical sources, which reflect the main trends in the development and functioning of the socio-cultural life of ethnic groups of Ukrainians. The sociocultural method made it possible to consider the Ruthenian, Rusnak and Lemko culture as an integral part of the national traditions of the Ukrainian people through the

prism of the determining factor of culture. To obtain comprehensive information on the coverage of the general characteristics of socio-cultural life of ethnic groups, a number of theoretical methods were used: review and analytical analysis of scientific, folklore, historical, ethnographic, cultural and art literature within the studied topics; a historical method that traces the historical stages of Ruthenians, Rusnaks, and Lemkos, as well as a phenomenological method for understanding the importance of the culture of ethnic groups of Ukrainians in the context of cultural aspect of identification. The scientific novelty of the work lies in the comprehensive coverage of the socio-cultural environment in the context of history. Conclusions. Therefore, the Eastern Slavic group of the Carpathian region, in particular Ukraine, made up of Transcarpathian Rusyn-Ukrainians and Rusyns of Serbia, for centuries was influenced by those peoples who surrounded them (Poles, Slovaks, Hungarians, Romanians, Germans, Serbs, Croats), they also enriched the culture of these peoples, including Bachka, Kerestur and other places. But despite these circumstances, the Ruthenian and Ukrainian migrants did not lose their national identity. Cultural ties between the Bachka Ruthenians and the Carpathian population have never been broken. At the beginning of the 19th century, before the politicization of the Lemko and Ruthenian issues, we could talk about the unity of the Lemkos and the Bachka Ruthenians in the realm of national consciousness, culture and language, their interaction in the cultural and ethnic plane of all Rusyn-Lemko diasporas. Evidence of the affinity of the Bachka Ruthenians with the entire Rusyn-Ukrainian ethnocultural space is the spread of the genre of Kolomyia, and they brought the tradition of the Ruthenian school to Bachka from Transcarpathia. Therefore, we can claim that Ukrainian ethnicity is related to Serbia and Croatia. However, Ruthenian identity can only be strengthened when it focuses on the Ukrainian nation. It is proved that studying the history, peculiarities of determining the identification of the Ukrainian population in different territories is one of the main issues of today. The folk culture of ethnic groups of Ruthenians, Lemkos and Rusnaks bears the marks of Ukrainian-wide culture. Despite the complex historical events, the Lemkos, Ruthenians and Rusnaks migrants, at their core, retained their national, in particular, Ukrainian specificity of identification.

■ **Keywords:** history; social and cultural activities; Ruthenians; Rusnaks; Lemkos; Ukrainians; national identity

■ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЩЕСТВЕННО-КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП (РУСИНОВ, ЛЕМКОВ И РУСНАКОВ) В ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

■ **Фабрика-Процкая Ольга Романовна**

■ *Кандидат искусствоведения, доцент,*

ORCID: 0000-0001-5188-149, e-mail: olgafp4@ukr.net,

Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника,

Ивано-Франковск, Украина

■ **Аннотация**

Целью статьи является освещение общественно-культурной среды русинов, лемков и руснаков в историческом контексте. В исследовании использованы методы анализа

исторических источников, отражающих основные тенденции развития и функционирования общественно-культурной жизни этнических групп украинцев. Социокультурный метод позволил рассмотреть русинскую, руснацкую и лемковскую культуру как составную часть национальных традиций украинского народа через призму детерминирующего фактора культуры. Для получения всесторонней информации по освещению общей характеристики общественно-культурной жизни этнических групп был использован ряд теоретических методов: обзорно-аналитический анализ научной, фольклористической, исторической, этнографической, культурологической и искусствоведческой литературы в пределах исследуемой тематики; исторический метод, благодаря которому прослежены исторические этапы руснаков, русинов и лемков; а также феноменологический метод для осмысления значимости культуры этнических групп украинцев в контексте культурных проявлений идентификации. Научная новизна работы заключается в комплексном освещении общественно-культурной среды в контексте истории. Выводы. Итак, восточнославянская группа Карпатского региона, в частности Украины, которую составляют закарпатские русины-украинцы и русины Сербии, на протяжении веков подвергалась воздействию окружающих народов (поляков, словаков, венгров, румын, немцев, сербов, хорватов), однако они также обогащали культуру этих народов, в частности, Бачки, Керестур и других мест. Но, несмотря на такие обстоятельства, в своей основе русины-переселенцы и украинцы-переселенцы не потеряли своей национальной идентификации. Культурные связи между русинами Бачки и населением Карпат никогда не прерывались. Можем говорить о единстве лемков и руснаков Бачки в национальном сознании, культуре и языке, их взаимодействии в культурной и этнической плоскости всех русско-лемковских диаспор еще в начале XIX века, перед провозглашением политизации лемкивского и русинского вопроса. Свидетельством родства руснаков Бачки со всем русско-украинским этнокультурным пространством является распространение жанра коломыйки, традицию школ русины тоже принесли с собой в Бачки из Закарпатья. Поэтому можно утверждать о родстве украинского этноса на территории Сербии и Хорватии. Однако русинская идентичность может укрепляться только тогда, когда будет ориентироваться на украинскую нацию. Доказано, что изучение истории, особенностей определения идентификации украинского населения в различных аспектах является одним из главных вопросов современности. Народная культура этнических групп русинов, лемков и руснаков имеет признаки всеукраинской культуры. Несмотря на сложные исторические события, в своей основе лемки, русины и руснаки-переселенцы сохранили свою национальную, в частности украинскую, специфику идентификации.

■ **Ключевые слова:** история; общественно-культурная деятельность; руснаки; русины; лемки; украинцы; национальная идентичность

DOI: 10.31866/2410-1311.35.2019.188822

УДК 008:130.2(049.32)

**ЛЮДИНА У ДЗЕРКАЛІ НАУКИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ****Горбань Юрій Іванович***Кандидат культурології, доцент,**ORCID: 0000-0001-5837-4409, e-mail: y.i.gorban@gmail.com,**Київський національний університет культури і мистецтва,**вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Рецензія на колективну монографію: «Культуротворчі виміри людини в сучасному універсумі» за редакцією доктора філософських наук, професора Бровка М. М. Київ : Ліра-К, 2019. 380 с.

У період глобальних суспільних змін і радикальних трансформацій, що охопили різні пласти людського буття, проблема розуміння феномену людини набуває особливого інтересу та соціальної значущості.

Сучасна наука визнає особливу складність вивчення людини та її діяльності, оскільки, маючи розум та волю, вона є одночасно об'єктом та суб'єктом процесу пізнання. Людина пізнає світ і себе, творить культуру та власну історію. Сутність людини, її походження та призначення, місце у світі були й залишаються ключовими проблемами філософії, релігії, науки і мистецтва. Дослідження філософів, психологів, істориків, соціологів, юристів, економістів відкривають нові сторони людської природи. Основою досліджень стають різноманітні підходи й теорії, що існують у спільному просторі. Сьогодні немає сумнівів у тому, що лише комплексне вивчення феномену людини дозволить зрозуміти, як твориться історія, що керує народами й кожним окремим індивідом у різні періоди існування. В цьому контексті варто зазначити актуальність монографії, її наукову значущість і практичну направленість на розв'язання важливих питань, що пов'язані з поняттям «феномен людини». Загальне розв'язання вказаної проблеми, втіленої в системах високого ступеня складності, вірогідно, є справою майбутнього. Проте для просування шляхом комплексного вивчення феномену людини можливе і необхідне висування приватних рішень. Відповідно до таких обмежувальних підходів у даному дослідженні здійснено особистісний варіант комплексного вивчення людини.

Вихід масштабної, майже 400-сторінкової монографії «Культуротворчі виміри людини в сучасному універсумі», присвяченої дослідженню феномену людини в сучасному універсумі, охоплює практично всі аспекти – від осмислення форм і способів її утвердження в сучасному глобалізованому світі до культурно-мистецьких та етичних форм її вияву в реаліях буття сучасного універсуму.

Монографія складається із передмови та вісімнадцяти розділів. Наприкінці кожного розділу подається література, що значно допомагає в самостійній роботі та додатковому вивченні теми. Використана література – це вивірений перелік англомовних джерел із дослідженнями про багатовимірність людини, фундаментальні проблеми буття людини в глобалізованому світі. Вказані також роботи вітчизняних авторів і перекладені українською мовою класичні праці закордонних науковців. Навіть ознайомлення зі списком літератури може бути корисним, адже орієнтує читача в широкому спектрі робіт, присвячених питанням соціалізації та становлення особистості.

Слід зазначити, що кожен окремих розділ монографії – це результат наукової роботи окремого автора. Це І. В. Вернудіна (Людина в глобалізованому світі), В. П. Драпогуз (Людина у науковій гуманітарній картині світу), Т. К. Гуменюк (Нова чуттєвість «commencement de siècle» як феномен культури: світоглядні настанови й художньо-естетичні виміри), Л. П. Саракун (Космополітизм як альтернативний світогляд майбутнього планетарного суспільства), В. А. Федь (Взаємодія етнічного і національного у світоглядних традиціях), Н. Б. Бабенко (Сучасні процеси соціалізації та становлення особистості в українському суспільстві), Р. Сапенюк (Феномен транскультурності у вимірах сучасних процесів глобалізації), Л. Д. Бабушка (Homo Festivus: репрезентант сучасної фестивальної культури), М. М. Ткач (Віра та система вірувань як духовне опертя і як основа формування поведінки людини), Т. І. Андрущенко (Аксіологічні виміри формотворення в сучасному мистецькому просторі), М. М. Бровко (Активність мистецтва в контексті антропологічної рефлексії сучасної культури), І. В. Петрова (Культурні практики українців у контексті «радянської» моделі дозвілля), О. М. Гончарова (Поліфункціональність дозвілля античності в культурологічному вимірі), С. Д. Безклубенко (Слово як носій інформації, або Українські таємниці «Єврондії»), А. Г. Некита (Голлівудський ритуал жертвоприношення як сценарій «полювання» на справжню людину), С. А. Маленко (Саспенс-міфологія гонитви в американському фільмі жахів), Ю. Г. Легенький (Ідея Gesamtkunstwerk Ріхарда Вагнера як християнський символ), Н. М. Цимбалюк (Людина у вимірах щастя).

Досить цікавим і новітнім у монографії є розуміння того, що нова історична реальність суспільства всесвітнього ризику полягає в тому, що жодна нація не здатна впоратися зі своїми проблемами самотужки. Л. П. Саракун переконливо обґрунтовує думку про те, що космополітизм не закликає до того, щоб жертвувати своїми власними інтересами або віддавати перевагу виключно високим ідеям та ідеалам. Навпаки, космополітична Realpolitik визнає, що політичні ідеї здебільшого засновані на інтересах. Але наполягає на тому, щоб переслідування власних інтересів відповідало інтересам спільноти.

Також у монографії підкреслюється, що епіцентром культури, її вищою духовною цінністю є людина, яка набуває своєї духовної сутності, стає частиною людства, заволодіваючи культурою і розвиваючи її. Н. Б. Бабенко звертає нашу увагу на основний інститут первинної соціалізації особистості – сім'ю. Адже, включаючись у ціннісно-нормативну систему суспільства, сім'я виступає як своєрідний ціннісно-нормативний комплекс, а функція соціалізації є однією з най-

більш важливих в інституті сім'ї, яка полягає у навчанні і догляді за дітьми, їх соціальному захисті.

Поділяю думку М. М. Ткача про те, що людина як сутність духовна, щоб жити й мати певне спрямування течії життя, потребує в собі духовного опертя, а також перебуває в єдиному ланцюговому взаємозв'язку, в єдиному інформаційному потоці. Науковець визначає віру як психічну особливість людини, яка служить їй опертям у всіх її діях і вчинках, у розв'язанні будь-яких проблем життя, а наявність віри дозволяє людині пройти найскладніші випробування.

Не оминули автори і тему активності мистецтва як своєрідного, універсального, багатоякісного феномену соціального буття людини. На думку М. М. Бровка, мультидискурсивність самого поняття «активність мистецтва» в контексті його семантико-синтетичного зрізу детермінована в наш час характерними особливостями розвитку сучасного мистецтва та його вияву на двох рівнях – як елітарного, так і популярного. Автори переконані, що на зміну культурно-синтетичним формам активності повинні прийти дифузні форми активності мистецтва, котрі більше будуть орієнтуватись на діалог різних художніх напрямків, їх взаємозбагачення і взаємодоповнення, а контрпозиція «свій-чужий» набуватиме більш толерантних взаємозв'язків.

Автор тринадцятого розділу О. М. Гончарова ставить собі за мету виявити ґенезу та еволюцію форм дозвілля Античності, дослідити його функції, встановити, як саме воно поставало в контексті видовищної культури Давніх Греції і Риму. Науковець визначає та характеризує такі форми дозвілля, як ігри (Олімпійські ігри, Агоналії, Мегалезійські ігри, Римські ігри та ін.), свята, публічні лазні, вілли, колекціонування, театри, циркові ігри, гонки на колісницях, гладіаторські ігри тощо. Підсумовуючи, автор зазначає, що рецепція поліфункціональності дозвілля Античності, його переосмислення в культурологічному вимірі дозволили виявити істотний вплив цінностей античного дозвілля на формування соціально-культурної сфери і змісту культурно-дозвіллевої діяльності наступних епох. Погоджуюсь з О. М. Гончаровою в тому, що дослідження поліфункціональності античного дозвілля відкривають нові перспективи вивчення культурного досвіду епохи Античності в історичній ретроспективі, для збагачення змісту і форм сучасного дозвілля, оптимізації сучасних методик організації культурно-дозвіллевої діяльності.

Розділ, який присвячений людині у вимірах щастя, розкриває історію пошуків щастя у соціологічних вимірах. Н. М. Цимбалюк зауважує, що зафіксовано вплив на задоволення життям низки соціально-психологічних чинників – особливостей темпераменту, рівня розвитку емоційної сфери, евристичності розуму, комунікабельності, допитливості, цікавості. Тому окремі почуття та емоції, що є складниками щастя (любов, зацікавленість, втомленість, стурбованість тощо), не проявляють прямої залежності від доходу людини. Важливим є обґрунтований висновок про те, що українська модель щастя базується на родинно-центричних засадах, згідно з якими турбота про добробут і щастя власної родини стає головною метою життя. Отже, особисте щастя, забезпечення щасливого життя членам сім'ї важливіші за громадські обов'язки.

Монографія «Культуротворчі виміри людини в сучасному універсумі», безумовно, грандіозна праця, що є результатом колективних багаторічних зусиль.

У ній використано багато прізвищ, які не просто згадуються в тексті, а наведені разом із тими чи іншими фактами та філософськими концепціями.

Наповненість глибоким науковим матеріалом дозволяє розглядати кожен окремих розділ як самостійний, що припускає його використання в різних курсах із філософії, історії культури.

Структура та зміст представленої роботи відповідають необхідним вимогам. Текст монографії є змістовним, оскільки автори оперують чіткими (що не означає простими) поняттями і певнено застосовують факти; написана монографія сучасною українською літературною мовою в науковому стилі.

Загалом монографія є корисною як мінімум у трьох напрямках:

- як самостійний методологічний трактат;
- як невичерпне джерело відомостей із багатьох аспектів культуротворчого виміру людини в сучасному універсумі;
- як предмет дискусій та обговорень.

Очевидно, що монографія – дуже своєчасна наукова робота, яка спирається на глибокі теоретичні аспекти, конкретно-соціологічний аналіз та узагальнення вітчизняних і закордонних досліджень всіх новацій у людському пошуку своїх глибинних коренів, особливостей нинішнього буття людини і перспектив розвитку в майбутньому. Рецензована монографія – результат тривалих та значних роздумів. Наведені в ній положення є чіткими й раціональними, при цьому детально висвітлена загальна картина, з якої виходить, що людиновимірність всіх процесів, пов'язаних із людиною, має чітке філософсько-світоглядне забарвлення.

Вважаю, що монографія «Культуротворчі виміри людини в сучасному універсумі» аргументовано обґрунтовує культуротворчий вимір буття людини в універсумі та відповідно розв'язує поставлену наукову проблему її перебування у глобалізованому світі. Наукова праця має неабияке теоретичне значення та практичну цінність і може бути рекомендована як науковцям, здобувачам вищої освіти, так і викладачам соціально-гуманітарних дисциплін, науковим працівникам, студентам. Матеріали монографії можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні таких дисциплін, як історія філософії, історія культури, а також для подальших досліджень у галузі культуротворчого буття людини.

Наукове видання
Scientific Publication

ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

ISSUES IN CULTURAL STUDIES

Випуск 35
Issue

Збірник наукових праць
Collection of scientific papers

Відповідальний за випуск / Responsible for the issue
Юрій Горбань / Yuri Horban

Літературний редактор / Literary editor
Катерина Спрогіс / Kateryna Sprohis

Бібліографічний редактор / Bibliographic editor
Галина Стешенко / Halyna Steshenko

Редактор-перекладач англійського тексту / English text editor
Дар'я Фугалевич / Daria Fuhalevych

Дизайн обкладинки / Cover design
Юлія Єцкало / Yuliia Yetskalo

Технічне редагування та комп'ютерна верстка / Technical editing and computer layout
Вікторія Ковбель / Viktoriia Kovbel

Підписано до друку: 27.12.2019. Формат 70x100/16.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Arial, DejaVu Serif, Roboto.
Ум. др. арк. 19,66. Обл.-вид. арк. 17,38.
Наклад 300 примірників.
Замовлення № 4026

Видавничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4776 від 09.10.2014